

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ

ΙΟΥΛ-ΑΥΓ. 2008

Βραβείο Ακαδημίας Αθηνών

Επιθεώρηση

Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας

Δίκαιο Ενόπλων Συγκρούσεων

Βιοεπιστήμες-Τεχνολογία-Κοινωνία:
Προκλήσεις και Προοπτικές

Ο Όσιος Αθανάσιος ο Αθωνίτης
και ο Αγιορείτικος Μοναχισμός

ΓΕΝΙΚΟ ΕΠΙΤΕΛΕΙΟ ΣΤΡΑΤΟΥ
7^ο ΕΓ/5

ΤΟ ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΩΝ ΟΛΥΜΠΙΑΚΩΝ ΑΓΩΝΩΝ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

ΚΕΙΜΕΝΟ: Βασιλική Κοντοδημάκη,
Καθηγήτρια Φυσικής Αγωγής ΣΣΕ

Στην πρώτη τους μορφή οι
Ολυμπιακοί Αγώνες διακρίνο-
νταν από άρτια διοργάνωση, ως
Πανελλήνιο αθλητικό δρώμενο,
τόσο από πλευράς οργάνωσης,
όσο και εφαρμογής κανόνων
των αγωνιστικών πράξεων.

Στην αρχαιότητα κυριολεκτικώς δεν υπήρξαν κανόνες δικαίου υπό την έννοια του νόμου, αλλά θεσμοί πανάρχαιοι, θα λέγαμε ένας ηθικός κώδικας ή νομοκάνων με Πανελλήνια ισχύ (Θουκυδίδης Β,37), όπως επίσης και δύο δικαιοδοτικά όργανα που επέβαλαν τις ποινές. Τα όργανα αυτά ήταν οι *Αμφικτιονίες* και το σώμα των *Ελλανοδικών* (Έλλην + δίκη). Η ευρύτερη δε διάδοση της γραφής από τον 8^ο αι. π.Χ. σε όλο τον ελλαδικό κόσμο θεωρήθηκε ως θεμελιώδης κατάκτηση καθώς και εγγυητής της δημοκρατίας και της μεταγενέστερης κατάρτισης Καταστατικού Χάρτη δηλ. Συντάγματος «*ώστε γραφή και νόμος σχεδόν συμπορεύονται*» (Κυριακόπουλος σελ.177). Προγενέστερα, κριτής των αγώνων ήταν ο αθλοθέτης όπως ο Ηρακλής, ο Πέλοπας, ο Αχιλλέας κ.ά. Από την 50^η Ολυμπιάδα (584 π.Χ.) επεκράτησε ο θεσμός των *Ελλανοδικών* που αρχικά ήταν δύο, αργότερα δέκα και καθιερώθηκαν σε πενήντα (Παυσανίας, 5,9,4 και Πίνδαρος 3,21). Η εκλογή τους παλαιότερα ήταν κληρονομική και είχε ισόβια ιδιότητα. Αργότερα όμως γινόταν κλήρωση ανάμεσα σε όλους τους πολίτες της Ήλιδας και η ιδιότητά τους αυτή διαρκούσε μόνο για μια διοργάνωση. Εκπαιδευόνταν δε, επί 10 μήνες διαμένοντας στον *Ελλανοδικαίωνα*, εντός των εγκαταστάσεων της Ολυμπίας, ώστε να γνωρίσουν καλά τα καθήκοντά τους, τους κανόνες και τις διατάξεις περί των αγώνων από τους *νομοφύλακες* (Παυσανίας Β'). Είχαν ειδική καθ' ύλην αρμοδιότητα αναγνωρισμένη από όλο τον Ελληνικό και αποικιακό κόσμο. Η πρώτη επίσημη και συστηματική καταγραφή των Ολυμπιακών Αγώνων (Ο.Α.) πραγματοποιήθηκε από τον Ιππία τον Ηλείο (5^ο αι. π.Χ.). Μέγιστο έργο του είναι το «*Ολυμπιονικών αναγραφή*» όπου καταγράφονται οι Ολυμπιάδες και οι Ολυμπιονίκες

από το 776 π.Χ. Έκτοτε η καταγραφή όλων των ιστορικών γεγονότων ακολουθεί την αρίθμηση των Ολυμπιάδων. Το έργο του Ιππία συνέχισε ο Αριστοτέλης (384-322 π.Χ.) με το έργο του «*Ολυμπιονίκες*», και ακολούθησαν ο Τίμαιος από το Ταυρομένιον, ο Ερατοσθένης, ο Φιλόστρατος, ο Ιούλιος ο Αφρικανός, ο Φλέγων από τις Τράλλεις. Σημαντικές ιστορικές πηγές έχουμε επίσης από τον Πίνδαρο, τον Στράβωνα, τον Παυσανία, τον Λουκιανό, τον Διόδωρο Σικελιώτη κ.ά.

Τα κύρια «άρθρα» του Ολυμπιακού Κώδικα βάση του οποίου ενεργούσαν οι *Ελλανοδίκες* συνοπτικά είναι τα ακόλουθα:

➔ Μοναδικός και αναντικατάστατος χώρος διεξαγωγής των Ο.Α. ήταν ο ιερός χώρος της Ολυμπίας.

➔ Οι αγώνες αρχικά οργανώθηκαν από τους Ηρακλείδες (Στράβων) και την επέκταση των Αιτωλό-δωρικών φύλων στην Πισάτιδα (σημερινή Ολυμπία) εγκαθιστώντας τη λατρεία και το ιερό του Ολυμπίου Διός. Ξέσπασε όμως διαμάχη μεταξύ των Πισαίων και των Ηλείων για επικράτηση στο χώρο και έλεγχο των δρώμενων στην Ολυμπία. Η λύση δόθηκε με τη σύναψη της *εκεχειρίας* μεταξύ Πίσας-Ήλιδας-Σπάρτης το 884 π.Χ. δίνοντας την αποκλειστικότητα της αρμοδιότητας και της ευθύνης της οργάνωσης και διεξαγωγής των Ο.Α. στους Ηλείους *Ελλανοδίκες*. Ο *Δίσκος της Εκεχειρίας* που φυλασσόταν στο ιερό της Ήρας (Αριστοτέλης) επισφράγισε τη δημιουργία του Θεσμού, και οδήγησε στη συστηματική πραγματοποίηση και διατήρηση των Ο.Α. για δώδεκα αιώνες. Έτσι η πόλη της Ήλιδας ήταν ιερή και απαραβίαστη, απαγορευμένη δε για τους εναγείς.

➔ Η *εκεχειρία* (εκάς αι χείρες = απομάκρυνση των χεριών, κάτω τα χέρια, απα-

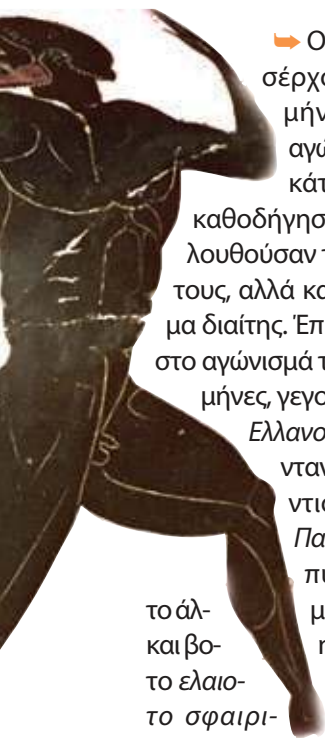
γόρευση των πολεμικών αναμετρήσεων) αρχικά διαρκούσε ένα μήνα αλλά αργότερα έφτασε έως και δέκα μήνες. Η προκήρυξη των αγώνων γινόταν με σπονδοφόρους Ηλείους που ανήγγειλαν από πόλη σε πόλη το μήνυμα της *ιερομηνίας* και της *εκεχειρίας*.

Έτσι εξασφαλιζόταν η ελεύθερη μετακίνηση των αθλητών και των θεατών ακόμη και από τις πιο απομακρυσμένες πόλεις, αφού η ανοιχτή δίοδος μέσω της επικράτειας απαιτούσε αμφίπλευρη υποχρέωση σεβασμού της *εκεχειρίας* τόσο από τις πόλεις όσο και από τους διερχόμενους.

➔ Ο χρόνος τελέσεως των Ο.Α. ήταν ορισμένος και αμετάβλητος, την πρώτη πανσέληνο μετά το θερινό ηλιοστάσιο (15 Ιουλ. - 15 Αυγ.) στο τέλος κάθε τετάρτου έτους («πεντετηρικοί»).

➔ Δεκτοί ως αθλητές γίνονταν μόνο Έλληνες την καταγωγή και εφόσον δεν είχαν καταδικασθεί σε ατιμωτικές ποινές, δεν είχαν στερηθεί τα πολιτικά τους δικαιώματα, δεν βρίσκονταν υπό κατηγορία φόνου και δεν είχαν παραβιάσει την *εκεχειρία* οι ίδιοι ή οι πόλεις τους. Οι γυναίκες δε, μπορούσαν έμμεσα να μετέχουν ως ιδιοκτήτριες αλόγων, στις αρματοδρομίες (1^η Ολυμπιονίκης η Σπαρτιάτισσα Κυνίσκα). Τέλος απαγορευόταν η συμμετοχή των Ελλανοδικών ως αθλητές στους αγώνες (102^η Ολυμπιάδα).

➔ Οι αθλητές όφειλαν να προέρχονται στην Ολυμπία ένα μήνα πριν την έναρξη των αγώνων και να προπονούνται κάτω από την επίβλεψη και καθοδήγηση των *Ελλανοδικών*. Ακολουθούσαν τις αγωνιστικές υποδείξεις τους, αλλά και καθορισμένο πρόγραμμα διαίτης. Έπρεπε δε να προπονούνται στο αγώνισμά τους τουλάχιστον επί δέκα μήνες, γεγονός που επίσης έκριναν οι *Ελλανοδίκες*. Οι αθλητές ασκούσαν στο *Γυμνάσιο* για το ακόντιο και το δίσκο, και στην *Παλαίστρα* για την πάλη, την πυγμή, το παγκράτιο και μα, αλλά χρησιμοποιούσαν ηθητικούς χώρους όπως *θέσιον, το αλειπτήριον, στήριον, το κωρυκείον, το δεξαμενή νερού* (πισίνα). Οι αγώνες διεξάγονταν στο στάδιο και τα ιππικά αγωνίσματα στον ιππόδρομο.

➔ Παρότι οι Ηλείοι είχαν άριστα οργανώσει και προβλέπει κάθε τι για τη διεξαγωγή των αγωνισμάτων, εντούτοις δεν αναλάμβαναν τη στέγαση και τη διατροφή του πλήθους των αθλητών. Οι πόλεις λοιπόν που φιλοδοξούσαν να συγκροτήσουν τις αντιπροσωπεΐες τους από τους πιο εκλεκτούς και ικανούς πολίτες-αθλητές είχαν το δικαίωμα να στέλνουν επίσημες αποστολές που ονομάζονταν «*θεωρίες*». Το χρέος αυτό αναλάμβανε ο «*αρχιθεωρός*» - χορηγός (ονομαστή η του Αλκιβιάδους Αθηναϊκή θεωρία 91^η Ολυμπιάδα το 416 π.Χ. - την χρηματοδότησε, οργάνωσε και οδήγησε ο ίδιος ως «*αρχιθέωρος*» στην Ολυμπία). Η χορηγία θεσμοθετείται για πρώτη φορά στην Αθηναϊκή Δημοκρατία του Κλεισθένους (τέλη βου αι. π.Χ.) και ανθεί στον Χρυσό Αιώνα του

Περικλέους. Προέρχεται από το *χορηγός* δηλαδή ηγέτης του χορού που σημαίνει άρχων, οδηγός μιας πομπής, μιας αντιπροσωπίας (Πανλεξικόν). Η χορηγία αρχικά αφορούσε σε θρησκευτικές εορτές. Ο *χορηγός* είναι πολίτης εκλεγμένος από τη φυλή του μεταξύ των πλουσίων, ώστε να καταβάλει εξ ιδίων τα έξοδα για τη συγκρότηση του χορού ανδρών ή εφήβων που θα λάμβαναν μέρος στη γιορτή των Παναθηναίων και Θαργηλίων, όπως ακόμη και του θεατρικού χορού των Διονυσίων (Πάπυρος). Σταδιακά ο θεσμός εξαπλώθηκε σε κάθε είδους πολιτισμική εκδήλωση όπως άλλωστε και στα αθλητικά δρώμενα. Ο *χορηγός*-«*αρχιθέωρος*» την ημέρα του αγώνα οδηγούσε στεφανωμένος στο στάδιο την *θεωρία* του, και σε περίπτωση νίκης έπαιρνε έπαθλο ένα χάλκινο τρίποδα όπου είχε δικαίωμα να αναγράψει το όνομά του και να το αναθέσει στο Διόνυσο ή στον Απόλλωνα (ονομαστός ο τρίποδας του Λυσικράτους). Από το 406 π.Χ. επιτράπη δε η συμμετοχή δυο χορηγών ως *συγχορηγία* λόγω του υψηλού κόστους.

➔ Από το 776 ως το 728 π.Χ. ο αγώνας δρόμου ενός σταδίου ήταν το μοναδικό αγώνισμα. Από το όνομα του Ολυμπιονίκη έπαιρνε και την ονομασία της κάθε Ολυμπιάδα. Αρχικά οι αγώνες διαρκούσαν μόνο μία ημέρα. Με την πάροδο των ετών ο αριθμός των αγωνισμάτων αύξανε, επομένως και η διάρκεια σε ημέρες καταλήγοντας έτσι στις πέντε.

➔ Οι αθλητικοί αγώνες ήταν άρρηκτα συνδεδεμένοι με τη θρησκευτική λατρεία. *Ελλανοδίκες, ιερείς, άρχοντες* της Ήλιδας, *κριτές, αθλητές, γυμναστές* και *έφηβοι* συνοδευόμενοι από τους γονείς τους συγκεντρώνονταν στο *Βουλευτήριον*. Εκεί έκαναν θυσίες και έδιναν, ενώπιον του *Ορκίου Διός* που κρατούσε

κεραυνό, τον Ολυμπιακό όρκο πως θα αγωνισθούν για την αγαθή έριδα δηλαδή με τιμότητα για την ευγενή και καθαρή άμιλλα. Δήλωναν σε ποια αγωνίσματα επιθυμούσαν να αγωνισθούν και κατόπιν εγκρίσεως των Ελλανοδικών ως προς την καταλληλότητα και κατάταξη σε κατηγορίες των αθλητών, εγγράφονταν στο Λεύκωμα.

➔ Είχε σχεδιασθεί πλήρως το αγωνιστικό πρόγραμμα ορίζοντας τη δεύτερη ημέρα να λαμβάνουν τις θέσεις τους στην ειδική εξέδρα οι Ελλανοδίκες, ενδεδυμένοι με πορφυρούς χιτώνες για να διακρίνονται, και να διαγωνίζονται οι έφηβοι - αθλητές ("Ερμαία") στη Σταδιοδρομία, στην Πάλη, στην Πυγμή και στο Παγκράτιο. Η επόμενη ημέρα ήταν αφιερωμένη στις Ιπποδρομίες και στις Αρματοδρομίες, ενώ το απόγευμα γίνονταν το Πένταθλο. Την τέταρτη ημέρα ακολουθούσαν τα αγωνίσματα της Σταδιοδρομίας, του Διαύλου, του Δολίχου, της Πάλης, της Πυγμαχίας, του Παγκρατίου και της Οπλιτοδρομίας.

➔ Κατά την ημέρα λήξεως των αγώνων οι νικητές συγκεντρώνονταν στο ναό του Διός, ο κήρυκας εκφωνούσε τα ονόματα των νικητών και των πόλεων τους και ο πρεσβύτερος Ελλανοδίκης τους στεφάνωνε. Το μεσημέρι προσφερόταν γεύμα στο Πρυτανείο τιμής ένεκεν στους νικητές και το βράδυ δείπνο σε όλους τους αθλητές και τους φιλάθλους.

➔ Σύμφωνα με το Δελφικό χρησμό που δίνεται στον Ίφιτο κατά την 6^η Ολυμπιάδα: «μήλιον καρπὸν μη θῆς ἐπὶ νίκη, ἀλλὰ τον άγριο αμφιπίθι καρπώδη έλαιον» (Φλέγων), ορίζεται από την Πυθία το Άθλον. Το βραβείο για τους νικητές των Ο.Α. δεν έπρεπε να είναι πολύτιμο, χρῆσιμο ή σπάνιο δώρο αλλά ο Κότινος - στεφάνι αγριελιάς το οποίο έκοβαν από την

ιερή καλλιστέφανο ελιά, δένδρο του Διός που βρισκόταν πίσω από το ιερό του. Με αυτόν τον τρόπο δινόταν η μεγίστη ηθική αξία στην προσπάθεια και στη νίκη. Ως χαρακτηριστικό παράδειγμα αναφέρεται το ακόλουθο: στη μάχη των Θερμοπυλών το 480 π.Χ., κατά την 75^η Ολυμπιάδα, ο Πέρσης αξιωματούχος, Τριτανταίχμης, αναφώνησε: «αλίμονο Μαρδόνιε, εναντίον ποιῶν ανδρῶν μάς οδηγείς να πολεμήσουμε, που δεν αγωνίζονται για χρυσάφι, αλλά μόνον για την αρετή» (Ηρόδοτος).

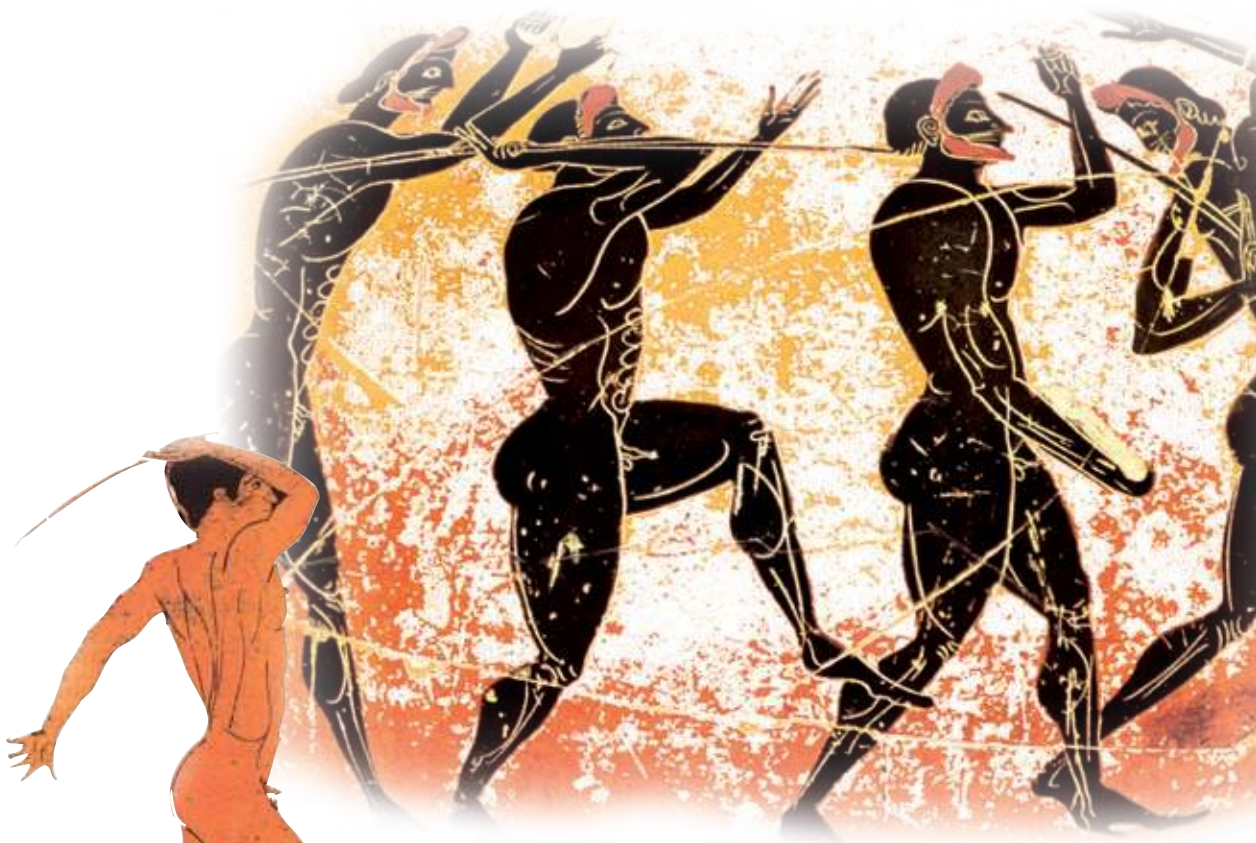
➔ Έπειτα από τρεις νίκες στους Ο.Α. ο αθλητής είχε το δικαίωμα να ανεγείρει το άγαλμά του στην Ολυμπία καθώς και αυτό του προπονητή του εις ένδειξη ευγνωμοσύνης. Για τους Αθηναίους Ολυμπιονίκες μάλιστα, πέραν των άλλων τιμών στην Ολυμπία, προβλεπόταν να σιτίζονται διαβίου από το Πρυτανείο της πόλεως. Στους δε δημόσιους αγώνες είχαν τιμητική θέση μαζί με τους αξιωματούχους, τους ιερείς,

τους διακεκριμένους στρατηγούς και τους ξένους πρέσβεις. Επί Σόλωνος λωνος δε, λάμβαναν επίσης από την πόλη 500 δραχμαί.

➔ Εμπρός από το ναό της Ήρας βρίσκεται ο ιερός *Βωμός*. Ο στεφανωμένος νικητής του αγώνα δρόμου ενός σταδίου παρελάμβανε τη δάδα από τον ιερέα με την ιερή φλόγα, που φυλασσόταν στο *Πρυτανείο* και άναβε τον βωμό που δεν έσβηνε έως τους επόμενους αγώνες (το άσβεστον πυρ).

➔ Οι αθλητές που παρέβαιναν τους κανονισμούς των αγώνων, ανάλογα με τη βαρύτητα του παραπτώματός τους, τιμωρούνταν με πρόστιμο, με αποκλεισμό ή με δημόσια μαστίγωση. Η αυστηρότητα των κανονισμών όμως, δεν περιοριζόταν στους αθλητές, στους γυμναστές και στους *Ελλανοδίκες*. Επεκτεινόταν και στους θεατές που έπρεπε να μην είναι δούλοι ή ιερόσυλοι, και να ακολουθούν επίσης διατάξεις ευπρεπούς τάξης και συμπεριφοράς. Για τις δε γυναίκες, επιτρεπόταν η είσοδος μόνο των ανύπανδρων γυναικών -παραβίαση της *Καλλιπάτειρας* (Δημοσθένης κατά Αριστοκράτους 40, Πausανίας). Τέλος, οι βάρβαροι μόνο κατ' εξαίρεση μπορούσαν να παρακολουθούν τους αγώνες.

σαν
Ελλανο-
χη και τους
υπεύθυνοι για
Τέλος οι Ελλανο-
δίκες είχαν και βοη-
θούς: τους Ραβδού-
χους, που εκτελού-
τις αποφάσεις των
δικών, τον Αλυτάρ-
Αλύτας που ήταν
τηνομαλή διεξα-
γωγή των αγώνων. Ένα ακόμη όργανο
ήταν η Ολυμπιακή Βουλή που συνεδρίαζε
στο Βουλευτήριο και δίκαιε τις αγωνι-
στικές Ολυμπιακές καταστρατηγήσεις
όπως αγοραπωλησίες, ενστάσεις και κά-
θε είδους παραβιάσεις των Ολυμπιακών
κανονισμών. Πριν την στοά της Ηχούς
και την Κρυπή (την είσοδο του Σταδί-
ου), οι αθλητές συναντούσαν τους 17
Ζάνες. Ορειχάλκινα αγαλματίδια Διός,
στη βάση των οποίων γράφονταν προ-
τροπές, συμβουλές, καθώς και ονόματα
παραβατών, ώστε να θυμίζουν πάντα σε

κάθε έναν που εισερχόταν στο Στάδιο
να μην αθετήσει τον όρκο του. Εξάλλου
οι Ζάνες είχαν στηθεί από αθλητές που
είχαν παραβιάσει το Ολυμπιακό δίκαιο
ως ποινή που τους είχε επιβληθεί από
την Ολυμπιακή Βουλή.

Συμπερασματικά, αποδεικνύεται ότι
σταδιακά (από τον 8^ο έως τον 4^ο αι. π.Χ.)
δημιουργήθηκε το απαραίτητο θεσμι-
κό πλαίσιο που από τη μια όριζε με κα-
νόνες την οργάνωση των αγώνων, και
με νόμους την αυστηρότητα και την
αμεροληψία εφαρμογής τους από το
δικαιοδοτικό όργανο, και από την άλλη
η πλήρης αποδοχή του κώδικα αυτού
ήταν τόσο ισχυρή (εκλαμβάνοντάς τον
σαν ιερό), ώστε όλα αυτά συνετέλεσαν
στην άψογη διοργάνωση των Ο.Α., στη
διατήρησή τους για αιώνες, την αναβίω-
σή τους και τέλος, τη διάδοσή τους σε
παγκόσμιο επίπεδο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ☞ Ανδρόνικος Εμ., (1974), *Τα ελληνικά Μουσεία*, Αθήναι, Εκδοτική Αθηνών α.ε., σελ.185-216.
- ☞ Ανδρόνικος Εμ., Ν. Γιαλούρης, Ι. Θ. Κακριδής, Θ. Καραγιώργα - Σταθακοπούλου, Κ. Παλαιολόγος, Μ. Πε-ντάζου, Ι. Σακελλαράκης, (2003), *Οι ολυμπιακοί αγώνες στην αρχαία Ελλάδα*, Αθήναι, Εκδοτική Αθηνών α.ε.
- ☞ Βαρδίκος Δημ., (2002), *Εμείς οι Έλληνες, 40.000 χρόνια πολιτισμός και ιστορία* - τ. αρχαιολογία, Αθήναι, εκδ. Άττικα α.ε. Βαρδίκου, σελ. 475-485.
- ☞ Γιαλούρης Νικ., Αν. Γιαλούρη, (1987), *Ολυμπία, οδηγός του μουσείου και του ιερού*, Αθήναι, Εκδοτική Αθηνών α.ε.
- ☞ Γιαννάκης Θ., (1989), *Ιστορία της φυσικής αγωγής*, Αθήναι, εκδ. Παν/μιοι Αθηνών.
- ☞ Κυριακόπουλος Π. και Ι., (2003), *Αρχαίο Ελληνικό δίκαιο*, Αθήναι, εκδ. Σύγχρονη Εκδοτική, σελ.84-89, 146-164.
- ☞ Μουρατίδης Ι., Θ. Γιαννάκης, Δ. Κουτσούκη, Ι. Θεω-δωράκης, (2003), «*Το αθλητικό πνεύμα*», Αθήναι, εκδ. υπ. Πολιτισμού - υπ. Αθλητισμού, σελ.7-18 .
- ☞ Πausanias, (1976), *Ελλάδος περιήγηση*, Ε' Ηλ(ε)ιακά, α' και β', Αθήναι, εκδ. Πάπυρος, σελ. 338-463.
- ☞ Στρατίκης Π., (1988), *Αρχαία Ολυμπία και Οολυμπιακοί αγώνες*, Αθήναι, εκδ. Στρατική.
- ☞ Φωτεινός Σπ., (1989), *Ολυμπία, οδηγός αρχαιοτήτων*, Αθήναι, Ολυμπιακές εκδόσεις, υπ. Πολιτισμού - μουσείο αρχαίας Ολυμπίας.
- ☞ *Εγκυκλοπαιδικό και γλωσσολογικό λεξικό*, (1962), Αθήναι, εκδ. Πάπυρος,
- ☞ *Εγκυκλοπαιδικό λεξικό*, (1962), Αθήναι, εκδ. Ελευθε-ρουδάκης.
- ☞ *Μεγάλη εγκυκλοπαιδεία του αθλητισμού*, (1961), Αθήναι, εκδ. Τ. Δρακόπουλου.
- ☞ *Ολυμπιακά ιστορικά*, (2003-2004), Αθήναι, τόμος 1^{ος}, εκδ. Ελευθεροτυπία.
- ☞ *Πανλεξικόν*, (1962), Αθήναι, εκδ. Γ. Δραγατάκη.

Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας (ΑΠΕ)

ΚΕΙΜΕΝΟ:

Τχης (ΔΒ) Βασίλειος
Χρυσανθόπουλος

Το σύνολο των πηγών ενέργειας που έχει σήμερα στη διάθεση του το ανθρώπινο είδος χωρίζεται σε δύο μεγάλες κατηγορίες:

- ➔ Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει τις πηγές εκείνες που βασίζονται στα υπάρχοντα αποθέματα μέσα στον φλοιό της Γης, έχουν δυστυχώς συγκεκριμένη διάρκεια ζωής και καλούνται παραδοσιακές ή συμβατικές πηγές ενέργειας.
- ➔ Η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει τις πηγές εκείνες που αναπληρώνονται μέσω των φυσικών κύκλων, θεωρούνται πρακτικά ανεξάντλητες, δε μολύνουν το περιβάλλον και καλούνται ανανεώσιμες πηγές ενέργειας.

ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΕΣ (Ή ΣΥΜΒΑΤΙΚΕΣ) ΠΗΓΕΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ

Σε αυτή την κατηγορία υπάρχουν πηγές ενέργειας που είναι γνωστές σε όλους μας, καθώς χρησιμοποιούνται σε καθημερινή σχεδόν βάση. Οι κυριότεροι εκπρόσωποι αυτής της κατηγορίας είναι τα ορυκτά καύσιμα, που περιλαμβάνουν το πετρέλαιο, το φυσικό αέριο και το κάρβουνο. Χρησιμοποιούνται συνήθως ως καύσιμα για θέρμανση ή παραγωγή ενέργειας (π.χ. Ηλεκτρισμού). Ειδικά το πετρέλαιο χρησιμοποιείται και για την παραγωγή χημικών ή άλλων προϊόντων. Προέρχονται από υδρογονάνθρακες, δηλαδή οργανικές χημικές ουσίες, οι οποίες προκύπτουν από την αποσύνθεση φυτών και ζώων μέσα στο έδαφος. Συνήθως το φυσικό αέριο συναντάται μαζί με το πετρέλαιο, μέσα σε πόρους του υπεδάφους ψηλότερα από τις κοιλότητες όπου βρίσκεται παγιδευμένο το πετρέλαιο. Ο τελευταίος μεγάλος εκπρόσωπος αυτής της κατηγορίας είναι η πυρηνική ενέργεια, που είναι η πλέον χαρακτηριστική μη ήπια μορφή ενέργειας.

➔ Το κάρβουνο

Το κάρβουνο απετέλεσε για πολλά χρόνια, μέχρι σήμερα, την κύρια καύσιμη ύλη. Σ' αυτό βασίστηκε κατά κύριο λόγο, η βιομηχανική επανάσταση. Μεγάλο μέρος της σημερινής παγκόσμιας βιομηχανικής παραγωγής βασίζεται στην ενέργεια από την καύση του ορυκτού άνθρακα. Ο άνθρακας είναι από τα απλά σώματα ή στοιχεία της χημείας. Βρίσκεται στη φύση, άλλοτε ελεύθερος και άλλοτε ενωμένος χημικά με άλλα στοιχεία. Σε ελεύθερη κατάσταση εμφανίζεται ως αδάμαντας, ως γραφίτης και ως άμορφος. Οι άμορφοι άνθρακες διαιρούνται σε φυσικούς

Σε κοιτάσματα που βρίσκονται σε βάθος μεγαλύτερο από 60μ., η εξόρυξη του γαιάνθρακα γίνεται μέσα από υπόγειες στοές ή γαλαρίες. Οι στοές επικοινωνούν με πηγάδια, που ξεκινούν από την επιφάνεια του εδάφους και καταλήγουν στο λιθανθρακοφόρο στρώμα. Ο γαιάνθρακας μεταφέρεται στην επιφάνεια με αναβατήρες.

και τεχνητούς. Οι φυσικοί άνθρακες ή γαιάνθρακες ή ορυκτοί άνθρακες βρίσκονται μέσα στη Γη. Προέρχονται από φυτά τα οποία έζησαν πριν από εκατομμύρια ή χιλιάδες χρόνια και έχουν κύριο συστατικό τον άνθρακα. Καταπλακώθηκαν από τότε σε μεγάλο βάθος, και εκεί υπό την επίδραση της θερμότητας της Γης και των μεγάλων πιέσεων των πάνω στρωμάτων απανθρακώθηκαν σιγά σιγά. Οι γαιάνθρακες δεν αποτελούνται από καθαρό άνθρακα, αλλά περιέχουν ενώσεις του άνθρακα με υδρογόνο, άζωτο και θείο καθώς και ανόργανες ουσίες που δεν καίγονται και αποτελούν την λεγόμενη τέφρα. Ανάλογα με τη χρονική περίοδο από τότε που άρχισε η απανθράκωση, ανάλογα δηλαδή με τη γεωλογική ηλικία τους, περιέχουν μικρότερο ή μεγαλύτερο ποσοστό άνθρακα και διακρίνονται έτσι στα εξής τέσσερα είδη: άνθρακα, λιθάνθρακα, λιγνίτη και τύρφη. Οι λιθάνθρακες (ή πετροκάρβουνο) είναι νεότεροι στην ηλικία γαιάνθρακες. Περιέχουν 75-90% άνθρακα. Έχουν χρώμα μαύρο και λάμψη σχεδόν μεταλλική. Χρησιμοποιούνται ως καύσιμη ύλη στα εργοστάσια και ως πρώτη ύλη για την παρασκευή του φωταερίου και του κωκ. Οι μεγαλύτερες ποσότητες λιθάνθρακα βρίσκονται στις ΗΠΑ, στη Ρωσία και στην Ασία, μικρότερες στην Ευρώπη και ακόμα μικρότερες στην Αυστραλία και στην Αφρική. Ο λιγνίτης είναι ακόμη νεότερος σε ηλικία. Περιέχει 60-70% άνθρακα. Έχει συνήθως καστανό χρώμα ή μαύρο, είναι εύθραυστος, χωρίς λάμψη, διατηρεί δε συχνά την υφή του ξύλου, από το οποίο προήλθε. Καίγεται με φλόγα έντονη, και βγάζει καπνό με δυσάρεστη οσμή. Οι λιγνίτες χρησιμοποιούνται πολύ πλατιά ως πηγή θερμαντικής ενέργειας στις

βιομηχανικές εγκαταστάσεις. Επειδή βρίσκονται σχετικά κοντά στην επιφάνεια της Γης, η εξαγωγή τους γίνεται με μικρό κόστος.

➔ Το πετρέλαιο

Υγρό καύσιμο, πού έχει στην εποχή μας τη μεγαλύτερη διάδοση από όλα τα καύσιμα και είναι η σπουδαιότερη πηγή ενέργειας. Η εκμετάλλευση του άρχισε το τέλος του 15^{ου} αιώνα. Έχει χρώμα καστανό ή σταχτοκίτρινο ή κάποτε και μελανό, ιδιόζουσα οσμή και ειδικό βάρος 0,85-0,86 κατά μέσο όρο, γιατί υπάρχουν πολλά είδη πετρελαίου, ανάλογα με τον τόπο εξαγωγής τους. Από χημική άποψη, το πετρέλαιο θεωρείται μίγμα υδρογονανθράκων. Αποτελείται δηλ. από ουσίες, πού έχουν συστατικά τους τον άνθρακα και το υδρογόνο. Το πετρέλαιο αναφλέγεται και παράγει φλόγα με μεγάλη λάμψη και ισχυρή θερμότητα. Η δεύτερη ιδιότητα του, δηλαδή η υψηλή θερμική του ικανότητα, έδωσε στο πετρέλαιο τεράστιες δυνατότητες να χρησιμοποιηθεί ως πηγή ενέργειας. Η εποχή μας θεωρείται περίοδος της βασιλείας του πετρελαίου, όπως η προηγούμενη εποχή ήταν περίοδος της βασιλείας του άνθρακα. Το ονόμασαν ρευστό χρυσό και μαύρο χρυσό. Στους δυο μεγάλους πολέμους του αιώνα μας, ιδιαίτερα όμως στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, το πετρέλαιο έπαιξε σημαντικό ρόλο, ως πηγή κινητικής ενέργειας, για τις θαλάσσιες, επίγειες και εναέριες, μαχητικές και μεταγωγικές επιχειρήσεις. Γι' αυτό, το ονόμασαν «αίμα του πολέμου». Λέγεται, ότι οι σύμμαχοι κέρδισαν τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο «πλέοντας σε ωκεανό πετρελαίου». Εκατομμύρια τόνοι πετρελαιοειδών καταναλώθηκαν στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Ιδιαίτερα, η κατα-

Πετρελαιοφόρα πετρώματα συγκρατούν σταγόνες πετρελαίου ανάμεσα στους κόκκους τους. Το πετρέλαιο διαποτίζει τα πορώδη πετρώματα, όπως π.χ. ψαμμίτες, μέχρι να συναντήσει στεγανά πετρώματα (γραφίτης).

νάλωση της αεροπορίας ήταν τρομακτική. Στην καθημερινή μας ζωή, το πετρέλαιο τροφοδοτεί σήμερα εκατομμύρια κινητήρες εσωτερικής καύσεως, που κινούν κυρίως τα μέσα συγκοινωνίας στην ξηρά, στον αέρα και στη θάλασσα. Η εισαγωγή του πετρελαίου στη βιομηχανική ζωή έχει ιστορία μόλις 100 χρονών. Κι όμως το θαυμάσιο αυτό υγρό υπάρχει στην επιφάνεια της γης, τουλάχιστο από τότε που υπάρχει κι ο άνθρωπος. Ωστόσο, οι φωτιστικές ιδιότητες του πετρελαίου γίνονται γνωστές μόνο σχετικά πρόσφατα και μόλις το 1815 η Πράγα άρχισε να φωτίζεται με πετρέλαιο, το Βουκουρέστι από το 1856, κι από το 1860 και η Αθήνα. Τα κοιτάσματα του πετρελαίου βρίσκονται μέσα στα πετρώματα

της γης, κυρίως στις κορυφές αντικλινών. Στο κάτω μέρος της φλέβας υπάρχει νερό, ψηλότερα το πετρέλαιο και στην κορυφή αέριο. Συνήθως, κοντά σε κοιτάσματα πετρελαίου, υπάρχει άσφαλτος, ορυκτό αλάτι, γύψος και, στην επιφάνεια, το έδαφος είναι γυμνό, γιατί τα πετρελαιοειδή κάνουν αδύνατη τη βλάστηση. Αυτές είναι και οι κυριότερες ενδείξεις, ότι μπορεί να

υπάρχουν κοιτάσματα πετρελαίου σε μια περιοχή. Με γεωτρήσεις ανοίγονται αρτεσιανά φρέατα και το πετρέλαιο αναπηδά, συχνά με ορμή, σε μεγάλο ύψος. Άλλοτε όμως γίνεται άντληση ή εισάγεται στο κοίτασμα νερό με μεγάλη πίεση κι αυτό αναγκάζει το πετρέλαιο, πού επιπλέει μέσα στη φλέβα, να αναβλύσει. Οι μεγαλύτερες πετρελαιοπηγές του κόσμου υπάρχουν στη Β. Αμερική, στη Βενεζουέλα, στον Καύκασο, στην Περσία, στο Μεξικό, στην Αραβία, στο Ιράκ, στην Ινδονησία, στη Ρουμανία και μικρότερες σε άλλες χώρες. Στην Ελλάδα, ανακαλύφθηκαν το 1974 αξιόλογα κοιτάσματα πετρελαίου, στην περιοχή της Θάσου. Υπάρχουν επίσης ενδείξεις για κοιτάσματα στην Ήπειρο, Μακεδονία, Θράκη και Επτάνησα. Στη Δ. Ελλάδα υπάρχουν μερικές αναβλύσεις πετρελαίου όπως στο Κερί Ζακύνθου και στους Παζούς, και κοιτάσματα ορυκτού άλατος και γύψου στην Ήπειρο. Η καύση του άνθρακα, του πετρελαίου και των παραγώγων του δίδει διοξείδιο του άνθρακα, οξείδια του αζώτου και θείου. Αυξημένες ποσότητες των παραπάνω αερίων αποτελούν πια μόνιμη απειλή για το μέλλον μας, αφού εξαιτίας αυτών προκαλείται το φαινόμενο του θερμοκηπίου.

➡ Το φυσικό αέριο

Αποτελεί σημαντική πηγή ενέργειας που είναι κατάλληλη για βιομηχανική και οικιακή χρήση (θέρμανση, μαγείρεμα κ.λ.π.). Είναι αέριο καύσιμο, όπως και το φωταέριο το οποίο παράγεται τεχνητά. Το φυσικό αέριο σχηματίστηκε πριν από εκατομμύρια χρόνια, με τις ίδιες διεργασίες με τις οποίες παράχθηκαν το πετρέλαιο και τα άλλα ορυκτά καύσιμα. Συχνά, κοντά σε γεωτρήσεις για την εξόρυξη πετρελαίου ανακαλύ-

πτονται κοιτάσματα φυσικού αερίου. Το φυσικό αέριο αποτελείται κυρίως από μεθάνιο, που είναι ο ελαφρύτερος υδρογονάνθρακας, αναμειγμένο με μικρές ποσότητες άλλων αερίων υδρογονανθράκων, όπως αιθάνιο, προπάνιο και βουτάνιο. Η Κοινοπολιτεία Ανεξάρτητων Κρατών (πρώην Σοβιετική Ένωση), οι Ηνωμένες Πολιτείες και ο Καναδάς παράγουν το μεγαλύτερο μέρος του φυσικού αερίου παγκοσμίως.

Σε ορισμένες περιπτώσεις το φυσικό αέριο εξάγεται από υποθαλάσσια κοιτάσματα με γεωτρήσεις και διοχετεύεται στην ξηρά με σωληνώσεις. Στη συνέχεια διαχωρίζεται στα συστατικά του και διυλίζεται.

Ο πυρήνας, η καρδιά ενός θερμικού πυρηνικού αντιδραστήρα, περικλείεται σε δοχείο πίεσης. Η θερμότητα που εκλύεται από τη σχάση του ουρανίου μετατρέπει το νερό σε ατμό, ο οποίος κινεί στροβιλογεννήτριες που παράγουν ηλεκτρισμό.

➔ Η πυρηνική ενέργεια

Από το 1945 και μετά προστέθηκε στις μεγάλης ισχύος πηγές ενέργειας η πυρηνική, στην οποία αρχικά βασίστηκαν πολλές ελπίδες. Η Γαλλία είναι μία από τις χώρες που έδωσαν μεγάλη έμφαση στην ανάπτυξη της, χρησιμοποιώντας, κατά την περίοδο της δεκαετίας του '70, το μη πειστικό πια επιχείρημα της παραγωγής καθαρής ηλεκτρικής ενέργειας. Σήμερα αντιλαμβανόμαστε με απόγνωση την αδυναμία μας να λύσουμε το πρόβλημα της ανεξέλεγκτης διασποράς της ή της δήθεν διασφαλισμένης αποθήκευσης των πυρηνικών αποβλήτων, και αισθανόμαστε τρόπο για τα ολοένα και πιο πιθανά πυρηνικά ατυχήματα. Από τα πιο σημαντικά, εκείνο στον πυρηνικό σταθμό

του Three Mile Island της Πενσυλβάνιας (ΗΠΑ) τον Απρίλιο του 1979, και εκείνο στο Τσέρνομπιλ της Ρωσίας τον Απρίλιο του 1986, τρομοκράτησαν όλο τον κόσμο, ο οποίος συνειδητοποίησε με φρίκη την ανικανότητα του να αντιμετωπίσει έναν ύπουλο και αόρατο εχθρό, που μόλις τον απειλεί με αφανισμό.

Η πυρηνική ενέργεια προορίζεται, στον βαθμό που έχει αναπτυχθεί σήμερα, μόνο για παραγωγή ηλεκτρισμού βάσει, ως, δηλαδή παραγωγή ηλεκτρικής ισχύος χωρίς διακυμάνσεις ζήτησης. Καλύπτει το 4-5% της παγκόσμιας ενεργειακής απαίτησης (Εγκαταστημένη ισχύς ~180 GW). Η παραγόμενη ισχύς σε πυρηνικά εργοστάσια της Ευρώπης ανέρχεται σε ~110 GW, με πρωτοπόρο τη Γαλλία, με

~60 GW. Ο περιορισμός των ποσοτήτων του βασικού υλικού (Ουράνιο 235), τα πυρηνικά απόβλητα και η απειλητική πιθανότητα ολοσχερούς καταστροφής του κόσμου μας, είτε από την υποτιθέμενα υπό έλεγχο πυρηνική αντίδραση, είτε από την ανεξέλεγκτη διασπορά των πυρηνικών όπλων, βάζουν φρένο στη χρήση της.

Όλες οι υψηλής ισχύος συμβατικές πηγές ενέργειας, εκτός από την αδιαμφισβήτητη προσφορά τους στην ανάπτυξη της τεχνολογίας και της επιστήμης και την μεγάλη συμβολή τους στη βελτίωση της διαβίωσης του ανθρώπου, συνδέονται δυστυχώς με πολύ σοβαρές και μόνιμες επιπτώσεις στο περιβάλλον. Έτσι, ενισχύεται συνεχώς η διάθεση για μερική έστω, σ' αυτή τη φάση, αντικατάσταση τους με άλλες πηγές ενέργειας, που να μη ρυπαίνουν και να μπορούν να ενσωματώνονται φιλικά στο περιβάλλον.

ΑΝΑΝΕΩΣΙΜΕΣ ΠΗΓΕΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ

Ως Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας (ΑΠΕ) ορίζονται οι ενεργειακές πηγές (ο ήλιος, το νερό, ο άνεμος, η βιομάζα, οι οργανικές ύλες κλπ.) οι οποίες υπάρχουν σε αφθονία στο φυσικό περιβάλλον και αναπληρώνονται μέσω των φυσικών κύκλων. Είναι οι πρώτες μορφές ενέργειας που χρησιμοποίησε ο άνθρωπος, σχεδόν αποκλειστικά, μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, οπότε και στράφηκε στην εντατική χρήση του άνθρακα και των υδρογονανθράκων.

Οι Ανανεώσιμες πηγές ενέργειας περιλαμβάνουν τις εξής μορφές:

➔ Αιολική ενέργεια

Η εκμετάλλευση της ενέργειας του ανέμου υπήρξε από την αρχαιότητα μια λύση για την κάλυψη των ενεργειακών αναγκών του ανθρώπου (ιστιοφόρα, ανεμόμυλοι κ.λπ.). Για την αξιοποίηση της

αιολικής ενέργειας χρησιμοποιούμε σήμερα τις ανεμογεννήτριες, οι οποίες μετατρέπουν αρχικά την αιολική ενέργεια σε μηχανική και ακολούθως σε ηλεκτρική. Η σπουδαιότερη εφαρμογή των ανεμογεννητριών είναι η παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας που διοχετεύεται στη συνέχεια στο ηλεκτρικό δίκτυο της χώρας. Στη περίπτωση αυτή ένα αιολικό πάρκο, δηλαδή μια συστοιχία πολλών ανεμογεννητριών, εγκαθίσταται και λειτουργεί σε μια συγκεκριμένη θέση με υψηλό αιολικό δυναμικό (δηλ. μέση ετήσια ταχύτητα ανέμου) και διοχετεύει το σύνολο της παραγωγής του στο ηλεκτρικό δίκτυο (διασυνδεδεμένο σύστημα). Υπάρχει βέβαια και η δυνατότητα οι ανεμογεννήτριες να λειτουργούν αυτόνομα για την κάλυψη ή τη συμπλήρωση των ενεργειακών αναγκών απομακρυσμένων εξοχικών κατοικιών, βιομηχανικών μονάδων, ιστιοφόρων πλοίων, τροχόσπιτων κ.τ.λ. Στη προκειμένη περίπτωση μιλάμε για αυτόνομο σύ-

στημα (μη διασυνδεδεμένο με το δίκτυο της Δ.Ε.Η). Στις περιπτώσεις αυτές, για να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα της άπνοιας ή οι αυξημένες ανάγκες σε ενέργεια κάποιες ώρες, η ενέργεια αποθηκεύεται σε ηλεκτρικούς συσσωρευτές (μπαταρίες) και χρησιμοποιείται όταν χρειάζεται. Είναι επίσης δυνατό, παράλληλα με τις ανεμογεννήτριες, να γίνεται χρήση φωτοβολταϊκών συστοιχιών (υβριδικά συστήματα). Ένα από τα μεγαλύτερα υβριδικά συστήματα στον Ελλαδικό χώρο είναι αυτό της Ι.Μ. Σίμωνος Πέτρας (1992). Το παραπάνω σύστημα περιλαμβάνει υδροηλεκτρικό σταθμό 40KVA και ΦΒ σύστημα 45KW peak. Με την αναβάθμιση του, επιτεύχθηκε ο διπλασιασμός της ισχύος του σε 90KW, και συνεχή ροή ρεύματος με τάση 400-600V. Πρόκειται για έργο 870000€, ενταγμένο στο Γ' ΚΠΣ. Το συνολικό κόστος για την αγορά και εγκατάσταση μιας μικρής ανεμογεννητριας είναι της τάξης των 3000 Ευρώ ανά

KW και περιλαμβάνει το κόστος αγοράς του συστήματος της Α/Γ (Α/Γ, μπαταρίες, inverter και παρελκόμενα) τα κόστη μεταφοράς τοποθέτησης και σύνδεσης με το δίκτυο (όταν απαιτείται).

Η παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας από τον άνεμο, με τις οριζόντιου ή κατακόρυφου άξονα πτερυγίων, ανεμογεννήτριες, βρίσκεται σήμερα σε θεαματική εξέλιξη. Οι προηγμένες τεχνολογικές χώρες, με πρωτοπόρο την Δανία, έχουν αναπτύξει σε σημαντικό βαθμό την αξιοπιστία και την απόδοση των μηχανών αυτών. Μέσα στην πρώτη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα στις ΗΠΑ η εγκαταστημένη ισχύς, ξεπέρασε το 1,5GW, ενώ στην Αγγλία, στην Ολλανδία και την Γερμανία οι προοπτικές στόχευαν στην κάλυψη του 4% της εσωτερικής παραγωγής, μέχρι το 2000.

Το αιολικό δυναμικό βρίσκεται σε επιθυμητά επίπεδα κυρίως στις νησιωτικές και παράλιες περιοχές της χώρας μας. Η μέση τιμή ετήσιας ταχύτητας ανέμου είναι διαθέσιμη από τον αιολικό χάρτη της Ελλάδας που έχει εκπονηθεί και διατίθεται από το ΚΑΠΕ (Κέντρο Ανανεώσιμης Πηγής Ενέργειας/www.cres.gr) Στα νησιά του Αιγαίου το αιολικό δυναμικό παρουσιάζει μια μέση ετησίως τιμή, από 7 έως 11m/sec, το οποίο υπερκαλύπτει τις απαιτήσεις σε ηλεκτρική ενέργεια των νησιών αυτών. Γι' αυτό το λόγο, ο νησιωτικός χώρος αποτελεί ιδανικό πεδίο εφαρμογής της τεχνολογίας των αιολικών συστημάτων. Στη χώρα μας, λειτουργούν αρκετά αιολικά πάρκα, με δυνατότητα ισχύος από μερικές εκατοντάδες kW έως μερικά MW, κυρίως διασυνδεδεμένα με το δίκτυο της ΔΕΗ. Η συνολική εγκατεστημένη ισχύς βρίσκεται ακόμα σε χαμηλό επί-

πεδο, ~276MW (2002). Η ΔΕΗ έχει εγκαταστήσει στον Ελλαδικό χώρο, 24MW, και από αυτά αρκετά στα νησιά (Κύθνος 5x20 kW, Μύκονος 100kW, Κάρπαθος 175 kW κ.α.). Τα υπόλοιπα έχουν εγκατασταθεί από άλλους φορείς, κυρίως από την Τοπική Αυτοδιοίκηση και ιδιώτες. Στην Κρήτη, όπου η ικανότητα παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας των μονάδων της ΔΕΗ φτάνει τα 515MW, λειτουργούν ήδη σε αρκετές περιοχές του νησιού μερικά μεγάλα αιολικά πάρκα, συνολικής ισχύος 96 MW (Λασιθί: Μονή Τοπλού (6,6 MW, Μιτάτο (10,2MW), περιοχή Αχλαδιάς (συνολικά, ~30MW), Χαντράς (9,9MW), Ξερολίμνη (10,2MW), Χώνος (συνολικά, ~20 MW) κ.α. μικρότερα. Ηράκλειο: Μεγάλη βρύση (~5MW), Πρινιάς 3,4MW)).

➔ Βιομάζα

Με τον όρο βιομάζα εννοούμε τα:

- Υπολείμματα γεωργικών και δασικών βιομηχανιών (πυρηνόξυλο, πριονίδια, καυσόξυλα, κουκούτσια κλπ).
- Υποπροϊόντα ή κατάλοιπα της γεωργικοκτηνοτροφικής δραστηριότητας (άχυρο σιτηρών, βαμβακοστελέχη, κλαδοδέματα, κοπριά ζώων κλπ).
- Οργανικά απόβλητα βιομηχανιών, αστικά λύματα και απορρίμματα.
- Προϊόντα ενεργειακών καλλιεργειών, γεωργικών και δασικών ειδών (σόργο το ζαχαρούχο, ευκάλυπτος, ελαιοκράμβη, καλάμι, αγριαγκινάρα, μίσχανθος κλπ).
- Φυτείες ειδικά για να χρησιμοποιηθούν ως πηγή ενέργειας

Η βιομάζα μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την παραγωγή καυσίμων:

- Στερεών (καυσόξυλα, ψιλοτεμαχισμένα υπολείμματα φυτών και δένδρων).
- Υγρών (βιοντίζελ, αιθανόλη).
- Αερίων (βιοαέριο).

Επίσης μπορεί να χρησιμοποιηθεί για:

- Θέρμανση θερμοκηπίων.
- Ξήρανση γεωργικών και δασικών προϊόντων.
- Κάλυψη θερμικών αναγκών γεωργικών και κτηνοτροφικών μονάδων ή άλλων βιομηχανιών.
- Παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας για κάλυψη ιδίων αναγκών ή για την πώληση στη ΔΕΗ.
- Τηλεθέρμανση και τηλεψύξη χωριών και πόλεων που βρίσκονται κοντά σε τόπους παραγωγής βιομάζας. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι για την καύση της βιομάζας μπορούν να χρησιμοποιηθούν :τυπικό τζάκι με απόδοση 20-30%, ενεργειακό τζάκι που θερμαίνει και άλλους χώρους ή νερό με απόδοση 80-85% και κόστους 2200-3500 €, σόμπα ξύλου ή pellets δηλ. συσσωματώματα βιομάζας με απόδοση 90% και κόστους 2500-4500€. Τα pellets

που είναι διαθέσιμα στην Ελληνική αγορά είναι εισαγωγής, παρέχονται σε σάκους των 15 κιλ.,κοστίζουν 350-450€/τον ενώ στην Ευρώπη στοιχίζουν 170€/τον.

Η βιομάζα καλύπτει σήμερα το 14% της παγκόσμιας παραγωγής. Η καύση αποτελεί ουδέτερη λίγο-πολύ διαδικασία, από την άποψη του φαινομένου του θερμοκηπίου, αρκεί να αντικαθίστανται αμέσως τα χρησιμοποιούμενα φυτά, κυρίως τα δένδρα. Μονάδα συμπαραγωγής με καύσιμο βιοαέριο υπάρχει εγκατεστημένη στα Άνω Λιόσια Αττικής.

➔ Υδραυλική Ενέργεια

Είναι η ενέργεια που προέρχεται από υδατοπτώσεις, ή ροή ποταμών.

Είναι μια παραδοσιακή πηγή ενέργειας που χρησιμοποιείται εδώ και πολλά χρόνια από τον άνθρωπο. Το νερό πέφτοντας από κάποιο ύψος ή ρέοντας με με-

γάλη ταχύτητα μπορεί να περιστρέψει τροχούς με πτερύγια (υδροστρόβιλους), με αποτέλεσμα την παραγωγή μηχανικού έργου ή ηλεκτρικού ρεύματος (υδροηλεκτρικοί σταθμοί).

Στη χώρα μας λειτουργούν μερικοί μεγάλοι υδροηλεκτρικοί σταθμοί και πολλοί μικρότεροι, ενώ υπάρχει η δυνατότητα εγκατάστασης και άλλων σε πολλές περιοχές της χώρας όπου υπάρχουν μικρά και μεγάλα υδατορεύματα. Επισημαίνεται η υπεροχή των μικροϋδροενεργειακών προσόντων κυρίως του ορεινού τόξου της Ηπείρου - Μακεδονίας - Θράκης και της οροσειράς της Πίνδου, που αρχίζει από τη Μακεδονία, τη Θεσσαλία και φθάνει μέχρι τη Στερεά, αλλά και οι μεγάλες δυνατότητες των ορεινών όγκων της Πελοποννήσου και της Κρήτης.

Τα τελευταία χρόνια αναπτύσσεται ραγδαία η τεχνική των «Μικρών Υδροηλεκτρικών», ισχύος μέχρι 10MW, τα οποία εγκαθίστανται σε μικρά σχετικά ρέματα και έχουν περιορισμένη επίπτωση στο περιβάλλον, αφού περιλαμβάνουν μια μικρή υδροληψία, έναν αγωγό υπό πίεση και τον υδροστρόβιλο.

Εκτός των παραπάνω, νερόμυλοι, πριονιστήρια, κλωστοϋφαντουργεία και άλλοι μηχανισμοί υδροκίνησης συνεχίζουν ακόμα και σήμερα να χρησιμοποιούν τη δύναμη του νερού, συμβάλλοντας σημαντικά στην ανάπτυξη της οικονομίας πολλών περιοχών της χώρας, με τρόπο απόλυτα φιλικό προς το περιβάλλον.

➔ **Ενέργεια κυμάτων ή παλιρροϊκών κινήσεων**

Μία εναλλακτική πηγή ενέργειας η οποία βρίσκεται ακόμα στο στάδιο της έρευνας είναι η ενέργεια που μας δίνουν τα κύματα ή η παλίρροια. Τα κύματα δου-

Το νερό που χρησιμοποιείται για την κίνηση στρόβιλων ρέει από ένα σημείο που βρίσκεται περίπου στο μέσο ύψος του φράγματος. Έτσι οι γεννήτριες εξακολουθούν να λειτουργούν ακόμα και όταν η στάθμη του νερού μέσα στη δεξαμενή χαμηλώσει. Με την υπερχειλίση, το νερό διαφεύγει όταν το φράγμα γεμίσει.

λεύουν όπως τα ρολόγια και μεταφέρουν τεράστιες ποσότητες ενέργειας μαζί τους. Η μέθοδος που χρησιμοποιείται συχνότερα, είναι η δόμηση μικρών λεκανών που συλλέγουν το νερό στη διάρκεια των υψηλών παλιρροϊκών κυμάτων. Όταν τα νερά των κυμάτων υποχωρούν το νερό απελευθερώνεται μέσα από ανοίγματα που περιέχουν τουρμπίνες και που δίνουν ώθηση στις ηλεκτρικές γεννήτριες. Οι δυνατότητες παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας από τα κύματα υπολογίζεται σε 2,9 εκατ. MW. Μειονέκτημα είναι τα μαζικά φράγματα που πρέπει να χτιστούν αρχικά. Μόλις όμως ολοκληρωθεί η κατασκευή, η λειτουργία είναι οικονομική και παρέχει

συνέχεια ενέργεια. Η παραγωγή ενέργειας από τα κύματα ή τις παλιρροϊκές κινήσεις, έχει αξιοποιηθεί σε συγκεκριμένες θέσεις, κυρίως στις βόρειες θάλασσες. Στη Βρετάνη της Γαλλίας λειτουργεί από το 1966 σταθμός παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας ισχύος 240MW.

Στο φράγμα του ποταμού Ρενς στη Γαλλία, υπάρχουν 24 στρόβιλοι, οι οποίοι μπαίνουν σε λειτουργία από τη ροή του νερού, καθώς η παλίρροια ανεβαίνει και κατεβαίνει. Οι στρόβιλοι αυτοί παράγουν ηλεκτρισμό.

➡ Η γεωθερμική ενέργεια

Μορφή ενέργειας, η οποία λαμβάνεται από την εκμετάλλευση της θερμότητας από τα έγκατα της Γης. Η γεωθερμία είναι μία ήπια και ανανεώσιμη ενεργειακή πηγή, που μπορεί με τις σημερινές τεχνολογικές δυνατότητες να καλύψει ενεργειακές ανάγκες θέρμανσης, αλλά και να παράγει ηλεκτρική ενέργεια σε ορισμένες περιπτώσεις. Στο εσωτερικό της λιθόσφαιρας και στα στρώματα που βρίσκονται κάτω από τον γήινο φλοιό τα πετρώματα έχουν υψηλή θερμοκρασία (από 35°C-350°C), η οποία αυξάνεται ανάλογα με το βάθος. Στις περιπτώσεις που τα γεωθερμικά ρευστά έχουν υψηλή θερμοκρασία (πάνω από 150°C), η γεωθερμική ενέργεια χρησιμοποιείται κυρίως για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας. Όταν η θερμοκρασία είναι χαμηλότερη, η γεωθερμική ενέργεια αξιοποιείται για τη θέρμανση κατοικιών, θερμοκηπίων, κτηνοτροφικών μονάδων, ιχθυοκαλλιεργειών κ.λπ. Η χώρα μας, λόγω της διαμόρφωσης του υπεδάφους, είναι πλούσια σε γεωθερμική ενέργεια, κυρίως κατά μήκος του

ηφαιστειακού τόξου του νοτίου Αιγαίου (Μήλος, Νίσυρος, Σαντορίνη). Οι γεωθερμικές αντλίες θερμότητας (ΓΑΘ) αξιοποιούν τη θερμότητα της γης προκειμένου να επιτύχουν ενεργειακά αποδοτική θέρμανση ή/και ψύξη κτιρίου. Κατά τη διάρκεια του χειμώνα οι ΓΑΘ αφαιρούν θερμότητα από το έδαφος την οποία αποδίδουν στο σύστημα θέρμανσης του κτιρίου. Η διαδικασία αυτή μπορεί να αναστραφεί το καλοκαίρι, οπότε οι ΓΑΘ αφαιρούν θερμότητα από το κτίριο ή αλλιώς παρέχουν ψύξη σε αυτό. Η αξιοποίηση του ενεργειακού δυναμικού του εδάφους, γίνεται με συνδυασμό υδρόψυκτων αντλιών θερμότητας και εναλλάκτη θερμότητας εδάφους. Ο εναλλάκτης εδάφους περιλαμβάνει σωλήνες τοποθετημένους στο έδαφος, ή μέσα σε φρεάτια γεωτρήσεων στις οποίες κυκλοφορεί νερό σε κλειστό κύκλωμα. Οι σωλήνες αυτοί τοποθετούνται είτε οριζόντια σε μικρό βάθος (περίπου 2μ.), όταν υπάρχει μεγάλη επιφάνεια οικοπέδου είτε κατακόρυφα σε μεγάλο βάθος (80-100μ.). Οι ΓΑΘ συνδυάζονται με σύστημα θέρμανσης-ψύξης χαμηλής θερμοκρασίας (ενδοδαπέδιο, παροχή αέρα μέσω αεραγωγών, Fan Coils, κ.λπ.) λειτουργούν όμως και με καλοριφέρ. Απογοητευτικά χαμηλό είναι το επίπεδο αξιοποίησης του πλούσιου γεωθερμικού δυναμικού της Ελλάδας. Οι γεωθερμικές μονάδες μπορεί να απαιτούν υψηλότερη αρχική επένδυση, αλλά το κόστος του καυσίμου είναι μηδενικό.

Περιπτώσεις στις οποίες μπορούμε να εκμεταλλευτούμε την γεωθερμική ενέργεια είναι οι παρακάτω:

- Θέρμανση θερμοκηπίων και κτηνοτροφικών μονάδων.
- Θέρμανση, ψύξη και παραγωγή ζεστού νερού χρήσης (γεωθερμική αντλία θερμότητας).

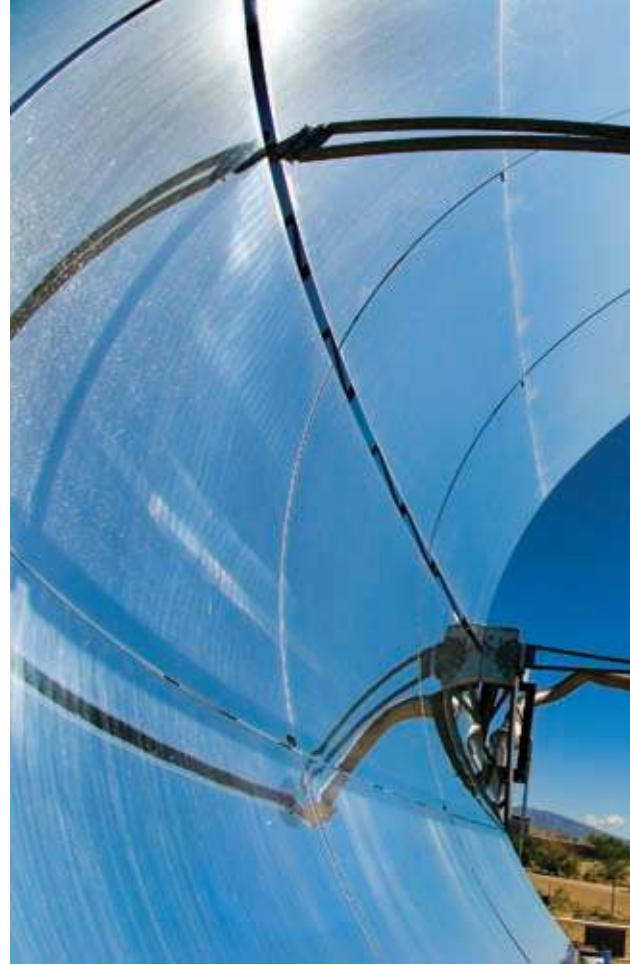
- Τηλεθέρμανση
- Ιχθυοκαλλιέργειες.
- Ξήρανση αγροτικών προϊόντων.
- Αφαλάτωση νερού (θαλασσινού ή γεωθερμικού).

Η γεωθερμική ισχύς προέρχεται από υπόγεια ύδατα που θερμαίνονται μέσα στο υπέδαφος. Το κρύο νερό εισχωρεί σε μεγάλα βάθη μέσα στο υπέδαφος ώσπου συναντάει θερμά πετρώματα.

Εκεί θερμαίνεται και ένα μέρος του εξαερώνεται. Το υπόλοιπο θερμό νερό, υπό την πίεση του ατμού, ξεπηδά στην επιφάνεια. Ο ατμός μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την κίνηση ατμοστροβίλων και την παραγωγή ισχύος. Από τους θερμοπίδακες εκτινάσσονται ζεστό νερό και ατμοί.

➔ Ηλιακή ενέργεια

Η κύρια και πρωταρχική πηγή ενέργειας για τη Γη είναι ο Ήλιος. Η ακτινοβολία του Ήλιου έχει τροφοδοτήσει και εξακολουθεί να τροφοδοτεί με ενέργεια όλες σχεδόν τις ανανεώσιμες και μη ανανεώσιμες πηγές ενέργειας. Είναι γνωστό ότι η ηλιακή ακτινοβολία, όχι μόνο δίνει φως αλλά επίσης, θερμαίνει τα σώματα στα οποία προσπίπτει. Λιγότερο γνωστό είναι ότι η ηλιακή ακτινοβολία αλλάζει και τις ιδιότητες κάποιων υλικών (των ημιαγωγών) που παράγουν έτσι ηλεκτρικό ρεύμα. Η ενέργεια που παρέχεται στον άνθρωπο από την ηλιακή ακτινοβολία έχει δύο μορφές: την θερμική ενέργεια (θερμικά ηλιακά συστήματα, παθητικά

ηλιακά συστήματα) και την ηλεκτρική ενέργεια (φωτοβολταϊκά συστήματα).

Θερμικά ηλιακά συστήματα: Όσον αφορά την αξιοποίηση της θερμικής ενέργειας από την ηλιακή ακτινοβολία, οι μέθοδοι και τα αποτελέσματα είναι γνωστά. Μιλάμε για τους ηλιακούς θερμοσίφωνες που συλλέγουν ακτινοβολία με απώτερο σκοπό την θέρμανση μικρών ποσοτήτων νερού που προορίζονται για οικιακή χρήση (λουτρό, λάντζα κ.τ.λ.), ή μεγάλων ποσοτήτων που χρησιμοποιούνται στις βιομηχανίες και σε πισίνες. Μπορούμε να πούμε ότι ειδικά για την Ελλάδα, η οποία έχει μακρές και έντονες περιόδους ηλιοφάνειας, το ζεστό νερό είναι ταυτισμένο με τον ηλιακό θερμοσίφωνα και άρα άμεσα συνδεδεμένο με την ηλιακή ακτινοβολία.

Παθητικά ηλιακά συστήματα: Παθητικά ηλιακά συστήματα είναι όλα εκείνα τα κατάλληλα σχεδιασμένα και συνδυασμένα μεταξύ τους δομικά στοιχεία των κτιρίων που υποβοηθούν την εκμετάλλευση της ηλιακής ενέργειας για το φυσικό φωτισμό των κτιρίων, για τη θέρμανσή τους το χειμώνα και για το δροσισμό τους το καλοκαίρι. Αυτό αποτελεί την αρχή της Βιοκλιματικής Αρχιτεκτονικής, και μπορεί να εφαρμοσθεί τόσο σε καινούργια, όσο και σε ήδη υπάρχοντα κτίρια. Στην Ελλάδα παραδείγματα εφαρμογής παθητικών ηλιακών συστημάτων εντοπίζονται κυρίως σε νέες κατοικίες και σε ανακαινισμένα κτίρια. Μια από τις μεγαλύτερες εφαρμογές παθητικών ηλιακών συστημάτων είναι το Ηλιακό Χωριό στην Πεύκη Αττικής. Ο τρίτος τρόπος συνει-

σφοράς της ηλιακής ακτινοβολίας στην ενεργειακή παραγωγή και κατανάλωση, είναι μέσω του ηλεκτρικού ρεύματος που παράγεται με τα φωτοβολταϊκά στοιχεία (ή ηλιακά κύτταρα). Είναι διατάξεις ημιαγωγών ή οργανικών υλικών, που μετατρέπουν την ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία (όπως το φως του ήλιου) σε ηλεκτρική ενέργεια συνεχούς τάσεως (DC). Διακρίνονται στα ΦΒ στοιχεία ημιαγωγών (ανόργανων όπως πυριτίου), που έχουν υψηλή απόδοση και κυριαρχούν στην αγορά, και στα οργανικά ΦΒ στοιχεία, τα οποία βρίσκονται ακόμη σε στάδιο έρευνας, με χαμηλή απόδοση.

Το φωτοβολταϊκό στοιχείο (photo-voltaic cell) ημιαγωγών είναι, γενικά, ένα σύστημα δύο ημιαγωγών σε επαφή, που όταν φωτίζεται, παράγει στα δύο άκρα του, συνεχή ηλεκτρική τάση. Τα δύο στρώματα αποτελούνται από το ίδιο βασικό υλικό, συνήθως Πυρίτιο (Si). Το ένα στρώμα είναι ημιαγωγός τύπου n και το άλλο τύπου p (έχει δηλ. ένα λιγότερο ηλεκτρόνιο σθένους ανά άτομο). Η συνολική διάταξη λέγεται επαφή τύπου p-n. Εξωτερικά τοποθετούνται κατάλληλα ηλεκτρόδια. Η κατασκευή έχει τη μορφή μιας σχεδόν τετράγωνης πλάκας, ώστε η εσωτερική επαφή των ημιαγωγών να καταλαμβάνει όλη την επιφάνεια του πλακιδίου. Όταν το στοιχείο αυτό φωτίζεται, ένα ποσοστό φωτονίων που απορροφούνται, κυρίως στην περιοχή της επαφής, παράγουν επιπλέον ελεύθερα ηλεκτρόνια και οπές. Το ισχυρό ηλεκτρικό πεδίο της επαφής ωθεί τους φορείς αυτούς στους χώρους που επικρατούν οι όμοιοί τους φορείς, δηλαδή τα ηλεκτρόνια στη μεριά του ημιαγωγού τύπου n και τις οπές στη μεριά του ημιαγωγού τύπου p. Το συνολικό ρεύμα των φορέων αυτών αποτελεί το φωτόρευμα.

Όταν οι εξωτερικές επαφές του ΦΒ στοιχείου συνδεθούν σε αντίσταση κατανάλωσης, διέρχεται μέσα απ' αυτήν μέρος του φωτορεύματος. Το ρεύμα μέσα απ' την εξωτερική αντίσταση και η τάση στα άκρα της, έχουν τιμές που επιτρέπουν να θεωρήσουμε το ΦΒ το στοιχείο ως πηγή ηλεκτρικής ενέργειας.

Πριν προχωρήσουμε στην ανάπτυξη των φωτοβολταϊκών στοιχείων και συστημάτων, θα πρέπει να αναφέρουμε μερικά χαρακτηριστικά της ηλιακής ακτινοβολίας που καταδεικνύουν και την σημασία της στον ενεργειακό τομέα.

Στην ενότητα που ακολουθεί θα ασχοληθούμε με αυτές τις πηγές. Για τις τέσσερις πρώτες κατηγορίες υπάρχουν αναφορές και μερικά ενδεικτικά στοιχεία. Εκτενέστερη αναφορά γίνεται στην ηλιακή ενέργεια η οποία αποτελεί και την γενεσιουργό αιτία για την παραγωγή της

Φωτοβολταϊκής ηλεκτρικής ενέργειας. Όσον αφορά την ηλιακή ενέργεια παρατίθενται πληροφορίες για τα εξής:

- Ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία του Ήλιου
- Ηλιακή σταθερά
- Το φάσμα της Ηλιακής ακτινοβολίας
- Το φαινόμενο του θερμοκηπίου
- Ύψος και απόκλιση του Ήλιου κατά τη διάρκεια του έτους
- Μέση ημερήσια ενεργειακή απολαβή από τον Ήλιο
- Ηλιοφάνεια
- Τυπικό μετεωρολογικό έτος
- Συντεταγμένες της θέσης του ήλιου

➔ Ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία (H/M)

Η ακτινοβολούμενη από ένα σώμα, ισχύς ανά μονάδα επιφάνειας και μονάδα περιοχής μηκών κύματος ($w/m^2 \cdot nm$), που συμβολίζεται ως E_{λ, τ_a} , ονο-

μάζεται συνάρτηση της φασματικής κατανομής της πυκνότητας ισχύος. Εξαρτάται από το μήκος κύματος λ , τη θερμοκρασία του σώματος T , και τη φύση του σώματος. Ο Μ. Planck, μελέτησε την ακτινοβολούμενη από τα σώματα Η/Μ ακτινοβολία, θεωρώντας ένα ιδανικό σώμα - πρότυπο, το μέλαν σώμα. Χαρακτηρίζεται από την ιδιότητα, να απορροφά πλήρως κάθε ακτινοβολία που προσπίπτει επάνω του, οποιουδήποτε μήκους κύματος. Ταυτόχρονα, το φάσμα της Η-Μ ακτινοβολίας που το ίδιο το σώμα εκπέμπει, παρουσιάζει ένα μέγιστο, η θέση και το μέγεθος του οποίου εξαρτώνται από τη θερμοκρασία του. Η αναλυτική έκφραση της $E_{\lambda,T}$ στην οποία κατέληξε ο Planck, έχει την μορφή:

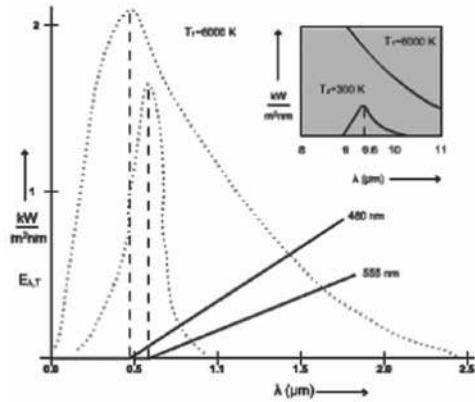
$$E_{\lambda,T} = \frac{2hc^2}{\lambda^5} \frac{1}{\exp\left(\frac{hc}{\lambda kT}\right) - 1}$$

Η εξάρτηση της κατανομής στην περίπτωση του πραγματικού σώματος υπεισέρχεται με ένα συντελεστή, $\epsilon_{\lambda,T}$ που ονομάζεται συντελεστής εκπομπής (emissivity). Σύμφωνα με το θεώρημα του Kirchhoff ισχύει ότι:

$$\{E_{\text{πραγμ}*\lambda,T} = \epsilon_{\lambda,T} \cdot E_{\text{μέλανος}\lambda,T}\}$$

Η προσαρμογή της θεωρητικής καμπύλης του μέλανος σώματος στην πραγματική καμπύλη του ηλιακού φωτός, δίδει ως θερμοκρασία επιφάνειας του ήλιου, την $T \sim 5800$ K. Όταν η θερμοκρασία του μέλανος σώματος αυξάνει, τότε η τιμή του μεγίστου αυξάνει και ταυτόχρονα, το μήκος κύματος $\lambda_{\text{μεγ}}$ που αντιστοιχεί στο μέγιστο εκπομπής, μετατοπίζεται ακολουθώντας ένα νόμο, που αναφέρεται ως νόμος μετατοπίσεως των μεγίστων ή νόμος του Wien:

$$\{\lambda_{\text{μεγ}} \cdot T = 2.897,8 \text{ } \mu\text{m} \cdot \text{K} = \text{σταθερή}\}$$

Γραφική παράσταση της συνάρτησης φασματικής κατανομής της πυκνότητας ισχύος της ακτινοβολίας του μαύρου σώματος που περιγράφει την ηλιακή ακτινοβολία. Στο σχήμα δείχνεται η καμπύλη ευαισθησίας του οφθαλμού του ανθρώπου, η οποία εμφανίζει μέγιστο στο σημείο όπου $\lambda=555\text{nm}$.

➔ Ηλιακή Σταθερά

Η ένταση της ηλιακής ακτινοβολίας, που αφορά αποκλειστικά την Ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία μετρούμενη σε απόσταση 1AU από τον Ήλιο, λέγεται ηλιακή σταθερά. Η αποδεκτή τιμή της είναι 1367 W/m^2 (1970) και συμβολίζεται με την συντετμημένη μορφή AM0 (Air Mass 0). Μετρήσεις από δορυφόρους έχουν δώσει ελαφρώς διαφορετικές τιμές στην περιοχή, $1363\text{-}1371 \text{ W/m}^2$. Σε κάθε περίπτωση, απαιτείται τελική αναγωγή των τιμών αυτών στις συνθήκες ορισμού της ηλιακής σταθεράς, δηλαδή αναγωγή στη συγκεκριμένη μέση απόσταση Γης-Ήλιου 1AU.

➔ Το φάσμα της ηλιακής ακτινοβολίας

Το φάσμα του ηλιακού φωτός, πριν αυτό εισέλθει στην ατμόσφαιρα της γης, το οποίο χαρακτηρίζεται ως AM0, εκτείνεται πρακτικά από 0,1μm (ακτίνες χ) μέχρι 100m (μακρά ραδιοκύματα). Το τμήμα του που αφορά τις πρακτικές εφαρμογές στη γη περιορίζεται στο διάστημα 0,3-3 μm, μέρος δε αυτού αποτελεί η περιοχή του ορατού φάσματος (0,4-0,75μm). Το ηλιακό φάσμα έξω από την ατμόσφαιρα της γης προσεγγίζεται με το φάσμα μέλανος σώματος θερμοκρασίας $T_H \sim 5800K$, με μέγιστο μήκος κύματος $\lambda_{\mu\epsilon\upsilon} \sim 480nm$. Όταν οι ηλιακές ακτίνες διαγράφουν διαφορετική πορεία μέσα στην ατμόσφαιρα προκύπτει και διαφορετικό φάσμα. Σε αυτήν την περίπτωση η ποσοτική δράση της ατμόσφαιρας είναι διαφορετική. Σαν παράδειγμα παίρνουμε τα φάσματα AM1, AM1,5 και AM2 που αφορούν το ηλιακό φως όπως αυτό καταμετρείται στην επιφάνεια της γης, και αφού το φως διατρέξει μια φορά, μια και μισό (περίπου) και δύο φορές αντίστοιχα, το πάχος της ατμόσφαιρας. Γεωμετρικά, στις τρεις περιπτώσεις αυτές, οι ακτίνες διαπερνούν την ατμόσφαιρα, με γωνίες 0°, 45° και 60° ως προς την κατακόρυφη του τόπου. Γενικά, ο αριθμός που ακολουθεί τα αρκτικόλεξα AM, δηλώνει πόσες φορές χωράει το πάχος της γήινης ατμόσφαιρας, στο μήκος που διανύει το φως μέσα στην ατμόσφαιρα τη δεδομένη χρονική στιγμή που αναφέρεται η ένταση της απ' ευθείας ακτινοβολίας. Μ' άλλα λόγια εκφράζει την απόσταση που διανύει η απ' ευθείας συνιστώσα της ηλιακής ακτινοβολίας, με μονάδα μήκους το πάχος της γήινης ατμόσφαιρας. Όταν το ηλιακό φάσμα λαμβάνεται και καταγράφεται σε διάταξη από την επιφάνεια της γης, εμφανίζει, εκτός από τις απορροφήσεις που οφείλονται στον ίδιο

τον ήλιο, απ' ενός μια γενικότερη ελάττωση της έντασης του σ' όλα τα μήκη κύματος, απ' ετέρου νέες χαρακτηριστικές περιοχές απορρόφησης, οι οποίες δεν εμφανίζονται σε φάσμα της ηλιακής ακτινοβολίας, εκτός ατμόσφαιρας. Άρα, αυτές οι απορροφήσεις οφείλονται στη δράση των μορίων των αερίων συστατικών της ατμόσφαιρας της γης. Αναλυτικότερα, η ελάττωση της έντασης του ηλιακού φωτός, κατά την αρχική κατεύθυνση του καθώς αυτό διαπερνά την γήινη ατμόσφαιρα, οφείλεται σε δύο αιτίες:

1° στη σκέδαση του φωτός, η οποία χαρακτηρίζεται από απουσία γραμμών απορρόφησης

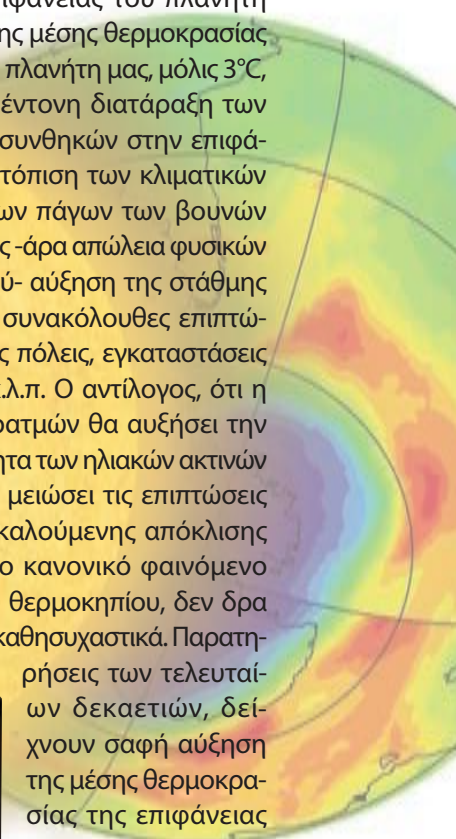
2° σε μοριακές διεγέρσεις, με χαρακτηριστικές γραμμές ή ταινίες (περιοχές) απορρόφησης.

ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΟΥ ΘΕΡΜΟΚΗΠΙΟΥ

Το μεγαλύτερο ποσοστό της ηλιακής ηλεκτρομαγνητικής ακτινοβολίας που φτάνει στα όρια της ατμόσφαιρας, την διαπερνά και φτάνει στην επιφάνεια της. Εκεί ένα μέρος της ανακλάται και το υπόλοιπο απορροφάται, συμβάλλοντας στην διατήρηση μιας σχετικά υψηλής μέσης θερμοκρασίας στην επιφάνεια του πλανήτη. Ταυτόχρονα, η γη ακτινοβολεί ως σώμα μέσης θερμοκρασίας περίπου 15°C και εκπέμπει απ' όλη την επιφάνεια της, σφαιρικά, προς το σύμπαν, ακτινοβολία αντίστοιχη της θερμοκρασίας της. Στην κατάσταση θερμοκρασιακής ισορροπίας που έχει αποκατασταθεί μέσα στα προηγούμενα 5 δισεκατομμύρια χρόνια, το ενεργειακό ισοζύγιο επιβάλλει την ισότητα της εκπνευόμενης από την γη πυκνότητας ισχύος, με την απορροφούμενη απ' αυτή πυκνότητα ισχύος ηλιακού φωτός. Στην αποκατάσταση της ισορροπίας κατά το ενεργειακό ισοζύγιο, παίζει πολύ σημαντικό ρόλο η γήινη ατμόσφαιρα.

Με απλούς υπολογισμούς ενεργειακού ισοζυγίου προκύπτει ότι η γη θα είχε μέση θερμοκρασία επιφάνειας γύρω στους -15°C αν δεν υπήρχε η ατμόσφαιρα. Το επιχείρημα αυτό ενισχύεται από την κατάσταση που επικρατεί σήμερα στη σελήνη. Η γη, πιθανότατα, θα ήταν ένας άγονος, παγωμένος και αφιλόξενος πλανήτης, με σχετικά μεγάλες θερμοκρασιακές διαφορές μεταξύ φωτισμένου και σκιασμένου μέρους του. Αντ' αυτής της κατάστασης, η ύπαρξη των αερίων της ατμόσφαιρας, δηλαδή των CO_2 , H_2O , CH_4 , N_2O , O_3 κ.α., με την ιδιαίτερη απορροφητική τους δράση στα μεγάλα μήκη κύματος, όπου αντιστοιχεί η ακτινοβολία της γης, συντελούν στην αποκατάσταση μιας μέσης επιφανειακής θερμοκρασίας, ίσης με $+15^{\circ}\text{C}$. Το αποτέλεσμα αυτό αποτελεί το κανονικό φαινόμενο θερμοκηπίου

στην ατμόσφαιρα. Ο χαρακτηρισμός κανονικό φαινόμενο, αφορά την θετική συμβολή της ατμόσφαιρας στη θερμοκρασιακή ισορροπία του πλανήτη γη. Η αύξηση της πυκνότητας των αερίων συστατικών της ατμόσφαιρας προκαλεί απόκλιση από το κανονικό φαινόμενο θερμοκηπίου. Η περιβαλλοντική αυτή αλλαγή γίνεται αισθητή ως αργή αλλά σαφής αύξηση της μέσης θερμοκρασίας επιφανείας του πλανήτη μας. Μία αύξηση της μέσης θερμοκρασίας της επιφάνειας του πλανήτη μας, μόλις 3°C , θα δημιουργήσει έντονη διατάραξη των περιβαλλοντικών συνθηκών στην επιφάνεια της γης, μετατόπιση των κλιματικών ζωνών, λιώσιμο των πάγων των βουνών της εύκρατης ζώνης - άρα απώλεια φυσικών ταμιευτήρων νερού - αύξηση της στάθμης της θάλασσας, με συνακόλουθες επιπτώσεις στις παράκτιες πόλεις, εγκαταστάσεις και καλλιέργειες κ.λ.π. Ο αντίλογος, ότι η αύξηση των υδρατμών θα αυξήσει την ανακλαστικότητα των ηλιακών ακτινών και άρα θα μειώσει τις επιπτώσεις της προκαλούμενης απόκλισης από το κανονικό φαινόμενο του θερμοκηπίου, δεν δρα καθυστερητικά. Παρατηρήσεις των τελευταίων δεκαετιών, δείχνουν σαφή αύξηση της μέσης θερμοκρασίας της επιφάνειας του πλανήτη, κατά $\sim 0,25^{\circ}\text{C}$. Αν μάλιστα συνεχιστεί η επιβάρυνση της ατμόσφαιρας, η δράση του φαινομένου του θερμοκηπίου θα έχει διπλασιαστεί μέχρι το 2040, όπως προκύπτει με ανάλυ-

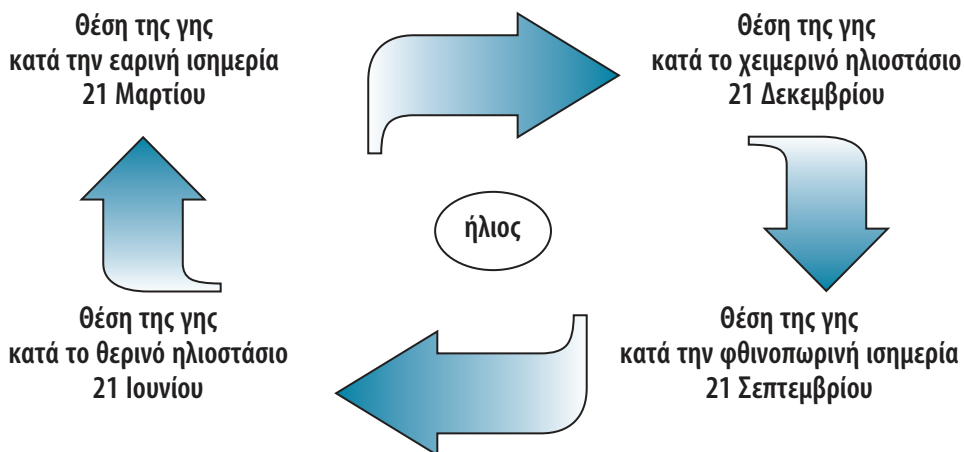
ση ρεαλιστικών σεναρίων. Ένα τέτοιο ενδεχόμενο θα έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση της μέσης θερμοκρασία επιφάνειας της γης κατά 2-10°C, ανάλογα με τη γεωγραφική ζώνη, με αποτέλεσμα τις επιπτώσεις που αναφέρθηκαν προηγουμένως.

➔ Ύψος και απόκλιση του ήλιου κατά τη διάρκεια του έτους

Η μεσουράνηση του ήλιου για τόπους που βρίσκονται στον ίδιο μεσημβρινό συμβαίνει προφανώς την ίδια στιγμή, ο ήλιος όμως βρίσκεται σε διαφορετικό ύψος στους διάφορους αυτούς τόπους. Άρα το μέγιστο ύψος του ήλιου σ' ένα τόπο, δηλαδή η μεσουράνηση του, εξαρτάται από το γεωγραφικό του πλάτος (γ.π.). Αυτό το ύψος αλλάζει από μέρα σε μέρα κατά τη διάρκεια του έτους, και οι τιμές που παίρνει κυμαίνονται μέσα σ' ένα εύρος 23,5° πάνω και κάτω από το γ.π. Στο παρακάτω σχήμα εμφανίζεται η κίνηση της γης γύρω απ' τον ήλιο (περιφορά), σε τροχιά που ονομάζεται ελλειπτική. Σε αυτή τη τροχιά προσθέτουμε και την τροχιά περί τον άξονα της (περιστροφή). Ο ισημερινός, ως επίπεδο, σχηματίζει με το επίπεδο της ελλειπτικής διέδρη γωνία, με αντίστοιχη γωνία ίση με 23,5°. Έτσι καθώς

η γη αλλάζει θέση στην τροχιά της περί τον ήλιο, αλλάζει η θέση μεσουράνησης του ήλιου στον τόπο αυτό. Για το βόρειο ημισφαίριο, η χαμηλότερη θέση μεσουράνησης του ήλιου αντιστοιχεί στις 22 Δεκεμβρίου, ενώ η υψηλότερη στις 21 Ιουνίου. Στις 21 Μαρτίου και 22 Σεπτεμβρίου, η ημέρα έχει ίση διάρκεια με τη νύκτα (Ισημερίες). Τα παραπάνω προκύπτουν με περισσότερο παραστατικό τρόπο, αν εξετάσουμε τα γεγονότα ως παρατηρητές επί της γης. Απ' αυτή τη σκοπιά, η εικόνα που σχηματίζουμε για την ημερήσια κίνηση του ήλιου, ως συνέπεια της περιστροφής της γης γύρω απ' τον άξονα της, είναι ότι ο ήλιος, μαζί με τα υπόλοιπα αστέρια του σύμπαντος, φαίνονται να είναι τοποθετημένα σε μια σφαίρα (Ουράνια σφαίρα), που περιστρέφεται γύρω από τον άξονα της γης, με αντίθετη φορά απ' ότι η γη. Η κατακόρυφη του τόπου, με κατεύθυνση προς τα πάνω, προσδιορίζει επί της ουρανίου σφαίρας, το Ζενίθ (Ζ), του τόπου. Το αντιδιαμετρικό σημείο λέγεται Ναδύρ (ν) του τόπου.

Το επίπεδο που περνά απ' τον τόπο, που είναι κάθετο στην κατακόρυφη του τόπου, αποτελεί το οριζόντιο επίπεδο του τόπου. Η τροχιά του ήλιου γύρω απ' τη γη,

κατά τις ισημερίες, είναι μέγιστος κύκλος της ουράνιας σφαίρας, με ζηνίθια γωνία ίση με το γεωγραφικό πλάτος του τόπου. Την ίδια μέρα, τα τόξα ημέρας και νύκτας είναι ίσα. Κατά την ετήσια φαινόμενη κίνηση του, ο ήλιος αλλάζει συνεχώς ημερήσιο κύκλο και το ύψος μεσουράνησης του αυξάνει μέρα με την μέρα, από την ελάχιστη τιμή ($90^\circ - \gamma\pi$) - 23,5 (21 Δεκεμβρίου), μέχρι τη μέγιστη τιμή ($90^\circ - \gamma\pi$) + 23,5 (21 Ιουνίου). Τότε έχουμε τη μέγιστη μέρα, και αντίστοιχα την ελάχιστη νύκτα του έτους για τον τόπο εκείνο. Οι έννοιες της ημέρας και νύκτας καθορίζονται από τα αντίστοιχα τόξα, πάνω και κάτω από το επίπεδο του ορίζοντα. Στις ισημερίες (Εαρινή, 21 Μαρτίου και Φθινοπωρινή, 21 Σεπτεμβρίου), η απόκλιση του ήλιου γίνεται μηδέν και το ύψος μεσουράνησης του ίσο με $90^\circ - \gamma\pi$.

➔ Μέση ημερήσια ενεργειακή απολαβή από τον Ήλιο

Η ενέργεια ανά m^2 που φτάνει σε ορισμένο τόπο στην επιφάνεια της Γης μέσα σε μια μέρα, εξαρτάται από την κλίση της συλλεκτικής επίπεδης επιφάνειας, το γεωγραφικό πλάτος του τόπου, τη μέρα του χρόνου και από τα διάφορα αέρια, υγρά και στερεά αιωρήματα της ατμόσφαιρας κατά την ημέρα εκείνη. Οι συλλεκτικές επιφάνειες των μετρητικών οργάνων (αισθητήρων), μπορεί να προσανατολιστούν σύμφωνα με τις απαιτήσεις του πειράματος και τις προδιαγραφές των οργάνων. Προκειμένου όμως να υπάρχουν συγκρίσιμα στοιχεία, σε διεθνή κλίμακα, αναφερόμαστε συνήθως σε μετρήσεις με αισθητήρες οι οποίοι τοποθετούνται με τη συλλεκτική τους επιφάνεια οριζόντια. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι μέσες ημερήσιες τιμές της πυκνότητας ισχύος και της πυκνότητας ενέργειας της ηλιακής ακτινοβολίας, σε οριζόντια επιφάνεια, μέσα

σε κάθε μήνα και μέσα στο χρόνο. Προκειμένου, μάλιστα, να αξιοποιηθούν σε πρακτικές εφαρμογές (ενεργειακές μελέτες), απαιτούνται μετρήσεις για μια διάρκεια πολλών ετών (π.χ. 30 ετών). Σημειώνεται ότι μπορεί να παρατηρηθούν μικρότερες ή και μεγαλύτερες τιμές πυκνότητας ισχύος, σε κάποια χρονική περίοδο της ημέρας, εξ αιτίας της παρουσίας σύννεφων.

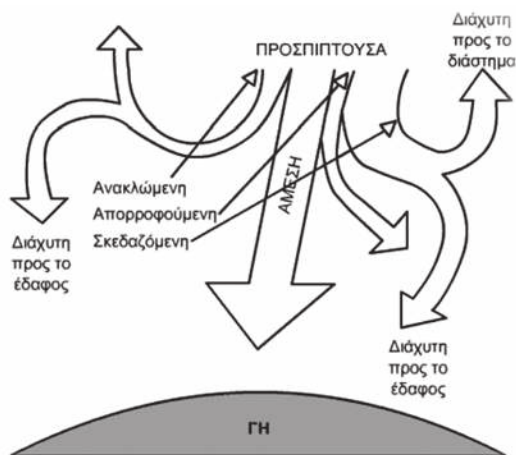
➔ Ηλιοφάνεια

Εκτός από την μέση ημερήσια ενέργεια από τον ήλιο σε μηνιαία και ετήσια βάση, σε οριζόντιο επίπεδο, χαρακτηριστικό στοιχείο μιας περιοχής είναι η ηλιοφάνεια της. Αυτή εξαρτάται βεβαίως από το γεωγραφικό πλάτος του τόπου και από την θέση και την διαμόρφωση της περιοχής. Τα χαρακτηριστικά αυτά πιθανόν να ευνοούν την ανάπτυξη νεφώσεων, με αποτέλεσμα την μείωση των ηλιόλουστων ημερών.

Η ηλιοφάνεια εκφράζεται σε πλήθος ωρών κατά μήνα και ανά έτος κατά τις οποίες ο ήλιος είναι ορατός στον ουρανό. Καταχωρούνται σε σύνολα ανά μήνα και ανά έτος. Στην Ελλάδα, η περιοχή με τη μεγαλύτερη ηλιοφάνεια, είναι η περιοχή της Ιεράπετρας, στο νοτιοανατολικό μέρος της Κρήτης, με 3108 ώρες ετησίως. Ένα από τα πιο γνωστά όργανα που χρησιμοποιήθηκε ευρύτατα στο παρελθόν για τον προσδιορισμό της ηλιοφάνειας σ' ένα τόπο, είναι ο ηλιογράφος. Αποτελείται από μια γυάλινη σφαίρα, η οποία συγκεντρώνει τις ηλιακές ακτίνες σε ορισμένο σημείο (είδωλο του ήλιου). Κατά τη διάρκεια της ημέρας, το είδωλο αλλάζει θέση ακολουθώντας αντίστοιχη τροχιά με τον ήλιο. Ειδικό χαρτί τοποθετείται στην επιφάνεια κίνησης του ειδώλου του ήλιου. Όσο ο ήλιος δεν καλύπτεται από σύννεφα, η μεγάλης πυκνότητας ισχύς του φωτός στην επιφάνεια

του ειδώλου προκαλεί κάψιμο του χαρτιού, κάτι που δεν συμβαίνει αν ο ήλιος σκιάζεται. Άρα, πάνω στο χαρτί καταγράφεται ως μαύρη λουρίδα, το τμήμα του τόξου του ήλιου κατά το οποίο αυτός δεν σκιάζοταν, άρα και το ποσοστό των ωρών ηλιοφάνειας για την ημέρα εκείνη.

Για την μέτρηση της ηλιοφάνειας αναφέρεται και άλλη διάταξη, στην οποία συνδυάζονται δύο οπτικοί αισθητήρες, εκ των οποίων ο ένας σκιάζεται ώστε να μη δέχεται την απ' ευθείας ακτινοβολία. Η διαφορά μεταξύ των ενδείξεων παρέχει την πληροφορία περί ηλιοφάνειας.

Το ηλιακό φως που φτάνει στην επιφάνεια της γης, αποτελείται από δύο συνιστώσες. Την άμεση, που αφορά τις ακτίνες που φτάνουν απευθείας από τον ήλιο και από την διάχυτη, που αφορά τις ακτίνες που φτάνουν στην επιφάνεια αφού υποστούν πολλαπλές σκεδάσεις στα αέρια συστατικά της ατμόσφαιρας.

➔ Τυπικό μετεωρολογικό έτος

Η καταγραφή των τιμών της πυκνότητας της ηλιακής ακτινοβολίας καθώς και άλλων χαρακτηριστικών μεγεθών σε ένα τόπο όπως θερμοκρασία, υγρασία κ.λ.π. μπορεί να αξιοποιηθεί σε ενεργειακές μελέτες. Αυτές αφορούν σε κτιριακές κατασκευές, σε κλιματιστικά μηχανήματα, σε μελέτες εγκατάστασης ηλιακών συστημάτων θέρμανσης νερού ή ηλιακών ηλεκτρικών εργοστασίων, σε φωτοβολταϊκά συστήματα κ.ά. Οι τιμές πρέπει να αναφέρονται σε μια μακρά περίοδο μετρήσεων. Συνήθως χρησιμοποιούνται ωριαίες μετρήσεις στον συγκεκριμένο τόπο, για μια χρονική περίοδο τριάντα ετών. Μ' αυτό τον τρόπο, δημιουργούνται οι βάσεις δεδομένων της περιοχής. Δημιουργείται δηλαδή, το λεγόμενο έτος αναφοράς για τον τόπο. Δύο είναι οι βασικοί τρόποι δημιουργίας έτους αναφοράς, εκ των οποίων ο δεύτερος ευρίσκει ευρύτερη χρήση.

- Από τις μηνιαίες τιμές εκάστου μεγέθους, π.χ. της μέσης ημερήσιας ηλιακής απολαβής, της ηλιοφάνειας, της θερμοκρασίας κ.λ.π., για τριάντα συνεχόμενα έτη, προκύπτουν οι μέσες τιμές ανά μήνα για όλο το έτος. Ονομάζεται Μετεωρολογικό Έτος για Ενεργειακούς Υπολογισμούς (Weather Year For Energy Calculations W.Y.E.C.).

- Προσδιορίζεται ο στατιστικά πιο πιθανός μήνας μεταξύ των ομοίων του των τελευταίων τριάντα ετών, και αυτός αποτελεί τον αντίστοιχο μήνα αναφοράς. Το σύνολο των δώδεκα μηνών αναφοράς για τον ορισμένο τόπο, αποτελεί το έτος αναφοράς και ονομάζεται ιδιαιτέρως, Τυπικό Μετεωρολογικό Έτος (Typical Meteorological Year T.M.Y.). Προτείνεται επίσης η χρήση ενός συντομευμένου έτους αναφοράς (Sort Reference Year S.R.Y.), βασισμένου σε ωριαία δεδομένα δεκατεσσάρων αντιπροσωπευτικών εβδομάδων του έτους.

ΦΩΤΟΒΟΛΤΑΪΚΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ

↳ Ιστορική αναδρομή

Η ιστορία των φωτοβολταϊκών ξεκίνησε το 1839 από τον Γάλλο επιστήμονα Becquerel. Ήταν τότε μόλις 19 ετών. Κάνοντας πειράματα πάνω στις χημικές αντιδράσεις διαφόρων στοιχείων παρατήρησε ότι τα διάφορα μίγματα απέδιδαν μεγαλύτερη ηλεκτρική έξοδο όταν τα εξέθετε στο ηλιακό φως. Το επόμενο βήμα μπροστά έγινε το 1870 όταν ο Γερμανός φυσικός Χερτς μελέτησε το φαινόμενο στα στερεά υλικά και συγκεκριμένα στο Σελήνιο και βρήκε αποδόσεις του υλικού της τάξης του 1-2%. Το 1937 κατασκευάστηκε φωτοβολταϊκό στοιχείο από θειούχο μόλυβδο (PbS) από τους Fischer & Godden. Το 1939 κατασκευάστηκε φωτοβολταϊκό στοιχείο από Σελήνιο (Se) με απόδοση 1%. Το 1941 κατασκευάστηκε το πρώτο φωτοβολταϊκό στοιχείο από πυρίτιο (Si). Στην δεκαετία 1940-1950 ο Τσοχράλσκι ανέπτυξε τη διαδικασία παραγωγής μονοκρυστάλλων πυριτίου υψηλής καθαρότητας που έφτανε σε απόδοση κοντά στο 4%. Τα επόμενα χρόνια οι εξελίξεις ήταν ραγδαίες και έφεραν την επιστήμη των φωτοβολταϊκών πολύ κοντά στην σημερινή της κατάσταση. Το 1954 οι Fuller, Pearson, Charin ανακοίνωσαν την πρώτη κατασκευή ΦΒ στοιχείου Si με σχηματισμό επαφής p-n, με διάχυση και απόδοση 6%. Εκείνη την περίοδο τα φωτοβολταϊκά “βγήκαν” ουσιαστικά από τα εργαστήρια και άρχισε σιγά σιγά να διευρύνεται η χρήση τους. Το 1956 έγιναν εμπορικές κατασκευές, κυρίως από κρυσταλλικό πυρίτιο (c-Si). Αυτές οι κατασκευές είχαν μικρή απόδοση της τάξης του 5-10 % και πολύ μεγάλο κόστος, περίπου 1000\$ το Wp. Η πρώτη εφαρμογή των φωτοβολταϊκών στοιχείων έγινε στην τέχνη της φωτογραφίας, και συγκεκριμένα στην υλοποίηση του φωτό-

μετρου. Το 1958 χρησιμοποιήθηκαν για πρώτη φορά φωτοβολταϊκά στοιχεία για τηλεπικοινωνιακούς σκοπούς στον αμερικάνικο διαστημικό δορυφόρο Vanguard. Την ίδια χρονιά εκτοξεύτηκε Ρώσικος δορυφόρος με μοναδική πηγή ενέργειας τα ηλιακά στοιχεία. Σήμερα αυτή η τεχνολογία χρησιμοποιείται σε όλους τους δορυφόρους. Το 1959 κατασκευάστηκε φωτοβολταϊκό στοιχείο από CdS με απόδοση 5%, το 1972 έχουμε την κατασκευή ιώδους ηλιακού στοιχείου Si με απόδοση 14% από τους Lindmayer & Allison και το 1977 την κατασκευή ηλιακού στοιχείου από GaAs με απόδοση 16% από τον Kameth. Το 1981 γίνεται η πτήση πάνω από την Μάγνη του αεροπλάνου Solar Challenger, εξοπλισμένου με 16.128 φωτοβολταϊκά στοιχεία Si συνολικής ισχύος 2,7kW και το 1983 έχουμε την έναρξη λειτουργίας φωτοβολταϊκού σταθμού ισχύος 1MW στην Βικτροβίλ. Η χρήση φωτοβολταϊκών γεννητριών άνοιξε κατά τη διάρκεια της κρίσης πετρελαίου το 73/74, και αυτό το γεγονός οδήγησε έκτοτε στην παρουσία πολυάριθμων ερευνητικών και αναπτυξιακών έργων. Έτσι τα ΦΒ άρχισαν να χρησιμοποιούνται για διάφορες μακρινές εγκαταστάσεις εκτός δικτύου όπως τηλεπικοινωνιακοί αναμεταδότες, σήματα σιδηροδρόμων, φωτισμός.

Στη δεκαετία του 80 χρησιμοποιήθηκαν για υπολογιστές, ρολόγια, ραδιόφωνα, αντλίες νερού σε αγροτικές και απομακρυσμένες οικίες. Σε υψηλής βιομηχανικής ανάπτυξης κράτη, τα ενωμένα στο δίκτυο ΦΒ συστήματα χρησιμοποιούνται σε οικιακής και εμπορικής φύσεως ανάγκες.

Τα πλεονεκτήματα που παρέχουν είναι: Μηδενική ρύπανση και θόρυβος, δωρεάν καύσιμο (ήλιος), ελάχιστη συντήρηση, μακροχρόνια διάρκεια ζωής και αξιοπιστία, είναι εύκολα επεκτάσιμα με δυνατότητες

μεταφοράς, ενώ το μοναδικό βασικό μειονέκτημα είναι το υψηλό μέχρι στιγμής κόστος κατασκευής.

➔ Το φωτοβολταϊκό φαινόμενο

Φωτόνια με κατάλληλη ενέργεια ($h\nu \geq E_g$), τα οποία εισχωρούν στο σώμα της επαφής p-n απορροφώνται από τα ηλεκτρόνια της ζώνης σθένους, τα οποία ενεργειακά εντάσσονται στην ζώνη αγωγιμότητας. Στη ζώνη σθένους μένει αντίστοιχος αριθμός οπών. Βασική προϋπόθεση δημιουργίας ηλεκτρικής τάσης στα άκρα των δύο ημιαγωγών της επαφής p-n, είναι: τα δημιουργούμενα ζεύγη ηλεκτρονίων-οπών να κατορθώσουν να φτάσουν στους χώρους όπου υπερτερούν οι αντίστοιχοι φορείς. Μόνο στο φιλικό περιβάλλον των όμοιων τους φορέων μπορούν να επιζήσουν επί μακρό χρόνο, διατηρώντας φορτισμένα τα άκρα της διάταξης. Ζεύγη ηλεκτρονίων-οπών δημιουργούνται σ' όλο το χώρο των σε επαφή ημιαγωγών, με δύο βασικούς τρόπους. Πρώτον, θερμικά (εξ αιτίας του ότι η διάταξη βρίσκεται σε ορισμένη θερμοκρασία) και δεύτερον, με τη δράση εξωτερικού φωτισμού, κατάλληλου μήκους κύματος. Μεταξύ των ζευγών αυτών υπάρχουν και αρκετά με ιδιαίτερα σπουδαίο μέλλον. Είναι εκείνα που δημιουργούνται αφ' ενός μέσα στην περιοχή επαφής, όπου προϋπάρχει το ισχυρό ενδογενές ηλεκτρικό πεδίο (περιοχή απογύμνωσης), αφ' ετέρου, έξω απ' αυτήν μεν, πολύ κοντά δε στα σύνορα με τις περιοχές τύπου n και p αντίστοιχα. Οι φορείς που θα δημιουργηθούν στις παραπάνω περιοχές είναι οι μόνοι τελικά που έχουν πολύ μεγάλη πιθανότητα να φτάσουν στις περιοχές όπου μπορούν να επιζήσουν. Όλοι οι υπόλοιποι θα συναντήσουν, κατά πάσα πιθανότητα, κάποιο αντίθετο φορέα με τον οποίο θα

επανασυνδεθούν, και άρα δεν πρόκειται να συμβάλουν στη δημιουργία ηλεκτρικού ρεύματος μέσα στην ημιαγωγική διάταξη. Απ' τη στιγμή που δημιουργούνται οι ευκίνητοι ηλεκτρικοί φορείς στην περιοχή απογύμνωσης ή εισέρχονται σ' αυτήν από τις γειτονικές περιοχές, δέχονται ισχυρές ηλεκτρικές δυνάμεις από το ενδογενές ηλεκτρικό πεδίο, με αποτέλεσμα να ωθούνται ταχύτατα προς τους χώρους που περιέχουν τους όμοιους τους φορείς, ως φορείς πλειονότητας. Δημιουργείται συνεπώς στο εσωτερικό της επαφής p-n, ένα ισχυρό ηλεκτρικό ρεύμα, που ονομάζεται φωτόρρευμα. Οι πρόσθετοι αυτοί φορείς φορτίζουν τους χώρους στους οποίους φτάνουν με πλεονάζοντα φορτία. Ο χώρος n φορτίζεται από τα αφικνούμενα πλεονάζοντα ηλεκτρόνια (-) και ο χώρος p από τις αφικνούμενες πλεονάζουσες οπές (+). Η δημιουργία του φωτορεύματος σε συνδυασμό με επαρκή ηλεκτρική τάση στα άκρα της διάταξης αποτελεί το φωτοβολταϊκό φαινόμενο.

Ανεξάρτητα από το μέγεθος του, ένα ΦΒ στοιχείο πυριτίου θερμοκρασίας 25°C, εμφανίζει περίπου, 0,6 Volt, κάτω από συνθήκες ανοιχτού κυκλώματος, δηλαδή, χωρίς να συνδεθεί στα άκρα του, ηλεκτρική αντίσταση. Η τάση αυτή εξαρτάται έντονα από τη θερμοκρασία της κυψελίδας. Το μέγιστο ηλεκτρικό ρεύμα που αποδίδει εξαρτάται από την απόδοση, τη θερμοκρασία και το μέγεθός του. Μάλιστα, αποδεικνύεται ανάλογο με την ένταση της ΗΜ ακτινοβολίας που προσπίπτει στην επιφάνεια του. Η μέγιστη ηλεκτρική ισχύς που μπορεί να αποδώσει ένα ΦΒ στοιχείο εξαρτάται από το υλικό, τη θερμοκρασία κυψελίδας και την πυκνότητα ισχύος της ΗΜ ακτινοβολίας (W/m^2). Παραδείγματος χάριν, ένα τυπικό ΦΒ στοιχείο κρυσταλλικού Πυριτίου, με έκταση επιφάνειας 10cmx10cm, σε ηλιακό

φωτισμό 1000 W/m^2 και θερμοκρασία κυψελίδας 25°C , μπορεί να αποδώσει μέγιστη ισχύ, περίπου $1,5\text{Watt}$.

➔ Οι Ηλεκτρικοί Συσσωρευτές

Η παραγόμενη από το σύστημα των ΦΒ γεννητριών ηλεκτρική ενέργεια, μπορεί να χρησιμοποιηθεί είτε απ' ευθείας είτε σε χρόνο μεταγενέστερο της παραγωγής της, π.χ. κατά την διάρκεια της νύκτας. Άρα, παρουσιάζεται η ανάγκη μιας διάταξης αποθήκευσης της παραγόμενης ηλεκτρικής ενέργειας. Μέχρι στιγμής, η καλύτερη λύση, από πλευράς κόστους πυκνότητας αποταμιευμένης ενέργειας ανά κιλό και όγκο της διάταξης, είναι οι διάφοροι τύποι ηλεκτρικών συσσωρευτών, μεταξύ δε αυτών, οι συσσωρευτές θείου-μολύβδου και οι συσσωρευτές NiCd κ.α. Προς την κατεύθυνση αυτή, εξελίσσονται σχετικά ερευνητικά προγράμματα, κυρίως στον τομέα της βιομηχανίας ηλεκτρικών οχημάτων, για βελτίωση των διατάξεων αποθήκευσης ηλεκτρικής ενέργειας. Εκτός από τους ηλεκτρικούς συσσωρευτές, που ονομάζονται και ηλεκτρικά στοιχεία δεύτερης τάξεως, υπάρχουν και εκείνα τα οποία προσφέρουν την δυναμική ενέργεια που έχει αποθηκευτεί στο εσωτερικό τους, κατά το χρόνο εξέλιξης των χημικών αντιδράσεων, μεταξύ των χημικών ενώσεων ή στοιχείων που τέθηκαν σε επαφή. Διακρίνονται από τους συσσωρευτές από το ότι δεν έχουν την δυνατότητα επαναφόρτισης τους (Αποτελούν τα ηλεκτρικά στοιχεία πρώτης κλάσεως) και ως εκ τούτου δεν παρουσιάζουν ενδιαφέρον για ΦΒ εφαρμογές.

➔ **Ενέργεια που αποδίδει ένας συσσωρευτής κατά την λειτουργία του με ορισμένο βάθος εκφόρτισης**

Αν η τάση εκφόρτισης ενός συσσωρευ-

τή, χωρητικότητας Q , είναι U_B , το βάθος εκφόρτισης β , και η ενεργειακή κατανάλωση στο φορτίο του καταναλωτή, με $E_{\text{κατ}}$, τότε η διατήρηση της ενέργειας επιβάλλει την ισότητα: $E_{\text{κατ}} = \alpha \cdot \beta \cdot Q \cdot V_B$ όπου α οι απώλειες κατά τη ροή του ρεύματος στο κύκλωμα (εκτός του καταναλωτή).

➔ Τα ηλεκτρονικά των φωτοβολταϊκών

Η διαχείριση της παραγόμενης ηλεκτρικής ενέργειας στο ΦΒ σύστημα, απαιτεί την παρεμβολή ηλεκτρονικών κατάλληλων για τη βελτιστοποίηση της μεταφοράς του και την προστασία του συσσωρευτή από υπερφόρτιση ή από υπερεκφόρτιση. Από λειτουργικής πλευράς, δύο είναι οι βασικές ηλεκτρονικές διατάξεις: Ο ελεγκτής φόρτισης - εκφόρτισης (charge controler) και οι μετατροπείς τάσεως. Ο ελεγκτής φόρτισης μπορεί να είναι τοποθετημένος σε χωριστή μονάδα σε σχέση με τις υπόλοιπες διατάξεις, μπορεί όμως να βρίσκεται ενσωματωμένος με τον inverter, σε μια ολοκληρωμένη μονάδα.

➔ Ο Ελεγκτής Φόρτισης Εκφόρτισης

Η φόρτιση των ηλεκτρικών συσσωρευτών, μέσω μιας πηγής ηλεκτρικής ενέργειας π.χ. ΦΒ σύστημα, ανεμογεννήτρια, Α/Γ ή ηλεκτροπαραγωγό ζεύγος, Η/Ζ, απαιτεί συνεχή έλεγχο της κατάστασης φόρτισης τους, ώστε, όταν αυτοί φτάσουν στην κατάσταση μέγιστης φόρτισης να διακόπτεται η διαδικασία. Έτσι, αποφεύγεται η υπέρταση του συσσωρευτή, που έχει ως συνέπεια την έκλυση μεγάλων ποσοτήτων υδρογόνου, λόγω ηλεκτρόλυσης. Αντίστοιχα, απαιτείται έλεγχος του συσσωρευτή όσο αυτός τροφοδοτεί την κατανάλωση, ώστε να προληφθεί η καταστροφική για τον συσσωρευτή, κατάσταση υπερεκφόρτισης.

Γενικά λοιπόν, ο ελεγκτής φόρτισης, στην πιο περιορισμένη του μορφή, εποπτεύει την διαδικασία φόρτισης και εκφόρτισης ώστε να είναι σε θέση να απομονώνει το σύστημα αποθήκευσης, αφ' ενός από το σύστημα παραγωγής της ενέργειας, στην περίπτωση της υπερφόρτισης, αφ' ετέρου, από το σύστημα κατανάλωσης, στην περίπτωση της υπερεκφόρτισης. Και στις δύο περιπτώσεις, η διακοπή αυτή προκαλείται, όταν η τάση στα άκρα του συσσωρευτή ξεπεράσει προς τα άνω και αντίστοιχα προς τα κάτω, ορισμένα όρια τάσης (setpoints), όπου ενεργοποιούνται οι ηλεκτρικοί διακόπτες. Μια μονάδα ελέγχου φόρτισης - εκφόρτισης, περιλαμβάνει σύνολο ολοκληρωμένων συστημάτων είτε microcontrollers, που ελέγχουν ηλεκτρικούς διακόπτες, είτε ηλεκτρομηχανικούς (relays), είτε ηλεκτρονικούς ισχύος (transistors bipolar, MOSFET, thyristors, triacs κ.λ.π.). Σε κάθε περίπτωση, στο κύκλωμα παρεμβάλλεται μια δίοδος για την προστασία του συστήματος αποθήκευσης από εκφόρτιση.

ΜΟΡΦΕΣ ΣΥΜΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΗΛΕΚΤΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΘΕΡΜΟΤΗΤΑΣ

Τα συστήματα συνδυασμένης παραγωγής Ηλεκτρισμού και Θερμότητας, γνωστά ως συστήματα συμπαραγωγής, παράγουν ηλεκτρική (ή/και μηχανική) ενέργεια και θερμική ενέργεια σε ένα ενιαίο, ολοκληρωμένο σύστημα. Η θερμική ενέργεια που ανακτάται σε ένα σύστημα ΣΗΘ μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τη θέρμανση ή ψύξη στη βιομηχανία ή τα κτίρια. Επειδή η ΣΗΘ εκμεταλλεύεται τη θερμότητα που σε άλλη περίπτωση θα χανόταν κατά τη συμβατική διακριτή παραγωγή ηλεκτρικής ή μηχανικής ενέργειας, η συνολική απόδοση αυτών των ολοκληρωμένων συστημάτων είναι πολύ μεγαλύτερη από

ότι στα μεμονωμένα συστήματα.

Η συμβατική παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας είναι από τη φύση της μη αποδοτική, αφού μετατρέπεται μόνο το ένα τρίτο της ενέργειας των καυσίμων σε ωφέλιμη ενέργεια. Η σημαντική αύξηση της αποδοτικότητας με τη ΣΗΘ οδηγεί σε μικρότερη κατανάλωση καυσίμων και σε μειωμένες εκπομπές ρύπων σε σχέση με τη χωριστή παραγωγή ηλεκτρισμού και θερμότητας. Η ΣΗΘ αποτελεί μια οικονομικά παραγωγική προσέγγιση για τη μείωση των ατμοσφαιρικών ρύπων μέσω της πρόληψης της ρύπανσης, ενώ ο παραδοσιακός έλεγχος της ρύπανσης που επιτυγχάνεται απλά μέσω της επεξεργασίας των καυσαερίων δεν παρέχει κανένα οικονομικό όφελος και στην πραγματικότητα μειώνει την απόδοση και την ωφέλιμη παραγωγή ενέργειας.

Η αγορά της ΣΗΘ μπορεί να διακριθεί σε τρεις κύριες κατηγορίες: τις βιομηχανικές μονάδες, τα ενεργειακά συστήματα περιοχής και τα μικρής κλίμακας συστήματα των εμπορικών κτιρίων και κατοικιών. Ο βιομηχανικός τομέας αντιπροσωπεύει το μεγαλύτερο μέρος της υφιστάμενης εγκατεστημένης ισχύος και είναι το τμήμα με το μεγαλύτερο δυναμικό βραχυπρόθεσμης εξέλιξης. Τα μεγάλα βιομηχανικά συστήματα βρίσκονται συνήθως σε βιομηχανίες απόσταξης πετρελαίου, πετροχημικών ή χάρτου και πολτού.

➔ Επενδυτικές ευκαιρίες-Νομοθετικό πλαίσιο • Το Ευρωπαϊκό πλαίσιο

Προσυπογράφοντας το πρωτόκολλο του Κυότο το 1997, η Ευρωπαϊκή Ένωση έθεσε στόχο τη μείωση των εκπομπών μέχρι το 2010 κατά 8% επιβάλλοντας στα μέλη της την παραγωγή του 12% της κατανάλισκόμενης από αυτά ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές. Το αποτέλεσμα ήταν

η εγκατάσταση φωτοβολταϊκών συλλεκτών πολλών εκατοντάδων μεγαβάτ στις χώρες της Ένωσης μόνο μέσα στα τελευταία χρόνια. Στην Ελλάδα αντίθετα, το σύνολο της εγκαταστημένης ισχύος ΦΒ συστημάτων παραμένει σήμερα μικρότερο από 10MW. Ο κανονισμός της ΕΕ ορίζει ότι μέχρι το 2010 το 5,75% των καυσίμων μεταφορών θα πρέπει να είναι βιοκαύσιμα. Αυτό συνεπάγεται ότι η κατανάλωση των βιοκαυσίμων για την Ελλάδα θα ανέρχεται το 2010 σε 160000 τόνους βιοντίζελ και 400000 τόνους βιοαιθανόλης.

• Η Ελληνική νομοθεσία

Σε αυτό το πλαίσιο, η Ελλάδα ανέλαβε την υποχρέωση να ελέγξει την αύξηση των εκπομπών της σε διοξείδιο του άνθρακα, προκειμένου να μην υπερβεί το 25% έως το 2010. Με δεδομένη όμως μια αύξηση περίπου 22% έως σήμερα ο στόχος αυτός δεν έμοιαζε εφικτός με αποτέλεσμα να είναι ορατός ο κίνδυνος επιβολής βαρειών προστίμων στη χώρα μας. Σε μια προσπάθεια να ανασχεθεί αυτή η πορεία, ψηφίστηκε και στην Ελλάδα ο νόμος για την ηλεκτροπαραγωγή από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας (νόμος 3468, ΦΕΚ 129^Α/27-6-2006) καθιστώντας την παραγωγή ενέργειας από ΦΒ συστή-

ματα μια από τις πιο προσοδοφόρες, μη-δενικού ρίσκου επενδύσεις και μειώνοντας ταυτοχρόνως όλες τις γραφειοκρατικές διαδικασίες έκδοσης αδειάς. Στόχος είναι μέχρι το 2020 να έχουν εγκατασταθεί στη χώρα μας ΦΒ σταθμοί συνολικής ισχύος 700MW. Στην Ελλάδα μόλις το 3,1% της ηλ. ενέργειας που καταναλώσαμε πέρυσι προήλθε από ΑΠΕ (77,4% από αιολικά πάρκα, 13,6% από υδροηλεκτρικά έργα και 9% από λοιπές ΑΠΕ).

Για τις τιμές πώλησης ρεύματος από ΦΒ διαμορφώνεται όπως παρακάτω:

Επιπλέον, για ΦΒ σταθμούς ισχύος μικρότερης ή ίσης των 100kw, έχουν απλουστευ-

	Διασυνδεδεμένο σύστημα	Μη διασυνδεδεμένο σύστημα
ΦΒ μονάδες ισχύος ≤ 100kw	0,45€	0,50€
ΦΒ μονάδες ισχύος ≥ 100kw	0,40€	0,450€

θεί οι διαδικασίες αδειοδότησης, καθώς οι ενδιαφερόμενοι απαλλάσσονται από την υποχρέωση λήψης αδειών (παραγωγής, εγκατάστασης και λειτουργίας). Οι παραγωγοί «πράσινου» ηλεκτρικού ρεύματος συνάπτουν κατά προτεραιότητα σύμβαση πώλησης με τη ΔΕΗ διάρκειας 20 ετών. Οι κρατικές επιδοτήσεις είναι και έως 60% ανάλογα με το μέγεθος επένδυσης και την περιοχή εγκατάστασης (πληροφορίες: www.ypan.gr).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ☞ Φωτοβολταϊκά συστήματα, Ε. Φραγκιαδάκης, Ζήτη εκδόσεις, 2004.
- ☞ Έκθεση της ΡΑΕ ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, βιβλιοθήκη ΤΕΕ, Αθήνα 2003.
- ☞ Διαχείριση φυσικών πόρων, Camp and Daugherty 2004.
- ☞ Πρακτικά 3^{ου} εθνικού συνεδρίου: Ηπιες Μορφές Ενέργειας, 1988.
- ☞ Η αξιοποίηση των ήπιων μορφών ενέργειας, (Ελληνική εταιρεία τοπικής ανάπτυξης και αυτοδιοίκησης), Αθήνα 1990.
- ☞ Ενσωμάτωση τεχνολογιών ανανεώσιμων πηγών ενέργειας και εξοικονόμηση ενέργειας στον οικιακό τομέα, ΚΑΠΕ, Αθήνα 2006.
- ☞ Πρακτικά συνεδρίου: οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας στη νέα ενεργειακή πραγματικότητα της Ελλάδας, Θεσσαλονίκη 2006.
- ☞ Τεχνογράφημα μηνός Οκτωβρίου 2006 ΤΕΕ/ΤΚΜ.

Αφιέρωμα στην Επέτειο των 100 χρόνων από τον θάνατο του Δημητρίου Βικέλα

ΚΕΙΜΕΝΟ:
Άρης Γιακουμέλος, Φιλολόγος

*Η ζωή και το έργο του δημιουργού
και το διήγημά του «Φίλιππος Μάρθας»*

«ΜΙΚΡΗ ΟΛΥΜΠΙΑΔΑ» ΤΟ 2008 ΣΤΗ ΒΕΡΟΙΑ

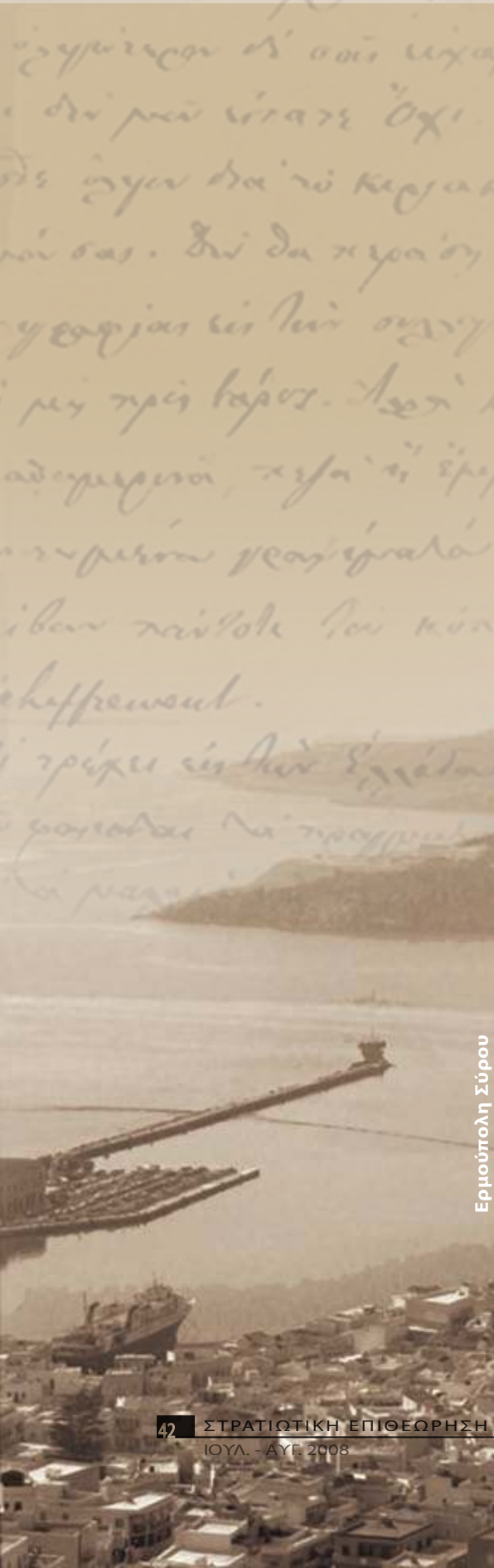
Τη Δευτέρα 7 Ιουλίου 2008 συμπληρώνονται 100 χρόνια από τον θάνατο του Δημητρίου Βικέλα. Μία Επέτειος όμως, για να είναι ουσιαστική, πρέπει, με την αναφορά της στο πρόσωπο ή το γεγονός που μνημονεύει, να συντελεί στην εθνική αυτογνωσία. Ο Δ. Βικέλας πέρα από τις γνωστές όψεις της προσωπικότητάς του, ως αξιόλογος λογοτέχνης του 19ου αι. και πρώτος πρόεδρος της ΔΟΕ, διετέλεσε σπουδαίο έργο στην παιδεία, στους Εθνικούς Αγώνες, στην άνευ αντιπαροχής κοινωνική και ανθρωπιστική προσφορά, στη θεατρική και γλωσσική ανέλιξη¹.

Προκειμένου να τιμήσει την Επέτειο αυτή, ο Δήμος Βέροιας, τόπος καταγωγής του συγγραφέα, που γιορτάζει συγχρόνως τη συμπλήρωση 80 ετών από την ίδρυσή του, αποφάσισε να ανακηρύξει το 2008 ως Έτος Αθλητισμού και Νεολαίας «Δημήτριος Βικέλας». Μέσα από τις διάφορες αθλητικές και πολιτιστικές εκδηλώσεις που παισιώνουν

τη διοργάνωση αυτή, η Βέροια φιλοδοξεί να προβάλλει στο πανελλήνιο την πλούσια πολιτιστική κληρονομιά και αθλητική ιστορία της. Η τελετή έναρξης του προγράμματος έγινε με μεγάλη επιτυχία τον Δεκέμβριο του 2007. Συγκεκριμένα, μέχρι το τέλος του 2008, θα πραγματοποιηθεί Διεθνές Τουρνουά Ποδοσφαίρου, στο οποίο θα συμμετέχουν ομάδες από τις πόλεις που συνδέονται με τον Βικέλα (Ηράκλειο, Αθήνα, Γιάννενα, Ερμούπολη και Βέροια). Θα γίνουν αγώνες Καράτε, Πυγμαχίας, Καλαθοσφαίρισης, Κολύμβησης, Πετοσφαίρισης, Ρυθμικής Γυμναστικής, Ποδηλασίας, Στίβου και πολλών άλλων Ολυμπιακών Αθλημάτων.

Τον Μάρτιο του 2008 η Ολυμπιακή Φλόγα πέρασε από τη Βέροια και διανυκτέρευσε εκεί, ενώ κατά τη διάρκεια των Ολυμπιακών Αγώνων αντιπροσωπεία του Δήμου θα παραστεί σε εκδηλώσεις για τον Δημήτριο Βικέλα στο Πεκίνο. Τέλος, τον Μάιο διεξήχθη στη Βέροια Διεθνές Συνέ-

¹ Βλ. στο Διαδίκτυο το άρθρο του Π. Λινάρδου, Ο Βικέλας σήμερα. Ενστάσεις και προτάσεις.

δριο προς τιμή του Δ. Βικέλα. Κατά τη διάρκεια των Αθλητικών Εκδηλώσεων γίνονται παράλληλα και Πολιτιστικές Εκδηλώσεις, Διαλέξεις, Θεατρικές παραστάσεις κ.α. «Για τη Βέροια είναι μία μικρή Ολυμπιάδα και κάθε πολίτης ένα κομμάτι αυτής της γιορτής», όπως ανέφερε ο αντιδήμαρχος Αθλητισμού κ. Γιώργος Μιχαηλίδης, (Νοέμβριος 2007)².

Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΒΙΚΕΛΑ

Η ευθύνη παρουσίασης ενός τόσο σημαντικού ανθρώπου φαντάζει μεγάλη, όπως υπήρξε ο Δημήτριος Βικέλας. Η διαρκής ατομική σπουδή, η οικονομική ευρωστία, η μεταφραστική πράξη, η συγγραφική δραστηριότητα, η ενίσχυση των ελληνικών σπουδών στο εξωτερικό, η αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων και η ίδρυση του «Συλλόγου προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων» υπήρξαν μερικές μόνο από τις πολλές δραστηριότητές του. Κύρια επιδίωξή του ήταν η γενική αγωγή, με την οποία ο νέος ελληνισμός θα βιάδιζε τον δρόμο της ανάπτυξης και θα συγχρονιζόταν με τα άλλα ευρωπαϊκά έθνη³. Κατέχει μια ξεχωριστή θέση ως λόγιος και φωτισμένος Έλληνας που υπηρέτησε με πίστη, ήθος και ευγένεια την Ελλάδα και τα Γράμματα. Αποτελεί λοιπόν έναν απ' τους κορυφαίους σταθμούς στη λογοτεχνία μας, αλλά κυρίως στις υποθέσεις του τόπου, γεγονός που καθιστά τη στάση μας απέναντί του ιδιαίτερος προσεκτική και ολόπλευρη.

Ο Δημήτριος Βικέλας⁴ γεννήθηκε στο σημαντικότερο ελληνικό εμπορικό λιμάνι της εποχής, την Ερμούπολη της Σύρου, στις 15 Φεβρουαρίου 1835. Γονείς του ήταν ο Εμμανουήλ Βικέλας και η Σμαράγδα Μελά, κόρη του μεγαλεμπόρου Γεωργίου Μελά και αδελφή του Λέοντος και του Βασιλείου Μελά. Ο παππούς του Γεώργιος Μελάς

² Για περισσότερα, βλ. στο Διαδίκτυο το site του Δήμου Βέροιας.

³ Κ. Γ. Κασίνης, Περ. Μελέτη 2004, τόμ. 1^{ος}, σσ. 31-32.

⁴ Για τη ζωή και το έργο του Δημητρίου Βικέλα βλ. 1) Δημ. Βικέλα, Η ζωή μου, 2) Αλέξ. Οικονόμου, Τρεις Άνθρωποι, τόμ. 2^{ος} και 3) Η Παλαιότερη Ελληνική Πεζογραφία μας, Εκδόσεις Σοκόλη, τόμ. Ε'.

είχε διορισθεί πρόεδρος του νεοσύστατου Εμπορικού Δικαστηρίου, ο δε πατέρας του άρχισε να εμπορεύεται όταν αρραβωνιάστηκε τη μητέρα του. Ο γάμος των γονιών του πραγματοποιήθηκε περίπου το 1834, όταν ο πατέρας του ήταν 34άρων και η μητέρα του 18 ετών. Με καταγωγή από τη Βέροια, η οικογένειά του είχε την αρχική επωνυμία Μπικέλας ή Μπεκέλας. Μέχρι και το 1940 μάλιστα, σωζόταν στη Βέροια το «Μπικελάδικο», ένα από τα πιο ενδιαφέροντα κτίσματα της πόλης.

Παρόλο που οι παιδικές αναμνήσεις και εν μέρει τα χρόνια της μαθητικής ζωής του Βικέλα καθιστούν τη Σύρο ένα προσφιλές μέρος γι' αυτόν, το παρελθόν της οικογένειάς του και η μετέπειτα ζωή του δεν τον συνδέουν με τον τόπο αυτόν. Όπως αναφέρει ο ίδιος: «Δεν έχω ρίζες εκεί. Ούτε προς την Κωνσταντινούπολη συνδέομαι δια δεσμού οιοδήποτε, μολονότι εκεί εγεννήθησαν αμφότεροι οι γονείς μου. Αλλά' ο μιν εκ μητρός πάππος μου εγεννήθη εις Ιωάννινα, ο δε εκ πατρός εις Βέροϊαν... Εάν ήτο δυνατόν και σήμερον έτι να στήσω την σκηνήν μου εις Βέροϊαν, εκεί ήθελα ανεύρει την πατρίδα, καθόσον εκεί συγκεντρώνονται αι οικογενειακά μου παραδόσεις. Δεν λησμονούμιν ότι εκείθεν καταγόμεθα... Πάντοτε συγκαταλέγομαι μεταξύ των Μακεδόνων...»⁵.

Ο πατέρας του Βικέλα ήταν εγγράμματος, καθώς εκτός από την ελληνική γλώσσα γνώριζε και την ιταλική και τον βοηθούσε ενίοτε σε όποιες δυσκολίες είχε. Αλλά και η οικογένεια της μητέρας του Σμαράγδας, η οικογένεια Μελά από την Ήπειρο, είχε διαπρέψει στα γράμματα. Ο αδελφός της μητέρας του, ο Λέων Μελάς, υπήρξε άριστος ποινικολόγος και διορίστη-

κε καθηγητής του Ποινικού Δικαίου στο Πανεπιστήμιο Αθηνών αλλά και Υπουργός Δικαιοσύνης. Γρήγορα όμως απογοητεύτηκε από την πολιτική, και ακολούθησε τον αδελφό του Βασίλειο ως συνέταιρος στο σιτεμπόριο στο Λονδίνο. Εκεί, του έμεινε καιρός να ασχοληθεί με τη δημιουργία συγγραμμάτων, και ένα από αυτά, ο «Γεροστάτης», τον έκανε πασίγνωστο στο αναγνωστικό κοινό, καθώς με αυτό γαλουχήθηκαν πολλές γενεές Ελλήνων.

Όταν ο Δημήτριος Βικέλας ήταν τεσσάρων ετών, η οικογένεια εγκαταλείπει τη Σύρο, παραμένει για ένα χρόνο στο Ναύπλιο και εν συνεχεία εγκαθίσταται στην Κωνσταντινούπολη. Ο ίδιος διδάσκεται τα πρώτα γράμματα από τη μητέρα του κατ' οίκον. Αυτή άσκησε μεγάλη επίδραση στη διαμόρφωση της προσωπικότητάς του και ενίσχυσε την κλίση του προς τα φιλολογικά ενδιαφέροντα. Κατά τη συνήθεια της εποχής, αντέγραφε σε τετράδιο στίχους των ποιητών του καιρού της και μεταφρασμένα θεατρικά έργα και αρεσκόταν στο να τα απαγγείλει στον γιο της. Η τακτική φοίτηση του Βικέλα σε σχολεία δεν ξεπέρασε συνολικά τα τέσσερα χρόνια, αφού οι συχνές μετακινήσεις της οικογένειας, λόγω των εμπορικών υποχρεώσεων του πατέρα, καθώς και λόγοι υγείας, τον ανάγκαζαν κάθε τόσο να διακόπτει την εκπαίδευσή του.

Ύστερα από εννέα χρόνια διαμονής στην Πόλη, η οικογένεια εγκαθίσταται στην Οδησό το 1849, αλλά σύντομα η μητέρα με τα παιδιά επιστρέφουν στην Ερμούπολη, όπου ο Βικέλας φοιτά στο ιδιωτικό «Λύκειο» του Χρήστου Ευαγγελίδη. Μαζί με τον Εμμανουήλ Ροΐδη εκδίδουν χειρόγραφο μαθητική εβδομαδιαία εφημερίδα, την «Λυκείου Μέλισσα»⁶. Οι συμ-

⁵ Δημ. Βικέλα, Η ζωή μου, σσ. 6-7.⁶ Η Παλαιότερη Ελληνική Πεζογραφία μας, Εκδόσεις Σοκόλη, τόμ. Ε', σ. 384.

⁶ Η Παλαιότερη Ελληνική Πεζογραφία μας, Εκδόσεις Σοκόλη, τόμ. Ε', σ. 384.

«Η κλίσις μου παιδιόθεν ήτο προς τα γράμματα» Δημ. Βικέλα, Άπαντα, τόμ. Α΄, σ. 102

μαθητές του παρατήρησαν τη φιλομάθειά του και τον έλεγαν «φιλόσοφο». Για να τον κοροϊδέψουν έγραψαν τη λέξη αυτή σ' ένα χαρτί και το καρφίτισωσαν στη ράχη του κι έπειτα τον περικύκλωσαν με γέλια και φωνές. Εκείνος όμως δεν διέψευσε τη διάγνωση των συμμαθητών του⁷.

Την ίδια εποχή, το 1851, ο Βικέλας μεταφράζει έμμετρα την «Εσθήρ» του Ρακίνα, που ανεβαίνει σε σχολική παράσταση και εκδίδεται στην Ερμούπολη. Ένα χρόνο αργότερα, σε ηλικία 17 ετών, αναχωρεί για το Λονδίνο για να εργαστεί στο εμπόριο σταριού και διαβιώνει κάτω από τη στοργική στέγη και μέριμνα των θείων του. Από τότε ουσιαστικά ξεκινάει η σταδιοδρομία του Δημητρίου Βικέλα, η οποία ακολούθησε τρεις φάσεις⁸. Στην πρώτη φάση (Λονδίνο, 1852-1876) ήταν κυρίως έμπορος και με την υποστήριξη των θείων του, Λέοντος και Βασιλείου Μελά, συγκέντρωσε μεγάλη περιουσία και απέκτησε την οικονομική ανεξαρτησία που του επέτρεψε να αφοσιωθεί απερίσπαστος στο λογοτεχνικό του έργο. Στη δεύτερη φάση (Παρίσι, 1878-1896)

ήταν κυρίως ο λογοτέχνης και λόγιος, ενώ παράλληλα καλλιέργησε τις κοινωνικές σχέσεις και τις κοινωνικές επαφές, που προετοίμαζαν το τρίτο στάδιο της ζωής του. Στην τρίτη φάση (Αθήνα, 1896-1908) ήταν κυρίως ο κοινωνικός άνθρωπος, ο οργανωτής κοινωνικών έργων, συλλόγων, ιδρυμάτων.

Το 1852 λοιπόν, ο Δημήτριος Βικέλας αποφασίζει να εργαστεί αρχικά στο εμπορικό κατάστημα της εταιρείας «Ανεψιοί Μαύρου», στο Λονδίνο⁹. Έπειτα από εξάμηνη μαθητεία γίνεται υπάλληλος και πολύ αργότερα συντάξιμος στον εμπορικό οίκο των θείων του «Αφοί Μελά». Συγχρόνως αρχίζει μαθήματα ιππασίας και γράφεται στο University College του Λονδίνου, αλλά το ωράριο της εργασίας του, το μόνο που του επιτρέπει είναι να παρακολουθησει μαθήματα Βοτανικής. Έτσι, μετά από δύο χρόνια παίρνει «Δίπλωμα Βοτανικής», τον μοναδικό τίτλο σπουδών που απόκτησε ο Δημήτριος Βικέλας. Παράλληλα διαβάζει φιλολογικά και λογοτεχνικά έργα, μεταφράζει αρχαίους και ευρωπαϊούς συγγραφείς (Όμηρο, Θεόκριτο, Μπερνς, Όσσιαν, Γκαίτε, Αλφιέρι κ.ά.) και γράφει στίχους. Συστηματικά μελετάει ιστορικά συγγράμματα και άγγλους μυθιστοριογράφους κρατώντας σημειώσεις που διασώθηκαν στο αρχείο του.

Ο ίδιος αναπολώντας την περίοδο αυτή της ζωής του, γράφει χαρακτηριστικά: «Καταγιγνόμενος εκ παραλλήλου εις το εμπόριον και εις τα γράμματα, θα εγινόμην και έμπορος ατελής και ατελής λόγιος»¹⁰. Του έλειπε η εμπορική ιδιοφυΐα και ο πόθος του πλούτου, ενώ η κλίση του προς τα γράμματα ήταν πολύ πιο ουσιαστική: «Η κλίσις μου παιδιόθεν ήτο προς τα γράμματα εν γένει,

⁷ Βλ. στο Διαδίκτυο το άρθρο του Π. Γεωργουδή, Ο Δημήτριος Βικέλας.

⁸ Απ. Σαχίνη, Παλαιότεροι Πεζογράφοι, σσ. 58-59.

⁹ Η Παλαιότερη Ελληνική Πεζογραφία μας, Εκδόσεις Σοκόλη, τόμ. Ε΄, σ. 384.

¹⁰ Δημ. Βικέλα, Άπαντα, τόμ. Α΄, σ. 103. / Άλκης Αγγέλου, Τα τετράδια αναγνώσεων, σ. 18.

η δε μικρά μου πείρα με είχε διδάξει, ότι και άνευ συστηματικής παιδείσεως δύναται τις να αποκτήση γνώσεις, αρκεί να έχει την όρεξιν...»¹¹. Ο Βικέλας όμως ήταν πολύ τυχερός γιατί και ο θείος του Λέων Μελάς ήταν σύμφωνος με το ότι το εμπόριο δεν ήταν ο αποκλειστικός σκοπός της ζωής τους, αλλά το μέσον για να αποκτήσουν την υλική ανεξαρτησία. Όσο κι αν προσπαθούσε λοιπόν ο θείος Βασίλειος να τον καταστήσει έμπορο άξιο του ονόματος, ο Λέων που είχε ακριβώς τους ίδιους καημούς με του ανιψιού του, και έκρυβε τα φιλολογικά του γραψίματα σε κάθε επίσκεψη που δεχόταν, θα βρει αργότερα κάθε τρόπο για να βοηθήσει τον νεαρό Δημήτριο να ικανοποιήσει τις φιλολογικές του φιλοδοξίες¹².

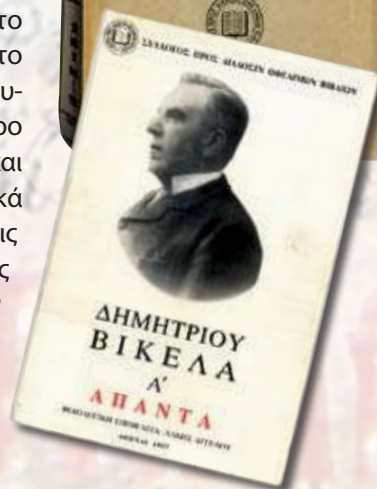
Το έτος 1855, ο Βικέλας υποβάλλει ποιήματά του στον Ράλλειο ποιητικό διαγωνισμό, με τον τίτλο «Αναμνήσεις της Πριγκήπου», εμπνευσμένο από το δίμηνο ταξίδι στην Κωνσταντινούπολη που πραγματοποιεί εκείνον τον χρόνο για να συναντήσει την οικογένειά του. Ποιήματά του αρχίζουν να δημοσιεύονται στην «Πανδώρα», άλλα γραμμένα στην καθαρεύουσα και άλλα στη δημοτική. Το 1862 εκδίδεται η ποιητική του συλλογή «Στίχοι» στο Λονδίνο. Σ' ένα ταξίδι του προς την Αγγλία, το 1859, στο ατμόπλοιο που πηγαίνει προς τη Μασσαλία, γνωρίζει και συναναστρέφεται τον δημοφιλή γάλλο συγγραφέα Αλέξανδρο Δουμά, ο οποίος, μαζί με τους Georgie Sand, Eugene Sue και Frederic Soulie, αποτέλεσε αντικείμενο έλξης στα εφηβικά του αναγνώσματα. Ευρισκόμενος όμως στην Αγγλία, τρεις ήταν αυτοί, που μπορούμε να πούμε μετά βεβαιότητας ότι επηρέασαν και καθόρισαν τον τρόπο συγγραφής των αφηγηματικών έργων του Βικέλα: ο Charles Dickens με το "Pickwick Papers", η George Eliot με το "Adam Bede" και ο Oliver Goldsmith με το "The Vicar of Wakefield"¹³.

Στο Λονδίνο διαμένει εργαζόμενος στον εμπορικό

¹¹ Δημ. Βικέλα, Άπαντα, τόμ. Α', σ. 102. / Άλκης Αγγέλου, Τα τετράδια αναγνώσεων, σ. 24.

¹² Άλκης Αγγέλου, Τα τετράδια αναγνώσεων, σ. 21.

¹³ Απ. Σαχίνη, Παλαιότεροι Πεζογράφοι, σ. 86.

οίκο «Αφοί Μελά και Δ. Βικέλας» μέχρι το έτος 1876. Τότε εξαιτίας της γενικότερης οικονομικής κρίσης στο εμπόριο της Ευρώπης και της Αμερικής αποφασίζεται η διάλυση της εταιρείας και η επιστροφή του στην Ελλάδα. Η χρονιά αυτή είναι ορόσημο για τη σταδιοδρομία του Βικέλα, καθώς θα αφήσει το εμπόριο για να αφοσιωθεί πλέον αποκλειστικά στη μεγάλη του αγάπη, τα γράμματα. Φεύγοντας για την Αθήνα, η περιουσία του από την εκκαθάριση της εταιρείας υπολογίζεται σε 15.000 λίρες, οι οποίες, μαζί με το κεφάλαιο της γυναίκας του (19.000 λίρες) του αποδίδουν ετησίως εισόδημα 1.300 λίρες, ποσό που του επιτρέπει να ζει άνετα, να μετακινείται τακτικά στη Δύση και να συγγράφει¹⁴.

Σύζυγος του Βικέλα υπήρξε η Καλλιόπη Γεραλοπούλου, κόρη πλούσιου μεγαλεμπόρου του Λονδίνου, με την οποία νυμφεύθηκε το 1866. Στα πρώτα χρόνια του γάμου τους έζησε έντονη κοσμική ζωή και έκανε πολλά ταξίδια. Στα ταξίδια αυτά γνωρίζεται με λογίους, κυρίως ελληνιστές, στις διάφορες ευρωπαϊκές πόλεις. Μετά τον θάνατο του πεθερού του όμως, η Καλλιόπη παρουσιάζει σοβαρά προβλήματα υγείας που θα αναγκάσουν την οικογένεια Βικέλα να παραμείνει για αρκετά χρόνια στο Παρίσι. Προηγείται μια απόπειρα εγκατάστασης στην Αθήνα. Ο Βικέλας αγοράζει οικόπεδο και αρχίζει την ανέγερση μιας πολυτελούς μονοκατοικίας, στο πρότυπο αυτών που έχτιζαν οι παλινοσούντες ομογενείς έμποροι κατά την επιστροφή τους από το εξωτερικό λόγω της οικονομικής ύφεσης της δεκαετίας του 1870¹⁵.

Τον Σεπτέμβριο του 1877, η επιδείνωση της υγείας της συζύγου του, τους αναγκάζει

να επιστρέψουν στο Παρίσι. Τα χρόνια του Παρισιού θα είναι τα πιο δημιουργικά του στον συγγραφικό τομέα. Κάνει διαλέξεις, αρθρογραφεί, μεταφράζει και γράφει τον «Λουκή Λάρα», αναμφισβήτητο σημαντικότερο λογοτεχνικό του κείμενο, βασιζόμενος σε χειρόγραφο του Χίου Λουκά Τζίφου. Το έργο δημοσιεύεται σε συνέχειες στο Περιοδικό Εστία το 1879 και την ίδια χρονιά τυπώνεται σε βιβλίο. Οι επανεκδόσεις του θα είναι αρκετές. Σύντομα μεταφράζεται στις περισσότερες ευρωπαϊκές και σλαβικές γλώσσες. Τα χρόνια αυτά μεταφράζει θεατρικά έργα του Σαίξπηρ που ανεβαίνουν με επιτυχία σε παραστάσεις στην Αθήνα το 1882. Ταξιδεύει συχνά στην ελληνική πρωτεύουσα και συνεργάζεται με τα κυριότερα περιοδικά της εποχής, ενώ το 1886 γράφει τα καλύτερα διηγήματά του: «Φίλιππος Μάρθας», «Άσχημη αδελφή», «Παππα-Νάρκισσος», «Ανάμνησις» κ.ά.

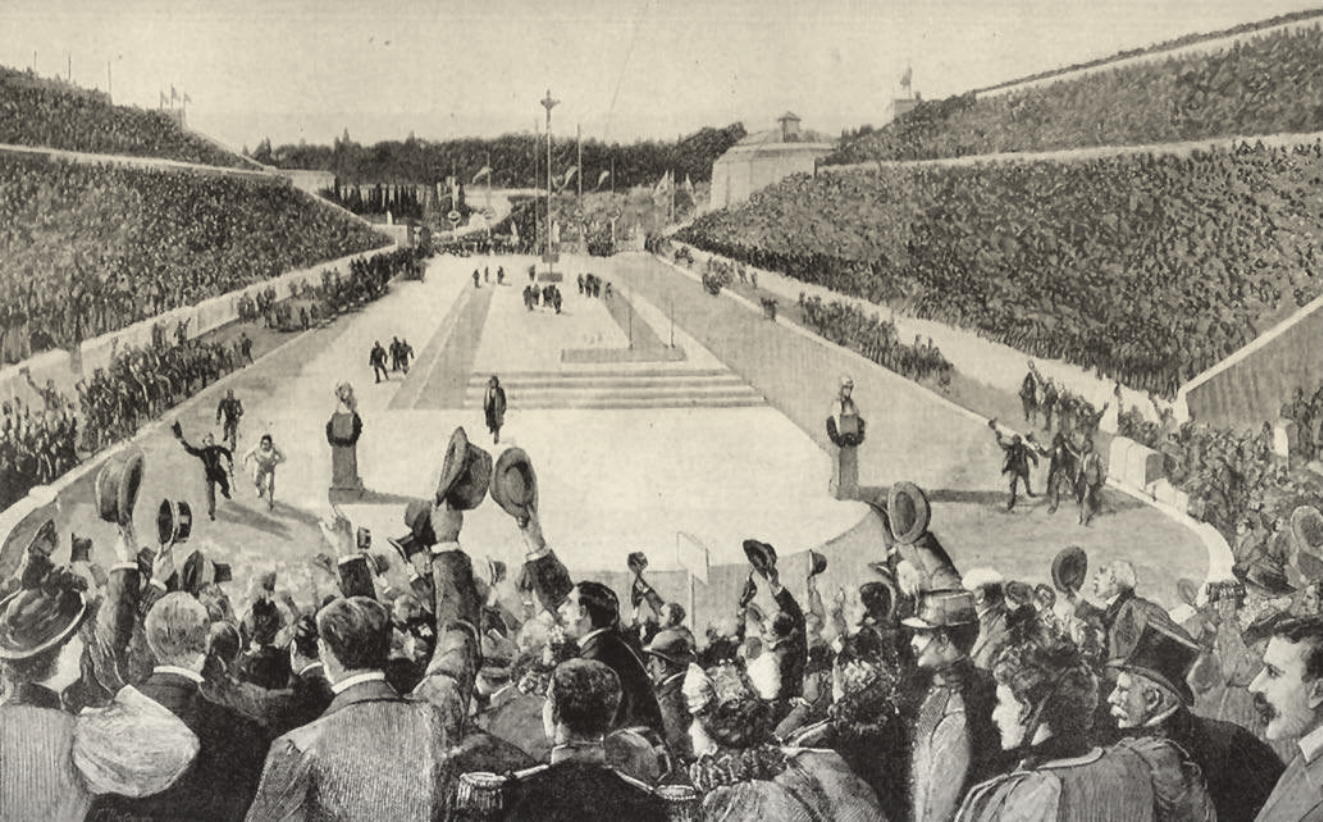
Τα ταξίδια του Βικέλα στην Αθήνα, οι περιηγήσεις του στην ελληνική επαρχία και οι επισκέψεις του στην Κωνσταντινούπολη είναι τόσο συχνές, ώστε ο σατιρικός Γεώργιος Σουρής θα γράψει στον «Ρωμιό»: «Ο Βικέλας, σοφός με γνώσι και με κρίσι, απ' το Παρίσι έρχεται και πάει στο Παρίσι...»¹⁶. Ο λόγος που του επιτρέπει να παραμείνει όλο και περισσότερο χρόνο στην Ελλάδα είναι ότι η επιδείνωση της υγείας της συζύγου του, την αναγκάζει να μείνει μόνιμα έγκλειστη στην ψυχιατρική κλινική του Ινγύ. Το 1893 τέλος εκδίδει τον τόμο «Διαλέξεις και Αναμνήσεις» που περιλαμβάνει 23 δοκίμια, τα σημαντικότερα που είχε δημοσιεύσει από το 1860 έως το 1893.

Σιγά-σιγά φτάνουμε στην τρίτη φάση της ζωής του Δημητρίου Βικέλα (1896-

¹⁴ Άλκης Αγγέλου, Τα τετράδια αναγνώσεων, σ. 18.

¹⁵ Η Παλαιότερη Ελληνική Πεζογραφία μας, Εκδόσεις Σοκόλη, τόμ. Ε', σ. 385.

¹⁶ Η Παλαιότερη Ελληνική Πεζογραφία μας, Εκδόσεις Σοκόλη, τόμ. Ε', σ. 386.

1908), όπου η κοινωνική του ακτινοβολία, οι σχέσεις του και η περιουσία του, αλλά κυρίως η ευγένεια, η μετριοπάθεια, η διπλωματικότητα και το καλλιεργημένο πνεύμα του, τον βοήθησαν να κατορθώσει πολλά και σημαντικά πράγματα για τη χώρα μας. Έχοντας περάσει μεγάλο χρονικό διάστημα στην Αγγλία (1852-1876) είχε εξοικειωθεί και με τον αγγλικό τρόπο ζωής. Έτσι, εκτός από την πνευματική του μόρφωση, είχε ενδιαφερθεί και για τη σωματική του άσκηση, ασχολούμενος με την ξιφασκία, την κωπηλασία και την ιππασία. Κάθε πρωί μάλιστα έκανε τον περίπατό του στα περίχωρα του Λονδίνου έφιππος.

Πολλά χρόνια αργότερα, ο Βικέλας θα ασχοληθεί ξανά με τον αθλητισμό και θα είναι αυτός που θα πρωτοστατήσει στην επιτροπή για την αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων, οι οποίοι άρχισαν στην Αθήνα στις 25 Μαρτίου 1896 και γνώρισαν μεγάλη

επιτυχία. Πιο συγκεκριμένα, το καλοκαίρι του 1894 ο Βικέλας βρισκόταν στο Παρίσι. Εκεί πραγματοποιήθηκε ένα Διεθνές Αθλητικό Συνέδριο, στο οποίο ο Πανελλήνιος Γυμναστικός Σύλλογος της Ελλάδας τον διόρισε τηλεγραφικώς αντιπρόσωπο του. Ο Βικέλας, που ήταν γνωστός για τη μόρφωση του και τη φήμη του, επιβλήθηκε όσο κανένας άλλος σύνεδρος και έγινε το κύριο πρόσωπο του Συνεδρίου.

Στο Συνέδριο εκείνο συζητήθηκε η ιδέα για την ανασύσταση των Ολυμπιακών Αγώνων, που είχε προτείνει ο Γάλλος βαρόνος Pierre de Coubertin. Για το θέμα αυτό ιδρύθηκε ειδικό τμήμα της Οργάνωσης και εκλέχτηκε Πρόεδρος του ο Βικέλας. Με την επιβολή του και το κύρος του αποφασίστηκε οι πρώτοι σύγχρονοι Ολυμπιακοί Αγώνες να γίνουν στην Αθήνα το 1896, αντί για το Παρίσι το 1900, όπως ήταν η αρχική πρόταση του Coubertin. Όλοι

όμως οι σύνεδροι συμφώνησαν με τον Βικέλα, όταν είπε ότι οι Έλληνες δεν είχαν τα μέσα για να κάνουν μια μεγαλοπρεπή γιορτή, αλλά η περιήγηση στα μνημεία της αρχαιότητας και η ζεστή τους φιλοξενία, θα ανταπέδιδε στο έπακρον τους επισκέπτες για την επιλογή τους αυτή¹⁷.

Ο Βικέλας αντιμετώπισε τους Ολυμπιακούς Αγώνες σαν να ήταν «εθνική υπόθεση» και σε μεγάλο βαθμό κατόρθωσε να συμβεί κάτι τέτοιο, καθώς πέτυχε την κινητοποίηση του Παλατιού, των επιφανών οικογενειών και συνολικά της ελληνικής κοινωνίας προς την υλοποίηση του σκοπού αυτού, παρά την αρχική αντίδραση της κυβέρνησης. Δεν μπορούμε ασφαλώς να γνωρίζουμε ποια θα ήταν η ανάπτυξη του ελληνικού αθλητισμού αν ο Βικέλας δεν είχε αποδεχτεί την πρόσκληση του Πανελληνίου ή αν δεν είχε προτείνει την Αθήνα. Γνωρίζουμε ωστόσο ότι η διοργάνωση των πρώτων σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα το 1896 αποτέλεσε το γεγονός-σταθμό στην ιστορία του ελληνικού αθλητισμού και στη διαμόρφωση της «ιδεολογίας» του¹⁸.

Από τον Νοέμβριο του 1897, ο Βικέλας κατοικεί πλέον μόνιμα στην Αθήνα, εντούτοις ταξιδεύει συχνά στο εξωτερικό και συμμετέχει σε ποικίλα συνέδρια. Από την περίοδο αυτή μέχρι τον θάνατό του, ασχολείται κυρίως με κοινωφελή έργα. Η ίδρυση της «Προτύπου Σκοπευτικής Σχολής», του «Οίκου Τυφλών», της «Σεβαστοπουλείου Εργατικής Σχολής», του «Εκπαιδευτικού Μουσείου» και διαφόρων σχολικών βιβλιοθηκών, ήταν οι κύριοι πόλοι δράσης του. Όμως, η σημαντικότερη δραστηριότητά του υπήρξε η ίδρυση του «Συλλόγου προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων», στον οποίον γραμματέας και στενός συνεργάτης του ήταν ο Γεώργιος Δροσίνης. Ο Σύλλογος ιδρύεται το 1899 και μέσα σε μία δεκαετία κυκλοφορούν εκατό τίτλοι εκλαϊκευτικών βιβλίων, τα οποία αναφέρονται σε ποικίλα θέματα.

¹⁷ Βλ. στο Διαδίκτυο το άρθρο του Π. Γεωργουδή, Ο Δημήτριος Βικέλας.

¹⁸ Βλ. στο Διαδίκτυο το site του Δήμου Ηρακλείου.

Παράλληλα, ο Σύλλογος από το 1907 εκδίδει το περιοδικό Μελέτη.

Ιδιαίτερα έντονη υπήρξε η αγωνία του Βικέλα για την εξέλιξη του Εθνικού ζητήματος (απελευθέρωση Κρήτης, Θεσσαλίας, Ηπείρου και Μακεδονίας)¹⁹. Η αγωνία του αυτή εκδηλώθηκε εμπράκτως. Στον ατυχή πόλεμο του 1897 διοργάνωσε πλωτό νοσοκομείο για τη μεταφορά και διάσωση τραυματιών από την Ήπειρο, ενώ για την Κρήτη δέχτηκε το 1897 μετά από πιέσεις του ξαδέλφου του Παύλου Μελά να γίνει μέλος της (μυστικής) «Εθνικής Εταιρείας», με την προϋπόθεση ότι αυτή δεν θα έχει ανάμιξη στα εσωτερικά του κράτους. Τον ίδιο χρόνο ο Βικέλας δημοσιεύει επιστολές υπέρ της ανεξαρτησίας της Κρήτης σε αγγλικές και αμερικανικές εφημερίδες, και άρθρο με τίτλο «Public spirit in Modern Athens» στο τεύχος του Ιανουαρίου της «The Century Magazine» της Νέας Υόρκης.

Η κυριότερη συγγραφική του δραστηριότητα μετά το 1900 είναι η σύνταξη των απομνημονευμάτων του υπό τον τίτλο «Η ζωή μου. Παιδικά αναμνήσεις. Νεανικοί χρόνοι», στην Αθήνα το 1908. Ο ίδιος αναφέρει στον πρόλογο: «Προ ετών πολλών είχα κατά νουν να γράψω τας αναμνήσεις μου όταν γεράσω... Εν γένει, ο βίος ομοιάζει προς οδοιπορίαν δια σιδηροδρόμου, ότε καθήμεθα έχοντες τα νώτα προς την μηχανήν. Βλέπομεν τα όρη, τους

αγρούς, τας οικοδομάς, τα κτήνη και τους ανθρώπους... Και φερόμεθα εν τούτοις προς τα εμπρός με τα νώτα εστραμμένα προς το άδηλον τούτο τέρμα»²⁰.

Λίγο πριν πεθάνει, επισκέφθηκε τον Δήμο Ηρακλείου Κρήτης και διαπιστώνοντας την οικονομική ανηρότητα του τόπου και τα ευρήματα των αρχαιολογικών ανασκαφών που είχαν συγκλονίσει τον κόσμο του πνεύματος, διείδε με το ευρύ και προνοητικό του βλέμμα, το μέλλον της πόλης αυτής. Αποφάσισε έτσι μέσω της διαθήκης του να κληροδοτήσει στο Ηράκλειο την τεράστια βιβλιοθήκη του, η οποία προς τιμήν του ονομάστηκε Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη. Η Βιβλιοθήκη αυτή αποτελεί σήμερα τον αψευδέστερο μάρτυρα για τη στενότερη σχέση του Βικέλα με το βιβλίο και την αγάπη του γι' αυτό. Όταν στις αρχές του αιώνα, μια μέση βιβλιοθήκη έλληνα λογίου είχε, δεν είχε 500 βιβλία, ο δεκαπλάσιος πλούτος της Βικελαίας (5.000 τόμοι), όχι μόνο μας εντυπωσιάζει, αλλά μας κάνει να κατανοήσουμε το μέγεθος του σπουδαίου αυτού μορφωμένου και πολυπράγμονα ευρωπαίου λογίου της εποχής²¹. Ο Δημήτριος Βικέλας άφησε την τελευταία του πνοή στην Κηφισιά, στις 7 Ιουλίου του 1908, σε ηλικία 73 χρονών.

ΕΡΓΟΓΡΑΦΙΑ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΒΙΚΕΛΑ

Ύστερα από την περιγραφή της ζωής και του έργου του Βικέλα, αξίζει να αναφερθούμε και στην εργογραφία του. Ποια ήταν όμως η γλώσσα που χρησιμοποίησε στη συγγραφή των έργων του; Με το δοκίμιό του για τη γλώσσα, στον πρόλογο των «Διαλέξεων και Αναμνήσεων», δημοσιοποίησε ουσιαστικά παλαιότερες απόψεις του από

¹⁹ Βλ. στο Διαδίκτυο το άρθρο του Π. Γεωργουδή, Ο Δημήτριος Βικέλας.

²⁰ Δημ. Βικέλα, Η ζωή μου, σσ. 1-3.

²¹ Άλκης Αγγέλου, Τα τετράδια αναγνώσεων, σ. 33.

το 1860, τις οποίες συστηματοποίησε χωρίς να τις μεταβάλλει. Προτείνει, ανάμεσα σε άλλα, τη χρήση της δημοτικής στην ποίηση και της καθαρεύουσας στην πεζογραφία. Έτσι πίστευε ότι ο χρόνος θα λειάνει τις διαφορές και ότι μ' αυτόν τον τρόπο «δυνάμεθα να επισπεύσωμεν την διόρθωσιν της προσαπτωμένης εις την γλώσσαν μας ανωμαλίας και να καταλήξωμεν εις την ομογλωσσίαν»²². Δηλαδή αποδέχεται προσωρινά τη μορφολογική διάκριση σε σχέση με τη διαφορά των ειδών.

Με τον όρο δημοτική γλώσσα υπονοεί την απλή, αναλυτική, λαλούμενη γλώσσα του άστεως και όχι τη γλώσσα των βουνών. Πιστεύει ότι όσοι επιδιώκουν τη

μίμηση της γλώσσας εκείνης πάσχουν από επιτήδευση. Όσον αφορά στην καθαρεύουσα, ο Βικέλας απορρίπτει τη μορφή αυτή, η οποία οδηγεί πολλές φορές σε γελοία αποτελέσματα, όντας αποκομμένη από τη ζωή. Ακολουθεί τη μέση οδό, «την μετά μέτρου προσέγγισιν της γραφομένης προς την κοινήν γλώσσαν»²³. Όποια γλώσσα όμως κι αν χρησιμοποιεί στα έργα του, το σίγουρο είναι ότι προσπαθεί πάντοτε μέσα από αυτή να κάνει μια τέχνη τερπνή και συνάμα ωφέλιμη για το έθνος, στη γενική αγωγή του οποίου θα συντελέσει η εύστοχη εκφραστικότητα, η απλότητα και η μεστότητα του λόγου του. Τα κυριότερα έργα του είναι τα εξής:

➔ **Μεταφράσεις**

- Ομήρου Οδύσσεια, 1872.
- Goethe, Φάουστ, 1872.
- Εσθήρ, τραγωδία του Ιωάννου Ρακίνα και άλλα διάφορα ποιήματα, Ερμούπολη 1851.
- Χανς Κρίστιαν Άντερσεν, Παραμύθια δανικά, Λειψία 1873.
- Σαικσπέρου Τραγωδία (Ρωμαιοί και Ιουλιέτα, Θέλος, Ο βασιλεύς Ληρ), Αθήνα 1876.
- Σαικσπέρου Τραγωδία (Αμλέτος, Μάκβεθ), Αθήνα 1882.
- Σαικσπέρου Τραγωδία (Έμπορος της Βενετίας), Αθήνα 1884.
- Σαικσπέρου Τραγωδία (Ο βασιλεύς Ληρ), Σμύρνη 1882.
- Σαικσπέρου Τραγωδία (Μάκβεθ), 1890.
- Σαικσπέρου Τραγωδία (Αμλέτος), Αθήνα 1892.
- Echegaray, Μέγας Γαλεότος, Αθήνα 1893.
- Darwin, Η γη του πυρός, 1900.
- Α. Κρουαζέ, Ελληνικά γράμματα, 1901.
- Η. Lynch, Κόραι της Ελλάδος, Αθήνα 1902.

➔ **Ποίηση**

- Αναμνήσεις της Πριγκήπου, Κωνσταντινούπολη 1855.
- Στίχοι, Λονδίνο 1862. Αθήνα 1885.

➔ **Μελέτες**

- Περί νεοελληνικής φιλολογίας, Λονδίνο 1871.
- Περί βυζαντινών, Λονδίνο 1874. Αθήνα, 1874.
- Η σύστασις του ελληνικού Βασιλείου και τα όρια αυτού, 1887.
- La Grece Byzantine et Moderne Essais historique, Παρίσι 1893.

²² Κ. Γ. Κασίνης, Περ. Μελέτη 2004, τόμ. 1^{ος}, σσ. 38-39.

²³ ό.π., σ. 41.

➔ Πεζογραφία

- Η συμβουλή της καμπάνας, Αθήνα 1877.
- Ο λυσσασμένος, Αθήνα 1877.
- Λουκής Λάρας. Αυτοβιογραφία γέροντος Χίου. Αθήνα 1879, 1881, 1892, 1904, με σταδιακές γλωσσικές αλλαγές.
- Διηγήματα, Αθήνα 1887. (Η άσχημη αδελφή, ο Παππα-Νάρκισος, Ανάμνησις, Φίλιππος Μάρθας, Εις του οφθαλμιάτρου).
- Διηγήματα, Αθήνα 1897. (Όλα τα προηγούμενα, συν τα διηγήματα Τα δύο αδέρφια [1887] και Διατί έμεινα δικηγόρος, Αθήνα [1891]).
- Συμπέθερος, Αθήνα 1899.

➔ Άλλες δημοσιεύσεις

- Από Νικοπόλεως εις Ολυμπίαν. Επιστολαί προς φίλον. Αθήνα 1885.
- Περί Σκωτίας, 1890.
- Διαλέξεις και Αναμνήσεις, Αθήνα 1893.
- Η Σουηδία, 1904.
- Γυναικεία αγωγή, 1904.
- Η ζωή μου. Παιδικαί αναμνήσεις. Νεανικοί χρόνοι. Αθήνα 1908.

Ο ΒΙΚΕΛΑΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟ ΔΙΗΓΗΜΑ ΤΟΥ «ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΜΑΡΘΑΣ»

Την ιστορική σημασία του αφηγηματικού έργου του Βικέλα, πρώτος διέγνωσε και σημείωσε ο Γρηγόριος Ξενόπουλος το 1891: «Διηγήματα ελληνικά δεν εγράφοντο τότε. Τας ορέξεις του κοινού εθεράπευον αι μεταφράσεις. Αλλά και τα σπάνια πρωτότυπα δεν διέφερον πολύ των ξενικών τοιούτων προϊόντων. Αι υποθέσεις των διεξήγοντο εις την Κίναν, εις το Περού και εις την Γουατεμάλαν... Πρώτος ο κ. Βικέλας έγραψε διήγημα ελληνικόν, πραγματικόν, έχον ήρωας ανθρώπους γηϊνούς και απεικονίζον σκηνάς εκ του αληθούς»²⁴. Ο Βικέλας δηλαδή βρήκε τον ασφαλέστερο δρόμο του ελληνικού διηγήματος, λαμβάνοντας τους ήρωές του από ανθρώπους του τόπου και τις σκηνές του απευθείας από τη φύση²⁵. Κάθε διήγημά του είναι πάντοτε ενδιαφέρον, ακόμη κι αν στερείται ενδιαφέροντος ή και άλλων αρετών, γιατί η ιστορία της φιλολογίας μας ποτέ

δεν θα ξεχάσει το γεγονός ότι ο «Λουκής Λάρας», το πιο γνωστό του έργο, υπήρξε ο γενάρχης του ελληνικού διηγήματος²⁶.

Ο Δημήτριος Βικέλας ήταν αυτός που έφερε την ανανέωση στον Ελλαδικό χώρο, καθώς ζώντας στο Λονδίνο και το Παρίσι, σταδιακά είχε μυηθεί στον ευρωπαϊκό ρεαλισμό. Αντιλαμβανόμενος τα μηνύματα των καιρών για ριζική αλλαγή και γνωρίζοντας ότι ο ελληνικός ρομαντισμός είχε οδηγηθεί πλέον σε φυσιολογική φθορά, γράφει ένα αντιρομαντικό μυθιστόρημα το 1879, τον «Λουκή Λάρα». Ακολουθούν τα «Διηγήματα» του, τα οποία εκδίδονται σε συνέχειες στο περιοδικό Εστία. Χάρη σε αυτόν λοιπόν έγινε η απαρχή του ελληνικού αφηγηματικού ρεαλισμού, το έναυσμα για τη Νέα Αθηναϊκή Σχολή της γενιάς του 1880 και ακολούθησε η λαογραφική παρώθηση του Νικολάου Πολίτη. Το λογοτεχνικό έργο του Βικέλα βρίσκεται ακριβώς στο μεταίχμιο της Παλαιάς και της Νέας Αθηναϊκής

²⁴ Γρηγόριος Ξενόπουλος, Περ. Εστία 32 (1891), σσ. 368-369. / Απ. Σαχίνη, Παλαιότεροι Πεζογράφοι, σ. 80.

²⁵ Αντώνιο Ρούβιο υ Λιουτς, Περ. Εστία 35 (1893), σσ. 386-387. / Απ. Σαχίνη, Παλαιότεροι Πεζογράφοι, σ. 73.

²⁶ Γρηγόριος Ξενόπουλος, Εφημερίδα Το Άστυ, 13 Ιανουαρίου 1896, σ. 2. / Απ. Σαχίνη, Παλαιότεροι Πεζογράφοι, σ. 75.

Σχολής, τότε δηλαδή που συντελείται η μετάβαση από το ιστορικό μυθιστόρημα με τη σύνθετη πλοκή και το ηρωικό ήθος, στο ηθογραφικό διήγημα με την αφήγηση της καθημερινής ζωής.

Θα μπορούσε να παρατηρήσει κανείς ότι όπου ο Δημήτριος Βικέλας προσκολλάται στενά και πιστά στην πραγματικότητα, δεν πετυχαίνει τον σκοπό του. Όπου αντίθετα απομακρύνεται από αυτήν και χειρίζεται το υλικό του με κάποια ελευθερία και ανεξαρτησία, φτάνει πάντα σε καλά αισθητικά αποτελέσματα. Το βασικότερο γνώρισμα της πεζογραφίας του είναι η καλοσύνη στο περιεχόμενο και στα θέματα των διηγημάτων του αλλά και η απλότητα στη μορφή και το ύφος τους. Η ηθική ευγένεια και η ποιητική μελαγχολία του Βικέλα αντιπροσωπεύουν ακριβώς τον χαρακτήρα του, αισιόδοξο συγχρόνως και μελαγχολικό, επιφυλακτικό, συμβιβαστικό και αυστηρό μετά πραότητα. Επιδιώκοντας μέσω του τερπνού και το ωφέλιμο, ιδεώδη και αξίες όπως η μετριοφροσύνη, η μετριοπάθεια, η ευγένεια των συναισθημάτων, η τιμιότητα, η εργατικότητα, η εκπλήρωση του καθήκοντος, η υπομονή και η εγκαρτέρηση στη δυστυχία, η ηρεμία και η γαλήνη της ψυχής, χαρακτηρίζουν τα θέματα και τα πρόσωπα στο αφηγηματικό του έργο²⁷.

Ένα από τα σημαντικότερα διηγήματά του, που εμπνέει αυτό το κλίμα του ηθογραφικού ρεαλισμού, είναι ο «Φίλιππος Μάρθας» που δημοσιεύτηκε στα τέλη του έτους 1886 στο περιοδικό Εστία²⁸. Το έργο αυτό προσφέρεται για μια ψυχολογική προσέγγιση, διότι ο Βικέλας διεκπεραιώνει αυτό το διήγημά του βασιζόμενος πάνω

σε δύο ουσιαστικά φωνές, δύο συμπεριφορές του ίδιου ανθρώπου, με αποτέλεσμα ο ήρωας να διερωτάται κάποτε εάν είναι διχασμένη προσωπικότητα. Επιπλέον, όπως διαμορφώνεται η πλοκή του διηγήματος, λίγο-πολύ έχει αυτοβιογραφικές αφορμές και εμπειρίες του Βικέλα, που δίνουν την ευκαιρία για την καλύτερη κατανόηση του ιδιαίτερου τρόπου γραψίματός του, του τόσο νηφάλιου και ταπεινού, με μια χροιά ηθικοδιδασκτική και υφέρπουσα πραγματικά συμβάντα. «Στην προσπάθειά του να φαντασθεί πως θα έγραφε κάποιος μίαν αφήγηση, κατορθώνει να τη γράψει ο ίδιος...»²⁹.

Στην εξέλιξη του έργου διαπιστώνεται η αναφορά σε δύο πρόσωπα: στο εξ αντικειμένου διπλό πρόσωπο του ήρωα και στο εξ υποκειμένου του συγγραφέα, που δεν είναι τίποτα άλλο παρά προβολή δικών του ενδεχομένως επιθυμιών, οι οποίες τελικά δεν πραγματοποιούνται. Μέσα από την ανάγνωση του «Φίλιππου Μάρθα» αντλεί κανείς πληροφορίες γενικά για τη ζωή του Βικέλα και την κατάσταση του σε μια δύσκολη περίοδο γι' αυτόν, όπου η σύζυγός του έπασχε από ψυχολογικά προβλήματα. Παρά την απαισιόδοξη όμως διάθεση του συγγραφέα κατά την εποχή συγγραφής του έργου αυτού, ο Βικέλας εξακολουθεί να πιστεύει στην καλοσύνη, στην ύπαρξη και τη συμπαράσταση των καλών ανθρώπων, και σημειώνει με το χέρι του Φίλιππου Μάρθα: «ενθυμούμαι όσην καλοσύνην απήντησα επί γης. Οι άνθρωποι δεν μου αρνήθησαν ποτέ την συμπάθειάν των...»³⁰. Ας πάρουμε όμως τα πράγματα από την αρχή.

Το διήγημα ξεκινάει με τον αφηγητή

²⁷ Απ. Σαχίνη, Παλαιότεροι Πεζογράφοι, σσ. 73, 84-88.

²⁸ Περ. Εστία 22 (1886), σσ. 666-669, 673-678.

²⁹ Βαγγέλης Αθανασόπουλος, Περ. Μελέτη 2004, τόμ. 1^{ος}, σ. 21.

³⁰ Δημ. Βικέλα, Άπαντα, τόμ. Β', σ. 203.

να περιγράφει γενικά τα αστικά ήθη της Σύρου στα μέσα του 19^{ου} αιώνα και μας μιλά για την κοινωνική και κοσμική ζωή των Συριανών, η οποία υπερείχε από την αντίστοιχη των Αθηναίων. Αναφέρει ότι η Ερμούπολη προηγήθηκε από τις υπόλοιπες πόλεις της Ελλάδας στον εξευρωπαϊσμό, ότι οι έμποροι είχαν όχι μόνο μία, αλλά δύο λέσχες αξιόλογες, στις οποίες έδιναν και χορούς πολύκροτους κατά τις απόκριες, και μάλιστα χαρακτηρίζει την πόλη ως το πρώτο σημείο ενώσεως μεταξύ του αρτισύστατου κράτους και της λοιπής Ευρώπης. Αναλογιζόμενοι την εποχή γραφής του διηγήματος, μας έρχεται στο μυαλό το ανανεωτικό πρόγραμμα του Χαρίλαου Τρικούπη που με κύριες επιδιώξεις τον κοινοβουλευτισμό, την οικονομική ανάπτυξη και τον εξευρωπαϊσμό του κράτους αποσκοπούσε τελικά στην αστικοποίηση.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι οι περισσότεροι από τους Έλληνες που κατά τη διάρκεια της Επανάστασης κατέφυγαν στη Σύρο για να σωθούν και δημιούργησαν εκεί τον συνοικισμό της Ερμούπολεως, ήταν κυρίως από την Χίο, τα Ψαρά, αλλά και τη Θεσσαλονίκη, τη Σμύρνη και την Κωνσταντινούπολη, περιοχές που είχαν πολλά διαφορετικά ή και ξενόφερτα ήθη και έθιμα. Ο ίδιος ο Βικέλας αναφέρει: «Πως ηδύναντο οι ατυχείς πρόσφυγες να μη συγκρίνουν προς τα απολεσθέντα μέγαρά των τα ευτελή μονώροφα οικήματα, τα οποία εθεμελίωσαν επί των φιλοξένων βράχων της πτωχής Σύρας;»³¹.

Εν συνεχεία μας αφηγείται την παράξενη και θλιβερή ιστορία του Φίλιππου Μάρθα, διερμηνέα της αγγλικής γλώσσας, ο οποίος

ζούσε σε ένα σπίτι που θύμιζε κατά πολύ την πατρική οικία του συγγραφέα. Η ομοιότητα αυτή κατανοείται καλύτερα μέσα από την παραβολή της περιγραφής του σπιτιού του Βικέλα με αυτήν της οικίας του Φίλιππου Μάρθα: «Κατώκει ανέκαθεν εις την παρά την Δυτικήν Εκκλησίαν στενήν οδόν... Η σειρά των προς την θάλασσαν οικιών της οδού εκείνης, καθώς ενθυμούνται οι γνωρίσαντες την Ερμούπολιν, εκτίσθη επί βράχων αποτόμων. Ο οικισμός του Μάρθα, χωριζόμενος από την οδόν δια μικρού προαυλίου περιτειχισμένου, προείχε περισσότερον των άλλων προς τα όπισθεν, ο δε ξύλινος εξώστης του εφαινετο κρεμάμενος, τρόπον τινά, υπεράνω των αποκρήμνων εκεί πετρών. Ότε ο άνεμος έπνεε σφοδρός, οι αφροί των υπό τον κρημόν μαινομένων κυμάτων ανήρχοντο ενίστε μέχρι της οικίας αυτής.»³². Το δε σπίτι του Βικέλα: «Η μικρά μας οικία, κείμενη εις την άγουσαν προς την Εκκλησίαν του Αγίου Νικολάου, εκρέματο, τρόπον τινά, επί της θαλάσσης. Ότε ο άνεμος έπνεε δυνατός, ο αφρός των κυμάτων υψούτο μέχρι των παραθύρων της...»³³.

Εκτός της ομοιότητας αυτής, όπως ο Βικέλας ήταν ιδιότροπος ως προς την εξωτερική του εμφάνιση, έτσι ήταν και ο Μάρθας. Ο συγγραφέας «εθυσίασε τον μόλις αναφυόμενον μύστακά του, χάριν καθαριότητος, ως έλεγε, αλλά παραδόξως ουχί και τους εφηβικούς ιουλούς του, και βασικώς συντηρητικός όπως ήτο, διέτηρησε κατόπιν καθ' όλον του τον βίον ως πλαίσιον γύρω του ωσειδούς προσώπου του μαύρον και άφθονον τρίχωμα κατά την νεότητά του, σταχτόχρουν και κοντήτερον εφ' όσον επροχώρουν τα έτη

³¹ Δημ. Βικέλα, Η ζωή μου, σ. 18.

³² Δημ. Βικέλα, Άπαντα, τόμ. Β', σ. 197.

³³ Δημ. Βικέλα, Η ζωή μου, σ. 19.

³⁴ Αλέξ. Οικονόμου, Τρεις Άνθρωποι, τόμ. 2^{ος}, σ. 73.

και ανεμιγνύοντο και λευκαί τρίχες...»³⁴. Ο δε ήρωας του διηγήματος έχει ακόμα πιο ιδιότροπο τρίχωμα από αυτό του συγγραφέα: «Αι τρίχες της κεφαλής του ήσαν μαύραι εισέτι, αλλ' η μία του όφρυς, η δεξιά, ήτο λευκή, ο δε δασύς του μύσταξ διηρείτο εις δύο διακεκριμένα χρώματα, αλλ' αντιστρόφως των οφρύων ήτο λευκός αριστερόθεν και μαύρος δεξιόθεν. Η χιαστή αυτή διασταύρωσις των δύο χρωμάτων έδιδεν εις την φυσιογνωμίαν του έκφρασιν παράδοξον»³⁵.

Ο Φίλιππος Μάρθας, τύπος μοναχικός και μελαγχολικός, έκρυβε στην ψυχή του κάποιο μυστικό. Το μυστικό αυτό αποκαλύπτεται αργότερα, όταν ο αφηγητής βρίσκει μετά τον θάνατο του Μάρθα τις ιδιόχειρες σημειώσεις του, που γράφτηκαν μεταξύ των ετών 1845-1847, τις οποίες παραθέτει αυτούσιες και απaráλλακτες στη συνέχεια του διηγήματος. Μιλώντας ο Βικέλας σε τρίτο πρόσωπο εκ μέρους του Μάρθα για τον λόγο που έγγραψε αυτές τις σημειώσεις φαίνεται να αποτυπώνει δικές του σκέψεις, καθώς λέει ότι, όταν κάποιος κατέχεται από μία μόνο σκέψη και δεν μπορεί να την εκδιώξει, αισθάνεται την ανάγκη να ξαλαφρώσει την ψυχή του διατυπώνοντας με λέξεις τον πόνο του. Και συνεχίζοντας με τις μορφές λόγου με τις οποίες θα μπορούσε κάποιος να ελευθερώσει το άλγος του φτάνει στο σημείο να πει: «εάν γνωρίζη να γράφη, θα χαράξη επί του χάρτου τον θλιβερόν μονόλογόν του. Ιδού διατί έγγραφεν ο Μάρθας»³⁶, ίσως και ο ίδιος ο Βικέλας.

Από τις ιδιόχειρες σημειώσεις του λοιπόν μαθαίνουμε ότι ο Μάρθας ήταν παλιότερα γιατρός που σπούδασε στην Αμερική και που νόμιζε πως κατείχε το

μυστήριο της «ακινδύνου αναισθησίας», πως δια της επιτυχούς χρήσεως του αιθέρα θα ανακούφιζε την πάσχουσα ανθρωπότητα. Εφαρμόζει τη μέθοδό του στη γυναίκα του, όταν εκείνη αγωνιούσε από τους πόνους της γέννας και το αποτέλεσμα ήταν ο θάνατός της και μαζί ο θάνατος του αγέννητου παιδιού τους. Επιχείρησε αμέσως να αυτοκτονήσει πέφτοντας στη θάλασσα, αλλά τον έσωσαν. Από τότε τον βασανίζουν οι τύψεις της συνειδήσής του, οι αμφιβολίες αν αυτός σκότωσε μητέρα και παιδί.

Εδώ ακριβώς έγκειται η διπλή φύση του ήρωα μέσα στο διήγημα, ο οποίος αναρωτιέται αν εντός του υπάρχουν δύο άνθρωποι και η ενέργειά τους μοιράζεται στα δύο. Από τη μία το καθήκον και η αφοσίωση στη γραφική του εργασία και από την άλλη ο νους του να πλανάται αλλού και η ψυχή του να απουσιάζει. «Εξ ενός ο δούλος της συνηθείας, η εργαζόμενη μηχανή, ο ετεροκίνητος τροχός, -εξ άλλου η αμετάβλητος σκέψις, η ακατάβλητος οδύνη, η διηνεκής ανάμνησις; Εξ ενός η θέλησις εξ άλλου η συνείδησις; Επροσπάθησα να μεταβάλω την σκέψιν, να καταβάλω την οδύνην, να νικήσω την ανάμνησιν, επάλαισαν επί πολύ εντός μου τα αντίθετα στοιχεία, αλλ' η θέλησις δεν ισχύει. Ενίκησεν η συνείδησις!»³⁷.

Έχουμε δηλαδή δύο ουσιαστικά φωνές, δύο συμπεριφορές του ήρωα. Να παρουσιάζεται έξω αλλιώς, μέσα αλλιώς και οι δύο αυτοί του εαυτοί να συγκρούονται. Φτάνει στο σημείο να διερωτάται αν είναι διχασμένη προσωπικότητα, να βλέπει ψευδαισθήσεις, όπως αυτή με τη νεκρή έγκυο και το αγέννητο, και να κα-

³⁵ Δημ. Βικέλα, Άπαντα, τόμ. Β', σ. 196.

³⁶ ό.π., σ. 199.

³⁷ ό.π., σ. 202.

ταλαμβάνεται, κατά κάποιον τρόπο, από ένα είδος σχιζοφρένιας: «Μη τα γεννήματα της διανοίας μου στηρίζονται επί της σαλευομένης βάσεως πάσχοντος εγκεφάλου, μη και η λύπη μου αυτή... Διατί σκέπτομαι ταύτα; Διατί αι υποψίαι αυταί, αι επιβαρύνουσαι έτι μάλλον το αφόρητον άχθος του βίου; Όχι! Ο πάσχων τας φρένας δεν έχει την συνείδησιν του πάθους του. Ω! Είθε να ήμην παράφρων!»³⁸. Ο δε Γερμανός ιατρός, που μόλις ήρθε στην Ερμούπολη, συναντώντας τον Μάρθα ψιθύρισε από πίσω του «Συνέπεια βεβαίως ψυχικής διαταράξεως»³⁹.

Είναι όμως λύση η παραφροσύνη; Όχι! Ο Φίλιππος Μάρθας, αναφερόμενος στις ιδιόχειρες σημειώσεις του στον Γερμανό ιατρό τη στιγμή που ήταν μεθυσμένος, λέει ότι έπινε προσπαθώντας να νικήσει, ή καλύτερα να πνίξει, τη φωνή της δικιάς του συνείδησης, αλλά το μόνο που πετύχαινε ήταν να αποκτηνώνεται περισσότερο. Και αναφέρει ο ίδιος: «Τινές, ευτυχέστεροι, παραφρονούν. Θεέ μου, θεέ μου, δεν είναι απλούστερον και προτιμότερον ο θάνατος;»⁴⁰. Μήπως η λύση τότε είναι ο θάνατος; Ίσως. Γιατί σύμφωνα με τον γέροντα ιερέα της Τήνου, η ζωή είναι ποινή βαρύτερη από τον θάνατο. Και ο Μάρθας είναι πρόθυμος είτε να τον περιμένει αβίαστα, είτε, όταν δεν αντέχει πια, να τον προκαλέσει.

Την ίδια συμπεριφορά θα μπορούσαμε να πούμε ότι έχει η γυναίκα του Βικέλα μια εβδομάδα μετά τον θάνατο του πατέρα της. Συγκεκριμένα: «Το κεφάλι μου ακόμη το αισθάνομαι σκοτισμένο και με φαίνεται ότι θα περάσει πολύς καιρός δια να γίνω

η ίδια όπου ήμουν...»⁴¹. Αργότερα δε, ο Βικέλας αναλύοντας στους γιατρούς των Παρισίων τα συμπτώματα της Καλλιόπης λέει για «τας αϋπνίας, τας οπτικές και ακουστικές ψευδαισθήσεις της, τους φόβους και την ταραχή της, τους παραλογισμούς της, τας ιδέας αυτοχειριάσεως, τον πόθον του θανάτου... Η λατρευτή του Καλλιόπη ήτο τρελή!... Ο δυστυχής εκνευρισμένος μετά τετράμηνον αγωνίαν και μόνος εις την ξένην μεγαλούπολιν, όταν ήκουσε την κα-

³⁸ Δημ. Βικέλα, Άπαντα, τόμ. Β', σ. 203.

³⁹ ό.π., σ. 201.

⁴⁰ ό.π., σ. 209.

⁴¹ Αλέξ. Οικονόμου, Τρεις Άνθρωποι, τόμ. 2^{ος}, σ. 203.

⁴² Αλέξ. Οικονόμου, Τρεις Άνθρωποι, τόμ. 2^{ος}, σσ. 207-208.

ταδίκη της ευτυχίας του δεν ηδυνήθη να κρατηθή και ανελύθη σε πικρά και πύρινα δάκρυα... Του συνέβαινε ακριβώς εκείνο που παρεκάλει τον Θεόν προ εννέα ετών να μη του συμβή!...»⁴². Αυτό που παρακαλούσε ο Βικέλας 9 χρόνια πριν ήταν όταν επιτέλους είχε καταφέρει να κερδίσει τα θετικά αισθήματα της Καλλιόπης για αυτόν και από τη χαρά του που θα την παντρευόταν έγραψε στη μητέρα του: «Ας παρακαλούμε τον Θεόν να μη μας ζητήσει ακριβάς πληρωμάς δι' όσας ευτυχίας μας δίδει»⁴³.

Η ψυχολογική διάσταση του έργου εκφράζεται μέσω της διπλής φύσης του ήρωα που είτε θα υπερισχύσει σε αυτόν η φωνή της συνειδησης, είτε η θέληση να λησμονήσει τις κακές αναμνήσεις. Όμως δεν τα καταφέρνει. Καταστρώνει ολόκληρο σχέδιο να καταστραφεί δια των πασσάλων ο εξώστης του και να πέσει πάνω του. Παύει πια να ασκεί το ιατρικό επάγγελμα γιατί, όπως λέει, «ούτω έπρεπε να γείνη και ούτως εγένετο»⁴⁴, και επιδιώκει να προκαλέσει τον θάνατο του, με το να κοιμάται στον σάπιο εξώστη του παραθαλάσσιου σπιτιού του, πράγμα που τελικά πετυχαίνει μια νύχτα, στις 10 Σεπτεμβρίου του 1847, όταν ο άνεμος και η άγρια τρικυμία σάρωσαν και παρέσυραν τα πάντα.

Η κατάσταση του ήρωα διαποτίζει την ατμόσφαιρα του διηγήματος. Δεν είναι στην ατμόσφαιρα τη γενική, τη περιρρέουσα. Η περιρρέουσα εκείνο το οποίο εισπράττει είναι ότι βλέπει έναν άνθρωπο, ο οποίος είναι λίγο κλειστός, λίγο περίεργος και ιδιότροπος. Δεν ξέρουμε το

ψυχικό του δράμα. Όπως λέει και ο ίδιος: «Μ' εθεώρουν ως παράφρονα εκεί και ως τοιούτον με μετεχειρίζοντο. Δεν ηδύναντο να ιδούν τι συνέβαιναν εντός της ψυχής μου, δεν εγνώριζον οποίον βάρος επίεζε την συνειδησήν μου, δεν έβλεπον εκείνοι καθώς έβλεπα εγώ αιωνίως ενώπιόν μου το φάσμα της»⁴⁵. Επειδή όμως ο Μάρθας δεν πείραζε, ούτε βάρυνε κανέναν, πέτυχε να διέρχεται απαρατήρητη η ύπαρξη του. Οι δε κινήσεις του προς τον θάνατο είναι τόσο μυστικοπαθείς, ώστε, ακόμη κι αν προετοιμάζει τον τρόπο με τον οποίον θα δώσει τέλος στην ύπαρξη του, συνεχίζει να εργάζεται για να μην προδοθεί, φέρνοντας πάλι σε σύγκρουση τον εσωτερικό με τον εξωτερικό του κόσμο, μολοντί πλέον είναι αποφασισμένος. Έτσι οι Ερμουπολίτες δεν ήταν σε θέση να καταλάβουν τι προετοιμάζε, καθώς στο έκτακτο ανακοινωθέν της εφημερίδας «Ο Φανός του Αιγαίου» για την τρικυμία αναφέρεται ότι «ο δυστυχής Μάρθας πεποιθώς εις την στερεότητα του εξώστου, δεν πρόφθασε να σωθή αφυπνιζόμενος»⁴⁶. Η ειρωνεία του πράγματος...

Όσον αφορά στην πραγματική του ζωή, ο Βικέλας βρίσκεται σε μια πάρα πολύ δύσκολη περίοδο, εξαιτίας της ψυχασθένειας της γυναίκας του. Το θέμα της αυτοκτονίας που διαπραγματεύεται στο διήγημα αυτό -γιατί μπορεί να μην αυτοκτονεί ο Βικέλας, αλλά είναι ένα είδος καλλιέργειας του τρόπου με τον οποίον πέθανε ο Φίλιππος Μάρθας- ήταν, κατά κάποιον τρόπο, στη σκέψη και του συγγραφέα. Εξάλλου είναι ένα παιχνίδι που παίζεται εδώ, με τη διπλή φωνή του ήρωα να γίνεται άλλοτε πρωτοπρόσωπη

⁴³ ό.π., σ. 155.

⁴⁴ Δημ. Βικέλα, Άπαντα, τόμ. Β', σ. 203.

⁴⁵ Δημ. Βικέλα, Άπαντα, τόμ. Β', σ. 201.

⁴⁶ ό.π., σ. 213.

και άλλοτε τριτοπρόσωπη, ένα παιχνίδι ανάμεσα στο εξ' αντικειμένου του ήρωα και το εξ υποκειμένου, που είναι ο ίδιος ο Βικέλας μέσα μπλεγμένος. Η διπλοπροσωπία του αφηγητή-ήρωα, τέχνασμα που χρησιμοποιεί ο Βικέλας συχνά, του επιτρέπει να κινείται ανάμεσα στο εγώ-εμείς, να χρησιμοποιεί την ειρωνική αποστασιοποίηση που ως αφηγητής κρατά απέναντι στα προσωπικά του βιώματα του παρελθόντος⁴⁷.

Ζώντας στο Παρίσι από το 1882 έως το 1883 ήταν από τους ανθρώπους που ενίσχυσαν και προώθησαν έναν από τους πιο σημαντικούς διηγηματογράφους που

διαθέτει ο ελληνικός 18^{ος} αιώνας, τον Γεώργιο Βιζυηνό. Ας υπενθυμίσουμε ότι ο Βιζυηνός δημοσίευσε το πρώτο του διήγημα «Το αμάρτημα της μητρός μου» στο Παρίσι, μεταφρασμένο στα γαλλικά από τον στενό φίλο του Βικέλα και μεταφραστή του «Λουκή Λάρα», Μαρκήσιο Auguste de Quex de Saint-Hilaire. Όσο κι αν ο Δημήτριος Βικέλας δεν μπορεί να παραβληθεί με τον Γεώργιο Βιζυηνό, καθώς ούτε είχαν την ίδια ιδιοσυγκρασία, ούτε κατείχαν την ίδια κοινωνική θέση, ούτε τα ίδια βιώματα κουβαλούσαν, δεν θα ηχούσε, ενδεχομένως, ως υπερβολική η σκέψη ότι ο Βικέλας, διαβλέποντας την αξία του Βιζυηνού εκκινούσε από μια κοινή αφετηρία: την εκ προοιμίου προσήλωση στην πραγματικότητα -τη βιωμένη πραγματικότητα- για τη σύνταξη έντεχνου αφηγηματικού λόγου, την αναφορά στη μνήμη, την αυτοβιογραφική ύλη⁴⁸.

Ο Δημήτριος Βικέλας δεν είχε δημιουργική ή μυθοπλαστική φαντασία, ώστε να επινοεί πρωτότυπες ή φανταστικές ιστορίες στα αφηγήματά του. Είχε ωστόσο τη συνδυαστική ή αναπλαστική φαντασία, η οποία του επέτρεπε να μεταπλάθει και να αναδημιουργεί τα πραγματικά περιστατικά. Κι αυτό είναι ένα βασικό γνώρισμα της πεζογραφίας του: ο Βικέλας προκειμένου να μας πει μια ιστορία ξεκινούσε από το πραγματικό γεγονός. Αυτό ήταν πάντα η αφορμή και η αφετηρία της δημιουργίας του στην αφηγηματική πεζογραφία: μια διήγηση που άκουσε, ένα χειρόγραφο που διάβασε, ένα επεισόδιο που το έζησε ο ίδιος, κι ακόμα μια φευγαλέα σκηνή, μια τυχαία συνάντηση, μια παλιά ανάμνηση⁴⁹.

⁴⁷ Η Παλαιότερη Ελληνική Πεζογραφία μας, Εκδόσεις Σοκόλη, τόμ. Ε', σ. 398

⁴⁸ Η Παλαιότερη Ελληνική Πεζογραφία μας, Εκδόσεις Σοκόλη, τόμ. Ε', σ. 404.

⁴⁹ Απ. Σαχίνη, Παλαιότεροι Πεζογράφοι, σσ. 82-83.

Η έμπνευσή του χρειαζόταν μια σταθερή βάση για να προχωρήσει και να προσθέσει κατόπιν «εις τον αρχικόν πυρήνα άλλα πλαστά επεισόδια συμπληρούντα την εικόνα»⁵⁰.

Από όλα αυτά συμπεραίνουμε ότι ο Φίλιππος Μάρθας ήταν πραγματικό πρόσωπο; Την απάντηση στο θέμα αυτό την δίνει ο ίδιος ο Βικέλας στο αυτοβιογραφικό σύγγραμμά του, «Η ζωή μου», όπου, όταν μιλάει για τα διηγήματα στα οποία βασίστηκε περισσότερο ή λιγότερο σε αναμνήσεις πραγματικών γεγονότων, λέει: «Φίλιππος Μάρθας δεν υπήρξε, αλλ' η θλίψις του ήτο απήγησις της ιδικής μου τότε θλίψεως, ο δε Γερμανός ιατρός του ήτο πιστή εικών Βαυαρού συναδέλφου του. Δεν ενθυμούμαι ακριβώς το όνομά του. Ελέγοντο πολλά περί των αιτιών της καταφυγής του εις την Σύραν. Ήτο επιστήμων άριστος, αλλά μέθυσος αδιόρθωτος. Και εντός της μέθης του όμως ηδύνατο να διατηρή και την έξοχον ιατρικήν του ικανότητα και τας έξεις ακόμη της καλής ανατροφής. Ενώπιον της μητρός μου ουδέποτε ελησμόνησε το οφειλόμενον εις κυρίαν σέβας, ούτε εξώκειλε ποτέ εις άτοπον τι οσάκις τον προσεκάλει, καιτοι μετά φόβου πάντοτε, εις επίσκεψιν τέκνου της ασθενούντος.»⁵¹.

Το 1945 ο Δημ. Σ. Μπαλάνος δημοσιεύει στη Νέα Εστία τη μελέτη του για τη ζωή και την προσωπικότητα του Βικέλα, όπου διατυπώνει και ορισμένες εύστοχες κρίσεις για τα διηγήματά του. «Εις όλα τα διηγήματα του Βικέλα», γράφει, «του οποίου οι τύποι είναι καθαρώς ελληνικοί, χωρίς ξένας απομιμήσεις, διαφαίνεται ο ευγενικός του χαρακτήρ, ο οποίος αποβλέπει εις τα αγαθά σημεία κάθε ανθρώπου. Δεν ζητά να προκαλέσει

το ενδιαφέρον του αναγνώστου με την ανθρωπινήν δυστυχίαν και αθλιότητα, αλλά τουναντίον με την ανθρωπινήν καλωσύνην και ευγένειαν»⁵².

Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και στον «Φίλιππο Μάρθα». Μπορεί ο ήρωας να ταυτίζεται με την άσχημη ψυχολογική διάθεση του συγγραφέα την εποχή που έγραψε το διήγημα, όμως η υπηρέτηση μιας τέχνης τερπνής και ωφέλιμης για το αναγνωστικό κοινό δεν παύει να αποτελεί अपαραράμιλλο στόχο του δημιουργού. Μέσα από χαρούμενες αλλά και μερικές φορές θλιβερές εικόνες η αφήγηση ζωντανεύει και, χωρίς να υποβαθμίζει την όλη σύλληψη, δίνει μορφή σε μια υποσυνείδητη κλίση της ψυχής του Βικέλα και στη διδακτική και ηθικοπλαστική του πρόθεση. Η απλότητα των μυθιστορηματικών του χαρακτήρων αποκτά την ποιότητα της ηθελημένης αφέλειας, κατορθώνοντας να προκαλέσει τη συγκίνηση στον αναγνώστη. Ο Φίλιππος Μάρθας είναι ένας απλός άνθρωπος, ήσυχος, ολιγόλογος και κατηφής όπου μέσα στη δυστυχία του δεν υποπίπτει σε κακίες για τους συνανθρώπους του, ούτε ζητά να τον κατανοήσουν. Υπαίτιο για το κατάντημά του θεωρεί μοναχά τον εαυτό του, και μέσα από τη στάση του εμπνέει τόσες αξίες και ιδανικά όπου εκτός απ' τον ίδιον λυτρώνει και όσους νιώθουν ή ένιωσαν κάποτε σαν κι αυτόν.

Ο «Φίλιππος Μάρθας» αν και δεν φτάνει την ακτινοβολία του «Λουκή Λάρα», θεωρείται πληρέστερο ψυχογραφικό διήγημα. Στα 1934 ο Δημήτριος Μοραΐτης εξετάζοντας τη ζωή και το έργο του Βικέλα από ψυχολογική άποψη, και για να αποδείξει την ενότητα της προσωπικότητας, επιμένει στην ομοιότητα

⁵⁰ Δημ. Βικέλα, Η ζωή μου, σ. 188.

⁵¹ ό.π., σ. 187.

⁵² Δημ. Σ. Μπαλάνος, Περ. Νέα Εστία 38 (1945), σ. 497. / Απ. Σαχίνη, Παλαιότεροι Πεζογράφοι, σ. 78.

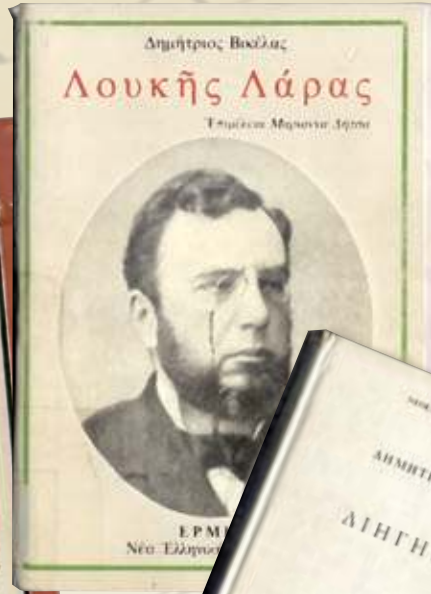
των λογοτεχνικών προσώπων του με τον χαρακτήρα και την ιδιοσυγκρασία του συγγραφέα. Σύμφωνα με αυτόν, τα έργα του Βικέλα εκφράζουν την προσωπική

ιδιορρυθμία του και ιδίως τον φόβο του θανάτου, και τα πρόσωπά του είναι η προσωποποίηση και η προβολή κάποιας ψυχικής καταστάσεως του συγγραφέα⁵³.

Το διήγημα λοιπόν είναι ψυχογραφικό και έχει μια θέρμη άγνωστη στα άλλα έργα του Βικέλα: τη θέρμη της εξομολόγησής⁵⁴. Ο συγγραφέας εξομολογείται με το διήγημα αυτό τον πόνο που ένιωθε βλέποντας την Καλλιόπη του να αργοπεθαίνει ψυχικά και σωματικά, όντας κλεισμένη σε ψυχιατρείο. Ίσως ένιωθε ένοχος που την άφησε να μπει σε ψυχιατρείο, είτε επειδή την έβλεπε μόνο το απόγευμα ή το βράδυ ακολουθώντας τις διαταγές των νοσοκόμων, είτε νόμιζε ότι την έβλαψε μετακομίζοντας μαζί της στην Αθήνα, ενώ αυτή ήταν συνηθισμένη στη ζωή του Λονδίνου. Θα μπορούσε βέβαια να πρόσεχε ως προς την επιλογή συζύγου, να

δει λιγότερο ότι η Καλλιόπη προερχόταν από πλούσια οικογένεια και περισσότερο το ιστορικό της ψυχικής νόσου της οικογένειας. Όπως και να έγινε, ο Βικέλας δημιούργησε μια «Μελέτη θανάτου», τόσο λεπτομερή και σχεδιασμένη με ακρίβεια, ώστε να μην πάει κάτι στραβά, ενός θανάτου που για τον ίδιο δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ. Κατορθώνει έτσι μέσα από το ομοίωμα του Φίλιππου Μάρθα να ξαλαφρώσει την ίδια του την ψυχή, καθιστώντας παράλληλα το διήγημα ως ένα είδος αυτοθεραπείας, εργοθεραπείας και εργασιοθεραπείας. Η πεζογραφία του εν ολίγοις είναι συνέχεια του βίου, της βιοτροπίας και των συναισθημάτων του.

Όσο για τη φαντασία του, δεν αποτελεί

⁵³ Απ. Σαχίνη, Παλαιότεροι Πεζογράφοι, σ. 77. / Περ. Ατομική Ψυχολογία 3 (1934), σσ. 183, 184, 191.

⁵⁴ Απ. Σαχίνη, Παλαιότεροι Πεζογράφοι, σ. 112.

μειονέκτημα το γεγονός ότι είναι αναπλαστική. Αντιθέτως, αυτό ακριβώς είναι το προτέρημα που του απέδωσε ο Γρηγόριος Ξενόπουλος, αφού χρησιμοποιώντας πρόσωπα και σκηνές εκ του αληθούς, κατάφερε να κάνει τα έργα του πιο οικεία και αρεστά στο αναγνωστικό κοινό. Μπορεί⁵⁵ να εκμεταλλεύεται αφηγηματικά την προγραμματική περιστολή της φαντασίας από τον ρεαλισμό, αλλά δεν προχωρά και σε μια υποκριτική θεωρητική υποστήριξή της. Αντίθετα, αναγνωρίζει τις περιορισμένες δυνατότητες της φαντασίας του: «Και τότε και κατόπιν ουδέν το υψιπετές εις την ποιητικήν μου έμπνευσιν, αλλ' επίσης ουδεμία απόπειρα προς πτήσιν υψηλοτέραν ή μικροτέραν παρά όσον το επέτρεπαν οι ασθενείς μου πτέρυγες.»⁵⁶ Την παραπάνω παρατήρηση έκανε αναφερόμενος στα ποιητικά έργα του, αλλά αφορά και τα αφηγηματικά, για τα οποία άλλωστε παραδέχθηκε, γράφοντας το 1884 στον Μαρκήσιο Auguste de Queux de Saint-Hilaire, πως «πρέπει να το πάρω απόφασιν, δεν είμαι δια μακράς πνοής έργα, πρέπει να λογίζωμαι ευτυχής εάν δύναμαι να κάμω έστω και μικρά. Εισ τοιαύτα πρέπει να περιορίζω την φιλολογικήν φιλοδοξίαν μου»⁵⁷.

Ο Δημήτριος Βικέλας κληροδότησε τη λογοτεχνία μας με σπουδαία διηγήματα, όπως ο «Φίλιππος Μάρθας», «Ο παππα-Νάρκισσος» (1886), «Η Άσχημη Αδελφή» (1886), καθώς και το πασίγνωστο μυθιστόρημα, «Λουκής Λάρας» (1879). Οποιαδήποτε αδυναμία κι αν παρουσιάζουν τα αφηγήματά του, μετριάζεται από το γεγονός ότι «δική του είναι η τιμή, πως άνοιξε

το δρόμο πρώτα στο Βιζυηνό και ύστερα σ' εμάς τους νεωτέρους, και το ελληνικό διήγημα έγινε σιγά σιγά το αγαπητότερο ανάγνωσμα των αναγνωστών της Εστίας και γενικώτερα του ελληνικού κοινού»⁵⁸. Εξάλλου, όπως λέει και ο ίδιος: «Ενώσω διαρκεί ο οργανισμός της διανοίας δεν σκέπτεται ο γράφων περί φιλοσοφικής ανάλυσεως της δυνάμεως η οποία τον κινεί. Κατόπιν αγνοεί πώς και διατί συνέβαλε την ιδέαν και την διετύπωσε κατά ένα και όχι κατ' άλλον τρόπον. Όταν δε, μετά παρέλευσιν χρόνου πολλού, επανίδη όσα έγραψεν, απορεί ενίοτε και ερωτά καθ' εαυτόν: Εγώ τα έγραψα;»⁵⁹.

⁵⁵ Β. Αθανασόπουλος, Περ. Μελέτη 2004, τόμ. 1^ο, σσ. 20-21.

⁵⁶ Δημ. Βικέλα, Η ζωή μου, σ. 141.

⁵⁷ Αλέξ. Οικονόμου, Τρεις Άνθρωποι, τ. 2^ο, σ. 298

⁵⁸ Σκόρπια φύλλα της ζωής μου, 1940, σσ. 232-233./Απ. Σαχίνη, Παλαιότεροι Πεζογράφοι, σ. 81.

⁵⁹ Δημ. Βικέλα, Η ζωή μου, σσ. 188-189.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ☞ Άλκης Αγγέλου, *Τα τετράδια αναγνώσεων του Δημητρίου Βικέλα*, φιλολογική επιμέλεια: Άλκης Αγγέλου - Μαρία Βαλάση, Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, Αθήνα 2001, σσ. 17-55.
- ☞ Βαγγέλης Αθανασόπουλος, *Οι μάσκες του ρεαλισμού. Εκδοχές του νεοελληνικού αφηγηματικού λόγου*, τόμ. Α', Εκδόσεις Καστανιώτης, Αθήνα 2003.
- ☞ Βαγγέλης Αθανασόπουλος, *Ο Βικέλας ως λογοτέχνης*, Περ. Η Μελέτη, Περίοδος Δευτέρα, τόμ. 1^{ος}, Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, Αθήνα 2004.
- ☞ Δημήτριος Βικέλας, *Άπαντα*, τόμ. Α', φιλολογική Επιμέλεια: Άλκης Αγγέλου, Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, Αθήνα 1997.
- ☞ Δημήτριος Βικέλας, *Άπαντα*, τόμ. Β', φιλολογική Επιμέλεια: Άλκης Αγγέλου, Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, Αθήνα 1997, σσ. 194-213.
- ☞ Δημήτριος Βικέλας, *Φίλιππος Μάρθας*, Περ. Εστία, τόμ. 22, διευθυντής-εκδότης: Γ. Κασδόνης, Εν Αθήναις 1886, σσ. 666-669, 673-678.
- ☞ Δημήτριος Βικέλας, *Διηγήματα*, εισαγωγή: Απόστολος Σαχίνης, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 1979, σσ. 9-34, 122-147.
- ☞ Δ. Βικέλας, *Η ζωή μου: Παιδικά Αναμνήσεις - Νεανικοί χρόνοι*, Κατάστημα του Συλλόγου προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, Εν Αθήναις 1908.
- ☞ Μαριάννα Δήτσα, *«Δημήτριος Βικέλας»*, Η Παλαιότερη Πεζογραφία μας. Από τις αρχές της ως τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο, τόμ. Ε', (1830-1880), Εκδόσεις Σοκόλη, Αθήνα 1996, σσ. 382-410.
- ☞ Γεώργιος Δροσίνης, *Σκόρπια φύλλα της ζωής μου*, Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, Αθήνα 1940.
- ☞ Κωνσταντίνος Γ. Κασίνης, *«Ο Δημήτριος Βικέλας και η γλώσσα. Από το ήθος του λέγοντος στο ύφος του γράφοντος»*, Περ. Η Μελέτη, Περίοδος Δευτέρα, τόμ. 1^{ος}, Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, Αθήνα 2004.
- ☞ Δημήτριος Μπαλάνος, *«Δημήτριος Βικέλας»*, Περ. Νέα Εστία, τόμ. 38, διευθυντής: Πέτρος Χάρης, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 1945, σσ. 493-498, 574-579.
- ☞ Γρηγόριος Ξενόπουλος, *«Ο Λουκής Λάρας»*, Περ. Εστία, τόμ. 32, διευθυντής-εκδότης: Γεώργιος Δροσίνης, Εν Αθήναις 1891, σσ. 368-369.
- ☞ Αλέξανδρος Αρ. Οικονόμος, *Τρεις Άνθρωποι, Συμβολή εις την ιστορίαν του ελληνικού λαού. (1780-1935)*, τόμ. 2^{ος}, Ελληνική Εκδοτική Εταιρεία, Αθήνα 1953.
- ☞ Αντώνιο Ρούβιο υ Λιουτς, *«Το νεοελληνικόν διήγημα»*, Περ. Εστία, τόμ. 35, διευθυντής-εκδότης: Γεώργιος Δροσίνης, Εν Αθήναις 1893, σσ. 386-387.
- ☞ Απόστολος Σαχίνης, *Παλαιότεροι Πεζογράφοι. Α. Ρ. Ραγκαβής, Δ. Βικέλας, Γ. Βιζυηνός, Κ. Παλαμάς, Γ. Βλαχογιάννης*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 1973.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

- ☞ Άρθρο Π. Λινάρδου, Ο Βικέλας σήμερα. Ενστάσεις και προτάσεις.
- ☞ Άρθρο Π. Γεωργουδή, Ο Δημήτριος Βικέλας.
- ☞ Άρθρο από το site του Δήμου Βέροιας.
- ☞ Άρθρο από το site του Δήμου Ηρακλείου.

ΔΙΚΑΙΟ ΕΝΟΠΛΩΝ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΩΝ

ΚΕΙΜΕΝΟ:
Παύλος Φωτίου, Μ.Υ. Π.Ν.

Ο πόλεμος αποτελούσε ανέκαθεν ρήξη των διακρατικών σχέσεων. Κατά την κλασική αντίληψη, όπως διατυπώθηκε από τον Κλαούζεβιτς, ο πόλεμος απηχούσε την με άλλα μέσα συνέχεια της πολιτικής που ήθελαν να ασκήσουν τα Κράτη, προκειμένου να πετύχουν τις εθνικές τους επιδιώξεις. Άλλωστε είναι γνωστή στην ιστορία η άσκηση της διπλωματίας των κανονιοφόρων με την προβολή της ισχύος των Κρατών, ως εργαλείο για να ασκήσουν την διεθνή τους πολιτική.

Οι πολεμικές δραστηριότητες εκδηλώνονται οπωσδήποτε με ένοπλη βία. Γ' αυτό, καθ' όλη την σύγχρονη ιστορία, κρίθηκε αναγκαίο να αποκηρυχθεί η προσφυγή των Κρατών σε αυτή την μέθοδο, και επειδή τούτο ήταν ουσιαστικώς ουτοπικό, να ορισθούν κανόνες ώστε η ένοπλη αυτή βία να περιορισθεί κατά το δυνατόν μόνο μεταξύ εκείνων που μετέχουν ενεργά στις

εχθροπραξίες, και οι επιπτώσεις της προς τους αμάχους να είναι κατά το δυνατόν ελάχιστες. Αυτά θέλησε να κωδικοποιήσει το Διεθνές Δίκαιο με σειρά κανόνων, οι οποίοι αρχικά μιν είχαν εθιμικό χαρακτήρα, αλλά στην συνέχεια αποκρυσταλλώθηκαν σε συμβατικά κείμενα με σκοπό, αν θα μπορούσε να λεχθεί, να αποκτήσει και ο πόλεμος περισσότερο πολιτισμένη συμπεριφορά.

Τα Κράτη, ενώ κατέφευγαν στον πόλεμο για την επίλυση των διαφορών τους, αντιλαμβάνονταν και τις δυσμενείς συνέπειες που δημιουργούσε η κατάσταση αυτή, και επιζητούσαν διέξοδο για να εκδηλώσουν την κατηγορηματική τους αντίθεση στην προσφυγή στην έσχατη αυτή λύση. Την διέξοδο αυτή την επεδίωξαν με την συγκρότηση διεθνών οργανισμών και οργάνων, που με τα συμβατικά κείμενα της συγκροτήσεώς τους αποκίρυσσαν την προσφυγή

στην ένοπλη βία και στον πόλεμο.

Όμως, η πραγματικότητα έχει καταδείξει πως τα Κράτη δεν πειθαρχούν στην ρύθμιση των διαφορών τους μόνο με ειρηνικά μέσα. Έτσι η διεθνής κοινότητα βρίσκεται πάντοτε εκτεθειμένη σε ενδεχόμενο πολεμικής αντιπαραθέσεως ανάμεσα στα μέλη της, παρά το γεγονός ότι έχουν δημιουργηθεί μηχανισμοί, αποτρεπτικοί και κατασταλτικοί για τις περιπτώσεις απείθειας ή παραβιάσεως της θεμελιώδους αρχής να μην επιλύονται οι διαφορές με προσφυγή στην ένοπλη βία¹.

«ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ» Ή «ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ ΤΩΝ ΕΝΟΠΛΩΝ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΩΝ»

Το «δίκαιο του πολέμου», ή όπως έχει επικρατήσει πλέον και χρησιμοποιείται στην ορολογία διεθνώς, το «δίκαιο των ενόπλων συγκρούσεων», απαρτίζεται από πλέγμα Συμβατικών αλλά και Εθιμικών Κανόνων.

Οι Συμβατικοί κανόνες περιέχονται σε πολλές διεθνείς Συμβάσεις, που καθορίζουν την συμπεριφορά των Κρατών μεταξύ τους από τον καιρό της ειρήνης, μέχρι την εξέλιξη των σχέσεών τους σε ένοπλη αντιπαράθεση, καθώς και την συμπεριφορά των ατόμων που συμμετέχουν στις ένοπλες συγκρούσεις, είτε ενεργητικά (μαχητές), ή παθητικά (άμαχοι).

Οι Εθιμικοί κανόνες προέρχονται αφενός από όσα Κράτη τους έχουν αποδεχθεί σιωπηρά και εφαρμόζουν την πρακτική τους, αφετέρου από την νομολογία διεθνών δικαιοδοτικών οργάνων σε διάφορες διεθνείς υποθέσεις μετά από την λήξη πολεμικών γεγονότων, και κατά τρίτο από τις αποφάσεις της Γενικής Συνελεύσεως του ΟΗΕ. Οι τελευταίες, παρά το γεγονός ότι δεν αποτελούν πηγή του διεθνούς δικαίου, αποτελούν τη βάση της εξελιξέως του, καθόσον επισημαίνουν την νομική συνείδηση (*opinio juris*) των Κρατών του Οργανισμού πάνω σε συγκεκριμένα θέματα, και όταν μάλιστα τύχουν και πρακτικής εφαρμογής τους από τα Κράτη, τότε συνιστούν ταχέως διαμορφούμενο εθιμικό κανόνα.

Το «δίκαιο των ενόπλων συγκρούσεων», διακρίνεται σε δύο βασικές ομάδες διατάξεων. Η πρώτη αφορά το δίκαιο προ της ενόπλου συγκρούσεως ή κατά τα πρώτα στάδια αυτής και ονομάζεται "*Jus ad Bellum*" (ή "*Jus contra Bellum*"), και η δεύτερη, αφορά τους κανόνες που εφαρμόζονται αμέσως με την έναρξη των εχθροπραξιών και διαρκεί μέχρι την οριστική αποκατάσταση της ειρήνης και ονομάζεται "*Jus in Bello*".

Το "*Jus ad Bellum*", συγκροτείται από το πλέγμα των διατάξεων α) του Συμφώνου των Παρισίων 1928, β) του Καταστατικού Χάρτη του ΟΗΕ (1945), γ) από τις Αποφάσεις/Διακηρύξεις της Γενικής

¹ Η θεωρία του διεθνούς δικαίου αποδίδει ιδιαίτερη σημασία και βαρύτητα στους όρους που χρησιμοποιούνται για τον «πόλεμο», ή στις άλλες ένοπλες δραστηριότητες, επειδή στην πράξη υπάρχουν διαφορετικά νομικά αποτελέσματα και νομική αξία αναλόγως προς τους όρους.

Με αναφορά στους όρους που δέχεται η διεθνής βιβλιογραφία της αγγλοσαξονικής γλώσσας, στην ελληνική πρακτική και βιβλιογραφία μεταφράζονται και χρησιμοποιούνται ως: «πόλεμος» η λέξη «war», ως «ένοπλη σύγκρουση» ή ως «σύρραξη» η φράση «armed conflict», ως «χρήση ένοπλης δυνάμεως» η φράση «use of armed force», ως «χρήση δυνάμεως» ή ως «χρήση βίας» η φράση «use of force» (η οποία δεν είναι αναγκαστικά ένοπλη, αλλά μπορεί να είναι και «πολιτική» ή «οικονομική»), ως «ένοπλη προσβολή» ή ως «ένοπλη επίθεση» η φράση «armed attack», ως «επίθεση» η λέξη «aggression», ως «εχθροπραξίες» η λέξη «hostilities», ως «εχθρικές ενέργειες» η φράση «hostile act», ως «εχθρική πρόθεση» η φράση «hostile intent», ως «απειλή» η λέξη «threat», ως «απειλή δυνάμεως» η φράση «threat of force», ως «απειλή χρήσεως δυνάμεως» η φράση «threat of use of force», ως επέμβαση η λέξη «intervention», ως «ανθρωπιστική επέμβαση» η φράση «humanitarian intervention», και ως «επέμβαση για την αποκατάσταση της δημοκρατίας» η φράση «intervention to restore democracy».

Συνελεύσεως του ΟΗΕ, οι οποίες αποκτούν χαρακτήρα ταχέως αναδυόμενου εθιμικού δικαίου, καθώς και από το προϋπάρχον Εθιμικό Δίκαιο.

Δευτερευόντως, ως πηγές του δικαίου των ενόπλων συγκρούσεων λαμβάνονται οι Αποφάσεις του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης σε υποθέσεις που έχουν σχέση με ένοπλες συγκρούσεις (*Corfu Channel Case* (1946), *Nicaragua Case* (1986), *Advisory Opinion on Reservations to the Genocide Convention* (1951), *The Legality of the Threat or Use of Nuclear weapons* (1996)), καθώς και οι αποφάσεις των *ad hoc* Δικαστηρίων, που έχουν δημιουργήσει νομολογία σε περιπτώσεις ενόπλων συγκρούσεων (δικαστήρια *Nuremberg* και *Τόκυο*, και τα δικαστήρια για την πρώην Γιουγκοσλαβία και την Ρουάντα). Ομοίως δευτερεύουσα συμπληρωματική πηγή του "*Jus ad Bellum*" αποτελούν και οι απόψεις των εγνωσμένου κύρους διεθνολόγων.

Το "*Jus in Bello*", συγκροτείται από πλέγμα 26 Συμβάσεων και Πρωτοκόλλων, μεταξύ των οποίων προεξέχουσα θέση έχουν οι Συμβάσεις της Χάγης 1907 και 1923, καθώς και της Γενεύης 1949, μαζί με τα δύο Πρόσθετα σε αυτές Πρωτόκολλα του 1977.

ΙΣΤΟΡΙΚΟ

Η κλασική αντίληψη περί του πολέμου ως εργαλείου της πολιτικής των Κρατών με άλλα μέσα, δεν απαγορευόταν στις διακρατικές σχέσεις από το «Σύμφωνο» (Covenant), με το οποίο συγκροτήθηκε το 1919 η «Κοινωνία των Εθνών» (Κ.τ.Ε.) (League of Nations, 1919).

Η σύγκρουση περί της απαγορεύσεως ή όχι του πολέμου, υφήρπε επειδή το πλέγμα των Συμβάσεων της Χάγης 1907, που είχαν προηγηθεί της συγκροτήσεως της Κ.τ.Ε., αναφερόταν σε γενικό περιορισμό της αδιάκριτης χρησιμοποίησεως πολεμικών μέσων, και επειδή το πνεύμα των διατάξεων του Συμφώνου της Κ.τ.Ε, απέρριπτε μεν τον πόλεμο και ζητούσε από τα συμβαλλόμενα Κράτη περιορισμό των εξοπλισμών τους στο κατώτατο σημείο (άρθρο 8), με ρητή πρόβλεψη να υπάρχει σεβασμός της εδαφικής και πολιτικής ακεραιότητας και ανεξαρτησίας τους (άρθρο 10). Αλλά από την άλλη πλευρά, γινόταν αποδεκτό ότι, εάν υπήρχε επίθεση ή απειλή επιθέσεως κατά ενός Κράτους της Κ.τ.Ε, τότε ο πόλεμος, ήταν υποχρέωση των υπολοίπων, ώστε να διασφαλισθεί η ειρήνη (συνδυασμός άρθρων 10,11,12,15 και 16).

Τομή προς την αποκρουστικότητα συμβατικού κανόνα απαγορεύσεως του πολέμου γίνεται το 1928, με

το «Σύμφωνο των Παρισίων», περί «Απαγορεύσεως του Πολέμου ως Μεθόδου Εθνικής Πολιτικής» («General Treaty for Renunciation of war as an Instrument of National Policy», Paris 1928)².

Ενδιαφέρον έχει και η απόρριψη από το «λεξιλόγιο» των Κρατών της επίσημης «κηρύξεως πολέμου». Καθοριστική για αυτό, υπήρξε η υπόθεση *Kawasaki Kisan Kabushiki Kaisha of Kobe v. Banthan Steamship Co.* (1939). Στην υπόθεση αυτή, το Αγγλικό δικαστήριο γνωμάτευσε ότι η «κήρυξη πολέμου» είναι αναγκαία νομική προϋπόθεση για να αποδοθούν ποινικές και αστικές ευθύνες στον επιτιθέμενο και για να γίνονται αποδεκτές οι αγωγές πολεμικής αποζημιώσεως υπό των Κρατών θυμάτων και υπό των ατόμων. Η απόφαση αποτέλεσε την λυδία λίθο για να μην γίνεται πλέον «επίσημη κήρυξη πολέμου», όπως ιστορικά είχε καθιερωθεί από την πρακτική των Κρατών, ώστε να αποφεύγονται τοιούτοτρόπως οι νομικές συνέπειες που φέρει το επιτιθέμενο Κράτος.

Κατά ειρωνεία της ιστορίας, η πρόθεση των Κρατών για την κατηγορηματική απόρριψη του πολέμου, στην πράξη, όπως την είχε εισάγει το «Σύμφωνο των Παρισίων του 1928», δεν εφαρμόστηκε για πολύ. Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος που ακολούθησε, αποτέλεσε κατάφωρη παραβίαση του Συμφώνου του 1928 και με τις φρικαλεότητες που διαπράχθηκαν στην διάρκειά του, ναρκοθετούνταν επίσης και τα Συμβατικά κείμενα της Χάγης 1907 και 1923, τα οποία καθόριζαν αρχές ανθρωπιστικής συμπεριφοράς μεταξύ των

εμπολέμων. Παράλληλα, η επίσημη κήρυξη του πολέμου από τις δυνάμεις του Άξονα υπήρξε αμφιλεγόμενη, λόγω της εκτάσεως και της μορφής των επιθέσεων που έγιναν, καθώς και των εμπλεκόμενων Κρατών, αλλά τελικώς τα «τελεσίγραφα παραδόσεως», τα οποία επιδόθηκαν από τα επιτιθέμενα τότε Κράτη, θεωρήθηκαν ως οιονεί κήρυξη πολέμου, για να αποδοθούν περαιτέρω ευθύνες από τα δικαστήρια *Νυρεμβέργης και Τόκυο*.

Τελικώς, όταν μετά την λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, το 1945, στον Άγιο Φραγκίσκο των ΗΠΑ, άρχισε η διαπραγμάτευση για τον Καταστατικό Χάρτη του ΟΗΕ, το Σύμφωνο των Παρισίων 1928 περί «Απαγορεύσεως του Πολέμου ως Μεθόδου Εθνικής Πολιτικής» αποτέλεσε πηγή στην νέα προσπάθεια των Κρατών να καταστήσουν τον πόλεμο παράνομη πράξη, ενώ από την άλλη πλευρά, η «επίσημη κήρυξη» του πολέμου ήταν πλέον νομική έννοια ασύμβατη, λόγω της προβλεπομένης κατηγορηματικής απαγορεύσεώς του.

“JUS AD BELLUM”

Η φιλοσοφία και το οικοδόμημα του Οργανισμού «Ηνωμένα Έθνη», όπως εκφράζεται στην ιδρυτική από το 1945 Συνθήκη (δηλαδή στον Καταστατικό Χάρτη), για την διατήρηση και την επιβολή της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας (άρθρο 1), μετά την προσχώρηση και αποδοχή στον Οργανισμό, των συγκροτημένων και αναγνωρισμένων - από το ΣΑ - ως επισήμων, Κρατών (ο αριθμός των οποίων στις 28 Ιουνίου 2006, ανερχόταν σε 192), στηρίζεται σε τρεις θεμελιώδεις «αρχές», και αποτελεί το κύριο νομικό πλαίσιο του αποκαλούμε-

² Είναι γνωστό και ως «Kellogg-Briand Pact (1928)» (από τα ονόματα των πρωτεργατών του Αμερικανού και Γάλλου Υπουργών Εξωτερικών). Λέγεται και «Pact of Paris 1928».

νου «Jus ad bellum». Οι αρχές αυτές, όπως έχουν αποκρυσταλλωθεί και λειτουργούν υποχρεωτικά για όλα τα Κράτη Μέλη του Οργανισμού και δεσμεύουν συγχρόνως ακόμη και εκείνα τα Κράτη που δεν έχουν γίνει αποδεκτά ως μέλη του, είναι:

➔ Η αρχή της απαγορεύσεως απειλής ή χρήσεως ένοπλης ή άλλης βίας.

➔ Η αρχή της συλλογικής ασφάλειας, δηλαδή της προσπάθειας για την διατήρηση της

➔ Η αρχή της μεμονωμένης ή και συλλογικής αμύνης σε περίπτωση επιθέσεως.

Ο Καταστατικός Χάρτης του ΟΗΕ (1945)³, αποτελεί το θεμελιώδες παγκόσμιο και πρωταρχικής σπουδαιότητας συμβατικό κείμενο, το οποίο υπερέχει έναντι όλων των άλλων, και έχει αποκτήσει και εθιμική ισχύ, πράγμα που σημαίνει ότι δεσμεύει ακόμη και όσα Κράτη δεν έχουν ενταχθεί στον Οργανισμό (ρητή πρόνοια υπάρχει στο άρθρο 2 (6)).

Οι εμπειρίες του Β' Παγκοσμίου Πολέμου ήταν αφορμή ώστε με το άρθρο 2 (4) του Καταστατικού Χάρτη του ΟΗΕ το 1945, τα

ειρήνης και της συγκροτήσεως μηχανισμού συλλογικής αποτροπής, προλήψεως και καταστολής φαινομένων απειθαρχίας των Κρατών.

Κράτη να θέλουν να αφαιρέσουν ακόμη και την ψυχολογική επίδραση που είχε η λέξη «πόλεμος», διαγράφοντας την παντελώς, και να προχωρήσουν περαιτέρω σε διευ-

³ Ο Καταστατικός Χάρτης του ΟΗΕ κυρώθηκε από την Ελλάδα με τον Α.Ν 585/1945 (ΦΕΚ Α' 242 από 29-9-1945).

ρυμένη απαγόρευση «οιασδήποτε απειλής ή χρήσεως δυνάμεως».

Η ακριβής διατύπωση του άρθρου 2(4), το οποίο (βάσει και της αποφάσεως του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης στην υπόθεση *Nicaragua* (1986)), αποτελεί κανόνα «αναγκαστικού» δικαίου (*jus cogens*) και συγχρόνως κατέχει εθιμικό χαρακτήρα στο διεθνές δίκαιο, έχει ως ακολούθως:

«Όλα τα Μέλη, στις διεθνείς τους σχέσεις, θα απέχουν από την απειλή ή τη χρήση βίας που εκδηλώνεται εναντίον της εδαφικής ακεραιότητας ή της πολιτικής ανεξαρτησίας οποιουδήποτε Κράτους είτε με οποιαδήποτε άλλη ενέργεια ασυμβίβαστη προς τους Σκοπούς των Ηνωμένων Εθνών»⁴.

Με τον νέο όρο «απειλή ή χρήση βίας» που εισήχθη αντί του όρου «πόλεμος», περιλαμβάνονται ευρύτερες ενέργειες που απαγορεύονται. Τα κύρια όργανα του ΟΗΕ, η Γενική Συνέλευση (ΓΣ), το Συμβούλιο Ασφαλείας (ΣΑ) με διάφορες αποφάσεις και διακηρύξεις τους, και το Διεθνές Δικαστήριο Χάγης (ΔΔΧ), με την νομολογία του (ειδικότερα στις υποθέσεις *Corfu Channel* το 1949, και *Nicaragua* το 1986), προσδιορίζουν ακριβώς τις έννοιες «επίθεση», «ένοπλη προσβολή», «ένοπλη σύγκρουση», «αυτοάμυνα» (ή αλλιώς «άμυνα»), «συλλογική άμυνα», «αντίποινα», «αντίμετρα», το πότε η χρήση ένοπλης βίας αποτελεί «άμεση ή έμμεση επίθεση», πότε νομιμοποιούνται η «αυτοάμυνα» και η «συλλογική άμυνα», ή άλλες εκδηλώσεις αμυντικού χαρακτήρα, όπως τα «ένοπλα ή μη ένοπλα αντίμετρα»

και τι αποτελεί «άμεση» ή «έμμεση επέμβαση» στις εσωτερικές υποθέσεις ενός Κράτους.

Η απαγόρευση προσφυγής στην χρήση, ή την απειλή χρήσεως βίας, δεν σημαίνει πως τα Κράτη έχουν φθάσει σε τέτοιο επίπεδο που να ρυθμίζουν τις διαφορές τους ειρηνικά. Γι' αυτό ο Καταστατικός Χάρτης του ΟΗΕ περιγράφει, στο άρθρο 51, ότι τα Κράτη διατηρούν το φυσικό τους δικαίωμα να αμυνθούν σε επίθεση. Έτσι με το άρθρο 51, αναγνωρίζεται ότι:

«Καμία διάταξη αυτού του Χάρτη δεν θα εμποδίζει το φυσικό δικαίωμα της ατομικής ή συλλογικής νόμιμης άμυνας, σε περίπτωση που ένα Μέλος των Ηνωμένων Εθνών δέχεται ένοπλη επίθεση, ως τη στιγμή που το Συμβούλιο Ασφαλείας θα πάρει τα αναγκαία μέτρα για να διατηρήσει τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια. Τα μέτρα που θα παίρνουν τα Μέλη των Ηνωμένων Εθνών κατά την άσκηση αυτού του δικαιώματος της νόμιμης άμυνας θα ανακοινώνονται αμέσως στο Συμβούλιο Ασφαλείας, και σε καμία περίπτωση δεν θα θίγουν την εξουσία και την υποχρέωση που έχει το Συμβούλιο Ασφαλείας, σύμφωνα με αυτόν τον Χάρτη, να αναλαμβάνει οποτεδήποτε τη δράση που κρίνει αναγκαία για τη διατήρηση ή για την αποκατάσταση της διεθνούς ειρήνης και ασφαλείας»⁵.

Τα Κράτη, προκειμένου να συμβάλουν στην αποτροπή των ενόπλων συγκρούσεων, έχουν συμφωνήσει στην Γενική Συνέλευση (ΓΣ) του ΟΗΕ και με τις ακό-

⁴ «All members shall refrain in their international relations from the threat or use of force against the territorial integrity or political independence of any State, or in any other manner inconsistent with the purposes of the United Nations».

⁵ «Nothing in the present Charter shall impair the inherent right of individual or collective self-defence if an armed attack occurs against a Member of the United Nations, until the Security Council has taken measures necessary to maintain international peace and security. Measures taken by Members in the exercise of this right of self-defence shall be immediately reported to the Security Council and shall not in any way affect the authority and responsibility of the Security Council under the present Charter to take at any time such action it deems necessary in order to maintain or restore international peace and security».

λουθες αποφάσεις, οι οποίες λειτουργούν παράλληλα με τον Καταστατικό Χάρτη του Οργανισμού και αποτελούν διεθνές έθιμο:

↳ *GA Res. 2131(XX)* (1965), «περί της Απαγορεύσεως Παρεμβάσεως στις Εσωτερικές Υποθέσεις των Κρατών και την Προστασία της Ανεξαρτησίας και Κυριαρχίας τους» (Declaration on the Inadmissibility of Intervention in the Domestic Affairs of States and the Protection of their Independence and Sovereignty).

↳ *GA Res. 2625 (XXV)* (1970), «περί των Αρχών του Διεθνούς Δικαίου για τη Ανάπτυξη Φιλικών Σχέσεων Συνεργασίας μεταξύ των Κρατών» (Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Cooperation among States in Accordance with the Charter of the UN).

↳ *GA Res. 3314 (XXIX)*(1974), «περί του Ορισμού της Επιθέσεως» (Resolution on the Definition of Aggression).

↳ *GA Res. 42/22* (1987), «περί της Αυξήσεως της Αποτελεσματικότητας της Αρχής της Αποφυγής από την Απειλή ή την Χρήση Δυνάμεως στις Διεθνείς Σχέσεις» (Declaration on the Enhancement of the Effectiveness of the Principle of Refraining from the Threat or Use of Force in International Relations).

Η βασική δομή του Οργανισμού «Ηνωμένα Έθνη» που συμπυκνώνεται στον Καταστατικό του Χάρτη, καθορίζει με το άρθρο 39, ότι όλα τα Κράτη παρέχουν αποκλειστικά στο ΣΑ εξουσιοδότηση να αποφαινεται περί της υπάρξεως «απειλής για την ειρήνη», περί «παραβιάσεως της ειρήνης» και περί «επιθετικής ενέργειας» και περαιτέρω να εισηγείται και να λαμβάνει «οικονομικά μέτρα» σε περίπτωση «απειλής για την ειρήνη» (άρθρο 41), ή «ένοπλα μέτρα» στις περι-

πτώσεις «παραβιάσεως της ειρήνης» και «επιθετικής ενέργειας» (άρθρο 42).

Η απόφαση της ΓΣ του ΟΗΕ, *GA Res. 3314 (XXIX)* (1974) «περί του Ορισμού της Επιθέσεως», αποτελεί ασφαλιστική δικλείδα για τις αποφάσεις του ΣΑ, αποκλείοντας κάθε υποκειμενική ερμηνεία για το τι αποτελεί επίθεση. Συγχρόνως η απόφαση του ΔΔΧ της Χάγης, επί της υποθέσεως *Nicaragua* 1986, καλύπτει νομικώς την προρρηθείσα απόφαση της ΓΣ και παρέχει στο ΣΑ συμπληρωματικές ερμηνείες για ευρύτερο φάσμα δραστηριοτήτων που θεωρούνται «επίθεση».

Καίτοι οι όροι «επίθεση» (aggression) και «ένοπλη προσβολή» (armed attack) στην κοινή αντίληψη ερμηνεύονται ταυτόσημα, για το διεθνές δίκαιο υπάρχει ουσιώδεις «νομική» διάκριση. Με την πρώτη κατάσταση, νομιμοποιείται το «φυσικό» δικαίωμα σε «άμυνα» ή και σε «συλλογική άμυνα» από το Κράτος θύμα, καταλογίζεται διεθνής ευθύνη (αστική και ποινική) του Κράτους που έχει παραβιάσει την απαγόρευση προσφυγής στην ένοπλη βία (δηλαδή έχει γίνει παράβαση του άρθρου 2(4)), και επισύρεται αστική και ποινική ευθύνη των ατόμων που διατάζουν και εκτελούν την επίθεση. Από την άλλη πλευρά, όταν πρόκειται περί «ενόπλου προσβολής» αλλά αυτή δεν είναι τέτοιας κλίμακας που να θεωρείται «επίθεση» (όπως την περιγράφει το ΔΔΧ στην υπόθεση *Nicaragua* 1986), τότε δεν νομιμοποιείται το δικαίωμα της «άμυνας» ή της «συλλογικής άμυνας» (που τα παρέχει άρθρο 51), και η διεθνής ευθύνη εξετάζεται.

Όταν τα Κράτη «παρανομήσουν», ήτοι όταν παραβούν τον θεμελιώδη κανόνα του άρθρου 2(4) του Καταστατικού Χάρτη και κάνουν χρήση ενόπλου βίας εναντίον της εδαφικής ακεραιότητας ή της πολιτι-

κής ανεξαρτησίας οποιουδήποτε Κράτους, τότε ενεργοποιείται το σχήμα «άμυνα» (self defence) και «συλλογική άμυνα» (collective self defence) του άρθρου 51 (σε συνδυασμό με το άρθρο 52, που επιτρέπει την δημιουργία Αμυντικών Στρατιωτικών Συμμαχιών). Συγχρόνως, τα Όργανα του ΟΗΕ, με κύριο το ΣΑ, προχωρούν στην εφαρμογή κυρώσεων προς τον επιτιθέμενο. Ενεργοποιείται δηλαδή ο μηχανισμός της «συλλογικής ασφάλειας» (collective security), που περιγράφεται στο Κεφάλαιο 7 (Chapter VII), του Καταστατικού Χάρτη, ήτοι η επιβολή κυρώσεων με πολιτικά, οικονομικά και στρατιωτικά μέτρα.

Με άλλα λόγια, λειτουργεί το πλαίσιο των νομικών κανόνων του «*jus ad bellum*», το οποίο σε γενικές γραμμές συνίσταται: α) στην αποδέσμευση του Κράτους - θύματος από την απαγόρευση χρήσεως ενόπλου δυνάμεως, βάσει του δικαιώματος «αμύνης» και «συλλογικής αμύνης», και η ένοπλη απάντηση νομιμοποιείται, β) στην ενεργοποίηση του ΣΑ και της ΓΣ του ΟΗΕ για την ανάληψη μέτρων «συλλογικής ασφάλειας» και της επιβολής κυρώσεων, ενώ γ) ο Γενικός Γραμματέας (ΓΓ) καλείται να παρέμβει ως μεσολαβητής μεταξύ των Οργάνων του ΟΗΕ και των Κρατών.

Ο Καταστατικός Χάρτης του ΟΗΕ είναι το προεξάρχον παγκοσμίως συμβατικό κείμενο που δεσμεύει όλα τα Κράτη, δομημένος ώστε να προβλέπεται η διατήρηση και η επιβολή της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας (άρθρο 1). Οι διατάξεις του που αφορούν το *jus ad bellum* είναι οι ακόλουθες:

➡ Άρθρο 2(4). Απαγορεύεται η προσφυγή στην απειλή και την χρήση βίας ως μέσον επιλύσεως των διαφορών. Ο κανόνας αυτός είναι δογματικός, αναγκαστικός και αδιαμφισβήτητος κύρους (*jus cogens*).

↳ Άρθρο 24. Τα Κράτη αποδέχονται το ΣΑ ως το κύριο όργανο με εξουσία να επιλαμβάνεται κάθε περιπτώσεως που δοκιμάζεται η ειρήνη ή έχουν εκδηλωθεί ένοπλες συγκρούσεις και του εκχωρούν αποφασιστική εξουσία.

↳ Άρθρο 25. Τα Κράτη δεσμεύονται να εφαρμόζουν χωρίς αντίρρηση τις αποφάσεις του ΣΑ.

↳ Άρθρα 33 έως και 38. Το ΣΑ αναλαμβάνει με ειρηνικά μέσα την επίλυση της διαφοράς μεταξύ των Κρατών, ώστε να διατηρηθεί η ειρήνη.

↳ Κεφάλαιο 7, άρθρο 39. Το ΣΑ αποφαίνεται αν υπάρχει απειλή ή διατάραξη της ειρήνης ή επιθετική ενέργεια και ποια μέτρα («κυρώσεις»), θα ληφθούν για την διατήρηση ή την αποκατάσταση της ειρήνης.

↳ Κεφάλαιο 7, άρθρα 40-41. Το ΣΑ εφόσον η συμπλοκή έχει αρχίσει, εφαρμόζει προληπτικά και οικονομικά μέτρα

↳ Κεφάλαιο 7, άρθρα 42-43. Εφόσον οι εχθροπραξίες συνεχίζονται τότε το ΣΑ αποφαίνεται περί του επιτιθεμένου και αναλαμβάνει την εφαρμογή στρατιωτικών «κυρώσεων» συλλογικής ασφαλείας που δεν αποκλείουν ακόμη και την χρησιμοποίηση ενόπλου δυνάμεως.

↳ Άρθρο 51. Στο μεταξύ, το Κράτος που έχει υποστεί επίθεση εφαρμόζει την ατομική του άμυνα, ενώ στο πλαίσιο της συλλογικής άμυνας, μπορούν να προστρέξουν σε βοήθεια και άλλα μεμονωμένα ή και συνασπισμένα (βάσει του άρθρου 52 σε αμυντικές συμμαχίες) Κράτη.

Οι «κυρώσεις» (οικονομικές ή στρατιωτικές), αποτελούν μέτρα που αποσκοπούν στην εφαρμογή του διεθνούς δικαίου και σε τιμωρία του απείθαρχου Κράτους, στην περίπτωση παραβιάσεώς του. Νομιμοποιούνται όμως, μόνον όταν ληφθούν από το ΣΑ, ή σε συγκεκριμένες

περιπτώσεις από την ΓΣ του ΟΗΕ, και είναι αναγκαστικής εφαρμογής από όλα τα Κράτη της διεθνούς κοινότητας. Μέτρα που προωθούνται ή επιβάλλονται από Κράτος ή Κράτη μονομερώς, αποτελούν παραβίαση της αρχής της μη επεμβάσεως στις εσωτερικές υποθέσεις και στην κυριαρχία των Κρατών, σύμφωνα με όσα καθορίζονται από τις αποφάσεις *GA Res. 2131(XX)*(1965) «περί της Απαγορεύσεως Παρεμβάσεως στις Εσωτερικές Υποθέσεις των Κρατών και την Προστασία της Ανεξαρτησίας και Κυριαρχίας τους» και *GA Res. 2625 (XXV)*(1970) «περί των Αρχών του Διεθνούς Δικαίου για τη Ανάπτυξη Φιλικών Σχέσεων Συνεργασίας μεταξύ των Κρατών».

Η απόρριψη της προσφυγής στην ένοπλη βία, δέχεται βάσει των κανόνων του δικαίου των ενόπλων συγκρούσεων, μέσω του Καταστατικού Χάρτη του ΟΗΕ, τις Αποφάσεις της ΓΣ αυτού και την νομολογία του ΔΔΧ, δύο εξαιρέσεις, όπου τότε και μόνον νομιμοποιείται η χρήση ενόπλου δυνάμεως υπό των Κρατών:

➔ Όταν το ΣΑ αποφασίσει, δυνάμει της αρμοδιότητός του για την διατήρηση και επιβολή της ειρήνης και ασφάλειας, την χρησιμοποίηση ένοπλης δυνάμεως, καλώντας τα Κράτη του ΟΗΕ ή υφιστάμενους περιφερειακούς Οργανισμούς, να συγκροτήσουν μέτωπο και να αναλάβουν στρατιωτική δράση κατά του απειθαρχου Κράτους που προέβη σε παραβίαση της απαγορεύσεως χρήσεως βίας.

➔ Όταν το Κράτος-θύμα ενόπλου επιθέσεως προχωρήσει στην άμυνά του ή ζητήσει ή του προσφερθεί βοήθεια από άλλα φιλικά Κράτη, στο πλαίσιο της συλλογικής άμυνας.

“JUS IN BELLO”

Επειδή ένοπλες συγκρούσεις συμβαίνουν παρά την ρητή απαγόρευση κατα-

φυγής σε αυτή τη μορφή της επιλύσεως των διαφορών, το διεθνές δίκαιο υποχρεώνει τα Κράτη να εφαρμόζουν τους κανόνες που ρυθμίζουν την συμπεριφορά τους κατά τις εχθροπραξίες. Έτσι, από της ενάρξεως των εχθροπραξιών, ανεξαρτήτως από την εφαρμογή των μέτρων του *jus ad bellum*, και ανεξαρτήτως εάν και πότε θα αποδώσουν τα μέτρα αυτά, και για όλο το διάστημα μέχρις ότου παύσουν οι εχθροπραξίες και αποκατασταθεί οριστικώς η ειρήνη, οι «εμπόλεμοι» υποχρεούνται να εφαρμόζουν τους κανόνες του «*jus in bello*», που απαρτίζονται:

➔ Από το πλέγμα των διατάξεων των Συμβάσεων της Χάγης 1907 και 1923, που αναφέρονται στις απαγορεύσεις χρησιμοποίησεως συγκεκριμένων μεθόδων, όπλων και μέσων διεξαγωγής των εχθροπραξιών, και

➔ Από το πλέγμα των διατάξεων των Συμβάσεων της Γενεύης του 1949, και των δύο Προσθέτων σε αυτές Πρωτοκόλλων του 1977, που στοχεύουν να καθίσταται κάθε ένοπλη σύγκρουση περισσότερο «ανθρώπινη». Προσδοκάται δηλαδή, να προστατεύονται κατά το δυνατόν τα «θύματα» της ένοπλης συγκρούσεως από τις επιπτώσεις των εχθροπραξιών και ακόμη να ρυθμίζεται η συμπεριφορά των «εμπολέμων»: 1) μεταξύ τους (π.χ. αιχμάλωτοι πολέμου), 2) προς τα θύματα της ένοπλης συγκρούσεως (π.χ. άμαχοι, γυναικόπαιδα) και τις περιουσίες τους (π.χ. λεηλασία), 3) προς τα πολιτιστικά μνημεία, 4) προς τους τόπους θρησκευτικής λατρείας, 5) προς τους τόπους νοσοκομειακής και υγειονομικής περιθάλψεως, 6) προς το περιβάλλον, και τέλος 7) προς τις εγκαταστάσεις εκείνες που ενδεχομένη καταστροφή τους εγκυμονεί επιπτώσεις στην ανθρώπινη ζωή, την διαβίωση και το περιβάλλον.

Το μέρος των κανόνων του «*jus in*

bello» που αποτελούν το επονομαζόμενο «Ανθρωπιστικό Δίκαιο» (Humanitarian Law), είναι το πλέγμα των διατάξεων των Συμβάσεων της Γενεύης 1949 και των δύο Προσθέτων σε αυτές Πρωτοκόλλων του 1977, καθώς και ορισμένες διατάξεις των Συμβάσεων της Χάγης 1907 και 1923, και όσων άλλων Συμβάσεων έχουν προκύψει μεταγενέστερα, που μπορεί μεν να αναφέρονται στη χρησιμοποίηση «όπλων», «οπλικών συστημάτων» και «μεθόδων», αλλά οι περιορισμοί που θέτουν, στοχεύουν να περιορίζονται οι επιπτώσεις που μπορεί να έχει η χρησιμοποίησή τους στους αμάχους.

Το πλέγμα των διατάξεων του «Ανθρωπιστικού Δικαίου» είναι υποχώρος του «Δικαίου των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων». Το δίκαιο αυτό, εφαρμόζεται και κατά την ειρήνη, και κατά την διάρκεια των ενόπλων συγκρούσεων. Είναι τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα, που διατυπώθηκαν το 1948 με την «Παγκόσμια Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου» («Universal Declaration on Human Rights», *G.A.Res. 217 A (III)*). Η σημασία και η ανάγκη πιστής τηρήσεώς

των από όλα τα Κράτη της διεθνούς κοινότητας, επιβεβαιώθηκε το 1968, με την «Προκήρυξη της Τεχεράνης» («Proclamation of Teheran»), ενώ το 1993 στην Βιέννη, στην Παγκόσμια Συνδιάσκεψη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, καθορίστηκε και συγκεκριμένο διεθνές Πρόγραμμα Δράσεως για την πιστή εφαρμογή τους από όλα τα Κράτη, χωρίς να γίνονται διακρίσεις σε φύλλα, φυλές, θρησκείες, πολιτισμούς και οικονομικο-πολιτικο-κοινωνικά συστήματα. («Vienna Declaration and Programme of Action», *World Conference on Human Rights*).

ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΤΗΣ ΑΜΥΝΑΣ- ΣΥΛΛΟΓΙΚΗ ΑΜΥΝΑ (SELF-DEFENCE-COLLECTIVE SELF-DEFENCE)

Σύμφωνα με το άρθρο 51 του Καταστατικού Χάρτη του ΟΗΕ, σε περίπτωση επιθέσεως, τα Κράτη έχουν το φυσικό δικαίωμα να αμυνθούν. Αυτό

σημαίνει ότι το δικαίωμα της άμυνας είναι αναφαίρετο, διαρκές, νόμιμο, αυτόματο, αναγκαίο, επίκαιρο, επιτακτικό και μπορεί να ασκηθεί ακόμη και συλλογικά από τις φιλικές προς το Κράτος -θύμα Δυνάμεις. Η θεωρία δέχεται ότι, από την στιγμή που τα Κράτη επικαλεσθούν και προσφύγουν στην νόμιμη με χρήση όπλων άμυνα, αυτόματως βρίσκονται σε κατάσταση «ενόπλου συγκρούσεως». Τούτο σημαίνει μετάβαση από το δίκαιο της ειρήνης, στο δίκαιο των ενόπλων συγκρούσεων και συνεπώς την υπαγωγή τους στο «*jus ad bellum*» και την ενεργοποίηση των διατάξεων και την υποχρεωτική εφαρμογή και σεβασμό των κανόνων του «*jus in bello*»

Το «δικαίωμα της άμυνας» (μεμονωμένης ή συλλογικής), επειδή επιτρέπει την χρήση ένοπλης δύναμης από τα Κράτη, αποτελεί νόμιμη εξαίρεση από την ρητή απαγόρευση χρήσεως ένοπλης βίας που ορίζει το άρθρο 2(4), και επικροτείται από τον Καταστατικό Χάρτη του ΟΗΕ, με το άρθρο 51.

Το «δικαίωμα της άμυνας», πηγάζει από την εθιμική αρχή της «αυτοσυντηρήσεως και αυτοπροστασίας» (self-help, self-preservation) των Κρατών. Έτσι, πριν την συγκρότηση του ΟΗΕ, τα Κράτη νομιμοποιούνταν να απαντήσουν με ένοπλη δύναμη έναντι οιασδήποτε επιθέσεως, ή ακόμη και εχθρικής απειλής. Η αρχή αυτή, οικοδομήθηκε στο εθιμικό διεθνές δίκαιο του πολέμου, αλλά επειδή επέτρεπε τον «ολοκληρωτικό πόλεμο», δηλαδή την πλήρη καταστροφή του αντιπάλου και τα χωρίς φραγμούς «αντίποινα», έχει υποχωρήσει και σήμερα επικρατεί το πλέγμα: «απαγόρευση χρήσεως ή απειλής ένοπλης βίας (άρθρο 2(4))» - «δικαίωμα άμυνας (μεμονωμένης ή συλλογικής) (άρθρο 51)». Την νόμιμη άμ-

να αποδεχόταν και η Κοινωνία των Εθνών (1919). Ιστορικά έχει θεμελιωθεί στην πρακτική των Κρατών, από την υπόθεση του πλοίου *Caroline* το 1837, ως νόμιμη άσκηση του δικαιώματος, ακόμη και στην «προληπτική» της μορφή. Όμως η «προληπτική άμυνα»⁶ αποτελεί «γκρίζα περιοχή» του δικαίου των ενόπλων συγκρούσεων, αφού δεν υπάρχει διεθνές νομικό κείμενο που να την υποστηρίζει. Η πρακτική μάλιστα των Κρατών, οσάκις την έχει εφαρμόσει, έχει συναντήσει διεθνή κατακραυγή και καταγγελία ενώπιον των οργάνων του ΟΗΕ.

Η αποκρυστάλλωση σε συμβατικό κανόνα του δικαιώματος αμύνης αλλά και η δυνατότητα συμμετοχής και άλλων κρατών προς βοήθεια του Κράτους- θύματος επιθέσεως, όπως διατυπώνεται στον Καταστατικό Χάρτη του ΟΗΕ (άρθρο 51), αποτελεί διέξοδο σε ενδεχόμενη απείθεια υπακοής των Κρατών στην απαγόρευση προσφυγής στην ένοπλη βία και στην απειλή χρήσεώς της, έτσι ώστε να θεμελιώνεται η συλλογική ασφάλεια, που αποτελεί επίσης θεμελιώδη αρχή στην οποία στηρίζεται η φιλοσοφία συγκροτήσεως του ΟΗΕ. Το άρθρο 51 θέλει:

➡ το «δικαίωμα της αμύνης» ως «φυσικό» ή «ενυπόχρον» ή «αυθύπαρκτο» για τα Κράτη («inherent»). Δηλαδή αναγνωρίζει ότι, το δικαίωμα υπήρχε εθιμικά πριν αποκρυσταλλωθεί ως συμβατικός κανόνας στον Καταστατικό Χάρτη του ΟΗΕ. Την άποψη αυτή υιοθετεί και το ΔΔΧ, στην υπόθεση *Nicaragua* (1986),

➡ ενεργοποίησή του μόνον όταν κάποιο Κράτος υποστεί επίθεση από άλλο Κράτος, και προβλέπεται μάλιστα ότι τότε ενεργοποιείται και το δικαίωμα της συλλογικής άμυνας, δηλαδή μπορεί να ζητηθεί

⁶ Στην διεθνή βιβλιογραφία χρησιμοποιούνται οι όροι «pre-emptive self defence», «preventive self defence», «anticipatory self defence», «interceptive self defence».

από το Κράτος-θύμα συνδρομή και άλλων Κρατών. Το δικαίωμα πρέπει, κατά το ΔΔΧ στην υπόθεση *Nicaragua* (1986), να ασκείται «αμέσως» (δηλαδή όχι μετά παρέλευση χρόνου), να είναι «απαραίτητο» (δηλαδή όταν δεν υπάρχει άλλος τρόπος αντιδράσεως) και «αναλογικό» (ότι δηλαδή η δύναμη που θα χρησιμοποιηθεί να είναι ανάλογη του πλήγματος).

➔ να ενημερωθεί αμέσως για όλα αυτά το ΣΑ, και ορίζει ακόμη ότι το δικαίωμα της άμυνας (ατομικής ή συλλογικής), ασκείται μέχρι ότου το ΣΑ αναλάβει τις προβλεπόμενες από τον Χάρτη ενέργειες για την αποκατάσταση της ειρήνης.

Από την άλλη πλευρά, υπάρχουν τάσεις που θεωρούν πως η διατύπωση του άρθρου 2(4), που απαγορεύει την προσφυγή στην ένοπλη βία και την απειλή χρήσεως βίας, σε συνδυασμό με το άρθρο 51, που προβλέπει και ρυθμίζει το δικαίωμα σε άμυνα, εάν ερμηνευθούν διασταλτικώς, ευνοούν το δικαίωμα της αμύνης ως ενυπάρχον, και «προληπτικώς» σε περίπτωση επικείμενης επιθέσεως. Δηλαδή, όταν η «απειλή» είναι ορατή, συγκεκριμένη, εκδηλώνεται με περιπτώσιακές εχθρικές ενέργειες, ή με ρητορικές ή έμπρακτες εχθρικές προθέσεις, τότε η άμυνα επιτρέπεται πριν εκδηλωθεί η πραγματική επίθεση.

Βέβαια, το γράμμα του άρθρου 51 καθορίζει ως ρητή προϋπόθεση την «επίθεση» για να είναι νόμιμο το δικαίωμα της άμυνας, οπότε δημιουργείται ζήτημα, εάν η «προληπτική άμυνα» μπορεί να νομιμοποιηθεί.

Απόψεις θεωρητικών και η πρακτική ορισμένων Κρατών που υποστηρίζουν την «προληπτική άμυνα», δέχονται ότι υπάρχει εθιμικός κανόνας από την εποχή του περιστατικού του πλοίου *Caroline* (1837). Ο εθιμικός κανόνας προϋπήρχε δηλαδή του Καταστατικού Χάρτη του ΟΗΕ, και το γεγο-

νός ότι παρά την επίγνωση της υπάρξεώς του, δεν περιελήφθη στις διατάξεις του, δεν εξουδετερώνει την νομική του ισχύ. Το γεγονός μάλιστα πως δεν γράφεται ρητά στον Χάρτη, οφείλεται στο ότι η συμβατική αποκρυστάλλωση του δικαιώματος σε προληπτική άμυνα, θα άφηνε στα Κράτη περιθώρια «υποκειμενικής» ερμηνείας του εθιμικού δικαιώματος της «αυτοπροστασίας» ή «αυτοσυντηρήσεως», που ο Χάρτης ήθελε να διαφοροποιήσει, και θα απελευθέρωνε κατά την υποκειμενική εκτίμηση των Κρατών, το «νόμιμο και φυσικό δικαίωμα της άμυνας» με απρόβλεπτες συνέπειες οι οποίες τελικώς θα καταστρατηγούσαν την απαγόρευση προσφυγής στην ένοπλη βία.

Η διατύπωση του άρθρου 51 ότι η νόμιμη άμυνα αναλαμβάνεται μόνον όταν Κράτος υποστεί «επίθεση», αφήνει κενό ως προς τον ορισμό της επιθέσεως, αφού ο ίδιος ο Χάρτης του ΟΗΕ δεν προσδιορίζει τι είναι «επίθεση». Για το λόγο αυτόν η ΓΣ με την Απόφαση 3314 (XXIX) του 1974 «περί του Ορισμού της Επιθέσεως» (Definition of Aggression), καθόρισε τον ακριβή ορισμό της και το ΔΔΧ στην υπόθεση *Nicaragua* (1986), τον περιέβαλε με την τυπική ισχύ της νομολογίας του, χαρακτηρίζοντας την προρρηθείσα απόφαση της ΓΣ, ως εθιμικό κανόνα.

Η Απόφαση της ΓΣ του ΟΗΕ 3314 (XXIX) του 1974, ορίζει ως «επίθεση»:

➔ Κάθε χρήση ένοπλης δυνάμεως εναντίον της κυριαρχίας, της εδαφικής ακεραιότητας ή της πολιτικής ανεξαρτησίας ενός κράτους, ή με κάθε άλλο τρόπο που δεν συνάδει με τον Καταστατικό Χάρτη του ΟΗΕ (άρθρο 1 Αποφάσεως).

➔ Η πρώτη υπό κράτους χρησιμοποίηση ένοπλης δυνάμεως αντίθετη με τον Καταστατικό Χάρτη του ΟΗΕ (άρθρο 2 Αποφάσεως).

➔ Η επέμβαση ή η προσβολή με ένοπλη δύναμη ή η ένοπλη-στρατιωτική κατοχή σε έδαφος άλλου κράτους, έστω και πρόσκαιρη, ή η κατά τον τρόπο αυτόν προσάρτηση εδάφους (άρθρο 3(α) Αποφάσεως).

➔ Ο βομβαρδισμός με οποιοδήποτε όπλο ή οπλικό σύστημα εναντίον του εδάφους άλλου κράτους (άρθρο 3(β) Αποφάσεως).

➔ Ο αποκλεισμός λιμένων ή ακτών ενός κράτους από στρατιωτικές δυνάμεις άλλου κράτους (άρθρο 3(γ) Αποφάσεως).

➔ Οποιαδήποτε προσβολή υπό των ενόπλων δυνάμεων ενός κράτους κατά των χερσαίων, ναυτικών, αεροπορικών δυνάμεων ή της ναυτιλίας ή της αεροπλοΐας άλλου κράτους (άρθρο 3(δ) Αποφάσεως).

➔ Η χρησιμοποίηση στρατιωτικών δυνάμεων ξένου κράτους που σταθμεύουν στο έδαφος κάποιου κράτους με την άδεια του, για σκοπούς που δεν περιλαμβάνονται στις συμφωνίες σταθμεύσεως ή η παράταση της σταθμεύσεως χωρίς τη συμφωνία του φιλοξενούντος κράτους (άρθρο 3(ε) Αποφάσεως).

➔ Η διευκόλυνση από ένα κράτους των στρατιωτικών τμημάτων άλλου κράτους για να προσβληθεί τρίτο κράτος (αυτό αποτελεί επίθεση και του πρώτου κατά του τελευταίου) (άρθρο 3(ζ) Αποφάσεως).

➔ Η αποστολή στρατιωτικών τμημάτων, ομάδων, ατάκτων ή και μισθοφόρων από ένα κράτος ή για λογαριασμό κάποιου άλλου κράτους εναντίον τρίτου κράτους (είναι επίθεση και του πρώτου κατά του τελευταίου) (άρθρο 3(η) Αποφάσεως).

➔ Οι ανωτέρω ενέργειες δεν είναι εξαντλητικές του ορισμού, αφού το ΣΑ

μπορεί να χαρακτηρίσει επίθεση και άλλες (άρθρο 4 Αποφάσεως).

Το ΔΔΧ, στην υπόθεση *Nicaragua* (1986), χαρακτήρισε την απόφαση της ΓΣ του ΟΗΕ ως απηχούσα εθιμικό δίκαιο που συμπληρώνει και λειτουργεί παράλληλα με το θετικό (συμβατικό) δίκαιο των ενόπλων συγκρούσεων, και προχώρησε παραλλήλως σε συμπλήρωση του ορισμού με τις ακόλουθες ενέργειες ότι συνιστούν «επίθεση»:

➔ Η βοήθεια, φανερά ή κρυφίως, με προμήθεια όπλων, προς τους αντιφρονούντες μέσα σε ένα Κράτος, από κάποιο άλλο Κράτος.

➔ Η ένοπλη προσβολή λιμένων ή και πετρελαιοπηγών ή άλλων πετρελαϊκών εγκαταστάσεων.

➔ Η ναρκοθέτηση των Εσωτερικών Υδάτων ή και της Χωρικής Θάλασσας από δυνάμεις άλλου Κράτους.

➔ Διασυννοριακές ένοπλες επιδρομές τέτοιου μεγέθους και κλίμακας που να ισοδυναμούν με επίθεση

Ακόμη το ΔΔΧ στην ίδια υπόθεση διευκρινίζει ότι, το δικαίωμα της άμυνας του άρθρου 51 του Καταστατικού Χάρτη του ΟΗΕ, είναι αυθύπαρκτο από την φύση και καθ' όλα νόμιμο, αλλά πρέπει να ασκείται:

➔ Όταν εκδηλωθεί «επίθεση» (δικαίωμα «προληπτικής» άμυνας δεν συζητήθηκε από το δικαστήριο).

➔ «Αμέσως» (δηλαδή όχι μετά παρέλευση χρόνου), να είναι «απαραίτητο» (δηλαδή ότι δεν υπάρχει άλλος τρόπος αντιδράσεως) και «αναλογικό» (ότι δηλαδή η δύναμη που θα χρησιμοποιηθεί να είναι ανάλογη του πλήγματος).

➔ Όταν ενημερωθεί το ΣΑ του ΟΗΕ.

Η διατύπωση του άρθρου 51, επιτρέπει στα Κράτη που θα υποστούν επίθεση, να ζητήσουν συνδρομή και άλλων

Κρατών στο πλαίσιο της «συλλογικής άμυνας». Με βάση το δικαίωμα αυτό και σε συνδυασμό με τα οριζόμενα στα άρθρα 52 έως και 54 του Καταστατικού Χάρτη του ΟΗΕ, δημιουργήθηκαν διάφοροι στρατιωτικοί συνασπισμοί όπως το ΝΑΤΟ, το Σύμφωνο της Βαρσοβίας, που διαλύθηκε το 1989 μετά την κατάλυση της Σοβιετικής Ενώσεως, καθώς και οι συμμαχίες CENTO και SEATO, που καταργήθηκαν την δεκαετία του 1970.

Για να υπάρχει ασφαλιστική δικλείδα νομιμότητας στην άσκηση του δικαιώματος «συλλογικής άμυνας», το ΔΔΧ στην υπόθεση *Nicaragua* (1986) καθορίζει ότι η απόφαση προσφυγής σε αυτήν δεν μπορεί να είναι μονομερής και υποκειμενική από τα Κράτη που θα σπεύσουν σε βοήθεια, αλλά θα πρέπει να ζητηθεί από το Κράτος-θύμα επιθέσεως, το

οποίο μάλιστα πρέπει να ενημερώσει αμέσως το ΣΑ ότι θεωρεί εαυτόν θύμα επιθέσεως, και τα Κράτη που θα σπεύσουν σε βοήθεια θα πρέπει ομοίως να ενημερώσουν το ΣΑ ότι ενεργούν σε συλλογική άμυνα.

Για τη «συλλογική άμυνα», δεν χρειάζεται ως προϋπόθεση να υπάρχει ούτε ειδική αμυντική συμφωνία μεταξύ των Κρατών, ούτε αυτά να είναι συνασπισμένα σε στρατιωτικό περιοχικό σύμφωνο, αλλά μπορεί να ασκηθεί από οποιοδήποτε Κράτος θέλει ελεύθερα να προσφέρει την συνδρομή του στο Κράτος-θύμα επιθέσεως.

Στην υπόθεση *Nicaragua* (1986), το ΔΔΧ με την απόφασή του, δεν νομιμοποιεί δικαίωμα «συλλογικής άμυνας» σε «επικείμενη επίθεση», και συνεπώς το δικαστήριο, καίτοι εμμέσως, δεν υποστηρίζει

πρωτοβουλία «προληπτικής άμυνας»⁷.

Η μοναδικά υφιστάμενη σήμερα στρατιωτική Συμμαχία, το NATO, προβλέπει με το άρθρο 5 του Καταστατικού της ότι, «επίθεση κατά ενός των μελών συνιστά επίθεση κατά του συνόλου των Κρατών που το απαρτίζουν, και μπορεί να αναληφθεί συλλογική άμυνα κατά του επιτεθεμένου», χωρίς έτσι να χρειάζεται από το Κράτος-θύμα επίθεσης να ζητήσει την συνδρομή των άλλων Κρατών της Συμμαχίας. Βεβαίως όμως, το Βορειοατλαντικό Σύμφωνο αναγνωρίζει τον κύριο και πρωταρχικό ρόλο του ΣΑ του ΟΗΕ και προϋποθέτει την πλήρη ενημέρωση αυτού όταν τα μέλη του προσφύγουν στο δικαίωμα της «συλλογικής άμυνας» (άρθρο 7, Καταστατικού NATO).

ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑ - ΑΣΥΜΜΕΤΡΕΣ ΑΠΕΙΛΕΣ

Επειδή ο σκοπός και οι αρχές του Καταστατικού Χάρτη του ΟΗΕ στηρίζονται στην ρύθμιση των σχέσεων μόνον μεταξύ Κρατών, το «δικαίωμα της άμυνας» όπως καθορίζεται από το άρθρο 51 του Καταστατικού Χάρτη του ΟΗΕ, αναφέρεται μόνο στα Κράτη και ενεργοποιείται όταν, σύμφωνα με την ρητή πρόβλεψή του, υπάρχει επίθεση από Κράτος⁸.

Μετά από τα γεγονότα της τρομοκρατικής επίθεσης του 2001 στις ΗΠΑ, έχει

δημιουργηθεί νομικό ζήτημα προκειμένου να καθορισθεί εάν ορθώς και νομίμως μπορούν τα Κράτη να επικαλούνται το «δικαίωμα της άμυνας» του άρθρου 51 για άμυνα κατά τρομοκρατικών επιθέσεων, αφού το κείμενο αυτό αναφέρεται μόνο σε επίθεση από Κράτη⁹. Ακόμη περισσότερο, εξετάζεται κατά πόσο η ορολογία «πόλεμος κατά της τρομοκρατίας», παράγει σύννομα αποτελέσματα για τις προληπτικές και κατασταλτικές ένοπλες δραστηριότητες που αναλαμβάνουν τα Κράτη προς ομάδες ή άτομα, τα οποία έχουν δεσμούς ή απευθείας εμπλοκή με το φαινόμενο της τρομοκρατίας. Βασικώς επικρατεί ότι οι τρομοκρατικές πράξεις πρέπει να διώκονται ως αδικήματα του ποινικού δικαίου.

Για το περίπλοκο νομικό ζήτημα που δημιουργήθηκε στο διεθνές δίκαιο, σχετικώς με την τρομοκρατία μετά το 2001, την ευθύνη την έχει δυστυχώς το ΣΑ, το οποίο με τις αποφάσεις του ΣΑ 1368(2001)¹⁰, 1373(2001), 1377(2001) και 1390(2002), αναγνώρισε «δικαίωμα αμύνης» και μάλιστα ζητήθηκε και η συστράτευση όλων των Κρατών του ΟΗΕ, στην πρόληψη και καταστολή του φαινομένου της τρομοκρατίας, παρότι η τρομοκρατική επίθεση έγινε από «επιτιθέμενο» που δεν ήταν Κράτος. Το παράδοξο ήταν ότι το ΣΑ αναφέρθηκε

⁷ Βλ. συναφώς και την παράγραφο 6.5. για την προληπτική άμυνα.

⁸ Επομένως το δικαίωμα αμύνης του «ατόμου», το οποίο ομοίως είναι «φυσικό» και «ενυπάρχον», δεν περιέχεται στις ρυθμίσεις του Χάρτη του ΟΗΕ, αλλά ρυθμίζεται από το εσωτερικό δίκαιο των Κρατών. Για τους έλληνες πολίτες, καθώς και τους αλλοδαπούς που διαμένουν ή διέρχονται από την Ελλάδα, το δικαίωμα αμύνης καθορίζεται από τις διατάξεις του Ποινικού Νόμου (άρθρα 22, 23 και 24 ΠΔ 282/85 ΦΕΚ Α' 106/31-5-1986) - το οποίο δεν τροποποιείται από τον Στρατιωτικό Ποινικό Κώδικα-και εφαρμόζεται ομοίως και στην περίοδο ειρήνης και σε περίοδο ενόπλου συγκρούσεως. Η προϋπόθεση που ορίζει ο ελληνικός «ποινικός νόμος» για την άμυνα είναι και για το άτομο η επίθεση. Ειδικότερα, η νομολογία του Αρείου Πάγου θέλει την άμυνα του ατόμου ως τελική λύση, αφού η επίθεση θα μπορούσε να παραμερισθεί με άλλα μέσα, αλλά η νομολογία του Ανώτατου αυτού Δικαστηρίου δεν απορρίπτει την άμυνα σε επικείμενη επίθεση.

⁹ Ότι το δικαίωμα της αμύνης εναντίον Κράτους σε περιστατικά τρομοκρατικών επιθέσεων από άτομα-πολίτες του συγκεκριμένου Κράτους είναι αμφιλεγόμενο, έχει καταγραφεί στο διεθνές δίκαιο από διάφορες περιπτώσεις μεταξύ 1985 και 1998 που ΗΠΑ και Ισραήλ είχαν προχωρήσει σε αστραπιαίες επιχειρήσεις εναντίον Παλαιστινίων, Λιβύης, Σουδάν, Αλγερίας, Αφγανιστάν και Ιράκ, για τις οποίες το ΣΑ και η ΓΣ του ΟΗΕ είχαν εκφραστεί αρνητικά και δεν τις νομιμοποίησαν.

¹⁰ Εξετάζεται η θεωρητική άποψη ότι με την απόφαση αυτή ευνοείται από το ΣΑ, η «προληπτική άμυνα» σε ιδιάζουσες περιπτώσεις. Πρβλ ανάλυση στις παραγράφους 6.3, 6.5, 6.9,β και 6.10.

πως ενεργεί σύμφωνα με το κεφάλαιο VII του Καταστατικού Χάρτη, όπως δικαιούται να αποφασίζει σε περίπτωση ενόπλου συγκρούσεως, και να επιβάλει «στρατιωτικές κυρώσεις» στον «επιτιθέμενο», που στην προκειμένη περίπτωση δεν ήταν Κράτος, αλλά «οργάνωση» ατόμων. Η σύγκυση της στιγμής και η έκταση των περιστατικών πανικού ενδεχομένως να δικαιολογεί την έλλειψη νηφαλιότητας, και λόγω του αναπάντεχου αιφνιδιασμού της διεθνούς κοινότητας η αντιμετώπιση του θέματος με επαρκή νομική τεκμηρίωση και νομική ακρίβεια αποτελούσε πολυτέλεια.

Η «άμυνα» κατά της «τρομοκρατικής επιθέσεως», μετά τις ανωτέρω αποφάσεις του ΣΑ, περιπλέχθηκε νομικά περισσότερο, αφού στην υπόθεση ενεπλάκη και το NATO και ενεργοποιήθηκε και η «συλλογική άμυνα», που προβλέπει το άρθρο 5 του Βορειοατλαντικού Συμφώνου, επειδή το Κράτος-θύμα είναι μέλος του, καθιστώντας έτσι υποχρεωτική για τα υπόλοιπα Κράτη-μέλη να θεωρούν την επίθεση κατά των ΗΠΑ ως γενόμενη και εναντίον τους, και να δηλώσουν ότι θα αναλάβουν συλλογικές στρατιωτικές δράσεις.

Από την εξέλιξη των πραγματικών περιστατικών της εποχής, γεννήθηκε ένα ακόμη νομικό πρόβλημα, αφού το Κράτος-θύμα (ΗΠΑ) δεν προχώρησε αμέσως στην άμυνά του, όπως προβλέπει το άρθρο 51, αλλά επιχείρησε πολιτικό ελιγμό υποδεικνύοντας το Κράτος του Αφγανιστάν ως υπεύθυνο της τρομοκρατικής επιθέσεως. Στην συνέχεια προετοίμασε τις στρατιωτικές επιχειρήσεις¹¹ που ακολούθησαν κατά της κυβερνήσεως των Taliban, οι οποίες άρχισαν μετά από παρέλευση χρόνου από την

«τρομοκρατική επίθεση», δηλαδή δεν ήταν άμεσες ως «άμυνα», οπότε έτσι μπορούν να θεωρηθούν ως «αντίποινα», τα οποία όμως απαγορεύονται ρητώς.

Επιπροσθέτως, η έκταση, η διάρκεια και τα πολεμικά μέσα που χρησιμοποιήθηκαν στις επιχειρήσεις κατά του Αφγανιστάν, δεν εναρμονίζονται ούτε με την κλασική θεωρία των αντιποίνων¹² αλλά ούτε και εντάσσονται στην περίπτωση της «νόμιμης άμυνας», γιατί όπως εξελίχθηκε η κατάσταση δεν είχε τα νόμιμα χαρακτηριστικά της, όπως τα θέλει το διεθνές δίκαιο¹³.

Έτσι, δημιουργήθηκε σύγκυση και αμφίβολη νομική σχέση μεταξύ του δικαιώματος αμύνης του άρθρου 51 και της τρομοκρατικής επιθέσεως. Διαπιστώθηκε μάλιστα η αδυναμία του νομικού πλαισίου που θεσμοθετεί ο Καταστατικός Χάρτης του ΟΗΕ για να αντιμετωπισθούν τρομοκρατικές «επιθέσεις» μαζικού χαρακτήρα. Το πρόβλημα οξύνεται αφού δεν υπάρχει διεθνές νομικό κείμενο που να ορίζει την «τρομοκρατία», και επιπλέον, εφόσον οι τρομοκρατικές επιθέσεις εκπορεύονται από άτομα, ο καταλογισμός της αξιόποινης πράξεως ως «επιθέσεως» δεν μπορεί να αναχθεί εύκολα και συλλήβδην σε Κράτη.

Συνεπώς, μετά την τραυματική εμπειρία της τρομοκρατικής επιθέσεως του 2001 στις ΗΠΑ, η διεθνής κοινότητα βρέθηκε σε μετέωρη νομική κατάσταση, και υπάρχει ακόμη αδυναμία του υφισταμένου διεθνούς νομικού πλαισίου να αιτιολογήσει με πλήρη νομική κάλυψη τις στρατιωτικές ενέργειες που ακολούθησαν στο Αφγανιστάν και αργότερα στο Ιράκ, αφού ο Καταστατικός Χάρτης του ΟΗΕ δεν μπορεί να επιλύσει το νομικό έλλειμμα που υπάρχει, και επειδή η

¹¹ Operation Enduring Freedom.

¹² Ανάλυση στην παράγραφο 8.

¹³ Βλ. ανάλυση στην παράγραφο 6.4.β.

«τρομοκρατία» έχει αναγνωρισθεί ως αδίκημα του ποινικού δικαίου, που διώκεται μόνο με το εσωτερικό ποινικό δίκαιο των Κρατών, χωρίς να υπάρχει καν διεθνές συμβατικό κείμενο που να την ορίζει και να ρυθμίζει διαδικασίες και μέτρα για την αντιμετώπισή της¹⁴.

Ένα άλλο σοβαρό διεθνές νομικό ζήτημα προέκυψε με τις στρατιωτικές επιχειρήσεις κατά του Ιράκ που αιτιολογήθηκαν πολιτικώς ως επέμβαση: α) κατά Κράτους που υποθάλλει την τρομοκρατία, β) για επιβολή κυρώσεων, επειδή το Κράτος του Ιράκ διέθετε και παρήγε όπλα μαζικής καταστροφής που απαγορεύονται από διεθνείς συμβάσεις, και τέλος γ) για την αποκατάσταση της δημοκρατίας.

Στην περίπτωση του Ιράκ, δεν αναζητήθηκε νομική αιτιολόγηση της επεμβάσεως μέσω του υφισταμένου πλαισίου που προβλέπει ο Καταστατικός Χάρτης του ΟΗΕ, και η επέμβαση δεν νομιμοποιήθηκε από συγκεκριμένη απόφαση του ΣΑ.

Η αιτιολόγηση ότι η επέμβαση έγινε επειδή υποθάλλει τρομοκράτες υποχώρησε, και δεν τεκμηριώθηκε και στο ΣΑ. Αντιθέτως προβλήθηκε ως ισχυρή η αιτιολογία ότι η επέμβαση έγινε για να εξουδετερωθούν οι δυνατότητες που φέρεται να είχε το Ιράκ στην διεξαγωγή πολέμου με βιολογικά, χημικά και πυρηνικά όπλα μαζικής καταστροφής (των οποίων η παραγωγή υπόκειται σε αυστηρούς περιορισμούς που έχει θέσει με συμβατικά κείμενα ο ΟΗΕ, αλλά και η χρησιμοποίησή τους υπόκειται σε απαγόρευση διεθνώς) σε συνδυασμό με επίκληση της απειθαρχίας του σε προγενέστερα από το 1991 ψηφίσματα του ΣΑ, και με το ότι συνιστούσε με την απειθαρχία του «απειλή»

για την διεθνή ειρήνη και ασφάλεια. Όλα αυτά όμως δεν βρίσκουν επαρκή νομική αιτιολόγηση για μονομερείς υπό Κρατών τιμωρητικές πράξεις, αφού η επιβολή κυρώσεων αποτελεί αποκλειστική ευθύνη και αρμοδιότητα του ΣΑ. Τέλος η αιτίαση της επεμβάσεως για την αποκατάσταση της δημοκρατίας, ενώ υπήρχε το προηγούμενο της επεμβάσεως που έγινε από τις ΗΠΑ το 1983 στη Γρενάδα, δεν αποτελεί νομικό προηγούμενο δημιουργίας εθιμικού κανόνα που θα ανεχόταν και την επέμβαση στο Ιράκ, επειδή η τότε επέμβαση καταδικάστηκε από το ΣΑ. Συνεπώς εν τέλει, ο Καταστατικός Χάρτης του ΟΗΕ, δεν ανέχεται και δεν νομιμοποιεί την υπό οιαδήποτε πολιτική αιτιολόγηση (η οποία γίνεται μονομερώς από Κράτος ή συνασπισμό Κρατών), επέμβαση στις εσωτερικές υποθέσεις άλλου Κράτους, παρά μόνον όταν υπάρχει απόφαση (mandate) του ΣΑ του Οργανισμού.

Εξίσου σοβαρό νομικό κενό στο διεθνές δίκαιο υπάρχει και για την πρόληψη και καταστολή του φαινομένου της «ασύμμετρης απειλής», η οποία υπάρχει σήμερα ως φόβος στο διεθνές περιβάλλον. Ως ασύμμετρες απειλές χαρακτηρίζονται οι απειλές που μπορούν να εμφανισθούν από τα όπλα μαζικής καταστροφής, αλλά και από τις μεθόδους που παραλύουν ή αποσυντονίζουν την δομημένη λειτουργία των ηλεκτρονικών και των συστημάτων επικοινωνιών (επίγειας και δορυφορικής), καθώς και των συστημάτων πληροφορικής και κυβερνοχώρου.

Η έννοια της «ασύμμετρης» απειλής από όπλα μαζικής καταστροφής που μπορεί να παράγονται με πολύ μικρό κόστος, δυσανάλογο του καταστρεπτικού αποτελέσματος

¹⁴ Τα Κράτη δεν μπόρεσαν να περιλάβουν ούτε στο Καταστατικό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, καμία πρόνοια ή ορισμό για την «τρομοκρατία», καίτοι συζητήθηκε ευρέως το θέμα στην διπλωματική διάσκεψη. Το Καταστατικό του ΔΠΔ βρίσκεται στο UN Doc. A/CONF 183/9 (1998).

που μπορούν να επιφέρουν, και μπορεί ενδεχομένως να χρησιμοποιηθούν και από τις «τρομοκρατικές οργανώσεις», καθώς και η φθορά και ο αποσυντονισμός που μπορεί να προξενηθεί στα ηλεκτρονικά συστήματα πληροφορικής, επικοινωνιών και κυβερνοχώρου, με τραγικές συνέπειες σε πολύ μεγάλο φάσμα δραστηριοτήτων των συγχρόνων κοινωνιών, βρίσκεται σε συζήτηση διεθνώς, αλλά είναι μάλλον στην εμβρυακή αναζήτηση κάποιου διεθνώς αποδεκτού νομικού πλαισίου.

ΑΝΤΙΠΟΙΝΑ (REPRISALS)

Το δικαίωμα της «άμυνας» του άρθρου 51 του Καταστατικού Χάρτη του ΟΗΕ, δημιουργεί ασάφεια ως προς την αναγνώριση και την κατοχύρωση δικαιώματος ενός Κράτους να απαντήσει υπό μορφή «αντιποίνων αμυντικού χαρακτήρα» σε εχθρική ενέργεια. Λόγω της εννοίας τους, τα «αντίποινα» αποτελούν χρήση ένοπλης δυνάμεως, αλλά σε μεταγενέστερο χρόνο, με τον τρόπο και σε τόπο που το Κράτος-θύμα θα επιλέξει για να τιμωρήσει την εχθρική ενέργεια που εκδηλώθηκε σε βάρος του και για να ικανοποιηθεί έναντι της ζημιάς που υπέστη, προσδοκώντας παράλληλα την αποτροπή επαναλήψεως.

Ιστορικά, η πρακτική των Κρατών δέχεται ότι ορισμένες ενέργειές τους έχουν τον χαρακτήρα των αντιποίνων. Όμως αυτό που η πρακτική θεωρεί δεδομένο, δεν βρίσκει πλήρη θεωρητική δικαιολόγηση και νομική υποστήριξη. Έτσι υπάρχει αμφιβολία αφενός κατά πόσο ενέργειες αντιποίνων έχουν δημιουργήσει προϋπάρχον εθιμικό δίκαιο ή η πρακτική των Κρατών επιχειρεί να θεμελιώσει εθιμικό κανόνα, και αφετέρου εάν τα αντίποινα είναι ενέργειες αμύνης ή κάτι διαφορετικό από αυτήν. Βέβαιο είναι ότι, αφού με τον

Καταστατικό Χάρτη του ΟΗΕ απαγορεύεται ρητά η προσφυγή στην χρήση ή στην απειλή χρήσεως ένοπλης βίας (άρθρο 2(4)) και η μόνη εξαίρεση είναι η αναγνώριση του δικαιώματος αμύνης (άρθρο 51) ως νομίμου, τότε οποιαδήποτε άλλη μορφή χρήσεως ενόπλου δυνάμεως είναι καταχρηστική και παράνομη. Επομένως στο πλαίσιο του ΟΗΕ, εάν ήταν επιθυμητό να θεωρηθούν τα αντίποινα ως μία ακόμη νόμιμη χρήση ενόπλου δυνάμεως έστω και διαφορετικής μορφής, θα έπρεπε να προβλεφθούν ρητά στον Καταστατικό Χάρτη του.

Άσκηση δικαιώματος «αντιποίνων» καταγράφεται στην ιστορία του διεθνούς δικαίου με την υπόθεση *Naulilaa* (1928), δημιουργώντας προηγούμενο που θα μπορούσε, εάν η πρακτική αυτή συνεχιζόταν υπό των Κρατών, να αναπτυχθεί εθιμικός κανόνας που να αναγνωρίζει τα αντίποινα ως νόμιμη ενέργεια. Το Διαιτητικό δικαστήριο στην ανωτέρω υπόθεση δέχτηκε το 1928 την νομιμότητα των αντιποίνων ως απάντηση σε προηγούμενη παράνομη ενέργεια και καθόρισε τρεις προϋποθέσεις για την προσφυγή σε αντίποινα, ήτοι: α) να υπάρχει προηγούμενη κατάφωρη παραβίαση του διεθνούς δικαίου, β) να ακολουθούν μετά από ανεπιτυχή με ειρηνικά μέσα απαίτηση επανορθώσεως της προξενθείσας ζημιάς, και γ) να είναι αναλογικά της ζημιάς που υπέστη το Κράτος, χωρίς αυτό φυσικά να σημαίνει και με μαθηματική ακρίβεια.

Από την εποχή της Κοινωνίας των Εθνών (1919), έως και το Σύμφωνο των Παρισίων του 1928, τα «αντίποινα» στηρίζονταν στην αρχή του «οφθαλμού αντί οφθαλμών», θεωρούντο νόμιμη ενέργεια, απότοκος του εθιμικού δικαιώματος «αυτοσυντηρήσεως και αυτοπροστασίας» των Κρατών, και ως μέσο τιμωρίας και ανάγκης ικανοποίησης της ζημιάς που υφίστατο Κράτος-θύμα ένοπλης ενέργειας.

Γενικώς όμως, επειδή τα Κράτη είχαν απροθυμία να νομιμοποιήσουν τα «αντίποινα» ως πράξη ανταποδόσεως και τιμωρίας, υπήρχε αμφιβολία κατά πόσο περιστατικά που έφεραν τέτοιο χαρακτήρα θα μπορούσαν να αιτιολογηθούν ως αντίποινα, παρά ως πράξεις αμύνης. Τελικώς, την εποχή εκείνη, το δίκαιο των ενόπλων συγκρούσεων, δεχόταν ότι, τα αντίποινα ήταν πράξεις νομίμου αμύνης, εφόσον από κάποιο Κράτος, είχε καταλυθεί το διεθνές δίκαιο της ειρήνης.

Όταν όμως το 1945 ήλθε το άρθρο 2(4) του Καταστατικού Χάρτη του ΟΗΕ, περί της ρητής απαγορεύσεως της απειλής ή χρήσεως ενόπλου δυνάμεως, τα πράγματα διαφοροποιήθηκαν και δεν υπάρχει πλέον αμφιβολία ότι, τα «αντίποινα» (*reprisals* ή *retaliatory measures*), είναι πράξεις παράνομες και απαγορευμένες, και τούτο γιατί, το Κράτος-θύμα ένοπλης προσβολής έχει το νόμιμο και φυσικό δικαίωμα, του άρθρου 51, να προβεί σε πράξεις αμύνης. Μεταξύ του «δικαιώματος αμύνης» και των «αντιποίνων», υπάρχει ειδοποιός νομική διαφορά. Το «δικαίωμα της αμύνης» ενεργοποιείται άμεσα και επίκαιρα όταν υπάρχει επίθεση. Τα «αντίποινα» είναι παράνομη χρήση ένοπλης βίας, αφού γίνονται πράξη όταν θα έχει παρέλθει κάποιο (έστω και μικρό) χρονικό διάστημα από την στιγμή που ένα Κράτος παρανόμησε χρησιμοποιώντας την ισχύ των όπλων του, έστω και εάν αυτή έγινε σε πολύ μικρή κλίμακα. Δηλαδή δεν νομιμοποιείται το Κράτος-θύμα να προσφεύγει σε «αντίποινα», επειδή για την εφαρμογή τους θα ενεργεί με πολυτέλεια να επιλέγει με άνεση τον τρόπο, το σημείο και τον χρόνο που θα ανταποδώσει με ένοπλη δύναμη την τιμωρία του, αποβλέποντας σε ικανοποίηση έναντι της ζημιάς που υπέστη.

Η εξομοίωση των αντιποίνων με «τιμωρία» και «αποζημίωση», έναντι της προξενθείσας βλάβης, επειδή έχουν και ως σκοπό να «νουθετήσουν» το Κράτος που παρανόμησε και να «αποτρέψουν» νέα απειθαρχία του, αποτελεί φυσικά ρεαλιστική προσέγγιση, αλλά δεν βρίσκει επαρκή νομική κάλυψη μέσα από το υφιστάμενο πλαίσιο του Καταστατικού Χάρτη του ΟΗΕ.

Στηριγμένος στην φιλοσοφία και στις αρχές επιλύσεως των διακρατικών διαφορών με ειρηνικά μέσα και μεθόδους, ο Καταστατικός Χάρτης του ΟΗΕ, δεν αναφέρεται στα «αντίποινα». Από την άλλη πλευρά, στην πρακτική, υπάρχει αδυναμία του Οργανισμού να προλαμβάνει και να εγγυάται αυστηρά την ασφάλεια, την ειρηνική συνύπαρξη και την διατήρηση της σταθερότητας, από απειθαρχία Κράτους τέτοια που θα ισοδυναμεί με την παράβαση της απαγορεύσεως χρήσεως δυνάμεως. Η αδυναμία αυτή, ως είναι επόμενο, επιτρέπει στους θεωρητικούς, και στα Κράτη, την διασταλτική ερμηνεία του δικαιώματος αμύνης, και έτσι στην πρακτική εκδηλώνονται φαινόμενα προληπτικής της εφαρμογής (προληπτική άμυνα) και αιτιολογούνται πράξεις κατασταλτικού, αποτρεπτικού και τιμωρητικού προς παραδειγματισμό χαρακτήρα, ως «αντίποινα».

Η ΓΣ του ΟΗΕ, με την Απόφαση 2625 (XXV) του 1970, περί των Αρχών του Διεθνούς Δικαίου για τη Ανάπτυξη Φιλικών Σχέσεων Συνεργασίας μεταξύ των Κρατών, (*Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Cooperation among States in Accordance with the Charter of the UN*), διακηρύσσει ότι, τα Κράτη, έχουν υποχρέωση να αποφύγουν ενέργειες που συνιστούν «ένοπλα αντίποινα» (*forcible reprisals*). Την απόφαση

αυτή χαρακτήρισε το ΔΔΧ στην υπόθεση *Nicaragua* (1986), ότι απηχεί εθιμικό δίκαιο. Παράλληλα, το ΣΑ¹⁵ καταδικάζει την προσφυγή σε «αντίποινα», ως αντίθετα με τις αρχές και τους σκοπούς του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών.

Η απόφαση της ΓΣ του 1970, αναφέρεται στην υποχρέωση των Κρατών να αποφεύγουν τα «αντίποινα» στην περίοδο της ειρήνης, δηλαδή πριν αρχίσουν μεταξύ των Κρατών εχθροπραξίες (*jus ad bellum*). Όμως θέμα «αντιποίνων», υπάρχει και κατά τη διάρκεια των εχθροπραξιών (δηλαδή με την εφαρμογή του *jus in bello*). Η θεωρία του διεθνούς δικαίου, δέχεται ότι υπάρχει διάκριση μεταξύ των αντίποινων κατά την διάρκεια της ειρήνης τα οποία απαγορεύονται κατηγορηματικά, και εκείνων που μπορεί να εφαρμοσθούν μετά την έναρξη των εχθροπραξιών, δηλαδή με τα αποκαλούμενα «αντίποινα των εμπολέμων» (*belligerent reprisals*), τα οποία επιτρέπονται. Συγκεκριμένα, οι Συμβάσεις της Γενεύης 1949 και το Πρόσθετο σε αυτές Πρωτόκολλο Ι του 1977 (που αποτελούν μέρος του *jus in bello* και δη μέρος του διεθνούς «Ανθρωπιστικού Δικαίου»), επιβάλλουν αυστηρούς περιορισμούς για τα αντίποινα, και επειδή τα συμβατικά κείμενα προβλέπουν περιορισμούς, οι θεωρητικοί υποστηρίζουν ότι τα «αντίποινα» κατά την διάρκεια των ενόπλων συγκρούσεων μεταξύ των εμπολέμων, δεν απορρίπτονται διαρρήδην.

Ειδικότερα υποστηρίζεται ότι, επειδή κατά την διάρκεια των εχθροπραξιών μπορεί ένας των εμπολέμων να συμπεριφερθεί με βαρβαρότητα, τότε απελευθερώνει τον αντίπαλο από την υποχρέωση να τηρήσει αυστηρά την ανθρωπιστική συμπεριφορά.

Γι' αυτό και μπορεί να αιτιολογηθεί, με φειδώ φυσικά, η αλυσιδωτή αρνητική αμοιβαιότητα με την μορφή αντιποίνων. Τούτο προκύπτει επειδή επικρατεί ασάφεια στο δίκαιο και δημιουργείται «γκρίζα περιοχή» που δεν επιλύεται μέσω των συμβατικών διατάξεων αλλά και του εθίμου του δικαίου των ενόπλων συγκρούσεων.

Το διεθνές συμβατικό δίκαιο¹⁶ δέχεται ότι, κατά τη διάρκεια ένοπλης συγκρούσεως «αντίποινα των εμπολέμων» απαγορεύονται:

➤ Εναντίον των αμάχων, των αιχμαλώτων πολέμου, των τραυματιών, των αρρώστων και ναυαγών, του προσωπικού των νοσοκομείων και των κινητών νοσοκομειακών (κάθε τύπου), καθώς και των εκπροσώπων των θρησκευτικών δογμάτων.

➤ Εναντίον στοιχείων της πολιτιστικής κληρονομιάς (που έχουν σημαθεί ως τέτοια με διακριτικό έμβλημα).

➤ Με την χρήση ναρκών (κάθε φύσεως), εκρηκτικών μηχανισμών ή παγίδων (κάθε φύσεως), καθώς και χειροκίνητων ή αυτομάτων ή ωρολογιακών όπλων ή και μηχανισμών.

Ένα ακόμη σημαντικό ζήτημα είναι εάν επιτρέπονται τα αντίποινα των εμπολέμων με χρήση πυρηνικών όπλων, το οποίο δεν έχει αντιμετωπισθεί με ιδιαίτερη σοβαρότητα στα υπάρχοντα νομικά κείμενα. Το ζήτημα αυτό, μπορεί να θεωρηθεί φυσικά ότι εντάσσεται στην γενικότερη αντιμετώπιση των όπλων μαζικής καταστροφής, των οποίων η χρησιμοποίηση δεν συνάδει με τον χαρακτήρα των αντιποίνων όπως και αν αυτά θεωρηθούν, δηλαδή ακόμη και ως αμυντικών ή και τιμωρητικών και στην περίοδο της ειρήνης και κατά την διάρκεια της ενόπλου συγκρού-

¹⁵ Στην Απόφαση 188 (1964), για τις αεροπορικές επιδρομές της Μ. Βρετανίας στην Υεμένη.

¹⁶ Οι Τέσσερις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949 και το Πρόσθετο Πρωτόκολλο Ι της Γενεύης του 1977. Σημειώνεται ότι η Ελλάδα έχει κυρώσει τις ανωτέρω συμβάσεις με τους Ν. 3481/56, ΦΕΚ Α' 3/30-12-1955/5-1-1956 και Ν. 1786/88, ΦΕΚ Α' 125/88, Ιούnius 1988, αντιστοίχως.

από το ΣΑ κατά Κράτους, το οποίο παραβίασε τους κανόνες αποφυγής ενόπλου απειλής ή χρήσεως βίας.

Η «συλλογική ασφάλεια», που οφείλουν τα Κράτη να προασπίζουν και να επικρατεί στην διεθνή κοινότητα, δεν ρυθμίζεται με συ-

σεως μεταξύ των εμπολέμων.

Παρά ταύτα υπάρχει θεωρητική άποψη, που υποστηρίζει την δυνατότητα αναλογικής απαντήσεως με πυρηνικά όπλα, εφόσον όμως προηγουμένως χρησιμοποιήθηκαν τέτοια όπλα για επίθεση από Κράτος. Η άποψη αυτή προβάλλεται με την αιτιολόγηση ότι, ουσιαστικά στοχεύει στην αποτροπή χρησιμοποίησεως πυρηνικών όπλων, αφού η μαζικότητα της καταστροφής που προκαλούν, μπορεί να οδηγεί τα Κράτη στην περίσκεψη χρησιμοποίησέως τους.

ΣΥΛΛΟΓΙΚΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑ- ΕΙΡΗΝΕΥΤΙΚΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ (COLLECTIVE SECURITY-PEACEKEEPING FORCES)

Η διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφαλείας στην οποία στηρίζεται το οικοδόμημα του Οργανισμού «Ηνωμένα Έθνη», αποβλέπει στην «συλλογική ασφάλεια» (*collective security*) των Κρατών. Δηλαδή αποτελεί καθήκον του συνόλου των Κρατών να εργάζονται για την συντήρηση της ειρήνης, την διατήρηση της σταθερότητας στο διεθνές περιβάλλον, την διαχείριση των διακρατικών σχέσεων με αμοιβαίο σεβασμό της κυριαρχίας τους και την υποχρεωτική εφαρμογή των συλλογικών μέτρων που επιβάλλονται

γκεκριμένες διατάξεις στα άρθρα του Καταστατικού Χάρτη του ΟΗΕ, και το ΔΔΧ αν και αναφέρεται σε αυτήν στην υπόθεση *Nicaragua* (1986), δεν επεδίωξε να την διευκρινίσει, ώστε να υπάρχει συγκεκριμένη διατύπωση του νοήματός της.

Παρά ταύτα, η «συλλογική ασφάλεια», αναγράφεται στο προοίμιο του Καταστατικού Χάρτη, ως επιδίωξη των Κρατών, τα οποία «ενώνουν την θέλησή τους προς διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφαλείας» και με την συγκρότησή τους σε διεθνή κοινότητα πρέπει να προασπίζουν τις αρχές του Οργανισμού. Παράλληλα η «συλλογική ασφάλεια», αναφέρεται σε όλες τις αποφάσεις και τα ψηφίσματα της ΓΣ και του ΣΑ, και μνημονεύεται ιδιαίτερα από το δεύτερο, όταν αποφασίζει την δραστηριοποίηση όλων των Κρατών στην επιβολή συλλογικών μέτρων ή «κυρώσεων».

Την αξία της «συλλογικής ασφαλείας» συμπυκνώνει το άρθρο 24 του Καταστατικού Χάρτη, με το οποίο εξουσιοδοτείται το ΣΑ από όλα τα Κράτη - μέλη, να προβαίνει σε όποιες ενέργειες κρίνει αναγκαίο ότι θα έχουν σκοπό την διατή-

ρηση της παγκόσμιας ειρήνης και ασφαλείας. Η εξουσιοδότηση αυτή μαρτυρεί ότι τα Κράτη - μέλη του ΟΗΕ ενδυναμώνουν ένα από τα όργανα του οργανισμού, το ΣΑ, καθιστώντας το συγκεντρωτικό και αποφασιστικό φορέα που θα διεξέρχεται για λογαριασμό της διεθνούς κοινότητας όλα τα μέσα και θα λαμβάνει τα μέτρα που ενδείκνυνται κάθε φορά, για την διατήρηση ή την επιβολή της ειρήνης και της ασφάλειας. Παρουσιάζεται επομένως το φαινόμενο ότι, ο ίδιος ο Χάρτης του ΟΗΕ ευνοεί την συλλογική ανάληψη ακόμη και ένοπλης δραστηριότητας από τα μέλη του όταν απειλείται η ειρήνη και η ασφάλεια σε μια περιοχή, και έτσι συμπεραίνεται πως, η έννοια της συλλογικής ασφάλειας, όταν τα άλλα μέσα και μέτρα ειρηνικής διευθετήσεως αποτύχουν, θεσμοθετεί και αναγνωρίζει ως νόμιμη την χρήση ένοπλης δυνάμεως στη διεθνή σκηνή, έστω και αν αυτή απαγορεύεται ρητά.

Για την προάσπιση της «συλλογικής ασφαλείας», ο Καταστατικός Χάρτης του ΟΗΕ, αφιερώνει τα κεφάλαια VI (άρθρα 33 έως και 38), που καθορίζουν την «Ειρηνική Διευθέτηση των Διαφορών» και VII (άρθρα 39 έως και 51), που προβλέπουν τις «Ενέργειες σε Περίπτωση Απειλής Εναντίον της Ειρήνης, Διαταράξεως της Ειρήνης και Επιθετικών Πράξεων», ενδυναμώνοντας έτσι το ΣΑ να μπορεί να πάρει ευρύ φάσμα μέτρων ή και «κυρώσεων» αποτρεπτικών και κατασταλτικών. Δηλαδή ο Χάρτης προβλέπει για το ΣΑ εξουσία:

➔ Να φροντίζει με ειρηνικά μέσα την αποκατάσταση της έκρυθμης καταστάσεως για την ειρήνη και την ασφάλεια (άρθρα 33

έως και 38). Δηλαδή συζητήσεις, διαπραγματεύσεις, διαμεσολάβηση, διακανονισμός, δικαστική διευθέτηση, μέσω του ΔΔΧ, και συστάσεις προς τα Κράτη.

➔ Εφόσον η κατάσταση δεν ομαλοποιείται και δημιουργείται απειλή για την ειρήνη και την ασφάλεια (άρθρο 39), με ενδεχόμενο την προσφυγή στην ένοπλη σύγκρουση των υπό διαμάχη μερών, τότε ακολουθείται η διαδικασία της επιβολής μέτρων προς το απείθαρχο Κράτος. Τα μέτρα αυτά διακρίνονται σε:

➔ προσωρινά (άρθρο 40), που περιλαμβάνουν απόφαση-εντολή του ΣΑ προς τους εμπλεκόμενους να αποφύγουν τη σύγκρουση για να εμποδιστεί η επιδείνωση της καταστάσεως.

➔ κατασταλτικά, που χωρίζονται σε:

➔ οικονομικά, διπλωματικά, αποκλεισμού ή διακοπής σχέσεων και επικοινωνίας από θάλασσα, ξηρά και αέρα (άρθρο 41),

➔ στρατιωτικά, με χερσαίες, θαλάσσιες, αεροπορικές επιχειρήσεις που θα αναγκάζουν το κράτος που επιτίθεται να παύσει τις εχθροπραξίες και να αποσυρθεί (άρθρο 42).

➔ Να ζητήσει από όλα τα Κράτη του Οργανισμού (άρθρα 43 έως 50): α) να συνεργασθούν και να παρέχουν διευκολύνσεις, β) να συγκροτηθούν πολυεθνικές στρατιωτικές δυνάμεις γ) να ενεργοποιηθεί η Επιτελική Στρατιωτική Επιτροπή¹⁷, δ) να εφαρμοσθεί κατασταλτική επιχείρηση με τις ένοπλες δυνάμεις που θα συγκροτηθούν από τα Κράτη, ή με την βοήθεια των περιοχικών στρατιωτικών συνασπισμών.

Τομή στην προώθηση της «συλλογικής ασφαλείας» αποτέλεσε η Εισήγηση του Γεν.

¹⁷ Βάσει του άρθρου 47(2), η Επιτελική Στρατιωτική Επιτροπή απαρτίζεται από τους Αρχηγούς ΓΕΕΘΑ των μοιρών μελών του ΣΑ, ήτοι των ΗΠΑ, Ρωσίας, Κίνας, Μ. Βρετανίας και Γαλλίας, και έχει ως καθήκον να βοηθά στην σχεδίαση ενόπλων δυνάμεων (άρθρα 45,46), να συμβουλεύει το ΣΑ για τις στρατιωτικές απαιτήσεις ενδεχομένων καταστάσεων (άρθρο 46) και για την επιχειρησιακή ανάπτυξη των στρατιωτικών δυνάμεων (έλεγχος διοίκησης, οπλισμό, κανόνες εμπλοκής) (άρθρο 47 (1)).

Γραμματέα του ΟΗΕ το 1992 προς το ΣΑ με θέμα «Ημερήσια Διάταξη για την Ειρήνη», όπου ο τότε ΓΓ, Δρ. Μπούτρος Μπούτρος - Γκάλι, παρουσίασε την ανάγκη ο ΟΗΕ και τα Κράτη να κινηθούν στους άξονες: α) της προληπτικής διπλωματίας, β) της συνεργασίας για την Ειρηνική Διευθέτηση των Διαφορών και γ) της αναπτύξεως Δυνάμεων Διατηρήσεως και Επιβολής της Ειρήνης, δ) της αναζητήσεως μεθόδων ώστε μετά τις εχθροπραξίες να αναπτυχθούν μηχανισμοί μεταπολεμικής οικοδομήσεως της ειρήνης, έργο το οποίο πέραν των εμπόλεμων θα πρέπει να υποστηρίζεται και από τις ειρηνευτικές δυνάμεις και τους περιοχικούς στρατιωτικούς συνασπισμούς.

Συνεπώς την έννοια της «συλλογικής ασφάλειας» συμπληρώνει η συγκρότηση και διάθεση των πολυεθνικών «ειρηνευτικών δυνάμεων» (*blue helmets*) του ΟΗΕ, που επεβλήθη από την ανάγκη να εξασφαλιστεί κατά το δυνατόν καλλύτερα, με μέριμνα της διεθνούς κοινότητας, και υπό την επίβλεψη του ΣΑ, η τήρηση του *jus in bello*, και ειδικότερα της ανακωχής ή της συμφωνίας λήξεως των εχθροπραξιών μεταξύ των εμπόλεμων μερών.

Η συγκρότηση των πολυεθνικών δυνάμεων δεν προβλέπεται από καταστατική διάταξη, αλλά καθιερώθηκε με τη σύμφωνη γνώμη των Κρατών και την πρακτική της συμμετοχής τους σ' αυτές.

Η νομική σχέση των πολυεθνικών δυνάμεων, που συγκροτούνται από εθελουσία προσφορά των Κρατών με τον ΟΗΕ, έχει διευκρινιστεί από το ΔΔΧ στην υπόθεση των Δαπανών του Οργανισμού, το 1962 (*Certain Expenses of the United Nations Case*), όταν αποφάνθηκε ότι η συγκρότηση των ειρηνευτικών δυνάμεων δεν έχει την έννοια της επιβολής μέτρων (κυρώσεων) από τον Οργανισμό, αλλά την προοπτική να επι-

βάλλεται και να διατηρείται, όταν και όπου δοκιμάζεται, η ειρήνη. Τούτο σημαίνει σχέση των δυνάμεων αυτών με τον Οργανισμό λειτουργική και απόλυτα εξαρτημένη. Οι πολυεθνικές δυνάμεις συγκροτούνται με απόφαση του ΣΑ, για να επιβλέπουν την εφαρμογή και διατήρηση της ειρήνης και να επιβάλλουν την τήρηση των αποφάσεων του ΟΗΕ και του διεθνούς δικαίου (*Peacekeeping Forces, Peace Enforcement Forces*).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ☞ Ανδρέου Φ. «Ποινικός Κώδικας», (2^η έκδοση), Αθήνα, 1995.
- ☞ Βαρουζάκης Σ. Γ. «Διεθνείς Οργανισμοί», Αθήνα, 1980.
- ☞ Περγράκης Στ. (Επιμ.) «Το Νέο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο των Ενόπλων Συρράξεων», εκδ. Α.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 1989.
- ☞ Χορτάτος Κ. «Η Άσκησης του Δικαιώματος της Αμύνης και ο Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών», εκδ. Α.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 1998.
- ☞ Εγχειρίδιο Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου ΥΕΘΑ, 1996.
- ☞ Butler W.E.(ed.) "The Non-Use of Force in International Law", Martinus Nijhoff Publ., Dordrecht, 1989.
- ☞ Dinstein Y. "War, Aggression and Self-Defence" (2nd edition), Cambridge University Press, 1994.
- ☞ Green L.C. "The Contemporary Law of Armed Conflict" (2nd edition), Manchester University Press, 2000.
- ☞ Gray C. "International Law and the Use of Force", Oxford University Press, 2000.
- ☞ Higgins R. "Problems and Process, International Law and How to Use It", Clarendon Press, Oxford, 1994.
- ☞ Howard M. - Andreopoulos G. J. - Shulman M. R., "The Laws of War", Yale University Press, 1994.
- ☞ Reisman M.W. - Antoniou C. T. "The Laws of War", Vintage Books, 1994.
- ☞ Roberts A. - Guelff R. "Documents on the Laws of War", Oxford University Press, 2001.
- ☞ Schmitt M. N. - Green L. C. "The Law of Armed Conflict Into the Next Millennium", Naval War College, Newport, Rhode Island, 1998.
- ☞ Tsagourias N.K. "Jurisprudence of International Law", Manchester University Press, 2000
- ☞ White N. G., "The Law of International Organizations", Manchester University Press, Manchester, 1996.
- ☞ White N. G., "Keeping the Peace", Manchester University Press, Manchester, 1997.
- ☞ (e-mail: fotioupavlos@in.gr)

Βιοεπιστήμες, Τεχνολογία, Κοινωνία: Προκλήσεις και Προοπτικές*

ΚΕΙΜΕΝΟ: ΔΕΑ (ΠΖ-Σ) Κωνσταντίνος Μορφάκης,
Ειδικός σε θέματα επιστημονικής και τεχνολογικής πολιτικής

** Το παρόν άρθρο βασίζεται σε τελική διπλωματική εργασία που εκπονήθηκε στα πλαίσια του Διαπανεπιστημιακού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών, Ιστορία και Φιλοσοφία των Επιστημών και της Τεχνολογίας, του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου και του Πανεπιστημίου Αθηνών, το Νοέμβριο του 2006 με τίτλο *Βιοεπιστήμες, Τεχνολογία, Κοινωνία: Διαμορφώνοντας Πολιτικές για τη Βιοτεχνολογία*.*

Οι βιοεπιστήμες και η βιοτεχνολογία αναδύονται ως ένας από τους πιο ελπιδοφόρους, κατά πολλούς, τομείς της επιστήμης και της τεχνολογίας στην αυγή του 21^{ου} αιώνα. Κανένας νέος τομέας των επιστημών και της τεχνολογίας δεν φαίνεται να παρέχει μεγαλύτερες υποσχέσεις και δυνατότητες από τις εξελίξεις στις βιοεπιστήμες και τη βιοτεχνολογία. Είναι χαρακτηριστικό ότι, στην κοινή συνείδηση, οι «παραδοσιακές» επιστήμες της φυσικής και της χημείας αντιπροσώπευσαν μια βίαια κατάκτηση της φύσης. Η πληρέστερη κατανόηση της δομής του κόσμου, μέσω της σύγχρονης φυσικής, και των δυνάμεων που αυτός περικλείει, οδήγησε στην κατασκευή των ατομικών όπλων, κάνοντας αισθητή την απειλή του πυρηνικού αφανισμού, που έγινε ορατός μετά από τη χρήση της ατομικής βόμβας στη Χιροσίμα και το Ναγκασάκι. Παράλληλα, η ξέφρενη κούρσα των εξοπλισμών μεταξύ Η.Π.Α. και Ε.Σ.Σ.Δ. στη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου και οι εκτεταμένες πυρηνικές δοκιμές, επιβάρυναν το οικοσύστημα σε παγκόσμια κλίμακα. Αλλά και η χρήση του ατόμου για ειρηνικούς σκοπούς, όπως την παραγωγή ενέργειας, κλόνισαν την πίστη του κοινού στην πυρηνική τεχνολογία, ύστερα από ατυχήματα σε πυρηνικούς αντιδραστήρες, όπως το 1986 στο Τσερνόμπιλ¹. Από την άλλη, η χημεία συνδέθηκε στη μνήμη των ανθρώπων με τη χρήση των αερίων μουστάρδας στις τάφρους του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, τους θαλάμους αερίων στο Auschwitz, αλλά και της ερήμωσης που προκάλεσαν οι βόμβες napalm στο Βιετνάμ, και την εκτεταμένη μόλυνση του εδάφους, του υδροφόρου ορίζοντα και την μείωση του όζοντος από την χρήση χημικών ουσιών, φυτοφαρμάκων και εντομοκτόνων στην γεωργία². Σε αντίθεση με όλα αυτά, οι βιοεπιστήμες φάνηκαν να προσφέρουν ειρηνικότερα και πιο συνεργατικά σενάρια. Η αύξηση της γνώσης μας σχετικά με τη δομή και λειτουργία των ζώντων οργανισμών, μέσω των επιστημονικών ανακαλύψεων το τελευταίο τέταρτο του 20^{ου} αιώνα, έδωσε ώθηση σε ένα συνεχές ρεύμα νέων εφαρμογών που αναδιαμορφώνουν την ιδιωτική και δημόσια σφαίρα. Η ανάπτυξη των νέων βιοτεχνολογικών μεθόδων και διαδικασιών, προσέφερε ένα νέο όραμα στην εκπλήρωση παγκόσμιων στόχων για την ιατρική, τη γεωργία και την προστασία του περιβάλλοντος.

Η βελτίωση της ανθρώπινης υγείας και των συνθηκών διαβίωσης εκατομμυρίων ανθρώπων παγκοσμίως, επιδιώκεται μέσω της πληρέστερης κατανόησης της δομής και λειτουργίας του ανθρώπινου σώματος, αλλά και των ατομικών, μοριακών και υπομοριακών στοιχείων των ζώντων οργανισμών. Η βιοτεχνολογία με τη σειρά της φάνηκε να καλύπτει την εκτεταμένη ανάγκη για νέες, καινοτόμες προσεγγίσεις στην υγειονομική περίθαλψη παγκοσμίως. Συγκεκριμένα, οι εφαρμογές της βιοτεχνολογίας στον ιατρικό τομέα προσέφεραν μια σειρά νέων φαρμάκων και θεραπευτικών μεθόδων, όπως η παραγωγή της ανθρώπινης αυξητικής ορμόνης, η παραγωγή ανθρώπινης ινσουλίνης, η ανάπτυξη εμβολίων ενάντια στην ηπατίτιδα β' και τη λύσσα, οι νέες θεραπευτικές μέθοδοι για την

¹ Είναι χαρακτηριστικό πόσο έντονα και μαζικά εκδηλώνεται το αντιπυρηνικό κίνημα κατά τις δεκαετίες του 1960-1970 σε Ευρώπη και Αμερική, για την παύση των πυρηνικών δοκιμών και τους μεγαλύτερους ελέγχους στα εργοστάσια πυρηνικής ενέργειας καθώς και τη στροφή σε άλλες εναλλακτικές, φιλικές προς το περιβάλλον, μορφές τεχνολογίας όπως προώθηση της ηλιακής και αιολικής ενέργειας.

² Η επίδραση του έργου του Carson, *Σιωπηλή Άνοιξη* (1962) [ελληνική έκδοση Κάκτος, 1981], για τα αποτελέσματα από τη χρήση φυτοφαρμάκων και εντομοκτόνων στη ζωή των πουλιών ήταν τεράστια στην άνοδο των ανησυχιών για την περιβαλλοντική μόλυνση και στη διαμόρφωση του περιβαλλοντικού κινήματος.

αντιμετώπιση αυτοάνοσων νόσων όπως το AIDS, η τάση για εξατομικευμένη και προληπτική ιατρική βασισμένη στη γενετική προδιάθεση, η γενετική θεραπεία και τα γενετικά παραγόμενα φάρμακα, η αντιμετώπιση εκφυλιστικών ασθενειών όπως το Alzheimer και το Parkinson, η ξеноμεταμόσχευση και η αντικατάσταση ιστών και οργάνων ή ζημιών από σοβαρούς τραυματισμούς και εγκαύματα, βασισμένων στην έρευνα βλαστοκυττάρων. Αυτές αποτελούν μερικές μόνο από τις υποσχόμενες λύσεις που δίνει η βιοτεχνολογία στην αντιμετώπιση σύγχρονων ιατρικών προβλημάτων.

Οι εφαρμογές της βιοτεχνολογίας στον τομέα της γεωργίας και της παραγωγής τροφίμων, επίσης, αυξάνει σημαντικά την παραγωγή βασικών καλλιεργειών όπως το σιτάρι και το ρύζι, παρέχοντας βελτιωμένη ποιότητα τροφίμων μέσω των γενετικά τροποποιημένων καλλιεργειών, αλλά και περιβαλλοντικά οφέλη, μειώνοντας τη χρήση των χημικών ζιζανιοκτόνων και φυτοφαρμάκων. Για παράδειγμα, η παραγωγή γενετικά βελτιωμένων τροφίμων, όπως η προσθήκη της βιταμίνης Α στο ρύζι ή η δημιουργία ποικιλίας δημητριακών με αυξημένη πρωτεϊνική σύνθεση, έχει τη δυνατότητα να σώσει τις ζωές εκατομμυρίων παιδιών στον αναπτυσσόμενο κόσμο ετησίως, ενώ παρόμοιες μέθοδοι εμπλουτισμού των γεωργικών και κτηνοτροφικών προϊόντων στη βιογεωργία βοηθούν στην παροχή μεγαλύτερων και θρεπτικότερων ποσοτήτων τροφίμων σε έναν ολοένα και αυξανόμενο πληθυσμό παγκοσμίως³. Κάποιοι μάλιστα ισχυρίζονται ότι οι γενετικά τροποποιημένες καλλιέργειες με μεγαλύτερη αντίσταση στα φυσικά παράσιτα και έντομα, συμβάλλουν στην μείωση της χρήσης ζιζανιοκτόνων, μειώνοντας έτσι την μόλυνση του εδάφους, αλλά και τους κινδύνους από την κατανάλωση των υποπροϊόντων αυτών των ουσιών. Πολλές φορές η βιοτεχνολογία παρουσιάζεται ως το μέσο για την καταπολέμηση της πείνας και του υποσιτισμού σε παγκόσμια κλίμακα.

Τα βιολογικά καύσιμα, επιπρόσθετα, αντιπροσωπεύουν μια σημαντική ελπίδα για τη μείωση της εξάρτησης από το πετρέλαιο, συμβάλλοντας στη βελτίωση της ποιότητας του περιβάλλοντός⁴. Ένζυμα που οι επιστήμονες σχεδίασαν μέσω των μεθόδων που προσφέρει η βιοτεχνολογία, βοηθούν στο βιολογικό καθαρισμό και στη διαχείριση των αποβλήτων, μειώνοντας τη ρύπανση που προκλήθηκε από τις βιομηχανικές διαδικασίες ή τα ατυχήματα. Σε αυτό το πλαίσιο, κάτω από κατάλληλη επεξεργασία, η βιομάζα θα μπορούσε να συμβάλει στην παραγωγή εναλλακτικής ενέργειας με την παραγωγή υγρών και στερεών βιολογικών καυσίμων όπως το βιοπετρέλαιο και η βιοαιθανόλη, καθώς επίσης και στις διαδικασίες όπως η βιο-αποθείωση⁵. Επιπλέον, η παραγωγή βιοδιασπώμενων

³ Σχετικά με τις εφαρμογές της βιοτεχνολογίας στο γεωργικό τομέα και τη παραγωγή εμπλουτισμένων τροφίμων όπως η παραγωγή της single-cell protein - SCP (με τη χρήση βακτηριδιακών οργανισμών και μικροβίων) στο Robert Bud, *The Uses of Life: A History of Biotechnology*, Cambridge University Press, New Ed edition, 1994, p.122-140. Επίσης στο Philip V. Ammirato, David A. Evans, Christopher E. Flick, Robert J. Whitaker and William R. Sharp, «Biotechnology and agricultural improvement», *Trends in Biotechnology*, Volume 2, Issue 3, May - June 1984, Pages 53-58.

⁴ Σχετικά με την ανάπτυξη καυσίμων μέσω βιοτεχνολογικών μεθόδων όπως το biogas και gasohol στο Robert Bud, *The Uses of Life: A History of Biotechnology*, Cambridge University Press, New Ed edition, 1994, p.132-33. Επίσης στο J. N. Saddler, *Gasohol, a step to energy independence*, T. P. Lyons, Alltech Technical Publications, 1982 και Mark A. Payton, «Production of ethanol by thermophilic bacteria», *Trends in Biotechnology*, Volume 2, Issue 6, November - December 1984, Pages 153-158.

⁵ Μια ενδιαφέρουσα ανάλυση της παραγωγής ενέργειας από βιομάζα αλλά και ενός προτύπου διαχείρισης αποβλήτων στο Rob Raven and Greert Verbong, «Dung, Sludge and Landfill: Biogas Technology in the Netherlands, 1970-2000», *Technology and Culture*, volume 45, number 3, July 2004, pp.519-539.

υλικών, αλλά και η χρήση της βιοκαταλυτών, θα μπορούσαν ενδεχομένως να συμβάλουν στην ανάπτυξη φιλικών προς το περιβάλλον βιομηχανικών προϊόντων, στη μείωση της κατανάλωσης ενέργειας και πρώτων υλών, στη βελτίωση της αποδοτικότητας αλλά και μείωση του κόστους καθαρισμού σε σχέση με τις παραδοσιακές μεθόδους.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΠΙΡΡΟΗ ΚΑΙ ΚΙΝΔΥΝΟΙ

Οι εφαρμογές όμως της βιοτεχνολογίας δεν περιορίζονται μόνο στους παραπάνω τομείς. Επεκτείνονται και σε περιοχές όπως η οικονομική ανάπτυξη και η εθνική ασφάλεια των κρατών. Σε μια περίοδο όπου η βιοτρομοκρατία αποτελεί υποθετική απειλή για την ασφάλεια εκατομμυρίων πολιτών, η ταχεία παραγωγή εμβολίων για την αντιμετώπιση βιολογικών επιθέσεων και βιολογικά κατασκευασμένων ιών, η κατασκευή μηχανημάτων ανίχνευσης όπως οι βιοαισθητήρες και οι βιομετρικές συσκευές, αποτελούν ένα κρίσιμο μέρος της υποδομής για την ασφάλεια και επικύρωση της εθνικής κυριαρχίας των κρατών. Τέλος, η βιοτεχνολογία εκλαμβάνεται από τις εθνικές κυβερνήσεις ως ένα μέσο για την προώθηση της μακροπρόθεσμης οικονομικής ανάπτυξης και της ανταγωνιστικότητας, καθώς για τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και την παραγωγή εισοδήματος, η δύναμη της βιοτεχνολογίας εκλαμβάνεται ως μια δομική μονάδα, κεντρική στην χάραξη της εθνικής πολιτικής για την ανταγωνιστικότητα στον 21ο αιώνα.

Όλα τα παραπάνω αντανακλούν ένα οπτιμιστικό σενάριο, ένα ουτοπικό όραμα, όπου οι βιοεπιστήμες και η βιοτεχνολογία αποτελούν ένα ισχυρό μέσο για την αντιμετώπιση ενός συνόλου προβλημάτων που ταλανίζουν τις σύγχρονες βιομηχανικές-τεχνολογικές κοινωνίες μας. Πρεσβεύουν μια βαθιά πίστη ότι η ελεύθερη ανάπτυξη

της σύγχρονης τεχνολογίας είναι ικανή να αντιμετωπίσει το σύνολο των παγκόσμιων προβλημάτων. Αποτελούν μια εναλλακτική τεχνολογία, φιλική προς το περιβάλλον και τον άνθρωπο, που αναδομεί την παραδοσιακή σχέση ανθρώπου-φύσης⁶. Εγείρονται ωστόσο μια σειρά ερωτημάτων που, για την ορθή ανάπτυξη των βιοεπισημών και της βιοτεχνολογίας, απαιτούν επιτακτικά απαντήσεις.

Η επέμβαση στο ανθρώπινο γονιδίωμα εγείρει ανησυχίες γύρω από τις έννοιες της ακεραιότητας και του απαραβίαστου της ανθρώπινης φύσης. Καθώς οι γενετικές μέθοδοι επαναπροσδιορίζουν σιωπηρά το τι θα μπορούσε να εκλαμβάνεται ως αρχή και τέλος της ζωής, θέτουν σημαντικά ηθικά προβλήματα, όπως το ζήτημα της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της γενετικής υπεραπλούστευσης της ζωής κ.α. Οι πρόσφατες εξελίξεις στην γενετική μηχανική, και κυρίως η έρευνα των βλαστοκυττάρων προκάλεσαν έντονες ανησυχίες για τον αναπροσδιορισμό του πότε το γονιμοποιημένο ωάριο μπορεί να θεωρείται πλέον ότι μετασχηματίζεται σε ανθρώπινο έμβρυο, γεγονός που έχει άμεση συνέπεια για τον αναπροσδιορισμό της ίδιας της ζωής. Παράλληλα, η ανάπτυξη των μεθόδων και διαδικασιών κλωνοποίησης με την παραγωγή του πρώτου κλωνοποιημένου ανώτερου οργανισμού το 1997, του γνωστού πλέον προβάτου Dolly, έφεραν στην επιφάνεια φόβους, όπως η ναζιστική ευγονική και η θηριωδία στην οποία αυτή οδήγησε. Από την άλλη πλευρά, οι εφαρμογές της βιοτεχνολογίας στην γεωργία και κτηνοτροφία δημιουργούν αυξημένες ανησυχίες. Η γενικευμένη χρήση γενετικά τροποποιημένων οργανισμών και των παραγώγων τους επισύρει μια σημαντική απειλή για την βιοποικιλότητα. Ο κίνδυνος από την διάχυση στο φυσικό περιβάλλον των γενετικά τροποποιημένων σπόρων (π.χ. σιτάρι) αλλά και γενετικά

⁶ Οι αντιλήψεις μιας «αισιόδοξης στρατηγικής βελτίωσης» των τεχνολογιών, που οι τεχνολογίες καθώς συνεχίζουν να αναπτύσσονται και να εξελίσσονται θα βελτιωθούν και θα γίνουν ικανές να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα που αυτές προκάλεσαν στο παρελθόν, προσφέροντας μια σειρά από νέες λύσεις αλλά και η προοπτική των «εναλλακτικών τεχνολογιών», φιλικά προσκείμενων στο περιβάλλον παρουσιάζονται στο Don Ihde, *Φιλοσοφία της Τεχνολογίας. Μια εισαγωγή*, Κάτοπτρο, Ιούνιος 2004, σελ.111-113.

βελτιωμένων ζώων (π.χ. σολομών) κρίνεται μεγάλος. Οι συνέπειες της αλληλεπίδρασης των γενετικά τροποποιημένων οργανισμών δεν έχουν μελετηθεί με ακρίβεια, ενώ είναι πολύ πιθανόν οι τροποποιημένοι οργανισμοί να υπερισχύσουν των φυσικών ή να συμβάλλουν στην αλλοίωση τους μέσω διασταυρώσεων με αυτούς. Επίσης, η επίδραση από την κατανάληψη υβριδικών και γενετικά τροποποιημένων τροφίμων, όπως η μεταλλαγμένη σόγια, ή το αγελαδινό γάλα εμπλουτισμένο με βιταμίνες και χαμηλά λιπαρά από τον άνθρωπο δεν έχουν υπολογιστεί στο σύνολό τους. Τέλος η απειλή ενός γενικευμένου βιολογικού πολέμου⁷ ύστερα μάλιστα από την 11 Σεπτεμβρίου 2001, έχουν ενθαρρύνει την δημόσια ανησυχία για ένα είδος «γενετικής απειλής» αντίστοιχης με τον «πυρηνικό φόβο», φέρνοντας στην επιφάνεια του συλλογικού ασυνείδητου αρχέτυπους μύθους καταστροφής, αφανισμού και ολοκληρωτικής υποταγής⁸.

Εν μέσω αυτών των εντάσεων, μεταξύ των κινδύνων και των υποσχέσεων που προκύπτουν από την ανάπτυξη των βιοεπιστημών και της βιοτεχνολογίας, τα σύγχρονα κράτη ακολουθώντας ένα τεχνοδημοκρατικό⁹ μοντέλο ανάπτυξης, καλούνται να διαμορφώσουν νέες πολιτικές για τη δημόσια χρηματοδότηση της βιοτεχνολογίας, την αξιολόγηση των κινδύνων της, την εποπτεία της ανάπτυξής της, τη δημιουργία αγορών για τα προϊόντα της, και την ενθάρρυνση της εντός των χρηστών ηθών χρήσης της βιολογικής έρευνας. Ουσιαστικά η βιοτεχνολογία ως ένα σύνολο ιδεών και τεχνικών που έχουν αναδιαμορφώσει το πλαίσιο κατανόησης της ανθρώπινης ζωής - και εν γένει της ζωσας ύλης - καθώς και της πολιτικής που την περιβάλλει, θέτουν επιτακτικά προς συζήτηση ζητήματα όπως, οι πολιτικές διαχείρισης της βιοτεχνολογίας, η αξιοποίηση της γνώσης των βιολογικών επιστημών, η κατανόηση και αντιμετώπιση των διαφορετικών αντιλήψεων μεταξύ κράτους, πολιτών, εμπειρο-

⁷ Ένα υποθετικό σενάριο βιολογικής επίθεσης αναπτύσσεται στο Δημήτρης Σκάκλος, «Μεταμοντέρνα Τρομοκρατία: Ο επερχόμενος Αρμαγεδδών(;)», *future*, τεύχος 5^ο, Χειμώνας 1998-99, σελ.54-57. Επίσης σχετικά στο Σταμάτης Ν.Αλαχιώτης, *Βιοηθική. Αναφορά στους γενετικούς και τεχνολογικούς νεωτερισμούς*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2004, σελ.170-174.

⁸ Η βιολογική παραβίαση της φύσης έφερε στην επιφάνεια φόβους που είχαν αναδειχθεί μέσω της λογοτεχνικής παραγωγής τεράτων τύπου Frankenstein (Mary Shelley) κατά τον 19^ο αιώνα, την κινηματογραφική φαντασία με την παρουσίαση μεταλλαγμένων τεράτων π.χ. Godzilla στις δεκαετίες 1960-1970 αλλά και ποιο πρόσφατα με τα μυστικά βιολογικά πειράματα σε μικροοργανισμούς, ζώα και ανθρώπους όπως παρουσιάστηκαν σε σειρές τύπου X-Files (δεκ. 1990). Επίσης η δημιουργική φαντασία του Alexandro Jodorowsky και το πένακι του Fred Beltran δημιούργησαν το Megalex μια πόλη που καλύπτει ένα ολόκληρο πλανήτη, όπου η φύση έχει εξαφανιστεί από την υψηλή τεχνολογία και στην οποία επικρατεί μια «τεχνολογική δικτατορία». Εδώ ο ολοκληρωτικός έλεγχος της βιο-ισχύος (biopower) επιβάλλεται μέσω της κρατικής παραγωγής πανομοιότυπων στρατιωτών - κλώνων για την επιβολή της δημόσιας τάξης: «Σας γεννήσαμε σε δοκιμαστικό σωλήνα για να εκπληρώσετε την απλούστερη αποστολή. Επιθεώρηση του οικιστικού μπλοκ και επαγρύπνηση του νόμου [...] Και για την αποφυγή κάθε μόλυνσης από αντρρησίες το διάστημα της ζωής που σας δόθηκε από την κυβέρνηση δεν ξεπερνά τις 400 μέρες» (Alexandro Jodorowsky - Fred Beltran, *Megalex, #1 L'Anomalie*, Les Humanoïdes Associes S.A. - Geneva, ελληνική έκδοση Μαμουλοκομξ 2000, σελ.40). Ενδεικτική είναι επίσης η συνθετικά παραγόμενη τροφή των πολιτών που επίσης διανέμεται από το κράτος, το «μάννα», μια άμορφη δούρα που μετατρέπεται σε φαγητό ανάλογα με τις επιθυμίες του καταναλωτή.

⁹ «Παρατηρώντας τις κοινωνικοοικονομικές εξελίξεις που έλαβαν χώρα μετά το 1945 και έχοντας υπόψη τις αναλύσεις των Τζων Κ. Γκαλμπραϊθ για το 'νέο βιομηχανικό Κράτος' ο διάσημος πολιτολόγος Μωρίς Ντυβερζέ πρότεινε το 1972 την ονομασία 'τεχνοδημοκρατία' για να περιγράψει το σύστημα που διαδέχτηκε - κατά την άποψή του - τη φιλελεύθερη δυτική δημοκρατία. (στο έργο του JANUS: *Les deux faces de l' Occident*, Paris Fayrad 1972, p.135). Σε αντίθεση με την προ του πολέμου δημοκρατία που στηρίζεται σε μικρές, ανταγωνιστικές οικονομικές και πολιτικές μονάδες, η Τεχνοδημοκρατία χαρακτηρίζεται από ότι θεμελιώνεται σε ευρύς, πολύπλοκους, ιεραρχικούς και ορθολογικοποιημένους οργανισμούς και λειτουργεί κάτω από την κυριαρχία μεγάλων οργανωμένων συνόλων όπου δίπλα στους ιδιοκτήτες - και τους κληρονόμους τους - των μέσων παραγωγής, έχει αναπτυχθεί μια ομάδα που αποτελείται από τους ειδικούς, τεχνικούς, οργανωτές και διοικητικά στελέχη», στο Παναγιώτης Καλογεράτος, *Το Λεξικό της Δημοκρατίας*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σακκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 2001, σελ.447-448.

γνωμόνων, και εταιριών για τους κινδύνους, τα οφέλη, και τις ηθικές ασάφειες που περιβάλλουν τις βιοεπιστήμες. Εάν η αξιοποίηση των γνώσεων που προσέφεραν η χημεία και η φυσική εξασφάλισε την πολιτική και στρατιωτική δύναμη-ισχύ σε παγκόσμια κλίμακα ορισμένων κρατών καθ' όλη τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα, φαίνεται τώρα ότι η στροφή στη βιολογία επανακαθορίζει την ισορροπία δυνάμεων¹⁰.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Sheila Jasanoff, «οι πολιτικές για την βιοτεχνολογία και η πολιτική βρίσκονται στη τομή δύο βαθιών αποσταθεροποιητικών αλλαγών στον τρόπο που βλέπουμε τον κόσμο: μια στο γνωστικό επίπεδο, μια άλλη στον πολιτικό τομέα. Αυτή η μοναδική θέση κάνει το πρόγραμμα της χρήσης των βιοεπιστημών για τη βελτίωση της θέσης του ανθρώπου κάθε άλλο παρά απλή. Κάνει επίσης τη βιοτεχνολογία έναν ιδιαίτερα κατάλληλο φακό μέσω του οποίου μπορεί κανείς να συγκρίνει τους θριάμβους και τις δοκιμασίες των ύστερων καπιταλιστικών τεχνολογικών δημοκρατιών»¹¹. «Στο γνωστικό πεδίο, παρατηρείται η μετατόπιση από μια ρεαλιστική (realist) σε μια κατασκευαστική (constructivist) θεώρηση της γνώσης, όπου η επιστημονική γνώση δεν αποτελεί απλά μια συσσωρευτική διαδικασία, αλλά ούτε η τεχνολογία προωθεί σταθερά τα ανθρώπινα συμφέροντα¹². [...] Οι μέθοδοι με τις οποίες οι σχεδιαστές πολιτικών (policymakers) ασκούν την επαγγελματική τους δραστηριότητα, δεν είναι τόσο ουδέτερες, αλλά πρέπει να εξεταστούν ως το αποτέλεσμα του πολιτικού συμβιβασμού, [...] ενώ ταυτόχρονα τα κριτήρια με τα οποία κάποιος αξιολογεί την επιτυχία ή την αποτυχία πολιτικών είναι επιπλέον προϊόντα της διαπραγμάτευσης. [...] Στο πολιτικό πεδίο, από την άλλη, παρατηρείται η διάβρωση της κρατικής κυριαρχίας σε ένα όλο και πιο παγκοσμιοποιημένο κόσμο, που χαρακτηρίζεται από την οικονομία της ελεύθερης αγοράς και την κινητικότητα της εργασίας, την αυξανόμενη επικοινωνία, την παγκόσμια μεταφορά των τεχνικών δεξιοτήτων και της επιστημονικής γνώσης, την άνοδο των διεθνικών οργανώσεων, πολυεθνικών εταιριών, και την ανάπτυξη υπερεθνικών κοινωνικών κινημάτων. Συγχρόνως όμως με αυτή την τάση για παγκοσμιοποίηση, ενισχύονται και οι αντίστροφες τάσεις προς μεγαλύτερη τοπική αυτονομία, βασισμένη στις ιδιαιτερότητες του πολιτισμού και της τοπικότητας»¹³.

ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΝΣΤΑΣΕΙΣ

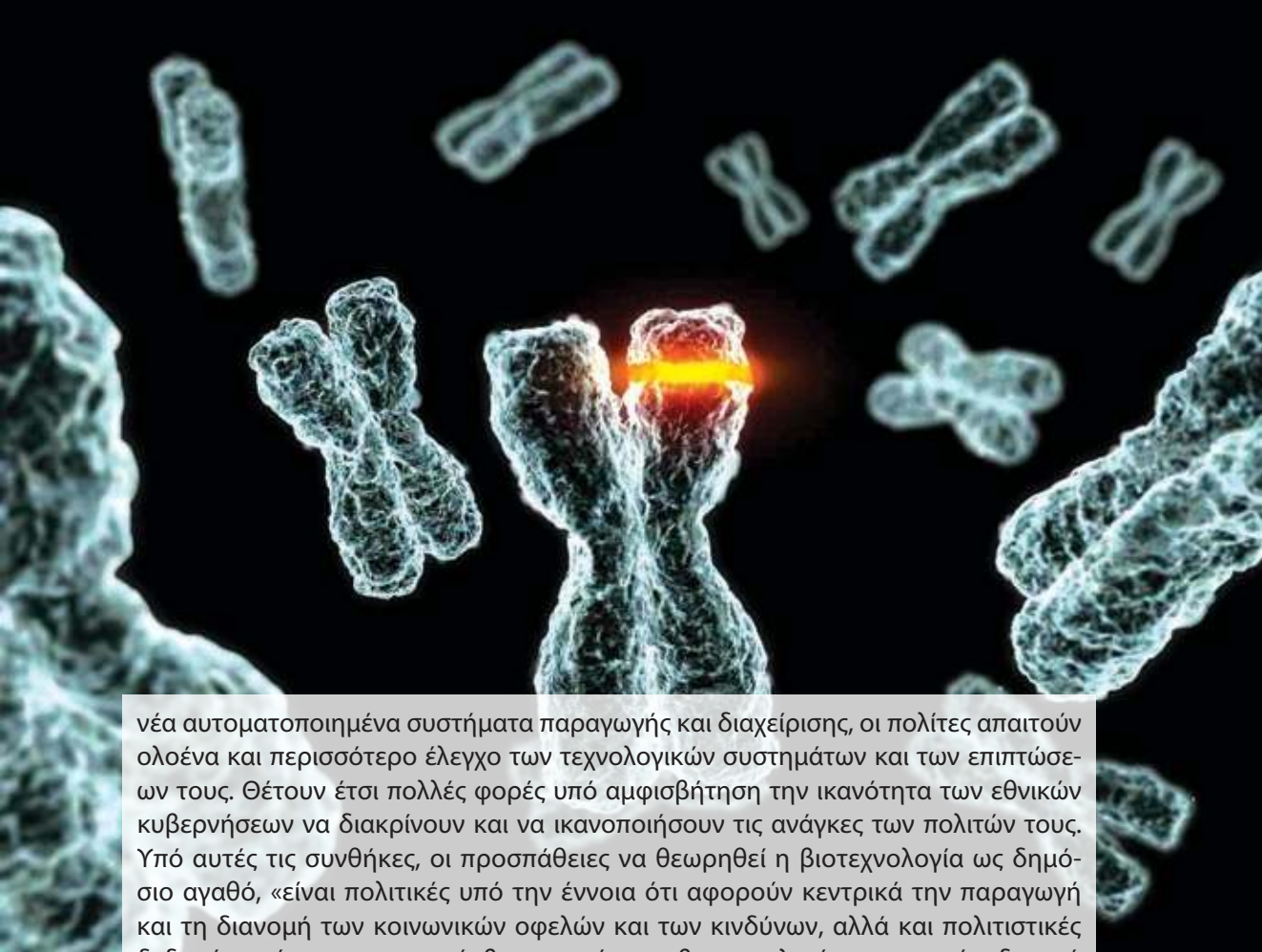
Μέσα σε αυτό το μεταβαλλόμενο περιβάλλον ραγδαίας αύξησης της επιστημονικής γνώσης, των ταχύτατων τεχνολογικών αλλαγών, της απορρύθμισης του ρόλου του κράτους, της αυξημένης ανασφάλειας και αβεβαιότητας που περιβάλλουν τα

¹⁰ Sheila Jasanoff, *Designs on Nature: Science and Democracy in Europe and the United States*, Princeton University Press: 2005, p.36.

¹¹ Sheila Jasanoff, *Designs on Nature: Science and Democracy in Europe and the United States*, Princeton University Press: 2005, p.13

¹² Σχετικά με το περιεχόμενο της καθιερωμένης αντίληψης για τη επιστήμη αλλά και της κατασκευαστικής θεώρησης της επιστήμης στο J.E. McGuire, «Επιστημονική Αλλαγή: Προοπτικές και Προτάσεις», στο Merrilee H. Salmon και άλλοι, *Εισαγωγή στην Φιλοσοφία της Επιστήμης*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 4^η έκδοση, Ηράκλειο 2003, σελ.179-245.

¹³ Sheila Jasanoff, *Designs on Nature: Science and Democracy in Europe and the United States*, Princeton University Press: 2005, p.13-14.

νέα αυτοματοποιημένα συστήματα παραγωγής και διαχείρισης, οι πολίτες απαιτούν ολοένα και περισσότερο έλεγχο των τεχνολογικών συστημάτων και των επιπτώσεών τους. Θέτουν έτσι πολλές φορές υπό αμφισβήτηση την ικανότητα των εθνικών κυβερνήσεων να διακρίνουν και να ικανοποιήσουν τις ανάγκες των πολιτών τους. Υπό αυτές τις συνθήκες, οι προσπάθειες να θεωρηθεί η βιοτεχνολογία ως δημόσιο αγαθό, «είναι πολιτικές υπό την έννοια ότι αφορούν κεντρικά την παραγωγή και τη διανομή των κοινωνικών οφελών και των κινδύνων, αλλά και πολιτιστικές δεδομένου ότι, με το να επέμβει στη φύση, η βιοτεχνολογία προσκρούει δυνατά στις κοινωνικές έννοιες, τις ταυτότητες, και τις μορφές ζωής»¹⁴. Καθώς η ίδια ζωή, όπως χαρακτηριστικά υποστήριξε ο Michel Foucault, έχει γίνει η νέα ανησυχία των κρατών, και οι προκύπτουσες βιοπολιτικές (biopolitics) δίνουν στους πολίτες έναν νέο χώρο αμφισβήτησης στην άσκηση της κρατικής εξουσίας, οφείλουμε να εξετάσουμε τις δημόσιες πολιτικές για βιοτεχνολογία που θεσπίζουν οι «καπιταλιστικές τεχνολογικές δημοκρατίες».

Οι πολιτικές διαστάσεις της λήψης αποφάσεων σχετικά με τους κινδύνους που ενέχει η τεχνολογία για τις σύγχρονες κοινωνίες, οδήγησε στην εμφάνιση μια νέας μορφής πολιτικής διαχείρισης των κινδύνων. Υπό αυτές τις συνθήκες, ένα πλήθος δημόσιων αντιπαραθέσεων εμφανίζονται σήμερα σε πολλούς τεχνικούς τομείς, με θέμα τα επίπεδα κινδύνου που μπορούν να θεωρηθούν ως αποδεκτά, το ποιος είναι αρμόδιος να τα καθορίσει, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο θα πρέπει να γίνει κάτι τέτοιο. Διάφορα κοινωνικά κινήματα μάλιστα, αμφισβήτησαν τους ορισμούς των ειδικών σχετικά με τον κίνδυνο, και απαίτησαν να έχουν λόγο στη λήψη των αποφάσεων.

Σε αυτό το πλαίσιο, κατά την τελευταία εικοσιπενταετία του 20^{ου} αιώνα, η στάση

¹⁴ Sheila Jasanoff, *Designs on Nature: Science and Democracy in Europe and the United States*, Princeton University Press: 2005, p.14.

της κοινής γνώμης για τις βιοεπιστήμες άλλαξε δραστικά, με την έλευση της βιοτεχνολογίας και την διάδοση των βασικών γνώσεων της μοριακής βιολογίας πέραν του ακαδημαϊκού χώρου. Το γεγονός αυτό οδήγησε, σύμφωνα με τον Halldor Stefansson, «στον εμπλουτισμό της βιολογίας εννοιολογικά, καθώς αποδόθηκε σε αυτήν σημασία κοινωνικο-οικονομική, ρυθμιστική και τελικά ηθική»¹⁵. Η δημόσια συζήτηση που αναπτύχθηκε σχετικά με τα δυνητικά οφέλη ή τους κινδύνους που απορρέουν από τις πρόσφατες εξελίξεις στις βιοεπιστήμες και τη βιοτεχνολογία, συνδέθηκε κυρίως με θέματα που αφορούν το περιβάλλον και την ανθρώπινη υγεία και υπόσταση. Σε αυτό το πλαίσιο, τόσο η δημιουργία όσο και η διατήρηση μιας σχέσης αμοιβαίας κατανόησης και υποστήριξης ανάμεσα στους βιοεπιστήμονες, τους βιοτεχνολογούς και το κοινό έχει αποκτήσει νέο ενδιαφέρον.

Στον κοινωνικό διάλογο που διαμορφώνεται γύρω από τις βιοεπιστήμες και τη βιοτεχνολογία, εκτός από την επιστημονική κοινότητα, συμμετέχουν ο επιχειρηματικός και βιομηχανικός τομέας, ο οποίος άμεσα ή έμμεσα ενδιαφέρεται να προωθήσει ή να εκμεταλλευθεί τις δυνατότητες που του προσφέρει η βιοτεχνολογία. Επίσης, συμμετέχουν μια ειδική κατηγορία χρηστών-καταναλωτών, όπως για παράδειγμα οι ασθενείς ή οι συγγενείς τους που ευελπιστούν να επωφεληθούν από

διάφορες εφαρμογές της βιοτεχνολογίας (π.χ. μέσω της παραγωγής νέων θεραπευτικών φαρμάκων για την αντιμετώπιση των ασθενειών τους) και διάφορες κοινωνικές ομάδες και μη κυβερνητικές οργανώσεις που εκφράζουν ανησυχίες για τις επιπτώσεις της βιοτεχνολογίας σε τομείς όπως το περιβάλλον, ή τονίζουν τις ηθικές διαστάσεις διαφόρων εφαρμογών της. Παράλληλα, όπως σημειώνει η Στέλλα Ζαμπαρούκου, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης παίζουν πρωτεύοντα ρόλο τόσο στην μετάδοση των εξελίξεων από το χώρο των βιοεπιστημών και της βιοτεχνολογίας, καθώς και στην προβολή της αντιπαράθεσης και των διαφορετικών απόψεων στο ευρύ κοινό. Τέλος, το υπάρχον ρυθμιστικό και θεσμικό πλαίσιο επιδρά στις τεχνολογικές εξελίξεις, καθώς οριοθετεί το ευ-

¹⁵ Halldor Steffanson, «Εισαγωγή», στο Ευρωπαϊκό Εργαστήριο Μοριακής Βιολογίας-EEMB (European Molecular Biology Laboratory-EMBL), Halldor Stefansson (ανθολόγηση-παρουσίαση), *Το μέλλον των Βιοεπιστημών*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2006, σελ.3-4.

ρύτερο πλαίσιο μέσα στο οποίο διεξάγεται ο δημόσιος διάλογος, καθώς και το πλαίσιο μέσα στο οποίο διεξάγεται η επιστημονική και τεχνολογική έρευνα και αναπτύσσονται και διατίθενται τα νέα προϊόντα¹⁶.

Στο σημείο λοιπόν αυτό, επικεντρώνουμε το ενδιαφέρον μας στον τρόπο που γίνονται αντιληπτές οι εξελίξεις στη βιοτεχνολογία, και στην ευρύτερη συζήτηση γύρω από τους γενετικά τροποποιημένους οργανισμούς, την παραγωγή βιοφαρμάκων, τη γονιδιακή θεραπεία, τη θεραπευτική κλωνοποίηση και τα θέματα των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας των βιοτεχνολογικών εφευρέσεων.

Οι γενετικά τροποποιημένοι οργανισμοί είναι ζωντανοί οργανισμοί των οποίων το γενετικό υλικό έχει τροποποιηθεί μέσω διαδικασιών γενετικής μηχανικής, σύμφωνα με τις οποίες μεταβάλλεται η γενετική σύσταση ενός οργανισμού με την αφαίρεση, τροποποίηση ή την προσθήκη αντιγράφων από άλλους οργανισμούς¹⁷. Το κύριο επιχείρημα υπέρ της χρησιμοποίησης γενετικά τροποποιημένων φυτών στηρίζεται στην άποψη ότι προσφέρουν δυνατότητες για την καταπολέμηση του προβλήματος της πείνας στον αυξανόμενο πληθυσμό της γης, και ειδικότερα στις χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου. Υποστηρίζεται δηλαδή, ότι η καλλιέργεια γενετικά τροποποιημένων φυτών, όπως δημητριακών, ρυζιού κ.α., λόγω του ότι είναι ανθεκτικότερα σε ζιζάνια και βλαβερούς μικροοργανισμούς, και ικανά να αναπτύσσονται σε αντίξοες περιβαλλοντικές συνθήκες, οδηγεί σε μεγαλύτερες αποδόσεις ανά στρέμμα, αυξάνοντας έτσι την παραγωγή βασικών ειδών διατροφής¹⁸. Επισημαίνεται, λοιπόν, από πολλούς το γεγονός ότι «αυτοί που υποστηρίζουν την αναγκαιότητα ανάπτυξης γενετικά τροποποιημένων φυτών, τονίζουν το γεγονός ότι με αυτό τον τρόπο μπορεί να μειωθεί η χρήση φυτοφαρμάκων, να βελτιωθεί η παραγωγικότητα των χωρών του τρίτου κόσμου και να εμπλουτιστούν τα προϊόντα που παράγονται, ώστε να απαλλαγούν οι κάτοικοι των χωρών αυτών από διάφορες ασθένειες [οι οποίες κυρίως σχετίζονται με τον υποσιτισμό]»¹⁹. Ωστόσο εκφράζονται έντονες ανησυχίες και αμφιβολίες σε σχέση με τα παραπάνω επιχειρήματα για τα οφέλη από την ανάπτυξη των γενετικά τροποποιημένων φυτών. Έχει υποστηριχθεί από πολλούς ότι τα γενετικά τροποποιημένα φυτά έχουν μεγάλες πιθανότητες να μολύνουν γενετικά το περιβάλλον, διαβρώνοντας το φράγμα των ειδών που έστησε η φύση, και πιθανόν να δούμε στο μέλλον κρίσεις οικοσυστημάτων μετά την έφοδο-απελευθέρωση στη φύση τέτοιων φυτών.

¹⁶ Στέλλα Ζαμπαρλούκου, *Κοινωνικο-οικονομικές Διαστάσεις της Τεχνολογίας. Η ανάπτυξη της βιοτεχνολογίας στην Ελλάδα*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2004, σελ.113-114.

¹⁷ Ο ορισμός των γενετικά τροποποιημένων οργανισμών βασίζεται στο σχετικό ορισμό που δίνεται στο Λ. Λεφάκης, *Βιοτεχνολογικές εφευρέσεις: Έννομη προστασία και χορήγηση διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας*, Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2004, σελ.363-365. Εδώ θα πρέπει να κάνουμε μια διευκρίνιση ότι οι όροι γενετικά τροποποιημένοι οργανισμοί και γενετικά μεταλλαγμένοι οργανισμοί είναι ταυτόσημοι. Σημαίνουν και οι δυο την αλλαγή της γενετικής σύστασης ενός οργανισμού είτε αυτή έχει προέρθει μέσω τεχνικής μεθόδου είτε μέσω φυσικής διαδικασίας. Η διάκριση που γίνεται από πολλούς μεταξύ των δυο όρων είναι λανθασμένη.

¹⁸ Επιπλέον, η παραγωγή γενετικά βελτιωμένων τροφίμων όπως η προσθήκη της βιταμίνης Α στο ρύζι ή η δημιουργία ποικιλίας δημητριακών με αυξημένη πρωτεϊνική σύνθεση έχει τη δυνατότητα να σώσει τις ζωές εκατομμυρίων παιδιών στον αναπτυσσόμενο κόσμο ετησίως, ενώ παρόμοιες μέθοδοι εμπλουτισμού των γεωργικών και κτηνοτροφικών προϊόντων στη βιογεωργία βοηθούν στην παροχή μεγαλύτερων και θρεπτικότερων ποσοτήτων τροφίμων σε έναν ολοένα και αυξανόμενο πληθυσμό παγκοσμίως.

¹⁹ Στέλλα Ζαμπαρλούκου, *Κοινωνικο-οικονομικές Διαστάσεις της Τεχνολογίας. Η ανάπτυξη της βιοτεχνολογίας στην Ελλάδα*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2004, σελ.115.

Οι απόψεις λοιπόν γύρω από τις επιπτώσεις και τα οφέλη που μπορούν να προκύψουν δίστανται. Αυτοί που υποστηρίζουν την αναγκαιότητα ανάπτυξης των γενετικά τροποποιημένων φυτών, τονίζουν ότι οι μέθοδοι που χρησιμοποιεί η βιοτεχνολογία είναι επιστημονικά και τεχνολογικά ελεγμένες, και ως εκ τούτου σε μεγάλο βαθμό ασφαλείς. Ωστόσο, οι αντίπαλοι τους επισημαίνουν ότι δεν έχουν ερευνηθεί επαρκώς οι επιπτώσεις που θα έχουν αυτά τα προϊόντα στην ανθρώπινη υγεία και το περιβάλλον. Έρευνες έχουν δείξει ότι προϊόντα που προέρχονται από γενετικά τροποποιημένους οργανισμούς δύνανται να οδηγήσουν σε αλλεργίες, αύξηση της αντίστασης των μικροβίων στα αντιβιοτικά καθώς και στην πιθανή παραγωγή τοξικών ουσιών²⁰. Επίσης, έχει υποστηριχθεί ότι κατά την γενετική τροποποίηση ενός οργανισμού, η ένθεση-ενσωμάτωση ενός γονιδίου από ένα είδος οργανισμού στο γονιδίωμα του υπό τροποποίηση οργανισμού γίνεται τυχαία, και κατά συνέπεια είναι σε μεγάλο βαθμό άγνωστη η αλληλεπίδραση του με τα άλλα γονίδια του εν λόγω οργανισμού.

ΒΙΟΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΣΤΗΝ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΟΤΗΤΑ

Όσον αφορά τώρα το επιχείρημα των υποστηρικτών των γενετικά τροποποιημένων οργανισμών και των παραγώγων τους, ότι καθένας είναι ελεύθερος να επιλέξει αν θα αγοράσει ή όχι προϊόντα που προέρχονται από αυτά, αντιπαρατίθεται το επιχείρημα ότι η ανίχνευση του αν ένα προϊόν περιέχει ή προέρχεται από γενετικά τροποποιημένους οργανισμούς δεν είναι πάντα δυνατή, αν δεν υπάρχει το κατάλληλο σύστημα αναφοράς (π.χ. εγγραφής στην ετικέτα του προϊόντος ότι περιέχει ή προέρχεται από γενετικά τροποποιημένο οργανισμό). Μάλιστα, έχει υποστηριχθεί ότι αν το προϊόν έχει υποστεί επεξεργασία κατά την οποία αφαιρούνται τα σχετικά ίχνη από τους γενετικά τροποποιημένους οργανισμούς, αυτοί καθίσταται πλέον δύσκολο να εντοπιστούν από τους κρατικούς μηχανισμούς ελέγχου των τροφίμων, ούτως ώστε να ενημερωθούν οι καταναλωτές. Υπό αυτές τις συνθήκες, αν κάποιες επιχειρήσεις και βιομηχανίες τροφίμων θελήσουν να εισάγουν στην αγορά λαθραία τέτοια προϊόντα έχουν την δυνατότητα να το πράξουν.

Παράλληλα, παρότι έχει υποστηριχθεί ότι οι καλλιεργητές θα ωφεληθούν με την αυξανόμενη παραγωγικότητα και το χαμηλότερο κόστος σε ζιζανιοκτόνα-παρασιτοκτόνα, παρατηρείται οι σπόροι γενετικά τροποποιημένων φυτών να είναι πιο ακριβοί,

²⁰ Στέλλα Ζαμπαρλούκου, *Κοινωνικο-οικονομικές Διαστάσεις της Τεχνολογίας. Η ανάπτυξη της βιοτεχνολογίας στην Ελλάδα*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2004, σελ.115.

ενώ υπόκεινται σε αυστηρά δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας, που περιορίζουν τη χρήση τους πέρα από ένα ορισμένο, με βάση το νομοθετικό πλαίσιο, χρονικό διάστημα²¹. Μάλιστα όπως επισημαίνει η Στέλλα Ζαμπαρλούκου, «τα γενετικά τροποποιημένα φυτά αποτελούν πνευματική ιδιοκτησία των εταιρειών που τα παράγουν, οι οποίες διαθέτουν την αποκλειστική εκμετάλλευσή τους. Ως εκ τούτου η εξάρτηση των χωρών του τρίτου κόσμου από τις πολυεθνικές που παράγουν γενετικά τροποποιημένους σπόρους κρίνεται συνολικά ως επιζήμια για αυτές τις χώρες»²².

Ακόμη και στο επιχείρημα ότι η καλλιέργεια γενετικά τροποποιημένων φυτών θα μειώσει τη χρήση φυτοφαρμάκων, αντιπαρατίθεται η θέση ότι η χρήση τους μπορεί να οδηγήσει στη δημιουργία ανθεκτικότερων ζιζανίων, η αντιμετώπιση των οποίων θα απαιτήσει ισχυρότερα φυτοφάρμακα. Τέλος, στην θέση ότι δεν υπάρχουν ενδείξεις ότι οι γενετικά τροποποιημένοι οργανισμοί βλάπτουν το περιβάλλον, ερευνητικές μετρήσεις επισημαίνουν ότι ο κίνδυνος από την διάχυση στο φυσικό περιβάλλον

των γενετικά τροποποιημένων σπόρων (π.χ. σιτάρι) αλλά και γενετικά βελτιωμένων ζώων (π.χ. σολομών) κρίνεται μεγάλος. Οι συνέπειες της αλληλεπίδρασης των γενετικά τροποποιημένων οργανισμών δεν έχουν μελετηθεί με ακρίβεια, ενώ είναι πολύ πιθανό οι τροποποιημένοι οργανισμοί να υπερισχύσουν των φυσικών ή να συμβάλλουν στην αλλοίωση τους μέσω διασταυρώσεων με αυτούς. Επίσης, η επίδραση από την κατανάλωση υβριδικών και γενετικά τροποποιημένων τροφίμων, όπως η μεταλλαγμένη σόγια ή η κατανάλωση αγελαδινού γάλατος εμπλουτισμένου με βιταμίνες και χαμηλά λιπαρά από τον άνθρωπο δεν έχουν υπολογιστεί στο σύνολό τους²³.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες, οι πολίτες είναι ολοένα και περισσότερο δύσπιστοι και αρνητικοί στην υιοθέτηση των βιοτεχνολογικών προϊόντων στον διατροφικό τομέα, καθώς οι επιστήμονες δεν μπορούν να τους προσφέρουν την απαιτούμενη βεβαιότητα για την ασφάλεια αυτών των προϊόντων²⁴. Ύστερα μάλιστα από το ξέσπασμα των διατροφικών σκανδάλων με το μολυσμέ-

²¹ Σχετικά με το θέμα των πνευματικών δικαιωμάτων και τους περιορισμούς που θέτουν στους καλλιεργητές στο Λ. Λεφάκης, *Βιοτεχνολογικές εφευρέσεις: Έννομη προστασία και χορήγηση διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας*, Σάκκου-λας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2004, σελ.82-83.

²² Στέλλα Ζαμπαρλούκου, *Κοινωνικο-οικονομικές Διαστάσεις της Τεχνολογίας. Η ανάπτυξη της βιοτεχνολογίας στην Ελλάδα*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2004, σελ.115.

²³ Σταμάτης Ν.Αλαχιώτης, *Βιοηθική. Αναφορά στους γενετικούς και τεχνολογικούς νεωτερισμούς*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2004, σελ.83-92.

²⁴ Για ένα ποσοτικό δείκτη της γνώμης των ευρωπαίων πολιτών για την βιοτεχνολογία αναφέρουμε τις σχετικές δημοσκοπήσεις του Ευρωβαρόμετρου 1997, 2000, 2003. Αναφέρουμε ότι οι σχετικές μετρήσεις του Ευρωβαρόμετρου με τίτλο «European and Biotechnology 2002» και «European and Biotechnology 2005» διατίθενται μέσω του δικτυακού κόμβου http://ec.europa/research/biosociety/public_understanding/eurobarometer_en.htm.

νο βοδινό κρέας από την νόσο των τρελών αγελάδων και τις διοξίνες στα κοτόπουλα (τα οποία δεν συνδέονται βέβαια με τις εξελίξεις στη βιοτεχνολογία, αλλά αποτέλεσαν κεντρικό θέμα και αναδείχθηκαν με δραματικό τόνο από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο), η πίστη των πολιτών στα αποτελέσματα των επιστημονικών επιτροπών που διερεύνησαν το θέμα κλονίστηκε²⁵. Παράλληλα, αυτά τα γεγονότα ανέδειξαν και την ανεπάρκεια των κρατικών μηχανισμών και των πολιτικών που έπρεπε να ακολουθηθούν στον ευαίσθητο τομέα της διατροφής και της δημόσιας υγείας, συμβάλλοντας κατά αυτό τον τρόπο στην παραπέρα ενίσχυση της δυσπιστίας του κοινού απέναντι στα βιοτεχνολογικά προϊόντα.

Από την άλλη πλευρά, η δυνατότητα χρησιμοποίησης γενετικά τροποποιημένων οικοσυστημάτων θηλαστικών για την παραγωγή ακριβών φαρμάκων αναδύει μια θετική οπτική της εφαρμογής των βιοτεχνολογικών μεθόδων. Εν γένει, μετά την χαρτογράφηση του ανθρώπινου γονιδιώματος έχουν δημιουργηθεί νέες προοπτικές για την σύνθεση και παρασκευή νέας γενιάς αποτελεσματικότερων γενετικών φαρμάκων²⁶. Τέτοιοι στόχοι προσεγγίζονται με μικρομοριακές αλλαγές του γονιδιακού προϊόντος λ.χ. μιας πρωτεΐνης της οποίας η υπερέκκριση προκαλεί ανώμαλη κυτταρική λειτουργία και εκδήλωση ασθένειας. Ένα μικρομόριο-καταστολέας που αναστέλλει τη δραστηριότητα της εν λόγω πρωτεΐνης είναι δυνατό να επαναφέρει τη δράση της σε φυσιολογικά επίπεδα, και κατά' επέκταση και τη λειτουργία του κυττάρου. Ένα φάρμακο - καταστολέας λοιπόν, επιδρά κατευθείαν στο στόχο π.χ. την κίνηση της τυροσίνης, σε μερικές περιπτώσεις καρκίνων. Η αποκά- λυψη επίσης ποικίλων γονιδιακών παραλλαγών (πολυμορφισμών), πολλές από τις οποίες εμπλέκονται στην εκδήλωση

ασθενειών, σε συνδυασμό με την προσομοιωτική (σε ηλεκτρονικό υπολογιστή) μεθοδολογία και τη γνώση οργάνωσης και έκφρασης των γονιδίων, μακροπρόθεσμα θα συμβάλει στην εφαρμογή αυτής της ιατρικής, που αποκαλούμε προσωπική - εξατομικευμένη. Επιπλέον, ο πολυμορφισμός θα συμβάλει στην ταυτοποίηση γονιδίων που εμπλέκονται, αφ' ενός στην αποτελεσματικότητα της δράσης των φαρμάκων, αφ' ετέρου των παρενεργειών τους. Πα-

²⁵ Σχετικά με την πολιτική διαχείριση της νόσου των τρελών αγελάδων και τις επιπτώσεις της στο Λεωνίδα Λουλούδη, «Διακινδυνεύοντας τη δημόσια υγεία. Η πολιτική διαχείριση της ασθένειας των "τρελών αγελάδων"», στο Λεωνίδα Λουλούδη, Βασιλική Γεωργιάδου, Γιάννης Σταυρακάκης, *Φύση, Κοινωνία, Επιστήμη στην εποχή των "τρελών αγελάδων"*. Διακινδύνευση και Αβεβαιότητα, Νεφέλη, Αθήνα 1999, σελ. 17-62.

²⁶ Μια διεισδυτική ανάλυση της σημασίας και των αποτελεσμάτων του προγράμματος χαρτογράφησης του ανθρώπινου γονιδιώματος στο Maynard V. Olson, «Πρόγραμμα Χαρτογράφησης του Ανθρώπινου Γονιδιώματος: η άποψη ενός παίχτη», στο Halldor Stefansson (επιμ.), *Το μέλλον των Βιοεπιστημών*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2006, σελ.203-237.

ράλληλα, η ξενομεταμόσχευση, κατά την οποία εισάγονται γονίδια στα ζώα καθιστώντας τα όργανά τους συμβατά για μεταμόσχευση σε ανθρώπους, καθώς και η ανάπτυξη της μηχανικής ιστών διανοίγουν νέες θεραπευτικές πρακτικές²⁷.

Εδώ θα πρέπει να επισημάνουμε ότι οι ιατρικές και φαρμακευτικές εφαρμογές της βιοτεχνολογίας γίνονται περισσότερο αποδεκτές από το ευρύ κοινό από ότι η χρήση γενετικά τροποποιημένων οργανισμών, παρότι και εδώ εγείρονται σημαντικά ηθικά προβλήματα. Αυτό μπορεί να εξηγηθεί από το γεγονός ότι, στον ανεπτυγμένο κόσμο, η αξία της υγείας ως δημόσιο αγαθό αξιολογείται σε μεγάλο βαθμό θετικά, καθώς στις χώρες αυτές υπάρχει αφθονία γεωργικών και κτηνοτροφικών προϊόντων που παράγονται με συμβατικές μεθόδους, και τα οποία υπερκαλύπτουν τις άμεσες βιοποριστικές ανάγκες του πληθυσμού σε θέματα διατροφής. Το όφελος δηλαδή που αποκομίζουν οι καταναλωτές από εφαρμογές της βιοτεχνολογίας στην ιατρική και το φαρμακευτικό τομέα, είναι μεγαλύτερο από το όφελος που αποκομίζουν από την παραγωγή γεωργικών προϊόντων με χρήση βιοτεχνολογικών μεθόδων. Υπό αυτές τις συνθήκες, όπως διαπιστώνει η Στέλλα Ζαμπαρλούκου, «όσο περισσότερο γίνεται αντιληπτή ως ευεργετική μια συγκεκριμένη τεχνολογία, τόσο περισσότερο θεωρείται και ηθικά αποδεκτή»²⁸.

²⁷ Σταμάτης Ν.Αλαχιώτης, *Βιοηθική. Αναφορά στους γενετικούς και τεχνολογικούς νεωτερισμούς*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2004, σελ.106-108

²⁸ Στέλλα Ζαμπαρλούκου, *Κοινωνικο-οικονομικές Διαστάσεις της Τεχνολογίας. Η ανάπτυξη της βιοτεχνολογίας στην Ελλάδα*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2004, σελ.135.

ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΚΛΩΝΟΠΟΙΗΣΗΣ

Ας περάσουμε τώρα στο θέμα της κλωνοποίησης και της χρησιμοποίησης εμβρυϊκών βλαστικών κυττάρων για θεραπευτικούς σκοπούς. Αρχικά, η κλωνοποίηση στον άνθρωπο για αναπαραγωγικούς σκοπούς θεωρείται γενικά ως απαράδεκτη από άποψη δεοντολογική, ιατρική και ηθική διότι παραβιάζει μερικές από τις θεμελιώδεις αρχές που διέπουν την αναπαραγωγή, το σεβασμό του ανθρώπου και την προστασία του γενετικού υλικού. Η ηθική απόρριψη της κλωνοποίησης στηρίζεται στη θέση της διασφάλισης της μοναδικότητας του ανθρώπου, της ατομικότητας, της ελευθερίας και της προσωπικής του ταυτότητας, αλλά και στη θέση ότι αρνείται ταυτόχρονα στον κλώνο ένα ανοιχτό μέλλον. Κατά τον Donald Bruce «από τη φύση της η κλωνοποίηση, είναι μια πράξη που εμπεριέχει το στοιχείο του ελέγχου» ασκώντας μάλιστα ακόμα και ακούσια «μια μορφή ελέγχου πρωτοφανή για τον άνθρωπο, τον έλεγχο επί της γενετικής σύστασης ενός άλλου ατόμου». «Ο πλήρης γενετικός προκαθορισμός ενός άλλου ανθρώπου, πράγμα που αποτελεί εγγενές χαρακτηριστικό της ανθρώπινης κλωνοποίησης», καταλήγει ο Donald Bruce, «είναι καταρχήν λαθεμένος [καθώς] η γενετική ταυτότητα κάθε ατόμου θα πρέπει να είναι εγγενώς απρόβλεπτη και μη σχεδιασμένη, και δεν πρέπει να έχει μεσολαβήσει οποιαδήποτε ανθρώπινη παρέμβαση για τη διαμόρφωσή της»²⁹.

Οι ενστάσεις όμως δεν σταματούν εδώ. Η κλωνοποίηση ανθρώπων θα πρέπει να απορριφθεί για έναν ακόμη λόγο που δεν είναι άλλος από τους κινδύνους που εγκυμονεί για την υγεία. Με βάση δηλαδή τα όσα γνωρίζουμε για την κλωνοποίηση στα ζώα, θα ήταν εγκληματικό από μέρους των επιστημόνων να δοκιμάσουν στον άνθρωπο μια τεχνική που προκαλεί συχνά παραμορφώσεις, υπερμεγέθη έμβρυα και πρόωρο θάνατο στα πρόβατα και τα βοοειδή. Σε άλλες περιπτώσεις πάλι, ο κλώνος αντιμετωπίζεται εργαλειακά, ως μέσο για να επιτύχει το σκοπό του κάποιος άλλος, όπως για παράδειγμα στη δημιουργία ενός κλώνου ενός ατόμου που πάσχει με λευχαιμία για να μπορεί να γίνει μεταμόσχευ-

²⁹ Donald M. Bruce, «Βλαστικά κύτταρα, έμβρυα και κλωνοποίηση. Ξετυλίγοντας τα νήματα της ηθικής σε μια περίπλοκη διαμάχη», στο Halldor Stefansson (επιμ.), *Το μέλλον των Βιοεπιστημών*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2006, σελ.169.

ση μυελού των οστών χωρίς τον κίνδυνο της απόρριψης του μοσχεύματος. Ωστόσο, οι εφαρμογές αυτές παραβιάζουν μια βασική αρχή της ηθικής, αφού στις συγκεκριμένες περιπτώσεις η δημιουργία ενός νέου ατόμου γίνεται για χάρη κάποιου άλλου, όχι χάριν του ίδιου. Τέλος, υπάρχουν και οι αστάθμητοι ψυχολογικοί παράγοντες, καθώς κανείς δεν είναι σε θέση να γνωρίζει πώς μπορεί να νιώθει κάποιος που είναι κλώνος του πατέρα ή της μητέρας του ή κάποιος που μεγαλώνει μαζί με ένα δίδυμο αδερφό, ο οποίος όμως είναι μεγαλύτερος κατά μια γενιά³⁰. Από την άλλη πλευρά η θεραπευτική κλωνοποίηση είναι δυνατόν να συμβάλλει στην απάλυνση του ανθρώπινου πόνου, καθώς μπορεί να οδηγήσει στη δημιουργία οργάνων για μεταμόσχευση, χωρίς τον κίνδυνο της απόρριψης από τον οργανισμό του λήπτη. Αλλά και υπό αυτές τις συνθήκες, η κλωνοποίηση θεωρείται ένα πεδίο που έχει δημιουργήσει σοβαρότατους βιοηθικούς και δεοντολογικούς προβληματισμούς, και αυτό διότι παρακάμπτεται η φυσιολογική διαδικασία της αναπαραγωγής και κατασκευάζεται ένα έμβρυο για πειραματισμό. Το θέμα αυτό σχετίζεται με τον χρόνο εμφύχωσης του εμβρύου. Το θέμα του χειρισμού των εμβρύων λοιπόν, αποκτά νέες διαστάσεις υπό το πρίσμα της κλωνοποίησης, και αναπτύσσονται ποικίλες διερευνητικές σκέψεις ηθικοφιλοσοφικού και ηθικοπλαστικού περιεχομένου. Το κύριο θέμα που οφείλουμε να απαντήσουμε έγκειται στο ερώτημα αν το πρώιμο έμβρυο είναι ηθικό ισοδύναμο ενός προσώπου, καθώς υπάρχει αδυναμία ταύτισης ενός εμβρύου μέχρι 14 ημερών με ένα πρόσωπο. Πέραν τούτου, αν και κανένα απλό κριτήριο από μόνο του όπως λ.χ. ο φαινότυπος, η αυτοσυνειδησία, η δυνατότητα έκφρασης αναγκών και επιθυμιών ή ακόμα και το αίσθημα του πόνου δεν μπορεί να είναι αποφασιστικά επιβεβαιωτικό της συνείδησης, η απουσία όλων τους από το πρώιμο έμβρυο υποστηρίζει την άποψη ότι δεν είναι το έμβρυο ένα πραγματικό ανθρώπινο όν, είναι κάτι διαφορετικό, που όμως χρειάζεται το σεβασμό μας επειδή μπορεί να γίνει σαν εμάς³¹.

³⁰ Donald M. Bruce, «Βλαστικά κύτταρα, έμβρυα και κλωνοποίηση. Ξετυλίγοντας τα νήματα της ηθικής σε μια περίπλοκη διαμάχη», στο Halldor Stefansson (επιμ.), *Το μέλλον των Βιοεπιστημών*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2006, σελ.170-171.

³¹ Σταμάτης Ν. Αλαχιώτης, *Βιοηθική. Αναφορά στους γενετικούς και τεχνολογικούς νεωτερισμούς*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2004, σελ.93-101.

Καθώς λοιπόν η θεραπευτική κλωνοποίηση και η βιοιατρική έρευνα εστιάζουν την προσοχή τους στην αξιοποίηση των εμβρυϊκών βλαστικών κυττάρων, τα οποία είναι πολυδύναμα και μπορούν να διαφοροποιηθούν σε κάθε τύπο ιστού και οργάνου προς μεταμόσχευση, τα ζητήματα που εγείρονται αφορούν τόσο το ηθικό status του εμβρύου σε σχέση με αυτήν έρευνα και την θεραπεία, όσο και με το κατά πόσο είναι ηθικά αποδεκτή η προγραμματισμένη δημιουργία ενός εμβρύου με σκοπό όχι τη γέννηση ενός παιδιού, αλλά την παραγωγή συγκεκριμένων τύπων κυττάρων. Σύμφωνα με την πεποίθηση που βρίσκεται στο ένα άκρο, το έμβρυο στα πρώτα στάδια ανάπτυξης είναι μια μάζα κυττάρων και τίποτε παραπάνω. Η έρευνα πάνω σε αυτό επιτρέπεται, επειδή το έμβρυο δεν έχει αναπτυχθεί και επειδή δεν μπορεί να επιβιώσει έξω από την μήτρα. Μπορεί επίσης χωρίς πρόβλημα να χρησιμοποιείται τακτικά ως πηγή βλαστικών κυττάρων. Σύμφωνα τώρα με την αντίθετη άποψη, το έμβρυο φέρει ανθρώπινο status από τη στιγμή της σύλληψης, και άρα δεν επιτρέπεται να γίνει πάνω σε αυτό καμία ερευνητική ενέργεια και χρήση που δεν έχει σκοπό να ωφεληθεί το συγκεκριμένο αυτό έμβρυο³². Όσον αφορά λοιπόν τις δυο αυτές διαμετρικά αντίθετες θέσεις, η ηθική στάση που τηρεί η καθεμία απέναντι στο θέμα των εμβρυϊκών βλαστικών κυττάρων είναι ξεκάθαρη. Για την αντιμετώπιση αυτών των ζητημάτων έχουν αναπτυχθεί μια σειρά από ρυθμιστικές προτάσεις που πλαισιώνονται από τα εξής κανονιστικά σημεία: να υπάρχει νόμιμη κατοχύρωση μη ανάπτυξης των εμβρύων πέραν των 14 ημερών, να δημιουργηθεί μια διεθνής επιτροπή η οποία να εποπτεύει τις σχετικές έρευνες, να απαγορευθεί το εμπόριο ζωντανών κλωνοποιημένων εμβρύων, να υπάρχει συνεχής προσπάθεια για όλο και υψηλότερα βιοηθικά standards τέτοιων ερευνών, να εντατικοποιηθεί η σχετική έρευνα απομόνωσης βλαστοκυττάρων χωρίς την καταστροφή του εμβρύου ή από άλλες πηγές εκτός των εμβρύων³³.

Κλείνοντας, κρίνουμε σκόπιμο να εστιάσουμε την προσοχή μας στο ζήτημα των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας σε σχέση με τις βιοτεχνολογικές εφευρέσεις, ένα θέμα που προσέκλυσε το δημόσιο ενδιαφέρον σε μεγάλο βαθμό, καθώς τίγονται ζητήματα όπως το κατά πόσο μπορούμε να πατεντάρουμε την ζώσα ύλη και τα προϊόντα που παράγονται από αυτή. Σύμφωνα λοιπόν με τον Stephen Hilgartner, «οι αποφάσεις σχετικά με την πνευματική ιδιοκτησία δεν αφορούν απλώς τους τρόπους με τους οποίους μπορούν να δοθούν κίνητρα και να επιβραβευθούν οι νέες καινοτομίες. Τίθεται επίσης το ζήτημα ευθύνης, ελέγχου και κυριαρχίας. Στην περίπτωση της βιοτεχνολογίας, οι αποφάσεις αυτές δεν θα καθορίσουν μόνο το θέμα της ιδιοκτησίας των νέων τεχνολογιών, αλλά θα επηρεάσουν επίσης και το κόστος τους, τη διάθεση τους, την εξέλιξή τους, τους θεσμούς και τις αξίες που θα διέπουν την εφαρμογή τους και τους φορείς επίβλεψης και ελέγχου των διαφορών πλευρών της όλης διαδικασίας. Αυτές οι πλευρές της πολιτικής της πνευματικής ιδιοκτησίας έγιναν ορατές κατά τη δεκαετία του 1990 και αποτέλεσαν μια σειρά νέων προκλήσεων για τους κυρίαρχους θεσμούς. Η σημασία των αλλαγών που

³² Donald M. Bruce, «Βλαστικά κύτταρα, έμβρυα και κλωνοποίηση. Ξετυλίγοντας τα νήματα της ηθικής σε μια περίπλοκη διαμάχη», στο Halldor Stefansson (επιμ.), *Το μέλλον των Βιοεπιστημών*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2006, σελ.173-174.

³³ Σταμάτης Ν. Αλαχιώτης, *Βιοηθική. Αναφορά στους γενετικούς και τεχνολογικούς νεωτερισμούς*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2004, σελ.93-101.

προκάλεσαν δεν έχει ακόμα εκτιμηθεί πλήρως, είναι όμως πολύ πιθανό ότι οι προκλήσεις που συνοδεύουν τα θέματα πνευματικής ιδιοκτησίας θα είναι ανάλογες με αυτές που σχετίζονται με τη διαχείριση κινδύνων»³⁴.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ☞ Don Ihde, Φιλοσοφία της Τεχνολογίας. Μια εισαγωγή, Κάτοπτρο, Ιούνιος 2004.
- ☞ Donald M. Bruce, «Βλαστικά κύτταρα, έμβρυα και κλωνοποίηση. Ξετυλίγοντας τα νήματα της ηθικής σε μια περίπλοκη διαμάχη», στο Halldor Stefansson (επιμ.), Το μέλλον των Βιοεπιστημών, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2006.
- ☞ Halldor Steffanson, «Εισαγωγή», στο Ευρωπαϊκό Εργαστήριο Μοριακής Βιολογίας-EEMB (European Molecular Biology Laboratory-EMBL), Halldor Stefansson (ανθολόγηση-παρουσίαση), Το μέλλον των Βιοεπιστημών, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2006.
- ☞ J. N. Saddler, Gashol, a step to energy independence, T. P. Lyons, Alltech Technical Publications, 1982.
- ☞ J.E. McGuire, «Επιστημονική Αλλαγή: Προοπτικές και Προτάσεις», στο Merrilee H. Salmon και άλλοι, Εισαγωγή στην Φιλοσοφία της Επιστήμης, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 4η έκδοση, Ηράκλειο 2003.
- ☞ Mark A. Payton, «Production of ethanol by thermophilic bacteria», Trends in Biotechnology, Volume 2, Issue 6, November - December 1984, Pages 153-158.
- ☞ Maynard V. Olson, «Πρόγραμμα Χαρτογράφησης του Ανθρώπινου Γονιδιώματος: η άποψη ενός παίχτη», στο Halldor Stefansson (επιμ.), Το μέλλον των Βιοεπιστημών, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2006.
- ☞ Philip V. Ammirato, David A. Evans, Christopher E. Flick, Robert J. Whitaker and William R. Sharp, «Biotechnology and agricultural improvement», Trends in Biotechnology, Volume 2, Issue 3, May - June 1984, Pages 53-58.
- ☞ Rob Raven and Greert Verbong, «Dung, Sludge and Landfill: Biogas Technology in the Netherlands, 1970-2000», Technology and Culture, volume 45, number 3, July 2004, pp.519-539.
- ☞ Robert Bud, The Uses of Life: A History of Biotechnology, Cambridge University Press, New Ed edition, 1994.
- ☞ Sheila Jasanoff Designs on Nature: Science and Democracy in Europe and the United States, Princeton University Press: 2005.
- ☞ Stephen Hilgartner, «Θέματα πνευματικής ιδιοκτησίας», στο Halldor Stefansson (επιμ.), Το μέλλον των Βιοεπιστημών, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2006.
- ☞ Δημήτρης Σκάκλος, «Μεταμοντέρνα Τρομοκρατία: Ο επερχόμενος Αρμαγεδών(?)», future, τεύχος 5ο, Χειμώνα 1998-99, σελ.54-57.
- ☞ Λ. Λεφάκης, Βιοτεχνολογικές εφευρέσεις: Ένομη προστασία και χορήγηση διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας, Σάκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2004.
- ☞ Λεωνίδας Λουλούδης, «Διακινδυνεύοντας τη δημόσια υγεία. Η πολιτική διαχείριση της ασθένειας των "τρελών αγελάδων"», στο Λεωνίδας Λουλούδης, Βασιλική Γεωργιάδου, Γιάννης Σταυρακάκης, Φύση, Κοινωνία, Επιστήμη στην εποχή των "τρελών αγελάδων". Διακινδύνευση και Αβεβαιότητα, Νεφέλη, Αθήνα 1999.
- ☞ Παναγιώτης Καλογεράτος, Το Λεξικό της Δημοκρατίας, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σακκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 2001, σελ.447-448.
- ☞ Σταμάτης Ν.Αλαχιώτης, Βιοηθική. Αναφορά στους γενετικούς και τεχνολογικούς νεωτερισμούς, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2004.
- ☞ Στέλλα Ζαμπάρλουκου, Κοινωνικο-οικονομικές Διαστάσεις της Τεχνολογίας. Η ανάπτυξη της βιοτεχνολογίας

³⁴ Stephen Hilgartner, «Θέματα πνευματικής ιδιοκτησίας», στο Halldor Stefansson (επιμ.), Το μέλλον των Βιοεπιστημών, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2006, σελ.248.

Δύναμη Αντίδρασης του NATO (NRF NATO Response Force)

ΚΕΙΜΕΝΟ:
Ανχης (ΠΖ) Δημήτριος Τσιπίδης

... «Το NATO μετά το πέρας του ψυχρού πολέμου αλλάζει τη φιλοσοφία του ως προς τη συγκρότηση των δυνάμεών του, που από μεγάλες και μαζικές μεταπίπτουν σε ευκίνητες και ικανές». Πρώην Δκτής του SACEUR, Στρατηγός James L. Jones.

Στη διάσκεψη κορυφής της Πράγας, οι Σύμμαχοι προχώρησαν σε συγκεκριμένες πολιτικές δεσμεύσεις για να βελτιώσουν τις δυνατότητες σε κρίσιμους τομείς, για σύγχρονες επιχειρήσεις από στρατιωτικής πλευράς. Οι κύριοι τομείς δυνατοτήτων συμπεριλαμβάνουν αεροπορική και θαλάσσια μεταφορά, εναέριο ανεφοδιασμό, μονάδες υποστήριξης μάχης και υπηρεσιών μάχης ικανές να αναπτυχθούν, διοίκηση, έλεγχος και επικοινωνίες, παρακολούθηση

Διασυμμαχική Διακλαδική Δύναμη Επιχειρήσεων (Combined Joint Task Force CJTF)

NRF

του εδάφους από αέρος, συλλογή πληροφοριών, παρακολούθηση και κατάκτηση στόχων, πολεμική αποτελεσματικότητα, συμπεριλαμβάνοντας τα κατευθυνόμενα με ακρίβεια πυρομαχικά, την καταστολή της εχθρικής αεράμυνας και τις χημικές, βιολογικές, ραδιολογικές και πυρηνικές αμυντικές δυνατότητες.

Την ίδια στιγμή, οι Σύμμαχοι συμφώνησαν να δημιουργήσουν μια τεχνολογικά προηγμένη Νατοϊκή Δύναμη Αντίδρασης που θα είναι ικανή να κινείται γρήγορα οπουδήποτε χρειάζεται. Επίσης προσυπέγραψαν το περίγραμμα μιας νέας, πιο λιτής και αποτελεσματικής στρατιωτικής δομής Δυνάμεων και Διοίκησης (NFS NATO Force Structure & NCS NATO Command Structure).

Χαρακτηριστικά της δύναμης αυτής θα είναι η υψηλή ετοιμότητα, η ανάπτυξη, η διατήρησή της για μεγάλο χρονικό διάστημα και η πολυεθνικότητά της, συγκροτημένη από μονάδες ξηράς, αέ-

Δκτής SACEUR Στυγος James L. Jones

ρα και θάλασσας, με σκοπό να διεξάγει επιχειρήσεις όταν είναι απαραίτητο και οπουδήποτε και αν αποφασιστεί από το Βορειοατλαντικό Συμβούλιο. Δύναται να ενεργήσει με τις πιο ικανές δυνάμεις σε σύντομο χρονικό διάστημα. Έτσι, η μέγιστη επιχειρησιακή πρωτοβουλία που λήφθηκε κατά τη Σύνοδο κορυφής της Πράγας το Νοέμβριο του 2002, είναι η δημιουργία της Δύναμης Αντίδρασης του NATO, (NRF) NATO RESPONSE FORCE. Η δύναμη αυτή είναι υψηλής τεχνολογίας, ευέλικτη, ικανή να αναπτυχθεί γρήγορα, διαλειτουργική και αυτόνομη για ορισμένο χρονικό διάστημα, και η οποία συμπεριλαμβάνει χερσαία, θαλάσσια και αεροπορικά στοιχεία, που είναι ικανά να εκπληρώσουν το πλήρες φάσμα των αποστολών της Συμμαχίας. Η ανάπτυξη αυτής της υψηλής ετοιμότητας δύναμης θα λειτουργήσει επίσης και ως καταλύτης για την προώθηση των βελτιώσεων και για μεγαλύτερη

διαλειτουργικότητα στις στρατιωτικές δυνατότητες της συμμαχίας, ώστε να διασφαλιστεί ο συνεχής μετασχηματισμός τους προκειμένου να ανταποκριθούν στις εξελισσόμενες προκλήσεις για την ασφάλεια.

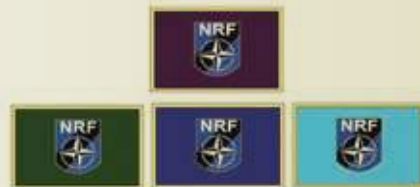
ΤΟ ΕΜΒΛΗΜΑ ΤΗΣ NRF

Η βάση του εμβλήματος είναι μια ασπίδα με τα παραδοσιακά χρώματα του NATO: άσπρο και σκούρο μπλε. Η συντόμευση NRF σημαίνει NATO Response Force. Η μαύρη ζώνη από επάνω δεξιά προς τα κάτω αριστερά σημαίνει τη «δύναμη» που το NATO μπορεί να χρησιμοποιήσει για την επίτευξη του σκοπού του. Το άστρο του NATO αντανακλά την πολυεθνικότητα, η ασπίδα στολίζεται από ένα χρυσό περίγραμμα που δίνει έμφαση στην αξία της NRF για την ικανότητά της ως εκστρατευτική δύναμη.

ΟΙ ΣΗΜΑΙΕΣ ΤΩΝ ΔΙΟΙΚΗΣΕΩΝ ΤΗΣ NRF

Υπάρχουν 4 επίσημες σημαίες διοικήσεως: Μία για κάθε Joint Force Commander (JFC) και τρεις για τα Component Commanders (CC) εν υπηρεσία της NRF. Οι σημαίες έχουν αντίστοιχα τα εξής χρώματα: βαθύ βυσσίни για το JFC, αντανακλώ-

ντας τη διακλαδικότητα, το πράσινο για το χερσαίο στρατηγείο, σκούρο μπλε για το ναυτικό και γαλάζιο για το αεροπορικό. Όλες οι σημαίες φέρουν ολόκληρο το έμβλημα της NRF στο κέντρο.

Αποστολή της δύναμης αυτής, είναι η ανάπτυξη της στην περιοχή επιχειρήσεων ως αυτοτελούς δύναμης (stand-alone force), η οποία θα είναι ικανή να προλαμβάνει κρίσεις-συγκρούσεις που λαμβάνουν χώρα εκεί, αποκλιμακώνοντας την ένταση που υφίσταται. Να ενεργεί ως αρχική δύναμη εισόδου ακολουθουσών δυνάμεων, ως προπομπός (Initial Entry Force), για να διευκολύνει την άφιξη αυτών. Να αποτελεί μέρος μεγαλύτερων δυνάμεων που ενεργούν σε μια περιοχή, και να συνεισφέρει ενεργά στις επιχειρήσεις που διεξάγει η Συμμαχία. Τα κράτη μέλη ορίζουν δυνάμεις για την NRF σε μία κυκλική βάση κατά την ανά εξάμηνο εναλλαγή της σύνθεσής της. Με βάση την εκπαίδευση και την πιστοποίηση, οι δυνάμεις αυτές είναι σε βμηνη ετοιμότητα κι έτσι επιτυγχάνεται μία μόνιμα ανεπτυγμένη δύναμη έτοιμη να δράσει όπου και όποτε χρειαστεί. Τα 3 στρατηγεία JFC (Joint Force Commanders) της Νάπολης (Naples), Μπρούνσουμ (Brunssum) και Λισσαβόνας (Lisbon) έχουν κυκλικά την εναλλαγή της διοίκησης, και διοικούν τις δυνάμεις τους σύμφωνα με τις κατευθύνσεις που έχουν από το SHAPE. Παρομοίως, οι διοικήσεις των διακλαδικών στρατηγείων της NRF επιλέγονται από τις αντίστοιχες υψηλής ετοιμότητας δυνάμεις (High Readiness Force) της Δομής Διοίκησης του NATO (NATO Command Structure). Με την ενεργοποίησή της, τα κράτη μέλη του NATO μεταβιβάζουν την εξουσιοδότηση για χρήση των δυνάμεων υπό τον SACEUR, κι έτσι η NRF θα είναι σε θέση να αναπτύσσεται στη περιοχή όπου υπάρχει κρίση εντός 5 ημερών, το κάθε στρατηγείο δε, είναι συγκροτημένο αναλόγως της αποστολής που αναλαμβάνει, και είναι

ικανό να ενεργήσει μόνο του χωρίς καμιά εξωτερική βοήθεια για 1 μήνα.

Ημερομηνίες ορόσημα για την NRF είναι οι παρακάτω: Το Σεπτέμβριο του 2002, ο υπουργός άμυνας των ΗΠΑ Ντόναλντ Ράμσφελντ πρότεινε τη δημιουργία μιας αρχικής δύναμης αντίδρασης. Το εναρκτήριο λάκτισμα δόθηκε μερικώς μήνες αργότερα στην Πράγα, το Νοέμβριο του 2002. Ήταν η συμφωνία που πραγματοποιήθηκε στην ομώνυμη πόλη, όπου τα κράτη μέλη της Συμμαχίας ουσιαστικά βρήκαν μια φόρμουλα για τις προκλήσεις της εποχής μεταξύ των παραδοσιακών απειλών στην Ευρώπη, και αυτών αντίστοιχα που υφίσταται παγκόσμια όλη η ανθρωπότητα. Με στόχο την εκτέλεση των αποστολών του, το NATO πρέπει να είναι ικανό να αναπτύξει δυνάμεις που να μπορούν να μετακινηθούν γρήγορα όπου και αν χρειαστεί, μετά από απόφαση του Βορειοατλαντικού Συμβουλίου, και να διεξάγουν τις επιχειρήσεις σε οποιαδήποτε απόσταση εγκαίρως στο χρόνο που απαιτείται για την επίτευξη των ΑΝΣΚ. Μέρος αυτού αποτελεί και η απόφαση να δημιουργηθεί η NRF. Τον Ιούνιο λοιπόν του 2003, εγκρίθηκε η κεντρική ιδέα της NRF και η πρώτη συγκέντρωση πραγματοποιήθηκε τον Ιούλιο στο SHAPE. Τον Οκτώβριο, η πρώτη συγκροτηθείσα δύναμη της NRF αποτελούνταν από 4000 άνδρες. Ένα χρόνο αργότερα στην πρώτη της αξιολόγηση, το 2004, η αρχική επιχειρησιακή ετοιμότητα (IOC Initial Operational Capability) αυξήθηκε σε 17000. Σύμφωνα με την συμφωνία της Πράγας η τελική FOC (Full Operational Capability) πραγματοποιήθηκε τον Ιούνιο του 2006, με τη συμμετοχή 25000 ανδρών περίπου, μετά το πέρας της άσκησης Steadfast Jaguar 06

στο νησί Cape Verde Δυτικά της Αφρικής στον Ατλαντικό Ωκεανό. Από τα αρχικά της βήματα, η NRF εξελίχθηκε σε ένα πολύ δυνατό και αποτελεσματικό στρατιωτικό όργανο του NATO, και είναι η βασική δύναμη που επιτρέπει στη Συμμαχία να αντιμετωπίσει απειλές για την ασφάλεια και σταθερότητα στο νέο κόσμο.

Η NRF είναι μία διακλαδική δύναμη υψηλής ετοιμότητας, συγκροτημένη από μονάδες ξηράς, αέρα και θάλασσας, όπου μπορεί να αναπτυχθεί γρήγορα, όπου και όποτε χρειαστεί. Η δύναμη αυτή δίνει στο NATO τη δυνατότητα να ανταποκριθεί ταχύτατα στις διάφορες κρίσεις που παρουσιάζονται σε οποιοδήποτε μέρος του κόσμου. Η καινοτομία της NRF είναι η σύλληψη της ιδέας για τη δημιουργία αυτής της διακλαδικής δύναμης, ομοιόμορφα εκπαιδευμένης και πλήρως έτοιμης για ανάπτυξή της σε μεγάλες αποστάσεις. Σκοπός της είναι να εξασφαλίσει στο NATO μια εύρωστη και αξιόπιστη, υψηλής ετοιμότητας διακλαδική δύναμη, ικανή να αναπτυχθεί γρήγορα για να εκτελέσει οποιαδήποτε αποστολή της δοθεί μέσα ή έξω από την Ευρωατλαντική περιοχή. Επιπλέον, ως αναπτυσσόμενη δύναμη, εξοπλισμένη με την αιχμή της τελευταίας λέξης της τεχνολογίας, θα μπορεί να είναι καταλύτης στο να προωθήσει βελτιώσεις στις στρατιωτικές δυνατότητες και στη δομή δυνάμεων τόσο της Συμμαχίας όσο και των επιμέρους κρατών μελών. Επιπρόσθετα επιτυγχάνεται και η μεταλαμπάδευση-εξέλιξη των μη συμμετεχόντων εθνικών δυνάμεων στην NRF, σε μεθόδους και τακτικές που χρησιμοποιεί το NATO. Η πολιτική εξουσιοδότηση για τη χρήση της NRF θα δοθεί από το Βορειοατλαντικό Συμβούλιο με την τυπική διαδικασία της ομόφωνης απόφασης (consensual decision).

Η δομή της NRF (STRUCTURE) φαίνεται στον πίνακα 1.

Η NRF είναι (πίνακας 2):

- Joint Force: Μία διακλαδική δύναμη αποτελούμενη από στοιχεία ξηράς, αέρα και θάλασσας.

- Permanently Available: Μόνιμα διαθέσιμη κατόπιν αιτήσεως από το Βορειοατλαντικό Συμβούλιο.

- At very High Readiness: Υψηλής ετοιμότητας, δυνάμενη να αναπτυχθεί εντός 5-30 ημερών.

- Highly Mobile: Ταχυκίνητη μέσα ή έξω από την Ευρωατλαντική περιοχή

- Self-Sustainable: Αυτάρκης για 30 ημέρες, ή περισσότερες αν ανεφοδιαστεί.

- Tailored: Προσαρμοσμένη στις ανάγκες της αποστολής.

- Technologically advanced: Εξοπλισμένη τεχνολογικά, αποτελεί την κύρια δύναμη του NATO.

Η NRF μπορεί (πίνακας 2):

Κάτω από την αρχή ότι «πρώτη δύναμη μέσα, πρώτη δύναμη έξω»,

- να ενεργήσει ως αυτοτελής δύναμη (Stand Alone Force) για:

- Ανθρωπιστική βοήθεια (humanitarian assistance).

- Αντιτρομοκρατία (counter terrorism).

- Εκκενώσεις Πολιτών (evacuation of civilians).

- Επιχ/σεις εμπάργκο (embargo operations).

- Επίδειξη δυνάμεως με σκοπό την υποστήριξη της διπλωματίας (demonstrating).

- Αρχική δύναμη εισόδου -μέρος μεγαλύτερης δύναμης (initial entry).

- να χρησιμοποιηθεί με άλλες δυνάμεις σε άλλες επιχειρήσεις του NATO.

Η NRF ως δύναμη, είναι συγκροτημένη από στοιχεία ξηράς, αέρα και θάλασσας.

Πίνακας 1

Πίνακας 2

σας, καθώς και από δυνάμεις ειδικών επιχειρήσεων, όπως ειδικές δυνάμεις και δυνάμεις ψυχολογικών επιχ/σεων. Συνολικά 25000 άνδρες είναι σε πλήρη επιχειρησιακή ετοιμότητα, για κάθε δμηνο (rotation). Όταν ληφθεί η διαταγή ενεργοποίησης, τα στρατηγεία που έχουν τις κατάλληλες δυνάμεις είναι σε θέση να εκτελέσουν με τον καλύτερο τρόπο την αποστολή που θα τους ανατεθεί. Ως παράδειγμα, για την εκτέλεση μιας ειρηνευτικής αποστολής υποστήριξης και χωρίς να αναμένεται εχθρική αντίδραση θα χρειαζόταν ίσως και το 1/3 της συνολικής δύναμης. Οι δυνάμεις που διατίθενται στην NRF είναι ακόλουθες με αυτές που διαθέτουν τα κράτη μέλη και τις αντίστοιχες ανάγκες που καθορίζει ο SACEUR, ένα χρόνο τουλάχιστον πριν την αρχή της εκπαίδευσής τους μέσω της CJSOR (Διασυμμαχική Διακλαδική Δήλωση Απαιτήσεων - Combined Joint Statement of requirement) για την NRF των επόμενων εξαμήνων.

Δκτης της NRF αναλαμβάνει σε ετήσια βάση εκ περιτροπής ο ένας εκ των 3 διοικητών των Διοικήσεων Διακλαδικών Δυνάμεων (JFC (Joint Force Command)) της Νάπο-

λης, του Μπρούνσουμ και της Λισσαβόνας αντίστοιχα, υπό τη στρατηγική διοίκηση φυσικά του SACEUR. Ηγούνται των δυνάμεών τους, καθ' όλη τη διαδικασία, μέχρι την περίοδο της ετοιμότητας. Παρομοίως οι υφιστάμενες κλαδικές διοικήσεις της NRF (τμηματικές διοικήσεις στρατού, αεροπορίας, ναυτικού), ασκούνται διαδοχικά από τα στρατηγεία των Δυνάμεων Υψηλής Ετοιμότητας (HRF HQs) της δομής δυνάμεων του NATO. Η εκπαίδευση χωρίζεται σε 3 φάσεις. Η πρώτη είναι στο επίπεδο Μονάδας, διαρκεί 1,5 έτος και αφορά την τακτική εκπαίδευση, η οποία είναι εθνική ευθύνη κατά 3/4 και κατά την οποία οι μονάδες αυτές πρέπει να επιτύχουν τα στάνταρντ που θέτει το NATO. Η δεύτερη φάση διαρκεί 6 μήνες και είναι στο επίπεδο των τμηματικών διοικήσεων του κλάδου τους, υπό την ευθύνη ολοκληρωτικά πλέον του NATO, με σκοπό να εξασφαλιστεί ότι έχουν επιτευχθεί τα απαιτούμενα επίπεδα επαγγελματικότητας και διαλειτουργικότητας. Η Τρίτη φάση αφιερώνεται σε εντατική εκπαίδευση σε θέματα επικοινωνιών, διοίκησης και ελέγχου, και ολοκληρώνεται με μία άσκηση όπου πιστοποιείται ότι η NRF είναι επιχειρησιακά έτοιμη (FOC). Με το πέρας της πιστοποίησης

ξεκινάει και η περίοδος της επιχειρησιακής ετοιμότητας κατά τη διάρκεια της οποίας μπορεί να αναπτυχθεί και να ενεργήσει, για τους επόμενους 6 μήνες.

ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ ΤΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ ΤΗΣ NRF

Ανάλογα με τον τύπο και το αρχικό επίπεδο εκπαίδευσης των δυνάμεων, και έχοντας κατά νου ότι η περίοδος ετοιμότητας (standby) για τις χερσαίες δυνάμεις διαρκεί 6 μήνες (12 για τις ναυτικές και αεροπορικές), η συνολική διάρκεια

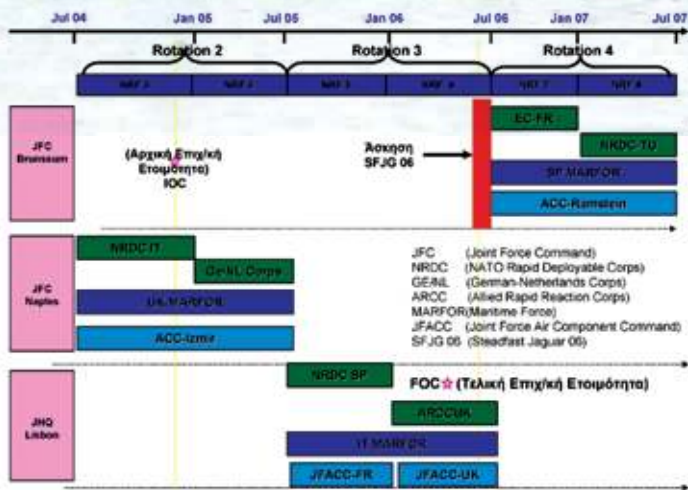
Για τον έλεγχο εκπαίδευσης αυτών των δυνάμεων και στρατηγείων, οι ειδικοί του NATO ανέπτυξαν ένα περιεκτικό και εντατικό πρόγραμμα με σκοπό να εξασφαλίζεται ότι τα εμπλεκόμενα στρατηγεία και δυνάμεις πληρούν τα στάνταρς της NRF. Περιλαμβάνει ασκήσεις, εκπαιδεύσεις, αξιολογήσεις και τεστ διευθυνόμενα από το NATO και τα έθνη.

Η κυκλική εναλλαγή (Rotation) της NRF έχει τη μορφή που φαίνεται στον πίνακα 3. Αυτή τη στιγμή βρισκόμαστε στο rotation 4 και στην NRF 7, με υπεύ-

συμμετοχής των δυνάμεων δεν μπορεί να διαρκέσει περισσότερο από 2 έτη. Η διαδικασία πιστοποίησης ακολουθεί όλη την κλίμακα της ιεραρχίας, από το ανώτερο στρατηγείο του SHAPE, μέχρι το επίπεδο των επιχειρησιακών JFC και τακτικών Component Commands (CC Lands Air Mar).

NRF Χρονοδιάγραμμα Εναλλαγής 2004-2007

Πίνακας 3: Χρονοδιάγραμμα Εναλλαγής (Rotation)

θυνες δυνάμεις για την ξηρά το EURO CORPS (EC-FR) από τη Γαλλία, για το ναυτικό το SPANISH MARITIME FORCE από την Ισπανία, και για την αεροπορία το Στρατηγείο της Τμηματικής Διοίκησης Αεροπορίας του Ραμστάιν (ACC-Ramstein). Τα επιχειρησιακά και τακτικά στρατηγεία της NRF εναλλάσσονται ανά 6μηνο για να μοιράζονται το φορτίο, και να διατηρούνται στο ίδιο επίπεδο εκπ/σης και ετοιμότητας. Έτσι τα 3 επιχ/κά στρατηγεία της NRF έχουν την εξής σειρά: Για την NRF 1 και 2, με διάρκεια από 15 Οκτωβρίου 2003-14 Ιουλίου 2004, υπεύθυνο στρατηγείο ορίστηκε το JFC Brunssum, για την 3 και 4, από 15 Ιουλίου 2004-14 Ιουλίου 2005, το JFC Naples και την 5 και 6, από 15 Ιουλίου 2005-14 Ιουλίου 2006, το JC Lisbon, και κατόπιν από την αρχή, για το NRF 7 και 8, από 15 Ιουλίου 2006-14 Ιουλίου 2007, το JFC Brunssum. Τα στρατηγεία αεροπορίας εναλλάσσονται μεταξύ των Ramstein στη Γερμανία και Σμύρνης στην Τουρκία. Η διοίκηση των στρατηγείων ξηράς εναλλάσσεται μεταξύ των υψηλής ετοιμότητας HRF Land HQs και του Ναυτικού μεταξύ των HRF Mar HQs.

Το χερσαίο στρατηγείο έχει τη δομή για την ανάπτυξη δύναμης μεγέθους Ταξιαρχίας, περιλαμβάνοντας μάχιμες μονάδες και μονάδες υποστήριξης όπως ελικόπτερα, πυροβολικό, μονάδες ηλεκτρονικού πολέμου και πληροφοριών μαζί με A/A δυνατότητες. Σε πλήρη ανάπτυξη αριθμεί 9.500 προσωπικό.

Το ναυτικό στρατηγείο έχει μέγεθος μέχρι μιας Δύναμης Επιχειρήσεων (Task Force) περιλαμβάνοντας 1 αεροπλανοφόρο, μάχιμες μονάδες επιφανείας και υποβρύχιες, αμφίβιες δυνάμεις, ναρκαλιευτικά και βοηθητικά πλοία υπο-

στήριξης. Σε πλήρη ανάπτυξη, αριθμεί προσωπικό 6.300 ανθρώπων.

Το αεροπορικό στρατηγείο έχει την ικανότητα να αναλαμβάνει όλων των ειδών τις αεροπορικές αποστολές, αμυντικές και επιθετικές, όπως ανεφοδιασμό στον αέρα, έρευνα και διάσωση, έγκαιρη προειδοποίηση, ανίχνευση και ΚΦ επίγειων και εναέριων στόχων, αεροπορική υποστήριξη και ηλεκτρονικό πόλεμο. Σε πλήρη ανάπτυξη, αριθμεί 5.500 προσωπικό περίπου, και μπορεί να διεξάγει μέχρι 200 εξόδους την ημέρα.

Έχει προνοηθεί να υπάρχουν και ειδικές δυνάμεις για ειδικές επιχειρήσεις και PBXΠ μονάδες. Μπορούν να ενσωματωθούν σε ένα από τα 3 στρατηγεία ή να ενεργούν ανεξάρτητα. Σε πλήρη ανάπτυξη οι Ειδικές Δυνάμεις αριθμούν 400 προσωπικό και οι δυνάμεις για διεξαγωγή PBXΠ Πολέμου 1.000.

Εντός του πλαισίου του σύγχρονου δόγματος του NATO δημιουργήθηκε ένα νέο σύστημα, μια νέα γενική ιδέα, για την υποστήριξη ΔΜ της NRF. Για την εφαρμογή της νέας αυτής γενικής ιδέας/συστήματος ΔΜ ενσωματώθηκε στη διοίκηση της NRF μία νέα διεύθυνση που ονομάζεται Συγκρότημα Διακλαδικής Υποστήριξης Διοικητικής Μέριμνας (ΔΜ) (JLSG) Joint Logistics Support Group}. Σε πλήρη ανάπτυξη το JLSG αριθμεί 1.900 προσωπικό.

Σε περίπτωση πραγματικής επιχειρήσης, τα έθνη δίνουν την εξουσιοδότηση στις μονάδες τους να ενσωματωθούν στην NRF πριν την έναρξη της στρατηγικής ανάπτυξης. Αυτό θα εξασφαλίσει στον Νατοϊκό Διοικητή τη δυνατότητα να ελέγχει κατάλληλα τον ρυθμό και τη σειρά άφιξης των δυνάμεων στην περιοχή επιχειρήσεων.

Τα έθνη είναι υπεύθυνα για την ανάπτυξη των δυνάμεών τους με τα δικά τους

μεταφορικά μέσα μέχρι ένα συγκεκριμένο χώρο συγκροτήσεως για επιβίβαση, εναέριο ή θαλάσσιο (APOD-SPOD), απ' όπου και έπειτα, μέχρι την περιοχή επιχειρήσεων, την ευθύνη έχει το NATO.

Όσον αφορά την πολιτική χρηματοδότησης της NRF, το NATO αναθεωρεί τη συνήθη πολιτική κατά την οποία «τα έξοδα βαρύνουν εκείνους που πρέπει», με σκοπό να διασφαλίσει ότι τα έξοδα θα μοιράζονται πιο δίκαια, ούτως ώστε να διευκολύνει και ενθαρρύνει τη συμμετοχή στις περιστροφές (rotation) της NRF ιδιαίτερα την συνδρομή εκείνων των εθνών που διαθέτουν μέσα και δυνατότητες «κλειδιά» (key enablers) για να καταστήσουν δυνατό το συγκεκριμένο έργο, όπως για παράδειγμα τις στρατηγικές μεταφορές.

ΧΡΗΣΗ ΤΗΣ NRF ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΑ

Μέχρι σήμερα η NRF έχει αναπτυχθεί σε σημαντικά γεγονότα των τελευταίων 2 ετών.

Αρχικά, στοιχεία της αναπτύχθηκαν για πρώτη φορά για την υποστήριξη της αντιτρομοκρατικής υποδομής κατά τη διάρκεια των Ολυμπιακών αγώνων της Αθήνας το 2004, όπως επίσης και για την υποστήριξη των προεδρικών εκλογών στο Αφγανιστάν το Σεπτέμβριο του 2004. Ομοίως, πολλές

φορές έχουν χρησιμοποιηθεί πληρώματα A/Φ E-3 έγκαιρης προειδοποίησης από την NRF για εξασφάλιση του εναέριου χώρου σε διάφορες σημαντικές εκδηλώσεις που πραγματοποιήθηκαν στον ευρωπαϊκό χώρο (γάμος του πρίγκιπα Ισπανίας το 2004

και κηδεία του πάπα Ιωάννη Παύλου II) όμως ολοκλήρη η δύναμή της δεν έχει αναπτυχθεί ποτέ.

Τα δύο πιο σημαντικά γεγονότα όμως που συνέβησαν με ενεργή συμμετοχή της NRF, ήταν οι επιχειρήσεις ανακούφισης των πληγέντων από τον τυφώνα Katrina στις ΗΠΑ και των σεισμόπληκτων στο Πακιστάν το 2005.

Κατά την πρώτη περίπτωση, αφότου έγινε εμφανές το μέγεθος του ολέθρου που προκλήθηκε από τον Τυφώνα Katrina στις πολιτείες Alabama, Florida, Louisiana και Mississippi στις 29 Αυγούστου 2005, μετά από αίτηση της Ουάσιγκτον, στις 8 Σεπτεμβρίου, το Βορειοατλαντικό Συμβούλιο ενέκρινε μια εναέρια Νατοϊκή επιχείρηση μεταφοράς η οποία εκτελέστηκε από τον εκπαιδευτικό στόλο της Εναέριας Αεροπορικής Πτέρυγας Έγκαιρης Προειδοποίησης του NATO και από θαλάσσια και αεροπο-

ρικά μέσα μεταφοράς της Δύναμης Αντίδρασης του NATO (NRF), για να βοηθηθεί στη γρήγορη μεταφορά άκρως αναγκαίων πραγμάτων από την Ευρώπη στις Ηνωμένες Πολιτείες. Τα είδη ανακούφισης συγκεντρώθηκαν στην Αεροπορική Βάση Ramstein στη Γερμανία. Οι δωρεές μεταφέρθηκαν εκεί, είτε οδικώς είτε με στρατηγικά αεροπορικά μέσα μεταφοράς που έχουν εκχωρηθεί στην NRF κάτω από τη Διακλαδική Διοίκηση Λισσαβόνας. Η συνένωση όλων των φορτίων στην παραπάνω Βάση από τους ευρωπαίους δωρητές είχε ολοκληρωθεί μέχρι την 19^η Σεπτεμβρίου 2005. Πραγματοποιήθηκαν περισσότερες από 90 ώρες πτήσεων από Γαλλικά, Γερμανικά, Ελληνικά και Ιταλικά C-130 & C-160 αεροπλάνα στρατηγικής μεταφοράς που έχουν εκχωρηθεί στην NRF. Μέχρι τις 2 Οκτ., 12 Νατοϊκές πτήσεις είχαν μεταφέρει εφόδια από την Ευρώπη προς τις ΗΠΑ και περίπου

189 τόνοι ειδών έκτακτης ανάγκης, στους οποίους περιλαμβάνονταν τρόφιμα, κουτιά πρώτων βοηθειών, ιατρικές προμήθειες, γεννήτριες και αντλίες νερού, παραδόθηκαν μέσω της αερογέφυρας του NATO.

Στη δεύτερη περίπτωση, 2 ημέρες μετά το σεισμό της 8^{ης} Οκτωβρίου στη Νότια Ασία που άφησε περισσότερους από 73.000 νεκρούς, 70.000 τραυματίες και περίπου 4 εκατομμύρια άστεγους, το Πακιστάν ζήτησε τη βοήθεια του NATO για την επιχείρηση μεταφοράς ανθρωπιστικής βοήθειας που συγκεντρώνονταν από τη Διεθνή Κοινότητα. Το Βορειοατλαντικό Συμβούλιο συμφώνησε και ενέκρινε την σε 2 στάδια ανταπόκριση της Συμμαχίας. Το πρώτο στάδιο εστιάστηκε πάνω στην αερογέφυρα. Η πρώτη πτήση αρωγής για το Πακιστάν έφθασε στις 14 Οκτωβρίου. Τελικά, με περίπου 160 πτήσεις παραδόθηκαν γύρω στους 3.500 τόνους αγαθών για ανθρωπιστική βοήθεια. Μέχρι το τέλος της επιχείρησης, είχε παραδοθεί μέσω της αερογέφυρας του NATO όλη η βοήθεια που συγκεντρώθηκε για το Πακιστάν.

Το δεύτερο στάδιο της επιχείρησης πρόσθεσε στοιχεία που αποσπάστηκαν από την Δύναμη Αντίδρασης του NATO, στα οποία συμπεριλαμβάνονταν και ένα ανεπτυγμένο Αρχηγείο δομής διοίκησης και ελέγχου, μονάδες ΜΧ, Ε/Π και στρατιωτικών κινητών νοσοκομείων στη περιοχή, όλα με την κατάλληλη υποστήριξη. Η συνεισφορά του NATO στην επιχείρηση ανακούφισης ήταν η διατήρηση της αερογέφυρας, η υποστήριξη της μεταφοράς στο εκεί θέατρο, η αποκατάσταση κρίσιμης οδικής υποδομής και η παράσχεση πρόχειρων καταλυμάτων και ιατρικής υποστήριξης. Ο στόχος των δραστηριοτήτων αυτών για ανακούφιση, ήταν το να βοηθηθούν οι επιζήσαντες

από το σεισμό να περάσουν το χειμώνα. Μέχρι τις αρχές Δεκεμβρίου του 2005 τα περισσότερα στοιχεία ήταν στη θέση τους και συνεισέφεραν αποτελεσματικά στις προσπάθειες ανακούφισης στην περιοχή Bagh, την οποία οι Πακιστανικές αρχές είχαν προσδιορίσει ως την περιοχή για την επιχείρηση ανακούφισης του NATO στο έδαφος. Τα Ε/Π του NATO μετέφεραν πάνω από 1.700 τόνους βοήθειας από το Ισλαμαμπάντ στα σημεία ακριβώς όπου χρειαζόντουσαν τα εφόδια. Μετακίνησαν πάνω από 7.500 ασθενείς, τραυματίες και εκτοπισμένους ανθρώπους από την άμεση ζώνη του σεισμού. Η εγκατάσταση ανεφοδιασμού καυσίμων για Ε/Π εφοδίασε περισσότερες από 1.000 πτήσεις Ε/Π της διεθνούς δύναμης Ε/Π. Το κινητό νοσοκομείο εκστρατείας (ΚΙΧΝΕ) δέχθηκε σχεδόν 5.000 ασθενείς και περιποιήθηκε άλλους 3.500 με τις κινητές ιατρικές μονάδες. Οι μηχανικοί έκτισαν πάνω από 110 καταλύματα πολλαπλών χρήσεων σε μεγάλο υψόμετρο και καθάρισαν και επισκεύασαν 60 χιλιόμετρα δρόμων, απομακρύνοντας περίπου 42.000 κυβικά μέτρα φερτής ύλης. Επίσης οι μηχανικοί παρείχαν πόσιμο νερό σε περισσότερους από 1.000 ανθρώπους καθημερινά και επισκεύασαν ένα μόνιμο σύστημα διανομής και αποθήκευσης νερού πηγής για να εξυπηρετήσουν επιπλέον 8.000 ανθρώπους ημερησίως. Μέχρι την 1^η Φεβρουαρίου 2006 όλες οι μονάδες του NATO είχαν φύγει από την περιοχή της Bagh για να πάνε σε μια περιοχή συγκέντρωσης και οργάνωσης της επιστροφής, από όπου στη συνέχεια ταξίδευσαν πίσω στα κράτη από τα οποία προερχόντουσαν. Πριν την ανάπτυξη της NRF στο Πακιστάν προηγήθηκε το DJTF (Deployable Joint Task Force HQ) αποτελούμενο από προσωπι-

κό του επιχειρησιακού στρατηγείου της Λισαβόνας (JFC Lisbon), ενισχυμένο και από προσωπικό του SHAPE. Το Ισπανικό χερσαίο στρατηγείο προερχόμενο από το NRDC (NATO Rapid Deployable Corps) SP, (Νατοϊκό Σώμα Στρατού Ταχείας Ανάπτυξης) ηγήθηκε ενός πολυεθνικού τάγματος μηχανικού, μιας Λιθουανικής ομάδας καθαρισμού νερού και λόχους μηχανικού από Ιταλία, Πολωνία, Ισπανία και Μ. Βρετανία. Επίσης, είχε υπό διοίκηση 2 πολιτικοστρατιωτικές ομάδες από τη Σλοβενία και Γαλλία (CIMIC) και 1 ολλανδικό κινητό νοσοκομείο ενισχυμένο με προσωπικό από Τσεχία, Γαλλία, Πορτογαλία και Μ. Βρετανία. Το Γαλλικό αεροπορικό στρατηγείο είχε γερμανική ομάδα ελικοπτερίων, ομάδα διάσωσης με Ε/Π από το Λουξεμβούργο και 1 γαλλική ομάδα υποστήριξης εδάφους.

Τέλος, με τη σύνοδο κορυφής των αρχηγών μελών του NATO, που πραγματοποιήθηκε στη Ρίγα της Λιθουανίας στις 28 και 29

Νοεμβρίου 2006, διακηρύχτηκε η πλήρης επιχειρησιακή ετοιμότητα της NRF.

ΔΙΑΣΥΜΜΑΧΙΚΗ ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ ΔΥΝΑΜΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ CJTF (COMBINED JOINT TASK FORCE)

Από τη στιγμή που η NRF θα έχει αναπτυχθεί, θα μπορεί να «μεγαλώσει», αν το απαιτεί η κατάσταση, σε μια κατά πολύ μεγαλύτερη και επί μακρότερο χρόνο διατηρήσιμη δύναμη, την CJTF (Combined Joint Task Force). Επιπλέον, θέτοντας αυστηρές απαιτήσεις για ικανότητα ανάπτυξης και αντίδρασης στα κράτη του NATO, και απαιτώντας επίσης πιο ενισχυμένες δυνατότητες σε πολλούς τομείς, η NRF θα δράσει επίσης και ως κύριος οδηγός για τον μετασχηματισμό της συμμαχίας, με αποτέλεσμα και οι 2 Στρατηγικές Διοικήσεις να εμπλέκονται στην ανάπτυξη της NRF. Ο μετασχηματισμός αντιπροσωπεύει μια εξαιρετικά απαιτητική πρόκληση για τη Συμμαχία.

Το CJTF σημαίνει: Combined (Multinational, Πολυεθνικό), Joint (Multi-service, Διακλαδικό), Task Force (Temporary and mission tailored organization). Διαθέτει σύνθεση δυνάμεων και χρόνο κατά περίπτωση, αναλόγως της αποστολής. Μπορεί να περιλάβει στοιχεία και από κράτη που δεν έχουν διαθέσει στρατεύματα στο NATO. Τα επιχειρησιακά στρατηγεία σε Brunssum, Naples και Lisbon έχουν οριστεί για να εκπαιδεύσουν και να επανδρώσουν την CJTF. Τα Νατοϊκά στρατηγεία αέρα, ξηράς και θάλασσας της NRF διοικούνται από ένα από τα παραπάνω στρατηγεία της CJTF που έχει προκαθοριστεί από την κυκλική εναλλαγή που είδαμε στον πίνακα 3. Η κεντρική ιδέα της δημιουργίας της CJTF πρωτοεμφανίστηκε αργά το 1993 και υπογράφηκε τον Ιανουάριο του 1994 στη σύσκεψη των Βρυξελλών, όπου οι Αρχηγοί των κρατών της Συμμαχίας συμφώνησαν ότι θα έπρεπε να αυξήσουν την ετοιμότητα του NATO και, αναλόγως των περιστάσεων, να ενεργούν κατά περίπτωση, κατόπιν αποφάσεως του Βορειοατλαντικού Συμβουλίου και σε συνδυασμό με την Δυτικοευρωπαϊκή Άμυνα και Ασφάλεια. Επιπρόσθετα, σύνδεσαν την ανάπτυξη της ιδέας της CJTF για πολιτικοστρατιωτική συνεργασία στο πλαίσιο των συμμετεχόντων κρατών για την υποστήριξη της ειρήνης (PfP). Η ανάγκη από την οποία δημιουργήθηκε η κ.ιδέα ξεκίνησε από την αλλαγή της κατάστασης ασφάλειας στην Ευρώπη, και την απαίτηση για ειρήνη και σταθερότητα. Έτσι, αποφασίστηκε ότι για τη μελλοντική ασφάλεια πρέπει να δημιουργηθούν κατάλληλες δυνάμεις, πολυεθνικές και διακλαδικές, ικανές να αναπτύσσονται σε μικρό χρονικό διάστημα, για την εκτέ-

λεση μιας συγκεκριμένης αποστολής. Οι δυνάμεις αυτές πρέπει να συγκροτούνται αναλόγως των περιστάσεων και να ενεργούν γρήγορα και για σύντομο χρονικό διάστημα. Γι' αυτό ο ρόλος της CJTF είναι πολύ σημαντικός. Σκοπός της CJTF είναι η διοίκηση και ο έλεγχος των δυνάμεων της Συμμαχίας κατά την εκτέλεση των στρατιωτικών επιχειρήσεων, και το χερσαίο στρατηγείο είναι σε θέση να σχεδιάσει και να εκτελέσει με δυνάμεις επιπέδου ΣΣ. Η CJTF χωρίζεται σε 3 μέρη: το κυρίως στρατηγείο (CJTF HQ), τα υφιστάμενα τμηματικά (κλαδικά) στρατηγεία (subordinated CC HQs) και τις δυνάμεις (Forces) που διατίθενται για την αποστολή. Το αναπτυσσόμενο στρατηγείο (DJTF HQ) μπορεί να είναι χερσαίο ή θαλάσσιο.

Οι κύριες αρχές που διέπουν τη δημιουργία της CJTF είναι οι εξής:

➔ **Διαθεσιμότητα:** Όπως αναγράφεται στο άρθρο 5, η CJTF πρέπει να είναι διαθέσιμη για ανάληψη αποστολής όταν ζητηθεί από τη Συμμαχία.

➔ **Ευελξία:** Αναλόγως μελλοντικού σεναρίου, κάθε CJTF θα είναι διαφορετική σε σχέση με άλλη, γι' αυτό απαιτείται να είναι ευέλικτη «προσαρμοσμένη στα μέτρα της κάθε αποστολής».

➔ **Ανάπτυξη:** Σχεδιάστηκε ως «εργαλείο» του NATO με στόχο να προσφέρει τη δυνατότητα για ταχεία ανάπτυξη καλά ετοιμοπόλεμων δυνάμεων όπου και όποτε χρειαστεί να ενεργήσουν, με ή χωρίς την υποστήριξη κάποιου υποστηρίζοντος έθνους (Host Nation Support) (HNS). Αναγνωρίζεται δε η δυσκολία στο ότι η ανάπτυξή της εξαρτάται από τη δυνατότητα μεταφοράς της.

➔ **Πολυεθνικότητα:** Οι μελλοντικές αποστολές δείχνουν την υψηλή συγκρότηση των μικτών δυνάμεων, συμπεριλαμβανο-

μένων και αυτών που δεν προέρχονται από μη κράτη μέλη του NATO. Συνεπώς οι δυνατότητες της CJTF είναι υψηλές και πολυεθνικές.

➔ **Διακλαδικότητα:** Η πολυπλοκότητα με ένα ευφυή τρόπο οργάνωσης του στρατηγείου της CJTF HQ.

➔ **Δυνατότητα διατήρησης των επιχ/σεων πέρα των 2 ετών:** Σήμερα είναι κατανοητό ότι οι επιχειρήσεις διαρκούν περισσότερο από ό,τι έχει προβλεφθεί. Έτσι η CJTF είναι σχεδιασμένη ώστε να μπορεί να ενεργήσει για μια περίοδο τουλάχιστον 2 ετών, και να προετοιμάσει το έδαφος, αν χρειαστεί, για τη συνέχιση των επιχειρήσεων για περισσότερο χρόνο από άλλες δυνάμεις.

➔ **Ετοιμότητα:** Το επίπεδο της ετοιμότητας της CJTF είναι συυφασμένο με το NATO ανάλογα με την ετοιμότητα των μονάδων και το χρονικό τους διάγραμμα.

➔ **Ενίσχυση:** Το στρατηγείο της CJTF HQ πρέπει να είναι ικανό να αναπτυχθεί γρήγορα, βασιζόμενο κυρίως στις δικές του δυνατότητες, και όχι σε αυτές του πρόσθετου προσωπικού (Augmentees). Το πρόσθετο αυτό προσωπικό βρίσκεται σε υψηλό επίπεδο, σχεδιασμένο και εκπαιδευμένο, και προέρχεται από τα μητρικά στρατηγεία του NATO. Επιπρόσθετα, αντανακλά την συνολική συμβολή των εθνών στις επιχειρήσεις που διεξάγει η CJTF. Η ετοιμότητα του DJTF HQ είναι να αναπτυχθεί μέσα σε 5 ημέρες και του CJTF HQ εντός 30 ημερών. Η ενίσχυση σε προσωπικό γίνεται εντός 30 ημερών επίσης.

NATO COMMAND STRUCTURE (NCS)

Η νέα επιχειρησιακή δομή (NATO COMMAND STRUCTURE NCS) (πίνακας 4-5) του NATO έχει τη σύνθεση μιας μόνιμης, ενιαίας, ουσιώδους και κοινής διεύ-

θυνσης στην ευρεία γεωγραφική περιοχή της Ευρώπης, ικανής να ανταποκρίνεται στην ποικιλία των κινδύνων και απειλών που παρουσιάζονται και αποτελείται από τα κάτωθι στρατηγεία:

- Δύο στρατηγία σε Στρατηγικό επίπεδο (SC Strategic Command) (ACO/ SHAPE & ACT/Νόρφολκ).

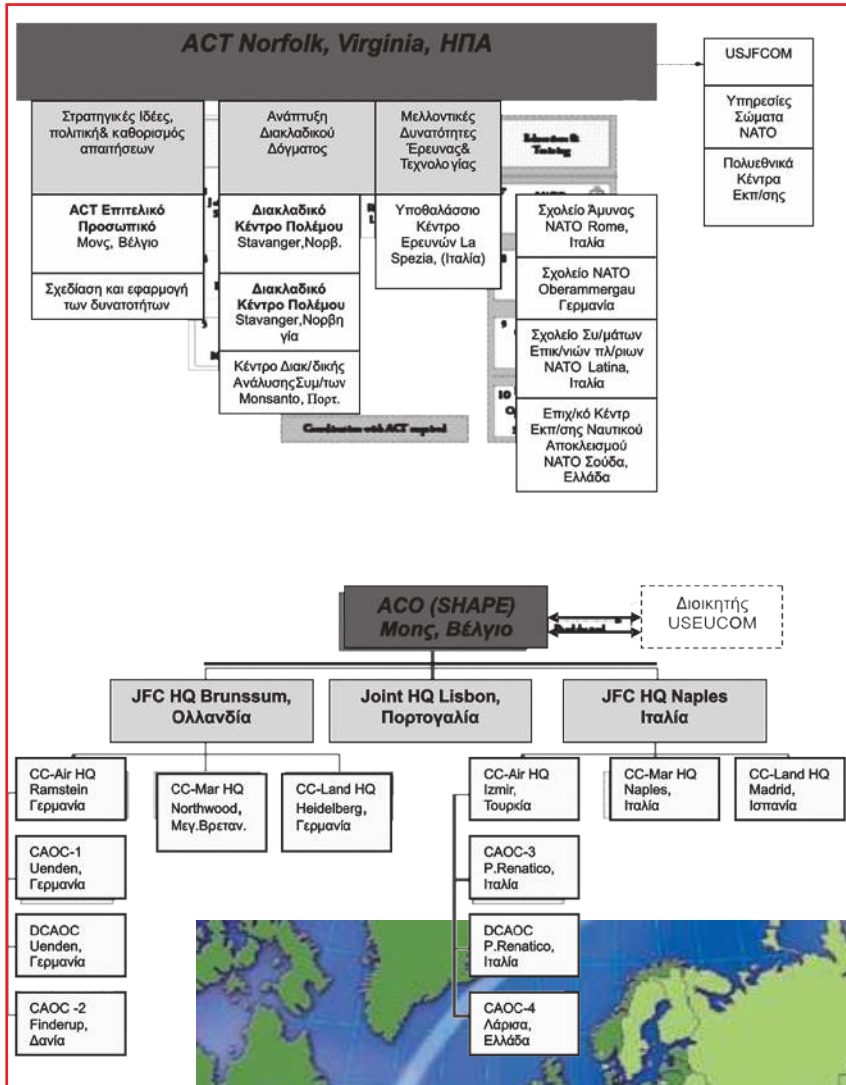
- Τρία σε επιχειρησιακό επίπεδο (Operational level) (JFC Brunssum, Naples & JHQ Lisbon).

- Έξι σε τμηματικό-τακτικό επίπεδο (Component/Tactical level) (CC-Land Heidelberg & Madrid-CCAirRamstein & Izmir- CCMar Northwood & Naples).

- Τέσσερα CAOC (Combined Air Operations Centre) &

- Δύο DCAOC deployable (αναπτυσσόμενα).

Η νέα σύνθεση (NCS) του NATO παίζει ένα σημαντικό ρόλο στη συγκρότηση-υποστήριξη της NRF, ώστε η Συμμαχία γρήγορα να αναπτύσσει πολυεθνικές μονάδες συγκροτούμενες από στοιχεία ξηράς, αέρα,θάλασσας και ειδικών δυνάμεων. Σε στρατηγικό επίπεδο το SHAPE(ACO Allied Command Operations) (πίνακας 6) που εδρεύει στη Μονς του Βελγίου είναι υπεύθυνο για τα στάνταρ, την πιστοποίηση των δυνάμεων και τις ασκήσεις της NRF, ενώ το ACT (πίνακας 7) (Allied Command Transformation) που εδρεύει στο Νόρφολκ της Βιρτζίνια των ΗΠΑ είναι υπεύθυνο για την προσαρμογή των μελλοντικών δυνατοτήτων, περιλαμβάνοντας επείγουσες τεχνολογίες και αναπτύσσοντας το δόγμα για τη δύναμη και την εκπαίδευση της NRF στα κέντρα εκπαίδευσης στη Νορβηγία (Joint Warfare Centre in Stavanger) και στην Πολωνία (Joint Force Training Centre Bydgoszcz).

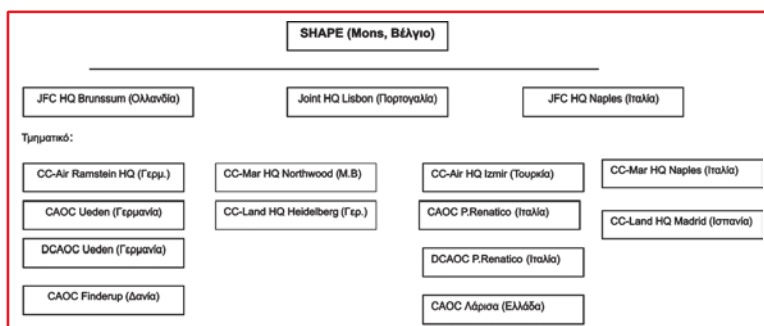

Πίνακας 4:
Δομή ACO & ACT

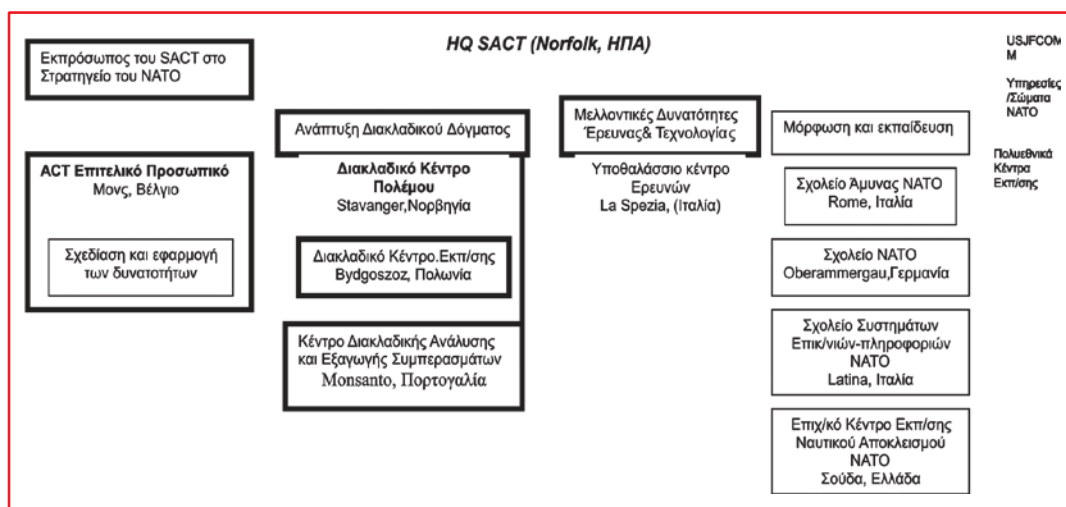

1. SACT (Norfolk, ΗΠΑ)	11. ACO (SHAPE) Μοσχ, Βέλγιο	24. CAOC-4 Λάρσα, Ελλάδα
2. ACT Επιτελικό Προσωπικό Μοσχ, Βέλγιο	12. JFC HQ Brunssum, Ολλανδία	25. CC-Mar HQ Naples, Ιταλία
3. Διακλαδικό Κέντρο Πολέμου Stavanger, Νορβηγία	13. CC-Air HQ Ramstein, Γερμανία	26. CC-Land HQ Madrid, Ισπανία
4. Διακλαδικό Κέντρο Εκπ/σης Βγέροσζα, Πολωνία	14. CAOC-1 Udenen, Γερμανία	
5. Κέντρο Διακλαδικής Ανάλυσης και Εξαγωγής Συμπερασμάτων Monsanto, Πορτογαλία	15. DCAOC Udenen, Γερμανία	
6. Υποθαλάσσιο κέντρο Έρευνών La Spezia, Ιταλία	16. CAOC-2 Finderup, Δανία	
7. Σχολείο Άμυνας NATO Rome, Ιταλία	17. CC-Mar HQ Northwood, Μεγ.Βρ.	
8. Σχολείο NATO Oberammergau, Γερμανία	18. CC-Land HQ Heidelberg, Γερμ.	
9. Σχολείο Συστημάτων Επιτελικών-πληροφορικών NATO Latina, Ιταλία	19. Joint HQ Lisbon, Πορτογαλία	
10. Επιτελικό Κέντρο Εκπ/σης Ναυτικού Αποκλεισμού NATO Σούδα, Ελλάδα	20. JFC HQ Naples, Ιταλία	
	21. CC-Air HQ Izmir, Τουρκία	
	22. CAOC-3 P.Renatico, Ιταλία	
	23. DCAOC P.Renatico, Ιταλία	

Πίνακας 5

Πίνακας 6: Δομή ACO

Πίνακας 7: Δομή ACT

NATO FORCES STRUCTURE (NFS)

Παράλληλα, με την σύσκεψη της Ουάσιγκτον το 1999, οι στρατιωτικές αρχές του NATO συμφώνησαν τον Ιούλιο του 2001 στις αρχές και στις παραμέτρους της Νέας Δομής των Δυνάμεων (NFS NATO Forces Structure) του NATO. Η νέα δομή θα έδινε στη Συμμαχία μεγαλύτερη ταχικινησία, ανάπτυξη, αυτοτέλεια και δυνατότητα συμμετοχής πολυεθνικών δυνάμεων, με την ικανότητα διοίκησης και ελέγχου αυτών. Η εφαρμογή αυτής της νέας δομής δυνάμεων είναι αποτέλεσμα της προσαρμογής του NATO στα νέα δεδομένα της εποχής. Η νέα δομή αποτελεί θεμέλιο για

την επιτυχία των μελλοντικών επιχειρήσεων του NATO. Η διαφορά μεταξύ της (NCS&NFS) έγκειται στο ότι η πρώτη παίζει στρατηγικό ρόλο με κύριο σκοπό τη διοίκηση και έλεγχο της Συμμαχίας κατά τη διάρκεια των επιχειρήσεων, ενώ η δεύτερη έχει ένα πιο τακτικό σκοπό, προωθώντας επιπλέον διοίκηση και έλεγχο σε ένα μόνο επίπεδο. Ουσιαστικά, το NATO Force Structure είναι η δεξαμενή όλων των δυνάμεων από όπου θα αντλήσει η NRF δυνάμεις, και οι οποίες θα παίξουν τον κύριο ρόλο στις επιχειρήσεις. Επιπρόσθετα, στις δυνάμεις που διαθέτουν τα κράτη μέλη για την εκτέλεση της αποστολής,

το NATO συμπεριλαμβάνει στρατηγεία που μπορούν να αναπτυχθούν ως NRF ανάλογα με την κυκλική εναλλαγή που έχουν. Αυτά τα αναπτυσσόμενα στρατηγεία μπορούν να διοικούν και να ελέγχουν δυνάμεις από επίπεδο Ταξιαρχίας μέχρι Σώματος Στρατού (1.000-10.000 άνδρες), κι είναι ικανά να αναλάβουν τις αποστολές που θα τους δοθούν. Το SHAPE έχει πιστοποιήσει 6 χερσαία στρατηγεία υψηλής ετοιμότητας (HRF) και τα οποία έχουν ως εξής: το ARCC στο Ραιντάλεν της Γερμανίας, το NRDCGE/NL, το NRDC IT στο Μιλάνο της Ιταλίας, το NRDC SP στη Βαλένθια της Ισπανίας, το NRDC TU στην Κωνσταντινούπολη της Τουρκίας, το EUROCORP στο Στρασβούργο της Γαλλίας, και η προετοιμασία και ενός NRF από τη Γαλλία (Force d'Action Terrestre), 3 Χερσαία στρατηγεία χαμηλής ετοιμότητας FLR και 3 θαλάσσια στρατηγεία (IT, SP, UK).

ΕΤΟΙΜΟΤΗΤΕΣ ΔΥΝΑΜΕΩΝ

Τα επίπεδα ετοιμότητας που έχει υιοθετήσει η NFS για τις δυνάμεις της είναι 3: οι HRF High Readiness Forces, οι FLR Forces at Lower Readiness και οι LTBF Long Tern Built-up Forces. Η πρώτη κατηγορία αποτελείται από τις δυνάμεις υψηλής ετοιμότητας που μπορούν να ενεργήσουν γρήγορα και άμεσα, είτε κάνοντας χρήση του άρθρου 5 είτε όχι, για την αντιμετώπιση οποιασδήποτε κρίσης. Από αυτές τις δυνάμεις συγκροτείται και η NRF. Στη δεύτερη περίπτωση, οι δυνάμεις χαμηλής ετοιμότητας συγκροτούνται για την διεξαγωγή επιχειρήσεων ή αντικατάσταση άλλων δυνάμεων και αφορούν επιχειρήσεις όχι στα πλαίσια του άρθρου 5. Τέλος, στην τρίτη περίπτωση, οι μακρού χρονικού διαστήματος δυνάμεις με δυνατότητα ενίσχυσης, αποτελούν το χειρότερο σενάριο για επιχειρήσεις μακράς διάρκειας σε συμφωνία με το άρθρο 5.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 📖 NATO Handbook 2001.
- 📖 NATO Handbook 2006.
- 📖 Internet: www.lamd.nato.int.
- 📖 Internet: SHAPE Issues (the NATO Response Force NRF).
- 📖 Internet: SHAPE News (NATO delivers aid to Pakistan-Support to the US in response to hurricane Katrina).
- 📖 Internet: SHAPE Information.
- 📖 Internet: SHAPE Community.
- 📖 NATO Military Structure briefing August 2005.
- 📖 The New NATO Force Structure October 2003.

Η ΠΑΡΑΔΟΞΗ ΤΡΙΑΔΑ ΤΟΥ ΚΛΑΟΥΖΕΒΙΤΣ (CLAUZEWITZIAN TRINITY)

ΚΕΙΜΕΝΟ: Ταξχος Παναγιώτης Μαυρόπουλος

Ο Καρλ Φον Κλαούζεβιτς¹ είναι αδιαμφισβήτητα ο θεωρητικός του πολέμου ο οποίος, περισσότερο από οποιονδήποτε άλλο, επηρέασε τη σκέψη τόσο των συγχρόνων όσο και των νεωτέρων του θεωρητικών της πολεμικής τέχνης. Ο Κλαούζεβιτς ανέπτυξε τη θεωρία του στο μοναδικό του έργο με τον τίτλο *On War*², το οποίο ο ίδιος χαρακτήρισε ημιτελές και το οποίο εξέδωσε η σύζυγός του το 1832 μετά το θάνατό του. Ο Peter Paret³ το θεωρεί μακράν το έργο με τη μεγαλύτερη επιρροή σε θέματα στρατιωτικής τέχνης

το οποίο έχει γραφεί ποτέ⁴. Πάνω από εκατόν εβδομήντα χρόνια μετά το θάνατο του συγγραφέα του, εξακολουθεί να μελετάται σε σχεδόν κάθε Σχολή Διοίκησης και Επιτελών και Σχολή Πολέμου του πάλαι ποτέ Δυτικού κόσμου, και όχι μόνο⁵. Παρόλα αυτά, το βιβλίο είναι δυσανάγνωστο. Ο στρατηγός George Patton, μελετητής ο ίδιος του Κλαούζεβιτς, έλεγε: “Αυτό το βιβλίο δεν είναι δυνατόν να γίνει κατανοητό με την πρώτη ανάγνωση. Ορισμένα μέρη του είναι δυσνόητα και επιδέχονται περισσότερες από μία ερμηνείες, ενώ άλλα απαιτούν συγκέντρωση, επαναληπτική ανάγνωση και ανάλυση σε αίθουσα διδασκαλίας”.

¹ www.clausewitz.com.cwzhome.cwzbase.htm

² Carl Von Clausewitz, *On War*, Μετάφραση στα αγγλικά από τους Michael Howard και Peter Paret, Princeton University Press, 1976.

³ Peter Paret, Αμερικανός ιστορικός και στρατηγιστής, ένας εκ των δύο μεταφραστών του έργου του Κλαούζεβιτς στην αγγλική γλώσσα.

⁴ Peter Paret, *Makers of Modern Strategy*, Princeton University Press, 1986, σελ. 213

⁵ Σχολή Αμύνης των Βαλτικών χωρών (Baltic Defense College), www.bdcol.ee

Η δημοτικότητα τόσο του έργου όσο και του ίδιου του συντάκτη του άρχισε ουσιαστικά όταν ο Moltke ο Πρεσβύτερος, αρχηγός του Πρωσικού Γενικού Επιτελείου κατά τη διάρκεια των πολέμων για τη Γερμανική ενοποίηση, συμπεριέλαβε το συγκεκριμένο έργο μεταξύ αυτών τα οποία επηρέασαν θεμελιωδώς τη σκέψη του και συνέβαλαν στην επιτυχία του (τα άλλα δύο είναι η Βίβλος και ο Όμηρος⁶).

Ο Κλαούζεβιτς είναι γνωστός στο ευρύ κοινό, όχι τόσο από το έργο του ως μιας ολοκληρωμένης θεωρίας του πολέμου, αλλά από διάφορα αποσπάσματα της μελέτης του, τα οποία είναι τόσο γνωστά που έχουν ενσωματωθεί στη στρατιωτική σκέψη και τα δόγματα πολλών στρατιωτικών οργανισμών σε ολόκληρο τον κόσμο. Ένα από τα λιγότερο γνωστά θέματα με τα οποία ασχολήθηκε είναι αυτό της “Τριάδας” (“trinity”). Το συγκεκριμένο θέμα απασχόλησε τον μεγάλο θεωρητικό στην τελευταία ενότητα του Κεφαλαίου 1 του πρώτου βιβλίου (του μόνου ολοκληρωμένου από τα οκτώ του έργου του), με τον υπότιτλο “Οι συνέπειες για τη θεωρία” (Consequences for the theory). Σε ένα κείμενο τριακοσίων περίπου λέξεων ο Κλαούζεβιτς παρουσιάζει την Τριάδα του - μια αλληλεπιδραστική ομάδα τριών στοιχείων τα οποία επηρεάζουν καθοριστικά την εξέλιξη και την έκβαση του πολέμου - η οποία αποτελεί το επιστέγασμα της διανοητικής του εργασίας και το απαύγασμα ολόκληρου του έργου του. Όπως παρατηρεί ο Christopher Bassford⁷, είναι αδύνατη η σύλληψη της συνολικής δομής των ιδεών του χωρίς την κατανόηση και εκτίμηση της Τριάδας. Ο Michael Howard την προτείνει ως μια καλή αφετηρία για κάθε σύγχρονο στρατηγικό μελετητή⁸.

Παρόλο που πολλά από τα θέματα τα οποία διαπραγματεύεται ο Κλαούζεβιτς στο έργο του είναι πλέον παρωχημένα εξ αιτίας κυρίως των τεχνολογικών εξελίξεων, η πλειοψηφία των μελετητών του έργου του πιστεύει ότι η Τριάδα είναι διαχρονική και μπορεί να εξυπηρετεί ως βάση για τη μελέτη και την ανάλυση οποιασδήποτε σύγκρουσης, ανεξάρτητα από το πλαίσιο εντός του οποίου αυτή διεξάγεται.

Το παρόν άρθρο έχει ως σκοπό την παρουσίαση της Τριάδας του Κλαούζεβιτς, η οποία, παρά την ευρεία έκταση και αποδοχή την οποία συναντά σε ολόκληρη την αγγλική στρατιωτική βιβλιογραφία, απουσιάζει παντελώς από την ελληνική στρατιωτική σκέψη. Η παράθεση του αγγλικού κειμένου και της μετάφρασής του στην ελληνική, η χρήση παραδειγμάτων και η συνοπτική παρουσίαση επικριτικών σχολίων γίνεται με σκοπό να βοηθηθεί ο αναγνώστης να αποκτήσει μια, έστω και επιφανειακή, δική του άποψη για το θέμα. Για το σκοπό αυτό, στο τέλος του άρθρου παρατίθεται το αγγλικό κείμενο και η μετάφρασή του στην ελληνική. Εξυπακούεται ότι το ελληνικό κείμενο απέχει αρκετά από τη σκέψη του Κλαούζεβιτς, πλην όμως αυτό είναι το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα υπό τις κρατούσες συνθήκες. Το αρχικό κείμενο, γραμμένο στην πρωσική διάλεκτο, είναι αρκετά δύσκολο στην κατανόηση ακόμη και για τους Γερμανούς. Το κείμενο, όπως αποδόθηκε στη αγγλική, απώλεσε μέρος της σκέψης του συντάκτη, και υπέστη μια δεύτερη “κακοποίηση” (παρερμηνεία) κατά τη μεταφορά του από την αγγλική στην ελληνική γλώσσα.

⁶ John Keegan, *A History of Warfare*, Vintage, 1993, σελ. 30.

⁷ Christopher Bassford, Αμερικανός ιστορικός και στρατηγιστής. Πρώην αξιωματικός του στρατού των ΗΠΑ, σήμερα καθηγητής στη Σχολή Πολέμου (War College) της Σχολής Εθνικής Αμύνης (National Defense University) των ΗΠΑ. Θεωρείται ο μεγαλύτερος μελετητής του Κλαούζεβιτς στον Αγγλόφωνο κόσμο. Επιμελείται της ιστοσελίδας με θέμα τον Κλαούζεβιτς (www.clausewitz.com.cwzhome.cwzbase.htm).

⁸ Michael Howard, *Clausewitz A very short introduction*, Oxford University Press, 1983, σελ. 76.

Η ΤΡΙΑΔΑ

Η Τριάδα του Κλαούζεβιτς παρέμεινε ουσιαστικά στην αφάνεια από το χρόνο έκδοσης του έργου του *On War* το 1832 μέχρι σχετικά πρόσφατα. Η συζήτηση γι' αυτή και την αξία της άρχισε από τη στιγμή της δημοσίευσης της μελέτης του Σχη Harry Summers του Στρατού των ΗΠΑ με τον τίτλο "On Strategy: A Critical Analysis of the Vietnam War (1982)".

Έκτοτε η αποκαλούμενη Αξιοσημείωτη (remarkable) ή Παράδοξη (paradoxical) Τριάδα είναι μία από τις συχνότερα αναφερόμενες αρχές του Κλαούζεβιτς σε ολόκληρη τη σύγχρονη στρατιωτική βιβλιογραφία.

Ο Κλαούζεβιτς ισχυρίζεται ότι τα κυρίαρχα στοιχεία του πολέμου συγκροτούν

μια παράδοξη Τριάδα. Τα στοιχεία αυτά, όπως περιγράφονται από τον ίδιο το συντάκτη του έργου, είναι:

- Η πρωτογενής βιαιότητα, το μίσος και η εχθρότητα.
- Το παιχνίδι της πιθανότητας και της ευκαιρίας.
- Το στοιχείο της υπαγωγής, ως όργανο πολιτικής, το οποίο καθιστά τον πόλεμο υποκείμενο στη λογική.

Ο ίδιος ο Κλαούζεβιτς, στη δεύτερη παράγραφο της ανάλυσής του, προχωράει σε μια αντιστοίχιση των τριών στοιχείων, όπως παρακάτω:

- Η πρωτογενής βιαιότητα, το μίσος και η εχθρότητα αφορά στο **Λαό**.
- Το παιχνίδι της πιθανότητας

και της ευκαιρίας αφορά στο Διοικητή και το στράτευμά του (**Στρατός**).

- Το στοιχείο της υπαγωγής αφορά στην **Κυβέρνηση**.

Έτσι η αρχική Τριάδα, με την υπόδειξη του ίδιου του Κλαούζεβιτς, κατέληξε στη ευρύτερα γνωστή και εκλαικευμένη τριάδα "Λαός, Στρατός, Κυβέρνηση".

Η αντιστοίχιση αυτή θεωρείται από πολλούς ως υπεραπλούστευση της σκέψης του. Παρόλα αυτά, η Τριάδα Λαός-Στρατός-Κυβέρνηση είναι αυτή που χρησιμοποιείται στη συντριπτική πλειονότητα των κειμένων τα οποία εμφανίζονται σε ολόκληρη τη στρατιωτική βιβλιογραφία. Η αντιστοίχιση αυτή χρησιμοποιήθηκε από τον Κλαούζεβιτς για να καταδείξει και να διευκρινίσει την πρωτεύουσα ιδέα, και όχι για να την ορίσει. Η πρωτεύουσα ιδέα είναι κάτι πολύ ευρύτερο, του οποίου όμως η ερμηνεία μάλλον διαφεύγει από τους επικριτές της. Στη συνέχεια θα επιχειρηθεί μια συνοπτική ανάλυση των συστατικών της Τριάδας.

➔ Λαός

Το πρώτο από τα στοιχεία της Τριάδας είναι ο Λαός, χωρίς τη στήριξη του οποίου είναι αδύνατη η προσφυγή ενός κράτους στον πόλεμο. Σύμφωνα με τον Κλαούζεβιτς, για να εξασφαλιστεί η υποστήριξη του Λαού στον πόλεμο, αυτός θα πρέπει να διακατέχεται από έντονα συναισθήματα μίσους και εχθρότητας προς τον αντίπαλο. Όταν τα συναισθήματα αυτά αρχίσουν να υποχωρούν, το ίδιο συμβαίνει και με τη στήριξη της υπόθεσης του πολέμου.

Έχει παρατηρηθεί ότι σε περιπτώσεις πολέμου υπάρχει μια τάση συσπείρωσης του Λαού γύρω από την κυβέρνησή του. Αυτό ισχύει όχι μόνο για τα δημοκρατικά πολιτεύματα, όπου ο λαός μπορεί να αποσύρει την εμπιστοσύνη του προς την κυβέρνηση ή να ασκήσει πίεση για τη αλλαγή της πολιτικής της (όπως στην περίπτωση της απόφασης του προέδρου των ΗΠΑ Bill Clinton να αποσύρει τις αμερικανικές δυνάμεις από τη Σομαλία μετά το θάνατο 18 Αμερικανών στρατιωτικών, τη διαπόμπευση των σορών τους και τη μετάδοση των εικόνων από το CNN). Το ίδιο ισχύει και σε μη δημοκρατικά καθεστώτα, όπου η αντίθεση εκφράζεται μάλλον παθητικά από το φόβο των αντιποίνων από πλευράς του καθεστώτος προς τους διαφωνούντες (αρκεί να θυμηθούμε την κατάσταση αδιεξόδου επί τέσσερα χρόνια - 1984-1988 - στον πόλεμο μεταξύ Ιράν και Ιράκ, την περίοδο 1980-1988).

➔ Στρατός

Εκτός από την απλή αντιστοίχιση της πιθανότητας και της ευκαιρίας με το Στρατό (το Διοικητή και το στράτευμά του), ο Κλαούζεβιτς κάνει ρητή αναφορά στη “ιδιοφυΐα” (genius) του Διοικητή η οποία επηρεάζει την εξέλιξη του πολέμου. Έτσι λοιπόν, κατά τον Κλαούζεβιτς, δύο είναι τα βασικά στοιχεία που επηρεάζουν την εξέλιξη του πολέμου από την πλευρά του Στρατού: η τύχη και η “ιδιοφυΐα” του Διοικητή.

Η τύχη έχει την έννοια των τυχαίων περιστατικών, των οποίων η επίδραση είναι απρόβλεπτη. Η βροχή την προηγούμενη της μάχης του Βατερλό έπαιξε καταλυτικό ρόλο στην ήττα του Ναπολέοντα. Γιατί όμως εις βάρος του Ναπολέοντα και όχι του Ουέλινγκτον; Θα μπορούσε το αποτέλεσμα της μάχης να ήταν διαφορετικό; Κανείς δεν το ξέρει και ούτε θα το μάθει ποτέ. Η επίδρασή αυτή της τύχης μπορεί να μειωθεί σε κάποιο, μικρό ή μεγάλο, βαθμό από την “ιδιοφυΐα” του Διοικητή, με την έννοια της ποιότητας του στρατεύματος και της ικανότητάς του να σχεδιάζει και διεξάγει πολεμικές επιχειρήσεις. Βέβαια οι επιχειρήσεις αυτές δε διεξάγονται στο κενό, χωρίς αντίπαλο. Αυτό λοιπόν που θα μπορούσαμε να προσθέσουμε είναι ότι αυτό που έχει αξία δεν είναι η απόλυτη “ιδιοφυΐα” του Διοικητή, αλλά η σχέση με την αντίστοιχη του αντιπάλου, αυτό που σήμερα αποκαλούμε σχετική μαχητική ισχύ, και το οποίο μπορεί μεν να εκτιμηθεί, δεν μπορεί όμως να μετρηθεί. Υπάρχει όμως και μια άλλη πλευρά της σχέσης της “ιδιοφυΐας” του Διοικητή με την τύχη. Η ικανότητά του να εκμεταλλεύεται την αβεβαιότητα που επικρατεί στο πεδίο των επιχειρήσεων προς όφελός του, για την επίτευξη της νίκης.

➔ Κυβέρνηση

Η προσφυγή στον πόλεμο είναι μια απόφαση η οποία πρέπει να λαμβάνεται από την εκάστοτε πολιτική ηγεσία. Η αρχή αυτή διαπνέει όλο το έργο του Κλαούζεβιτς. Η υπεροχή της πολιτικής ηγεσίας δε σταματάει όμως στη λήψη της απόφασης. Ο πόλεμος είναι κρα-

τική υπόθεση, στην οποία ο Στρατός μεν παίζει τον κυρίαρχο ρόλο, η συμμετοχή όμως των άλλων στοιχείων ισχύος του κράτους (της διπλωματίας και της οικονομίας) δε μηδενίζεται ποτέ. Η συμμετοχή των τριών στοιχείων ισχύος είναι δυναμική, ήτοι η συμμετοχή τους μεταβάλλεται συνεχώς από τη στιγμή της κρίσης, κατά τη διάρκεια του πολέμου και μέχρι την επίτευξη της ειρήνης, όπως φαίνεται στο παρακάτω διάγραμμα.

Η απόφαση προσφυγής στον πόλεμο πρέπει να λαμβάνεται από την κυβέρνηση μετά από λογικό υπολογισμό και εκτίμηση του κινδύνου τον οποίο αναλαμβάνει. Η κυβέρνηση λοιπόν πρέπει να προσδιορίσει με καθαρό μυαλό, χωρίς να διακατέχεται από το πάθος που διακατέχει το Λαό, το σκοπό του πολέμου και το σημείο μέχρι το οποίο θα τον επιδιώξει (με ποιο κόστος).

Εάν η απόφαση προσφυγής στον πόλεμο ληφθεί από την κυβέρνηση υπό το κράτος έντονων συναισθημάτων μίσους και εχθρότητας (αποκλειστικό προνόμιο του Λαού), ο πολιτικός σκοπός του πολέμου θα είναι κατά πάσα πιθανότητα λανθασμένος και μη εφικτός, διότι η απόφαση προσφυγής δε θα “υπόκειται” στη λογική.

ΙΣΟΡΡΟΠΙΑ ΤΗΣ ΤΡΙΑΔΑΣ

Ας επιστρέψουμε όμως στην Τριάδα. Ο ίδιος ο Κλαούζεβιτς επισημαίνει ότι, τα τρία αυτά στοιχεία, παρότι αυθύπαρκτα, βρίσκονται σε κάποια σχέση μεταξύ τους. Οποιαδήποτε θεωρία πολέμου αγνοήσει κάποιο από αυτά τα στοιχεία, ή υποθέσει κάποια αυθαίρετη σχέση μεταξύ τους, είναι καταδικασμένη να αποτύχει. Τα στοιχεία αυτά, στο πλαίσιο της διεξαγωγής ενός πολέμου από ένα κράτος-έθνος, θα πρέπει να βρίσκονται σε ισορροπία, ακριβώς όπως ένα εκκρεμές ισορροπεί μεταξύ τριών μαγνητών⁹. Ανεξάρτητα από το είδος του πολέμου, προϋπόθεση επιτυχούς διεξαγωγής και έκβασης είναι η αποκατάσταση της ισορροπίας των στοιχείων, η σχέση μεταξύ των οποίων, έστω και αν δεν παραμένει σταθερή, πρέπει να βρίσκεται πάντοτε μέσα στα πλαίσια της ισορροπίας.

Η επίτευξη της ισορροπίας της Τριάδας επηρεάζεται από ορισμένους παράγοντες. Η σχέση μεταξύ των τριών συστατικών της είναι ιδιαίτερα σημαντική. Ένας Στρατός πολιτών εξασφαλίζει τον απαιτούμενο άρρηκτο δεσμό μεταξύ Στρατού και Λαού. Η εμπιστοσύνη της Κυβέρνησης από το Λαό είναι επίσης ένας σοβαρός παράγοντας αποκατάστασης της ισορροπίας, ενώ η ποιότητα του Στρατεύματος (“ιδιοφυΐα”) είναι βασική. Ο συνεκτικός δεσμός όμως και των τριών συστατικών είναι η κατανόηση και η πίστη στον πολιτικό

⁹ On War, σελ. 89.

σκοπό του πολέμου, στον οποίο εφόσον πιστέψουν, ο μεν Λαός θα τον υποστηρίξει με πάθος, ο Στρατός θα τον επιδιώξει με αυτοθυσία, η δε Κυβέρνηση θα επιμένει σε αυτόν με οποιοδήποτε κόστος μέχρι την επίτευξή του.

ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΗΣ ΤΡΙΑΔΑΣ

Η παρουσίαση του δύσκολου αυτού θέματος, της Τριάδας, δεν θα ήταν πλήρης χωρίς την παράθεση κάποιων παραδειγμάτων τα οποία θα βοηθήσουν τον αναγνώστη να κατανοήσει καλύτερα το νόημά της. Συγκεκριμένα, θα χρησιμοποιηθούν δύο παραδείγματα, αμφότερα από την ελληνική ιστορία, για τη διευκόλυνση του αναγνώστη. Το πρώτο αφορά στον Ελληνο-Ιταλικό πόλεμο του 1940-41, ενώ το δεύτερο στη Μικρασιατική εκστρατεία, των οποίων η κατάληξη είναι γνωστή σε όλους.

Στο διάστημα που προηγήθηκε της έκρηξης του Ελληνο-Ιταλικού πολέμου, η Ιταλία προέβη σε μια σειρά προκλήσεων εις βάρος της Ελλάδος με αποκορύφωμα τον τορπιλισμό της "ΕΛΛΗΣ" στο λιμάνι της Τήνου, την 15^η Αυγούστου 1940. Παρά την προσπάθεια της κυβέρνησης να αποφύγει να κατηγορήσει επίσημα την Ιταλία, ο Λαός, αντιλαμβανόμενος την κατάσταση, άρχισε να αναπτύσσει αισθήματα αδικίας, αγανάκτησης, εχθρότητας και μίσους εναντίον των Ιταλών. Την ίδια στιγμή ο Στρατός είχε το χρόνο να προχωρήσει στην απαραίτητη προετοιμασία, συμπεριλαμβανομένης της προώθησης στρατευμάτων και της μερικής (μυστικής) επιστράτευσης, έτσι ώστε να μην υποστεί στρατηγικό αιφνιδιασμό. Τέλος, η κυβέρνηση είχε το χρόνο να προβεί σε λογική εκτίμηση της κατάστασης με ψυχραιμία, και να καθορίσει τον πολιτικό σκοπό του πολέμου.

Έτσι, το πρωί της 28^{ης} Οκτωβρίου, η Τριάδα του Κλαούζεβιτς βρέθηκε σε μια ιδανική ισορροπία. Ο **Λαός**, διακατεχόμενος από έντονα συναισθήματα εχθρότητας, και παρά το γεγονός ότι η κυβέρνησή του ήταν δικτατορική, εμπιστεύτηκε την πολιτική και στρατιωτική ηγεσία, και παρέμεινε προσκολλημένος στο όραμα της νίκης, καθ' όλη τη διάρκεια του πολέμου. Παρά την προσπάθεια μιας στρατιωτικής ηγεσίας να εισέλθει στον πόλεμο με τις καλύτερες δυνατές προϋποθέσεις και να ελαχιστοποιήσει την αβεβαιότητα, εγγενή στον πόλεμο, ο πόλεμος κυριαρχείται από την πιθανότητα και την ευκαιρία. Ο Ελληνικός **Στρατός**, παρότι κατώτερος σε μαχητική ισχύ του αντίστοιχου Ιταλικού, έπαιξε το παιχνίδι αυτό της πιθανότητας και της ευκαιρίας. Μπόρεσε να εκμεταλλευτεί τις ευκαιρίες που του παρουσιάστηκαν στο Θέατρο των Επιχειρήσεων και να νικήσει σε όλες τις μάχες στις οποίες ενεπλάκη. Η **Κυβέρνηση**, παρότι δεν απολάμβανε της εμπιστοσύνης του ελληνικού λαού, με την απόφασή της να προσφύγει στον πόλεμο επέτυχε να εξασφαλίσει την υποστήριξή του στη συγκεκριμένη απόφαση. Η λογική υπαγόρευε το συμβιβασμό. Δεν ήταν δυνατόν η Ελλάδα, με τα περιορισμένα μέσα τα οποία διέθετε, να κερδίσει έναν πόλεμο εναντίον του Άξονα. Όμως, η κυβέρνηση διείδε και πίστεψε στην τελική επικράτηση του ελεύθερου κόσμου. Ο πολιτικός σκοπός του πολέμου, όπως ορίστηκε από την κυβέρνηση, ήταν η συμπαρατάξη με τον ελεύθερο κόσμο, με απώτερο στόχο να βρεθεί στο τέλος του πολέμου στην πλευρά των νικητών. Έτσι, τη στιγμή της τελικής επικράτησης, το κέρδος θα ήταν μεγαλύτερο σε σχέση με τις απώλειες. Ο συνεκτικός κρίκος μεταξύ των στοιχείων της Τριάδας για την επίτευξη της ισορροπίας, ήταν η πίστη τους στο γεγονός ότι η Ελλάδα έπρεπε να συνταχθεί με τον ελεύθερο κόσμο και ότι το

μακροπρόθεσμο αποτέλεσμα θα ήταν η νίκη και η αποκατάσταση της αδικίας.

Το δεύτερο παράδειγμά μας είναι αυτό της τελευταίας περιόδου της Μικρασιατικής εκστρατείας. Η εκστρατεία ξεκίνησε με τις καλύτερες προϋποθέσεις. Ο πολιτικός σκοπός του πολέμου, η απελευθέρωση της Μικρασίας, συνεπήρε το Λαό, το Στρατό και την Κυβέρνηση, διασφαλίζοντας την ισορροπία της Τριάδας. Παρόλο που κάποιος θα μπορούσε να αμφισβητήσει το λογικό της απόφασης (κατά πόσον η Κυβέρνηση είχε σταθμίσει τη δυνατότητα των άλλων παραγόντων ισχύος του κράτους - διπλωματίας και οικονομίας - να υποστηρίξουν έναν μακροχρόνιο πόλεμο), η ισορροπία της Τριάδας είχε επιτευχθεί. Προϊόντος όμως του χρόνου, ήταν προφανές ότι ο αρχικός πολιτικός σκοπός του πολέμου δεν ήταν πλέον εφικτός και έπρεπε να αναθεωρηθεί. Ο **Λαός**, κουρασμένος από το δεκαετή πόλεμο απέσυρε σταδιακά την υποστήριξή του στην κυβέρνηση. Τα αισθήματα κόπωσης και απογοήτευσης υπερίσχυαν των αντίστοιχων μίσους και εχθρότητας. Ο **Στρατός** καταπονημένος από τον πολυετή πόλεμο, ταλαιπωρημένος από τη διχόνοια, έχασε το ηθικό του. Όσο δεν υπήρχε πολιτικός σκοπός, δεν μπορούσε να καταρτιστεί στρατιωτική στρατηγική και να οριστεί ο στρατιωτικός σκοπός του πολέμου. Η "ιδιοφυΐα" του Διοικητή χάθηκε, και μαζί της η ικανότητά του να εκμεταλλευτεί το παιγνίδι της πιθανότητας και της ευκαιρίας στο πεδίο των επιχειρήσεων. Τελικά, ο συσχετισμός της μαχητικής ισχύος των αντιπάλων άλλαξε εις βάρος μας. Η **Κυβέρνηση**, απώλεσε την εμπιστοσύνη του λαού, και παρά τις αλλαγές που επήλθαν στο διεθνή της περίγυρο, απέτυχε να αναθεωρήσει τον πολιτικό σκοπό του πολέμου, μέσα από μια λογική διαδικασία εκτίμησης η οποία θα ελάμβανε υπόψη της τους συνεπαγόμενους κινδύνους. Την ίδια στιγμή, τα άλλα στοιχεία ισχύος του κράτους έπαψαν να συνεισφέρουν θετικά στη διεξαγωγή του πολέμου. Διπλωματικά η χώρα ήταν απομονωμένη και οικονομικά καταχρεωμένη.

Με αυτές τις προϋποθέσεις ήταν αδύνατη η αποκατάσταση, ή μάλλον η διατήρηση, της ισορροπίας η οποία υπήρχε στην αρχή της εκστρατείας, οπότε η απώλεια του πολέμου ήταν αναμενόμενο και φυσικό επακόλουθο.

ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΤΡΙΑΔΑΣ

Αυτά λοιπόν ισχυρίζεται ο μεγάλος θεωρητικός στο τριακοσίων περίπου λέξεων κείμενό του. Η ιδέα αυτή του Κλαούζεβιτς χρησιμοποιήθηκε τις τελευταίες δεκαετίες ως ένα πολύτιμο αναλυτικό εργαλείο, αποτελώντας τη βάση για την ερμηνεία της εξέλιξης και της έκβασης του πολέμου. Η θετική χρήση της τριάδας θεωρείται σήμερα από τους ειδικούς ως έγκυρη και χρήσιμη. Οίκοθεν νοείται ότι, όταν ο πόλεμος είναι νικηφόρος, η Τριάδα βρίσκεται σε ισορροπία. Όταν όμως ο πόλεμος έχει αρνητική έκβαση, τότε η ανάλυση πρέπει να οδηγεί σε εντοπισμό του ή των στοιχείων τα οποία απέτυχαν να εξασφαλίσουν την κρίσιμη ισορροπία.

Βέβαια η Τριάδα του Κλαούζεβιτς, όπως κάθε στοιχείο υψηλής διανόησης, δεν είναι καθολικά αποδεκτή. Οι πολέμιοί της από την πρώτη της διατύπωση μέχρι σήμερα είναι πολλοί. Από τους σύγχρονους, οι πιο προβεβλημένοι και γνωστοί είναι οι John Keegan, Liddell Hart και Martin van Creveld, ενώ λίγο παλαιότερος είναι ο γνωστός στο ελληνικό βιβλιόφιλο κοινό από το έργο του “Η ιδιοφυής στρατηγική του Μεγάλου Αλεξάνδρου”, J.F.C. Fuller.

Ο John Keegan¹⁰, στο βιβλίο του “A History of Warfare”¹¹, ασχολείται ουσιαστικά με την ανασκευή της θεωρίας του Κλαούζεβιτς. Η μεγαλύτερη αντίθεσή του είναι στην αρχή της χρησιμότητας του πολέμου για την εξυπηρέτηση πολιτικών στόχων, κάτι το οποίο αποτελεί έναν από τους θεμέλιους λίθους της θεωρίας του Κλαούζεβιτς. Όμως ο Keegan δεν αφήνει ασχολίαστη και την Τριάδα. Απορρίπτει την ιδέα του Τριαδικού πολέμου και ισχυρίζεται ότι ο πόλεμος είναι μάλλον μια πολιτισμική και όχι πολιτική δραστηριότητα. Το συμπέρασμα το οποίο προκύπτει από την παράθεση των επιχειρημάτων του Keegan, είναι ότι απορρίπτει τη σύλληψη του Τριαδικού πολέμου ως μιας θεωρίας διαχρονικής αξίας και ισχύος.

Ο Martin van Creveld¹² ισχυρίζεται ότι ο Τριαδικός πόλεμος έχει εφαρμογή μόνο μεταξύ κρατών, επειδή μόνο τα κράτη έχουν τη δυνατότητα να στρατολογούν (υποχρεωτικά), να χρηματοδοτούν, να εκπαιδεύουν, να αναπτύσσουν και να συντηρούν σύγχρονα εξοπλισμένες Ένοπλες Δυνάμεις. Ισχυρίζεται ότι ο Τριαδικός πόλεμος είναι δυνατός μόνον αν τα δύο αντίπαλα κράτη είναι οργανωμένα κατά τον ίδιο Τριαδικό τρόπο, και ότι από το 1945 μέχρι σήμερα τα $\frac{3}{4}$ των ενόπλων συγκρούσεων ήταν του τύπου “χαμηλής έντασης”. Σε τέτοιου είδους πολέμους, τα εμπλεκόμενα κράτη γενικώς αποτυγχάνουν. Είναι εντυπωσιακό το γεγονός ότι, ενώ ο Rupert Smith¹³ συμφωνεί με τον van Creveld στο ότι ο τύπος του πολέμου έχει αλλάξει και ότι οι σύγχρονες Ένοπλες Δυνάμεις δεν έχουν προσαρμοστεί σε αυτόν, διαφωνεί με την (απ)αξία της Τριάδας. Τη χρησιμοποιεί μάλιστα για να αναλύσει και ερμηνεύσει την έκβαση διαφόρων πολεμικών συγκρούσεων.

Η κριτική την οποία δέχεται η Τριάδα του Κλαούζεβιτς αφορά κυρίως στην αδυναμία της να αναλύσει τις σύγχρονες πολεμικές συγκρούσεις, λόγω της αλλαγής του πλαισίου εντός του οποίου διεξάγονται οι σύγχρονοι πόλεμοι. Η συγκεκριμένη σύγχυση προέρχεται από την αντιστοίχιση την οποία πρότεινε ο ίδιος ο Κλαούζεβιτς, κατά πάσα πιθανότητα για λόγους κατανόησης και παραδείγματος. Πράγματι, ο τυπικός τρόπος πολέμου τον οποίο είχε στο μυαλό του ο Κλαούζεβιτς, ήτοι τη σύγκρουση δύο οργανωμένων κρατικών οντοτήτων ή συνασπισμού κρατικών οντοτήτων τείνει να εκλείψει. Στη συνηθέστερη περίπτωση οι σύγχρονες συγκρούσεις διεξάγονται μεταξύ μιας κρατικής οντότητας ή συνασπισμού κρατικών οντοτήτων και μιας οργάνωσης (όπως για παράδειγμα μιας τρομοκρατικής).

¹⁰ John Keegan Άγγλος ιστορικός, γνωστός για τα έργα του *The Face of Battle*, *The Masks of Command*, *A History of Warfare* και άλλα.

¹¹ John Keegan, *A History of Warfare*, Vintage Books, 1993.

¹² Martin van Creveld, Ισραηλίτης ιστορικός και θεωρητικός, συντάκτης πολλών βιβλίων με θέμα τη στρατιωτική ιστορία και στρατηγική.

¹³ Rupert Smith, *The Utility of Force*, Alfred A. Knopf, 2007.

Ο συντάκτης του παρόντος άρθρου συντάσσεται με την άποψη της διαχρονικής αξίας της (αρχικής) Τριάδας, και χωρίς να υποστηρίζει ότι αυτή μπορεί να ερμηνεύσει κάθε ανθρώπινη σύγκρουση, θα επιχειρήσει να αποδείξει την ισχύ της ως αναλυτικού εργαλείου στις περιπτώσεις των σύγχρονων συγκρούσεων μέσω ενός παραδείγματος. Λόγω επικαιρότητας, το παράδειγμα αφορά στην περίπτωση μιας τρομοκρατικής οργάνωσης. Μια οργάνωση, έστω και ολιγομελής, διαθέτει ως βάση της οπαδούς, οι οποίοι άμεσα ή έμμεσα παρέχουν την υποστήριξή τους στην ηγεσία της, και οι οποίοι συγκροτούν το “Λαό”, ήτοι όλους αυτούς οι οποίοι ασπάζονται τις ίδιες ιδέες. Ο “Στρατός” συγκροτείται από όλους αυτούς οι οποίοι είναι στρατευμένοι στην υπόθεση και αποτελούν τον εκτελεστικό βραχίονα ο οποίος εκτελεί τα σχέδια της ηγεσίας. Βέβαια στην περίπτωση των οργανώσεων αυτού του τύπου η στράτευση γίνεται σε εθελοντική βάση. Όμως, από την άποψη της οργάνωσης και της πειθαρχίας, παραγόντων οι οποίοι επηρεάζουν αποφασιστικά την επιχειρησιακή ικανότητα ενός στρατού, η κατάσταση είναι καλύτερη της αντίστοιχης των τυπικών στρατευμάτων των κρατικών οντοτήτων. Την “Κυβέρνηση” συγκροτεί η ηγεσία της οργάνωσης, η οποία βέβαια δεν εκλέγεται (όπως και οι κυβερνήσεις της εποχής του Κλαούζεβιτς), απολαμβάνει όμως της αποδοχής των οπαδών της (του “Λαού”).

Το άρθρο αυτό υποστηρίζει ότι, παρά το γεγονός ότι ο τύπος του πολέμου τον οποίο είχε στο μυαλό του και στον οποίο συμμετείχε ο ίδιος ο εμπνευστής της έχει εκλείψει (οριστικά), η αρχική Τριάδα περιγράφει χαρακτηριστικά της φύσης του πολέμου, τα οποία παραμένουν αναλλοίωτα από τότε που εμφανίστηκαν στις πρωτόγονες κοινωνίες του ανθρώπου. Ως τέτοια, παραμένουν σε ισχύ έως σήμερα, έστω και αν έχει αλλάξει ο τρόπος διεξαγωγής του πολέμου. Αυτό που σίγουρα έχει αλλάξει, και μάλιστα πρόσφατα, είναι η αντιστοίχιση την οποία επέλεξε ο ίδιος ο Κλαούζεβιτς ως ένα πολύ καλό για την εποχή του παράδειγμα. Έτσι, όταν σήμερα ο πόλεμος διεξάγεται μεταξύ κρατικών ή μη κρατικών οντοτήτων, φυλών της Αφρικής, επαναστατικών κινήματων κλπ, σε οποιοδήποτε συνδυασμό, οίκοθεν νοείται ότι ένα άλλο παράδειγμα θα πρέπει να χρησιμοποιηθεί για την κατάδειξη και την ερμηνεία της ισχύος της Τριάδας. Όμως, τα στοιχεία της αρχικής Τριάδας ενυπάρχουν στον πόλεμο, μάλιστα η ισορροπία τους είναι προϋπόθεση της επιτυχούς διεξαγωγής του. Το πάθος, υπό τη μορφή του μίσους/εχθρότητας είναι προϋπόθεση για την υποστήριξη από την πλευρά του Λαού της προσφυγής στον πόλεμο (όπως η υποστήριξη την οποία παρείχε ο αμερικανικός λαός στον πρόεδρό του μετά τις επιθέσεις της 11ης Σεπ 2001), η οποία λαμβάνεται από κάποια ηγεσία γενικής αποδοχής, έστω και αν αυτή δεν έχει τη μορφή της κυβέρνησης η οποία συναντάται στις σύγχρονες δημοκρατίες (όλες οι επιθέσεις της τρομοκρατικής οργάνωσης Αλ-Κάιντα λαμβάνονται από την ηγεσία της). Η δε πιθανότητα και ευκαιρία, η οποία είναι εγγενές στοιχείο του πολέμου, παρά τον περιορισμό της λόγω της εξέλιξης της τεχνολογίας, υφίσταται και επηρεάζει την εξέλιξη οποιουδήποτε πολέμου (παρά την τεχνολογική υπεροχή και τον όγκο των δυνάμεων του NATO, το θέατρο των επιχειρήσεων στο Αφγανιστάν παρέχει στους Ταλιμπάν ευκαιρίες στρατιωτικών επιτυχιών τοπικής μεν εμβέλειας, πολύ σημαντικές όμως για τη διατήρηση της επιρροής τους στους οπαδούς τους και την ισορροπία της δικής τους Τριάδας).

Η Τριάδα του Κλαούζεβιτς, παρά τα εκατόν ογδόντα περίπου χρόνια που παρήλθαν από τη σύλληψή της, παραμένει ένα σημαντικό αναλυτικό εργαλείο στα χέρια του μελετητή της Στρατηγικής και της πολεμικής τέχνης. Από την άλλη πλευρά δε λείπουν αυτοί οι οποίοι αμφισβητούν την ισχύ της και τη θεωρούν ως απολίθωμα μιας εποχής του πολέμου η οποία έχει εκλείψει οριστικά. Ελπίζουμε ότι το παρόν άρθρο θα αποτελέσει το έναυσμα για μια πιο ενδελεχή μελέτη του θέματος μέσω της οποίας ο ενδιαφερόμενος αναγνώστης θα αποκτήσει τη δική του θεμελιωμένη άποψη για την παράδοση Τριάδα του μεγάλου Γερμανού θεωρητικού του Πολέμου.

➔ Απόσπασμα στην αγγλική σχετικά με την Τριάδα από το βιβλίο του Clausewitz "On War"

War is more than a true chameleon that slightly adapts its characteristics to the given case. As a total phenomenon, its dominant tendencies always make war a paradoxical trinity-composed of primordial violence, hatred, and enmity, which are to be regarded as a blind natural force; of the play of chance and probability, within which the creative spirit is free to roam; and of its element of subordination, as an instrument of policy, which makes it subject to reason alone.

The first of these three aspects mainly concerns the people; the second the commander and his army; the third the government. The passions that are to be kindled in war must already be inherent in the people; the scope which the play of courage and talent will enjoy in the realm of probability and chance depends on the particular character of the commander and the army; but the political aims are the business of government alone.

These three tendencies are like three different codes of law, deep-rooted in their subject and yet variable in their relationship to one another. A theory that ignores any one of them, or seeks to fix an arbitrary relationship between them would conflict with reality to such an extent that for this reason alone it would be totally useless.

Our task therefore is to develop a theory that maintains a balance between these three tendencies, like an object suspended between three magnets.

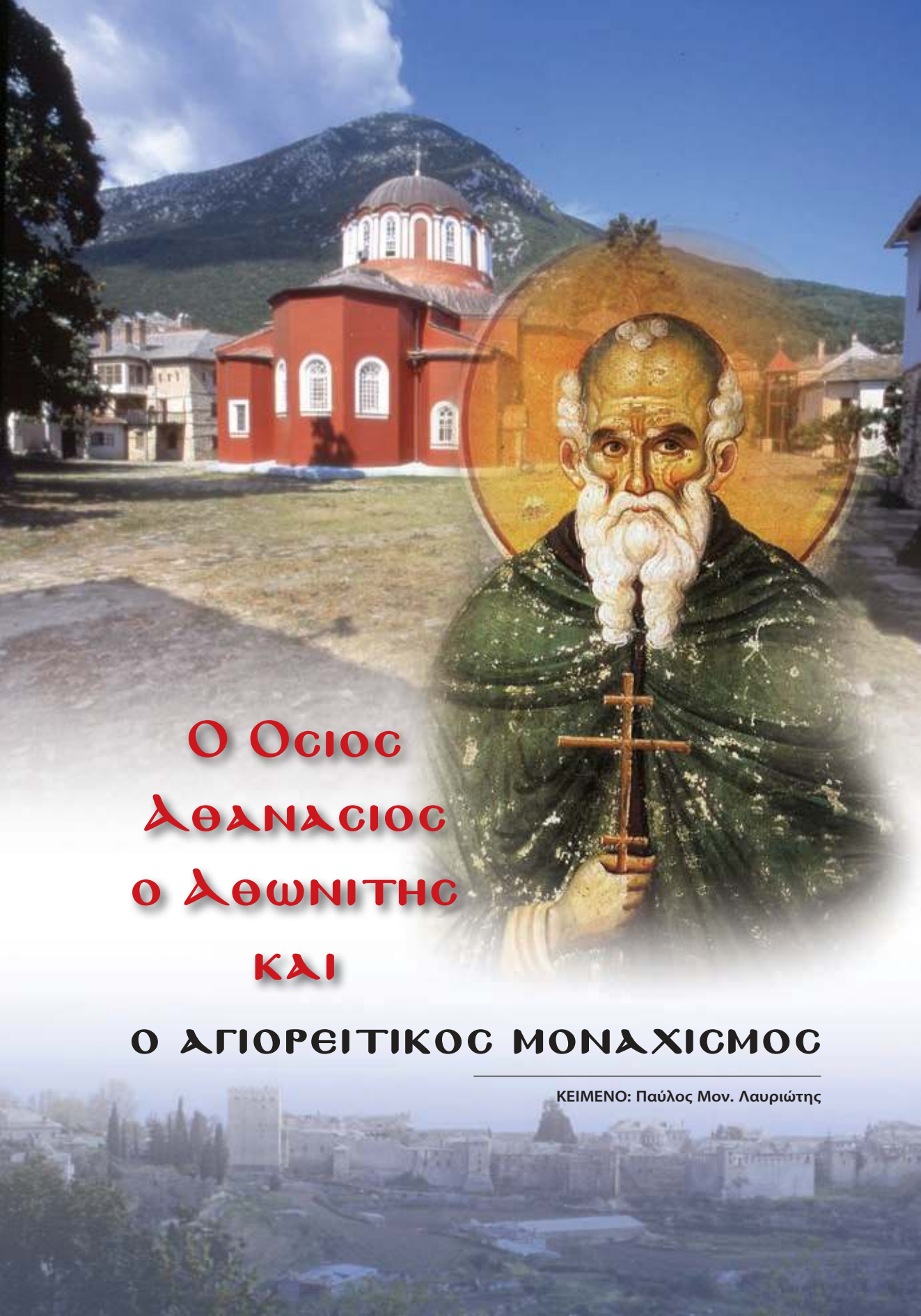
➔ Απόδοση στην ελληνική του αποσπάσματος που αφορά στην Τριάδα του Clausewitz

Ο πόλεμος είναι κάτι περισσότερο από έναν πραγματικό χαμαιλέοντα, ο οποίος προσαρμόζει ελαφρώς τα χαρακτηριστικά του στη συγκεκριμένη περίπτωση. Ως ένα ολοκληρωτικό φαινόμενο, οι κυρίαρχες τάσεις του τον καθιστούν πάντοτε μια παράδοξη τριάδα - αποτελούμενη από πρωτογενή βιαιότητα, μίσος και εχθρότητα, τα οποία πρέπει να θεωρηθούν ως μια τυφλή φυσική δύναμη. Από το παιχνίδι της ευκαιρίας και της πιθανότητας στο πλαίσιο του οποίου το δημιουργικό πνεύμα είναι ελεύθερο να περιπλανάται. Και από τα στοιχεία της υπαγωγής, ως όργανο της πολιτικής, το οποίο τον καθιστά υποκείμενο στη λογική.

Η πρώτη από αυτές τις τρεις πλευρές αφορά ΚΥΡΙΩΣ στο λαό, η δεύτερη στο διοικητή και το στράτευμά του και η τρίτη στην κυβέρνηση. Τα πάθη τα οποία εξάπτονται στον πόλεμο θα πρέπει να διακατέχουν το λαό. Η έκταση την οποία θα λάβει το παιχνίδι του κουράγιου και του ταλέντου στο χώρο της πιθανότητας και της ευκαιρίας εξαρτάται από τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του διοικητή και του στρατεύματος. Οι πολιτικές επιδιώξεις όμως είναι αποκλειστικό θέμα της κυβέρνησης.

Αυτές οι τρεις τάσεις είναι σαν τρεις διαφορετικοί νομικοί κώδικες, ριζωμένες βαθιά στα θέματά τους και, παρ' όλα αυτά, μεταβλητές όσον αφορά στη μεταξύ τους σχέση. Μια θεωρία [πολέμου] η οποία αγνοεί οποιαδήποτε από αυτές ή επιδιώκει να αποκαταστήσει μια αυθαίρετη σχέση μεταξύ τους, θα ερχόταν σε σύγκρουση με την πραγματικότητα σε τέτοιο βαθμό που και μόνο γι' αυτό το λόγο θα ήταν εντελώς άχρηστη.

Ο σκοπός μας λοιπόν είναι να αναπτύξουμε μια θεωρία [πολέμου] η οποία τηρεί μια ισορροπία μεταξύ αυτών των τριών τάσεων, όπως ένα αντικείμενο ισορροπεί μεταξύ τριών μαγνητών.

**Ο ΟΣΙΟΣ
ΛΘΑΝΑΣΙΟΣ
Ο ΛΘΩΝΙΤΗΣ
ΚΑΙ**

Ο ΑΓΙΟΡΕΙΤΙΚΟΣ ΜΟΝΑΧΙΣΜΟΣ

ΚΕΙΜΕΝΟ: Παύλος Μον. Λαυριώτης

Ο ΟΣΙΟΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Ο ΑΘΩΝΙΤΗΣ

γεννήθηκε στην πρωτεύουσα του Πόντου Τραπεζούντα μεταξύ των ετών 927-930¹. Οι γονείς του ήσαν πλούσιοι και ευγενείς. Το όνομά του ήταν Αβραάμιος. Ο πατέρας καταγόταν από την Αντιόχεια της Συρίας και η μητέρα από την Κολχίδα του Πόντου. Πριν γεννηθεί, ο πατέρας απέθανε και λίγο μετά τη γέννησή του, και η μητέρα απήλθε από τον παρόντα κόσμο.

Ο μικρός Αβραάμιος, ορφανός και από τους δύο γονείς, τέθηκε υπό την προστασία συγγενής του μοναχής, η οποία ανέλαβε την φροντίδα και την παιδαγωγία αυτού. Όλη δε η ζωή και η συμπεριφορά της μοναχής επέδρασε θετικά και καταλυτικά στην μετέπειτα εξέλιξη του Αβρααμίου.

Ο μικρός Αβραάμιος, παρ' ότι ήταν παιδί, η ζωή και η συμπεριφορά του δεν έμοιαζε με εκείνες των άλλων συνομηλικών του. Ο χαρακτήρας του δεν ήταν απρεπής, απρόσεκτος και αγενής. Καταγινόταν με την προσευχή και τις άλλες θρησκευτικές πράξεις.

Μετά την κοίμηση της προστάτιδός του μοναχής και αφού έλαβε την εγκύκλια παιδεία, με την βοήθεια ενός αυτοκρατορικού φορολογικού υπαλλήλου που ήλθε στην Τραπεζούντα για την είσπραξη των δημοσίων φόρων, έρχεται στην Κωνσταντινούπολη² επί αυτοκράτορος Ρωμανού Α' Λεκαπνού (920-944).

Στην Πόλη φοιτά στη Σχολή του Προέδρου των σχολών της Πρωτευούσης, που εκαλείτο Αθανάσιος. Στη σχολή αυτή επιδίδεται με ζήλο και επιμέλεια στην

εκμάθηση των γραμμάτων της θύραθεν (κοσμικής) παιδείας. Παράλληλα δεν παρέλειπε τα πνευματικά και θρησκευτικά του καθήκοντα. Στην Κωνσταντινούπολη ε γνώρισε τον συγγενή του στρατηγό Ζεφριναζέρ, στο σπίτι του οποίου έκτοτε διέμεινε.

ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ

Μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα ο Αβραάμιος κατέστη κάτοχος και διδάσκαλος πάσης φιλοσοφίας³ και ρητορικής, ώστε η φήμη του να φτάσει μέχρι και τα βασιλικά ανάκτορα.

Ο ενάρετος και σοβαρός βίος του, το πράον του ήθους, το γλυκύ της ομιλίας, ο πλούτος της γνώσεως, το έντιμον και το χρηστόν του χαρακτήρος του τον έκαναν αγαπητόν σε όλους⁴. Εξαιτίας των χαρισμάτων του, οι μαθητές και διδάσκαλοι της Σχολής, «κοινή ψήφω», εζήτησαν από τον αυτοκράτορα να εκλεγεί διδάσκαλος αυτής. Έτσι, με αυτοκρατορική υπόδειξη, τιμάται με το αξίωμα του διδασκάλου.

Ο Αβραάμιος σύντομα απέδειξε τις ικανότητές του. Απέκτησε πολλούς μαθητές και συγχρόνως τη φήμη του σοφού διδασκάλου. Γι' αυτό, χρόνο με το χρόνο, ο αριθμός των μαθητών ηύξανε. Αλλ' ο Αβραάμιος ταυτόχρονα ζούσε συνεπή χριστιανική ζωή. Η επιθυμία του ήταν να αφιερωθεί ολοκληρωτικά στο Θεό.

Την περίοδο αυτή ο συγγενής του στρατηγός Ζεφριναζέρ αναλαμβάνει την ναυτική διοίκηση στο Αιγαίο και παίρνοντας μαζί του τον Αβραάμιο πραγματοποιεί περιοδεία στο Αρχιπέλαγος. Κατέπλευσαν στη νήσο Λήμνο, απ' όπου

¹ Π. Κ. Χρήστου, Το Άγιον Όρος, σελ. 79.

² Ν. Σβορώνου, Η σημασία της ίδρυσης του Αγίου Όρους, σελ. 26.

³ Οδ. Λαμψίδη, Μία παραλλαγή της βιογραφίας του Αγίου Αθανασίου του Αθωνίτου, σελ. 29.

⁴ J. Noret, Sancti Athanasii Athonitae vita β', σελ. 133.

διακρινόταν το Άγιον Όρος, όπου έμελλε αργότερα να ιδρύσει τη Λαύρα.

Επανερχόμενος στην Πόλη, συναντάται με τον όσιο Μιχαήλ Μαλεΐνον⁵, ιδρυτή και ηγούμενο της Λαύρας του Κυμινά. Του εξομολογείται την επιθυμία να ασπαστεί τον μοναχικό βίο. Στην Πόλη έγινε και η συνάντηση των Οσίου Μιχαήλ, Νικηφόρου Φωκά, μετέπειτα αυτοκράτορας, και του Αβρααμίου.

ΜΟΝΑΧΟΣ ΣΤΗ ΛΑΥΡΑ ΤΟΥ ΚΥΜΙΝΑ

Στη συνέχεια ο Αβραάμιος παραιτείται από την Σχολή και μεταβαίνει στην λαύρα του Κυμινά⁶. Γίνεται δεκτός από τον ηγούμενο όσιο Μιχαήλ και κείρεται μοναχός με το όνομα Αθανάσιος. Μετά την κουρά του ο Αθανάσιος, έχοντας έμπειρο και διακριτικό πνευματικό οδηγό, επιδίδεται στην άσκηση των μοναχικών αρετών.

Μέσα σε διάστημα τεσσάρων ετών, κατέκτησε «πάσαν ασκητικήν πολιτείαν» και συνέλεξε σε βραχύ χρόνο πλούτο αρετών, ώστε να καθάρει την διάνοιαν, και να δει «θεία θεωρήματα», όπως σημειώνει βιογράφος του.

Έτσι, κρίνεται από τον όσιο Μιχαήλ άξιος να ακολουθήσει βίο πιο ησυχαστικό και ασκητικό, και επιλέγει τόπο ερημικό, όπου επιδίδεται σε νέους πνευματικούς αγώνες.

Βλέποντας ο Όσιος Μιχαήλ την μεγάλη πνευματική άσκηση του Αθανασίου, πρόβλεψε (προείδε) την μετέπειτα εξέλιξή του, ότι δηλαδή θα γίνει διάδοχός του στα πνευματικά χαρίσματα.

ΣΤΟ ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ

Αλλά τον Αθανάσιο για άλλα είχε προορίσει ο Θεός. Ως εκ τούτου, από το όρος Κυμινά αναχωρεί και έρχεται στο Άγιον Όρος. Εδώ, φθάνοντας, περιοδεύει πολλά σκηνώματα της αθωνικής χερσονήσου και γνωρίζει πολλούς και εναρέτους μοναχούς και ασκητές. Εντυπωσιάζεται από την σκληρή ασκητική ζωή, τον λιτό βίο, τις πολλές στερήσεις⁷.

Αρχικά γίνεται υποτακτικός σε ένα απλό γέροντα, χωρίς να αποκαλύψει ποιος ήταν, κοντά στη Μονή Ζυγού.

Δεν εφάνέρωσε το πραγματικό του όνομα, αλλά προσποιήθηκε ότι ονομάζεται Βαρνάβας, γιατί ήθελε να είναι απαρατήρητος. Επιθυμία του ήταν να

⁵ J. Noret, Sancti Athanasii Athonitae vita α', σελ. 19.

⁶ Μον. Νικοδήμου Νεοσκητιώτου, Ο Όσιος Αθανάσιος ο Αθωνίτης, σελ. 84.

⁷ J. Noret, Sancti Athanasii Athonitae vita β', σελ. 139.

γνωρίσει τους μοναχούς του Όρους και να ακολουθήσει ένα υψηλότερο στάδιο μοναχικού βίου, του ερημίτη. Όπως ο ίδιος αναφέρει στο Τυπικό του, την περίοδο αυτή οι αρχές του Άθω δεν επέτρεπαν σε κανένα μοναχό να ζήσει ως ερημίτης, εάν δεν είχε παραμείνει στο Όρος δύο ή τρία χρόνια. Με τον τρόπο αυτό υπήρχε ένας έλεγχος δι' όσους ήθελαν να γίνουν ερημίτες.

Ο Αθανάσιος, έπρεπε, για να μην αποκαλύψει τον εαυτό του να υποταχθεί σε κάποιο αναχωρητή. Έτσι έκρυβε τις γνώσεις του και τις πνευματικές του ικανότητες από σεβασμό στον γέροντά του, που ήταν αμόρφωτος.

Υποτάσσεται, λοιπόν, σε σχεδόν αμόρφωτο γέροντα, παρά του οποίου, εκτός της μοναχικής ασκήσεως, «διδάσκεται τα ιερά γράμματα».

Ενώ λοιπόν ο Αθανάσιος δοκιμαζόταν στον Άθω ως υποψήφιος ασκητής, ο δομέστικος των Σχολών της Ανατολής, Νικηφόρος Φωκάς, τον αναζητούσε. Βέβαιον είναι ότι έκανε έρευνες σε διάφορα μοναστικά κέντρα της Μ. Ασίας χωρίς αποτέλεσμα.

Τέλος θυμήθηκε, λέει ο βιογράφος του, ότι ο Αθανάσιος του είχε μιλήσει

για πιθανή αναχώρηση και των δύο στο Άγιον Όρος.

Γράφει λοιπόν στον κριτή-έπαρχο της Θεσσαλονίκης και του ζητά να μεταβεί στον Άθω προς αναζήτηση του Αθανασίου, περιγράφοντας τα προσωπικά χαρακτηριστικά του.

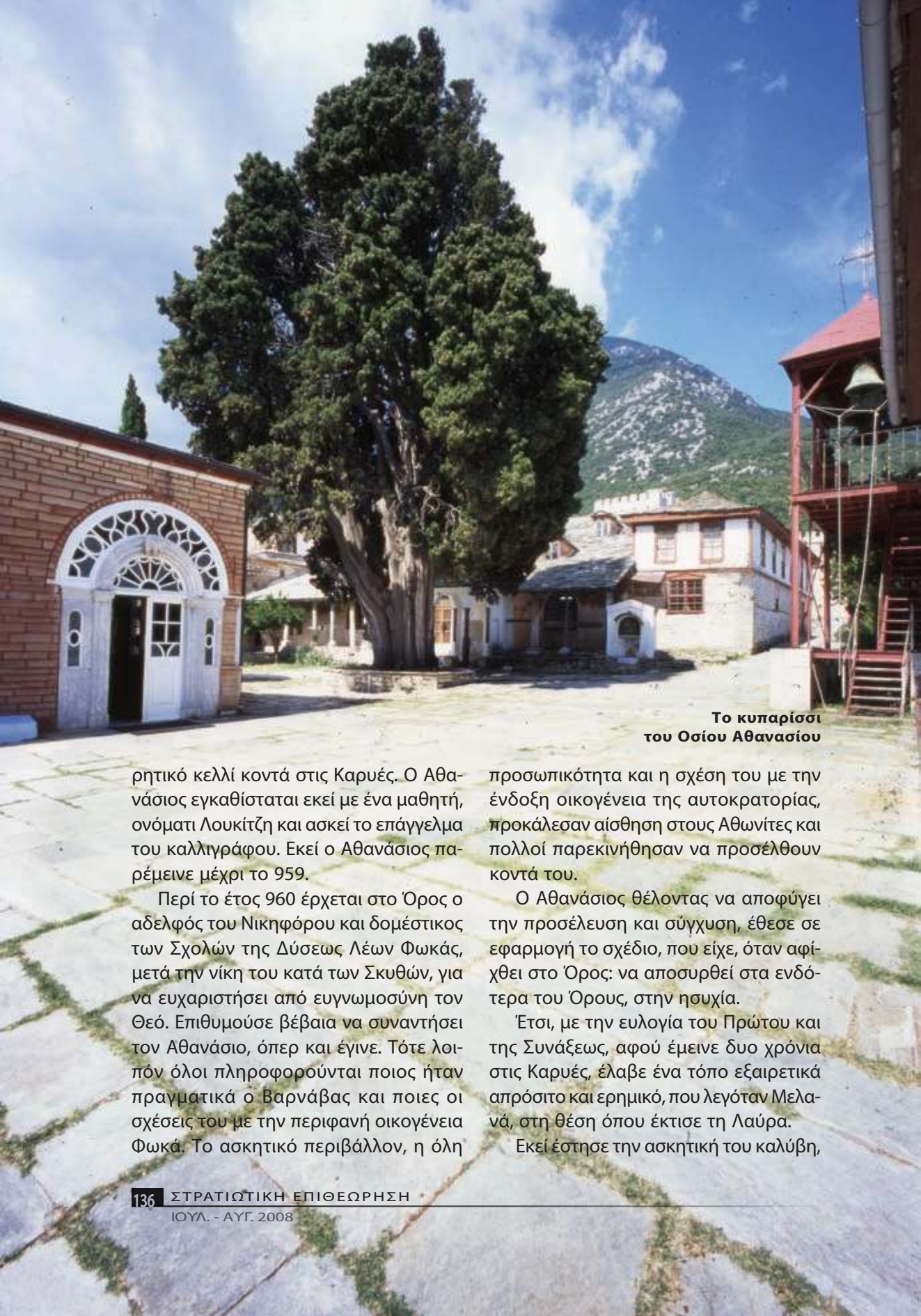
Ο κριτής μεταβαίνει στο Όρος, συναντάται με τον Πρώτο του Όρους Στέφανο (958-962) και διαβιβάζει το αίτημα. Ο Πρώτος υπόσχεται να προβεί στην ανεύρεσή του, ενώ επλησίαζαν τα Χριστούγεννα και η σύναξη των γερόντων του Όρους γινόταν τρεις φορές το χρόνο: Τα Χριστούγεννα, το Πάσχα και στις 15 Αυγούστου, εορτή της κοιμήσεως της Παναγίας. Στις συνάξεις, υπό την προεδρία του Πρώτου, συμμετείχαν οι πατέρες οι οποίοι ασκούσαν στην περιοχή της Λαύρας των Καρυών.

Κατά τα Χριστούγεννα λοιπόν του έτους εκείνου, έγινε από τον Πρώτο Στέφανο⁸ η αναγνώριση του Αθανασίου. Όλοι οι Αθωνίτες ξέρουν πλέον ότι ο Βαρνάβας είναι ένας μορφωμένος μοναχός, αλλά δεν γνωρίζουν ποιος είναι στην πραγματικότητα, γιατί ζήτησε από τον Πρώτο να κρατήσει το μυστικό του, διαφορετικά θα έφευγε από τον Άθω.

Ο Πρώτος του παραχωρεί ένα αναχω-

**Άποψη της
Ιεράς Μονής Μεγίστης Λαύρας**

⁸ Διονυσία Παπαχρυσάνθου, Ο αθωνικός μοναχισμός, σελ. 203-204.

Το κυπαρίσσι του Οσίου Αθανασίου

ρητικό κελλί κοντά στις Καρυές. Ο Αθανάσιος εγκαθίσταται εκεί με ένα μαθητή, ονόματι Λουκίτζη και ασκεί το επάγγελμα του καλλιγράφου. Εκεί ο Αθανάσιος παρέμεινε μέχρι το 959.

Περί το έτος 960 έρχεται στο Όρος ο αδελφός του Νικηφόρου και δομέστικος των Σχολών της Δύσεως Λέων Φωκάς, μετά την νίκη του κατά των Σκυθών, για να ευχαριστήσει από ευγνωμοσύνη τον Θεό. Επιθυμούσε βέβαια να συναντήσει τον Αθανάσιο, όπερ και έγινε. Τότε λοιπόν όλοι πληροφορούνται ποιος ήταν πραγματικά ο Βαρνάβας και ποιες οι σχέσεις του με την περιφανή οικογένεια Φωκά. Το ασκητικό περιβάλλον, η όλη

προσωπικότητα και η σχέση του με την ένδοξη οικογένεια της αυτοκρατορίας, προκάλεσαν αίσθηση στους Αθωνίτες και πολλοί παρεκινήθησαν να προσέλθουν κοντά του.

Ο Αθανάσιος θέλοντας να αποφύγει την προσέλευση και σύγχυση, έθεσε σε εφαρμογή το σχέδιο, που είχε, όταν αφίχθει στο Όρος: να αποσυρθεί στα ενδότερα του Όρους, στην ησυχία.

Έτσι, με την ευλογία του Πρώτου και της Συνάξεως, αφού έμεινε δυο χρόνια στις Καρυές, έλαβε ένα τόπο εξαιρετικά απρόσιτο και ερημικό, που λεγόταν Μελανά, στη θέση όπου έκτισε τη Λαύρα.

Εκεί έστησε την ασκητική του καλύβη,

Ο αυτοκράτωρ Νικηφόρος Φωκάς, τοιχογραφία του Καθολικού της Μεγίστης Λαύρας.

σαν άλλο αρετής εργαστήριο, και επιδόθηκε σε νέους πνευματικούς αγώνες αφοσιωμένος στις κατά Θεόν μελέτες και θείες θεωρίες.

ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ

Την ίδια περίοδο ο Νικηφόρος Φωκάς διηύθυνε την εκστρατεία του Βυζαντινού στρατού, περί το 960, για την απελευθέρωση της Κρήτης από τους Άραβες. Οι συγκρούσεις ήταν σκληρές και αμ-

φίρροπες. Η βυζαντινή στρατιά υπέφερε από το κρύο και την έλλειψη τροφών, σε αντίθεση με τον στρατό των Αράβων.

Επιθυμώντας να αναπτερώσει το ηθικό των στρατιωτών, ο Φωκάς υπενθύμιζε ότι σκοπός της εκστρατείας ήταν η απελευθέρωση εδαφών και πληθυσμού χριστιανικού. Άλλωστε, οι Άραβες ή Σαρακηνοί, έχοντας ως ορμητήριο την Κρήτη, έκαναν επιδρομές σε όλο το Αιγαίο, ακόμα και το Άγιον Όρος, από το οποίο πέραν των λαφύρων, είχαν αιχμαλωτίσει και μοναχούς.

Στην προσπάθειά του να ενισχύσει το ηθικό του στρατού, αποφάσισε να αποστείλει γράμματα σε μοναστήρια της Μ. Ασίας και στο Άγιον Όρος, ζητώντας να στείλουν μερικούς μοναχούς κοντά στο στρατό. Μεταξύ των μοναχών, έγραψε και στον Αθανάσιο και στον Πρώτο του Όρους.

Οι Αθωνίτες απάντησαν θετικά. Με την ευλογία του Πρώτου και των γερόντων του Όρους, αποφασίζει να μεταβεί στην Κρήτη ο Αθανάσιος συνοδευόμενος από ένα μοναχό, το Θεόδοτο⁹.

Η συνάντηση των δύο αντρών ήταν συγκινητική. Ο Αθανάσιος έγινε δεκτός με μεγάλες τιμές από τον πνευματικό του φίλο Νικηφόρο Φωκά.

Η αποστολή και παραμονή του Αθανασίου στην Κρήτη στέφθηκε με πλήρη επιτυχία. Επέτυχε να βοηθήσει στην εκδίωξη των Αράβων από την Κρήτη, την απελευθέρωση όσων Αθωνιτών είχαν συλληφθεί και διασωθεί, και την επανα-

⁹ G. Schlumberger, Ο αυτοκράτωρ Νικηφόρος Φωκάς, σελ. 117.

σύνδεση του φιλικού του δεσμού με τον στρατηγό Νικηφόρο Φωκά.

Εκεί καταστρώθηκε η ιδέα της ιδρύσεως ενός μοναστηριού στον Άθω, υπό την ηγουμενία του Αθανασίου, στο οποίο θα εμόναζε και ο Φωκάς.

Για τον σκοπό αυτό ο Φωκάς πρότεινε στον Αθανάσιο να του διαθέσει τα χρήματα που θα απαιτούνταν για την ανέγερση της Μονής.

Αφού οι δύο άνδρες έμειναν σύμφωνοι περί της Μονής και τα σχετικά με αυτήν, ο μεν Αθανάσιος ανεχώρησε για τον Άθωνα, ο δε Φωκάς επέστρεψε στη Βασιλεύουσα.

Επιστρέφοντας ο Αθανάσιος στο Όρος, εσκέπτετο να αρχίσει την ίδρυση της Λαύρας. Στο μεταξύ ο Νικηφόρος Φωκάς αποστέλλει στον Άθω τον έμπιστό του μοναχό Μεθόδιο, με επιστολή και τα αναγκαία χρήματα για την έναρξη των εργασιών. Ο Μεθόδιος παρέμεινε στο κελλί του Αθανασίου έξι μήνες και δεν ανεχώρησε παρά αφού έπεισε τον Αθανάσιο να αρχίσει την κατασκευή της Λαύρας και αφού είχαν αρχίσει οι οικοδομικές εργασίες.

Πράγματι ο Αθανάσιος άρχισε με την

ανέγερση του ησυχαστηρίου, όπου θα εμόναζε ο Νικηφόρος και ναό επ' ονόματι του Τιμίου Προδρόμου¹⁰. Στη συνέχεια προχώρησε στην ανέγερση του καθολικού και άλλων κτισμάτων.

Ενώ λοιπόν προχωρούσαν οι εργασίες ανεγέρσεως του καθολικού και των κελλίων, έφθασε η είδηση της ανόδου του Νικηφόρου στον αυτοκρατορικό θρόνο. Η είδηση αυτή επίκρανε τον Αθανάσιο, ο οποίος ανέλαβε την ανοικοδόμηση της Λαύρας μετά από επίμονες παρακλήσεις του Νικηφόρου και την υπόσχεσή του να ακολουθήσει το μοναχικό βίο.

Γι' αυτό απεφάσισε να εγκαταλείψει την ηγουμενία της Λαύρας και να φύγει από το Όρος.

ΑΦΙΞΗ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

Φεύγει λοιπόν και αποβιβάζεται στην Άβυδο της Μικράς Ασίας. Φθάνοντας εκεί, έστειλε πίσω στον Άθωνα το πλοίο της Λαύρας με τους περισσότερους εκ των συνοδών του. Ένα μοναχό αποστέλλει στη Βασιλεύουσα με σκοπό να

¹⁰ Παύλου Μον. Λαυριώτου, Ο Όσιος Αθανάσιος ο Αθωνίτης, σελ. 60.

επιδώσει στον αυτοκράτορα επιστολή και ο ίδιος με τρεις εμπίστους μοναχούς επιβιβάζεται σε πλοίο με προορισμό την Κύπρο. Με το γράμμα στον αυτοκράτορα τον πληροφορεί ότι παραιτείται από την ηγουμενία, αλλά συγχρόνως του υποδεικνύει το μοναχό Ευθύμιο, να αναλάβει το αξίωμα.

Φθάνοντας στην Κύπρο, διαμένει στη Μονή των Ιερέων και αποστέλλει τον μοναχό Θεόδοτο στη Λαύρα, με αποστολή να παρακολουθεί την εξέλιξη των υποθέσεων της Μονής.

Μόλις η πορεία των πραγμάτων της Μονής πήρε αρνητική τροπή, ο Θεόδοτος επιστρέφει στην Κύπρο και ενημερώνει τον Αθανάσιο για την κατάσταση.

Ο αυτοκράτωρ, διαβάζοντας την επιστολή του Αθανασίου, λυπείται, καθιστά τον μοναχό Ευθύμιο ηγούμενο της Λαύρας και πάραυτα, αποστέλλει γράμματα προς αναζήτηση του Αθανασίου, ο οποίος κρυβόταν στη Μονή των Ιερέων.

Τα γράμματα έφθασαν και στον ηγούμενο της Μονής των Ιερέων, ο οποίος

εκάλεσε τον Αθανάσιο και τον συνοδό του μοναχό Αντώνιο προς εξακρίβωση.

Ο Αθανάσιος απέφυγε να αποκαλύψει τον εαυτό του. Αναχωρεί με τον Αντώνιο και φθάνει στην πόλη Αττάλεια της Μ. Ασίας, όπου φθάνει επίσης και ο μοναχός Θεόδοτος, ο οποίος πληροφορεί τον Αθανάσιο για την θλιβερή κατάσταση της Λαύρας. Έτσι χωρίς χρονοτριβή, αποφασίζει να επιστρέψει στη Μονή.

Η επάνοδος του στη Λαύρα έδωσε χαρά και ικανοποίηση στους πατέρες, οι οποίοι δοκιμάστηκαν αρκετά κατά το διάστημα της απουσίας του, κατά την οποία διακινδύνεψε και η ίδια η ύπαρξη της Μονής.

ΣΤΗ ΒΑΣΙΛΕΥΟΥΣΑ

Αφού ετακτοποίησε καλώς όλα τα πράγματα της Λαύρας, απεφάσισε να μεταβεί στη Βασιλεύουσα προς συνάντηση του αυτοκράτορος Νικηφόρου Φωκά¹¹.

Η συνάντηση των δύο ανδρών υπήρξε συγκινητική, και ακόμη περισσότερο, σημαντική και χρήσιμη. Δεν έγινε απλώς η διάλυση των παρεξηγήσεων αλλά υπήρξε σταθμός, όχι μόνον για την ιστορία της Λαύρας, αλλά και του Αγίου Όρους.

**Αποψη της
Ιεράς Μονής Μεγίστης Λαύρας**

¹¹ J. Noret, Sancti Athanasii Athonitae vita β', σελ. 165.

Ο Όσιος Αθανάσιος ο Αθωνίτης, μικρογραφία χειρογ. Ε' 194 (20064) φ.1., 10^{ος} αι. Ι. Μ. Μ. Λαύρας.

Ο Αθανάσιος εγνώριζε πολύ καλά ότι ο Νικηφόρος Φωκάς από τη θέση την οποία πλέον κατείχε θα βοηθούσε αποτελεσματικά τη Λαύρα. Πράγματι, ο αυτοκράτωρ εξέδωσε, χάρη του Αθανασίου, υπέρ της Λαύρας τρία χρυσόβουλλα, τα οποία εκτός από τη θεσμική τους διάσταση, παραχωρούσαν στην νεόδμητη Λαύρα σημαντικές δωρεές.

Στο χρυσόβουλλο του, το οποίο είχε χαρακτήρα τυπικού για τη Λαύρα, ο Φω-

κάς περιέχει μία ρήτρα μεγάλης σημασίας: κανείς δεν είχε το δικαίωμα να επεμβαίνει στη Λαύρα εκτός από τον αυτοκράτορα. Η Λαύρα η οποία από ιδιωτική κατέστη βασιλική - αυτοκρατορική, με την ανάρρηση του Φωκά στον αυτοκρατορικό θρόνο- καθιερώνεται ελεύθερα και αυτοδέσποτος από κάθε κοσμική ή εκκλησιαστική αρχή.

Ο Νικηφόρος, κτίτωρ της Μονής, έχει την κυριότητά της σε όλη τη διάρκεια της ζωής του, και μετά το θάνατό του περιέρχεται στο Αθανάσιο, ο οποίος είναι ισόβιος ηγούμενος.

Ο Φωκάς με το χρυσόβουλλο του¹² απαγορεύει την παραχώρηση της Λαύρας σε πρόσωπο ξένο προς αυτήν, κοσμικό ή εκκλησιαστικό ή σε άλλη Μονή. Παράλληλα χορηγεί στη Λαύρα χρηματικές παροχές σε ετήσια βάση, αναγκαίες για τη συντήρησή της.

Έτσι, η Λαύρα καθίσταται αυτοκρατορικό μοναστήρι, με κοινοβιακό χαρακτήρα, με πλούτο και ευμάρεια.

Την ίδια περίοδο, λόγω της φήμης του Αθανασίου και της εντυπωσιακής εξελίξεως της Λαύρας, μοναχοί από πολλές περιοχές προσέρχονται να υποταχθούν. Μεταξύ αυτών έρχονται από τη Ρώμη, Καλαβρία, Ιταλία, Ιβηρία, Αρμενία κ.λ.π. Όλοι αυτοί βρίσκουν καταφύγιο τη Λαύρα, η οποία την περίοδο αυτή (964 - 972) ήταν το μόνο σημαντικό μοναστικό ίδρυμα, εκτός του Πρωτάτου, στον Άθω.

Αυτή η πρωτόγνωρη άνοδος της Λαύρας δημιούργησε ορισμένες αντιδράσεις από πολλούς Αθωνίτες ασκητές, ερημίτες και ηγούμενους μονυδρίων. Η βασική διαμαρτυρία επικεντρώνονταν στο ότι

¹² Πάυλου Μον. Λαυριώτου, μν. έργ., σελ. 87, 89.

με τη μεγάλη οικονομική δραστηριότητα, τις άφθονες χρηματικές δωρεές κ.λπ. αλλοιώνονταν η μοναχική παράδοση του Όρους και ο χαρακτήρας του αγιορείτικου ασκητικού πνεύματος, όπως τότε υπήρχε στον Άθω.

Η δολοφονία του Νικηφόρου Φωκά, δημιούργησε μία νέα εποχή και τροπή στα αγιορείτικα πράγματα. Όσοι αντιδρούσαν ή διαφωνούσαν με τον Αθανάσιο, θεώρησαν κατάλληλη την ευκαιρία να ανακόψουν την πορεία του.

Έτσι, έστειλαν αντιπροσωπεία στο νέο αυτοκράτορα στον οποίο διέτύπωσαν τις αιτιάσεις τους.

ΤΟ ΤΥΠΙΚΟ ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΖΙΜΙΣΚΗ

Ο νέος αυτοκράτωρ Ιωάννης Τζιμισκής (969-976) προσκάλεσε τον Αθανάσιο στην Κωνσταντινούπολη¹³. Κατά τη συνάντηση ο αυτοκράτωρ, παρ' ότι γνώριζε το στενό δεσμό του Αθανασίου με το δολοφονηθέντα αυτοκράτορα Νικηφόρο Φωκά (963-969), όχι μόνον δεν έδειξε αντιπάθεια ή εχθρότητα προς τον Αθανάσιο, όπως ανέμεναν οι αντιφρονούντες, αλλά έδειξε φιλική στάση και πραγματοποιήσε όλα του τα αιτήματα.

Η στάση αυτή άμβλυσε τις αντιθέσεις και οδήγησε στη συμφιλίωση των δύο πλευρών.

Αποτέλεσμα των διαβουλεύσεων ήταν να αποσταλεί στον Άθω ο ηγούμενος της Μονής Στουδίου Ευθύμιος, προκειμένου να λυθεί οριστικά το αγιορείτικό ζήτημα. Με την ευκαιρία εκείνης της συναντήσεως ο Ιωάννης Τζιμισκής εξέδωσε χρυσόβουλλο υπέρ της Λαύρας, και επικύρωσε

όλες τις διατάξεις του χρυσοβούλλου του προκατόχου του.

Ο ηγούμενος της Μονής Στουδίου Ευθύμιος ήλθε στον Αθανάσιο. Μετά από πολλές διαβουλεύσεις μεταξύ των αγιορειτών συνετάγη ένα κείμενο, που ενέκριναν όλοι οι ηγούμενοι και το υπέγραψεν ο Πρώτος, 57 ηγούμενοι του Άθω και άλλοι πρόκριτοι αγιορείτες. Το κείμενο αυτό, γνωστό ως Τυπικό του Τζιμισκή, φέρει επίσης και την ονομασία «Τράγος» γιατί είχε γραφεί «επί αιγείου (κατσικίσου) δέρματος» (περγαμηνή). Ο «Τράγος», από της καθιερώσεώς του φυλάσσεται στο Σκευοφυλάκιο του Πρωτάτου και της Ι. Κοινότητος.

Μετά την κύρωση και εφαρμογή του Τυπικού του Τσιμιζκή, ο Αθανάσιος απερίσπαστος ασχολήθηκε με την διοίκηση της Λαύρας και τα πνευματικά του καθήκοντα. Ιδιαίτερα εμερίμνησε για την διοικητική οργάνωση της Μονής, την ορθή διαχείριση των οικονομικών, την λειτουργική ευταξία και διάφορα άλλα προσωπικά θέματα της καθημερινής ζωής και γενικότερα.

ΤΟ ΤΥΠΙΚΟ ΤΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Ο Αθανάσιος, συνέταξε το Τυπικό¹⁴ του, το οποίο διακρίνεται σε τρία μέρη:

➡ Το Τυπικό, το οποίο αναφέρεται σε θέματα διοικητικά, όπως η εκλογή ηγουμένου, τα καθήκοντα, οι εξουσίες, οι υποχρεώσεις, η διαδοχή, τα καθήκοντα των προκρίτων αδελφών κ.α.

➡ Η Διατύπωση, που αποτελεί σύντομο κείμενο αναφερόμενο κυρίως στον τρόπο εκλογής του ηγουμένου, τον διορισμό επιτρόπων κ.α. και

¹³ Παύλου Μον. Λαυριώτου, μν. έργ., σελ. 95-98.

¹⁴ Ph. Meyer, Die Haupturkunden für die Geschichte der Athoski Ster Leipzig, σελ. 103-140.

➔ Η Υποτύπωση, ένα είδος λειτουργικού τυπικού. Αναφέρεται δηλαδή στην τέλεση των Ι. Ακολουθιών όλου του εκκλησιαστικού έτους.

Ο Αθανάσιος, ανεγνωρίσθη και καθιερώθη ως ο αναμορφωτής αρχηγέτης και πατριάρχης του αθωνικού μοναχισμού. Η συμβολή του στην καθιέρωση και αναγνώριση του μοναχικού καθεστώτος της αθωνικής πολιτείας υπήρξε καταλυτική και πανθομολογούμενη.

Έζησε βίον, πέραν των διοικητικών του ικανοτήτων, οσιακών. Η αρετή του ανεγνωρίσθη από πολλούς. Διεκρίνετο για την σοφία, την ευγένεια, την πραότητα, το φιλόανθρωπον προς όλους, την φιλοξενία, την ασκητικότητα.

Υπήρξε κατά τον βιογράφο του: «Αρχή πάντων και τέλος ... πάσι τύπος και νόμος ην ... πολύτροπος και πολυειδής την κυβέρνησιν ... Χριστόν τον εαυτού

ποιμένα μιμούμενος».

Ο Αθανάσιος εκοιμήθη περί το 1000 μ.Χ. Πάνδημος υπήρξε η εκφορά του ιερού σκηνώματος του, οπού παρέστη η του «Όρους Γερούσια».

Ανεγνωρίσθη Όσιος και η μνήμη του εορτάζεται την 5^η Ιουλίου.

ΘΑΥΜΑΤΑ ΤΟΥ ΟΣΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Εκείνο όμως το οποίο ιδιαίτερα χαρακτηρίζει τον Όσιον Αθανάσιο, δεν ήταν τόσο η ίδρυση της Λαύρας, η συμβολή του στην διαμόρφωση του αγιορείτικου καθεστώτος, οι σχέσεις του με τους αυτοκράτορες της εποχής του, αλλά η πνευματική συγκρότηση της προσωπικότητάς του.

Ο Όσιος υπήρξε κατ' εξοχήν ένας γνήσιος μοναχός, ένας αυθεντικός ασκητής. Κέντρο της ζωής του ήταν η πνευματική του κατάρτιση, η κατάκτηση των δωρεών

Το Θαύμα του Αγιάσματος, τοιχογραφία Νάρθηκος Ι. Μ. Μ. Λαύρας (19^{ος} αι.).

της χάριτος του Θεού.

Η προσωπικότης του συγκρίνεται με τις μεγάλες προσωπικότητες του μοναχισμού της Ορθόδοξης Ανατολής, όπως του Οσίου Σάββα του Ηγιασμένου, του Θεόδωρου του Στουδίτου κ.α.

Εβίωσε το Ευαγγέλιο στην αυθεντική του διάσταση, κατάκτησε την αρετή και αξιώθηκε θείων χαρισμάτων και δωρεών, και όπως σημειώνει ο εγκωμιαστής του

«τοις αγγέλοις εφάμιλλος ώφθη»¹⁵. Αξιώθηκε του χαρισματος του θαυματουργείν. Ο βιογράφος του αναφέρει μερικά από τα θαύματα τα οποία εν ζωή και μετά θάνατον εποίησε.

Μεταξύ αυτών αναφέρουμε:

Η ΘΕΡΑΠΕΙΑ ΤΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Ο μοναχός Αθανάσιος, ο αποθηκάριος, στην αρχή της μοναχικής του ζωής, ευρισκόμενος κάποτε στον Μυλοπόταμο, έπαθε υδρωπικία. Βλέποντας την κατάστασή του, ο Όσιος του υπέδειξε να μεταβεί στη Λαύρα για να θεραπευθεί από τον ιατρό της Μονής. Όταν έφθασε εκεί, οι ιατροί που τον εξέτασαν δεν πίστευαν ότι θα θεραπευθεί. Τότε ο Πατήρ τον λυπήθηκε

για την κατάστασή του και, αφού άγγιξε με το χέρι του την κοιλιά, είπε «Υπαγε τέκνον, ουδέν κακόν έχεις». Αμέσως με τον λόγο ο μοναχός έγινε υγιής¹⁶.

Η ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΣΤΟΝ ΟΣΙΟ

Η παράδοσις της Μονής διασώζει το εξής θαυμαστό περιστατικό¹⁷:

Κατά το έτος 963, συνέβη λιμός στην Αυτοκρατορία, ένεκα του οποίου εδημιουργήθη έλλειψη τροφών και στο Άγιον Όρος. Επειδή είχε αρχίσει η οικοδομή της

¹⁵ Παντελεήμων Μον. Λαυριώτου, Εγκώμιον εις τον Όσιον Αθανάσιον τον εν Άθω περ. "Θεολογία" τομ. ΙΕ' Αθήναι 1937.

¹⁶ Παύλου Μον. Λαυριώτου μν. Έργ., σελ. 15.

¹⁷ Μον. Νικοδήμου Νεοσκητιώτου, Ο Όσιος Αθανάσιος ο Αθωνίτης, σελ. 103-105.

Λαύρας και να εξαντλούνται τα υλικά και τα τρόφιμα, ο Όσιος απεφάσισεν να μεταβεί στις Καρυές για να συμβουλευθεί τον Πρώτο και τους γέροντες επί του πρακτέου.

Ενώ λοιπόν επορεύετο προς τις Καρυές, σε αρκετή απόσταση από τη Μονή, συναντά μια σεμνοτάτην και ωραιωτάτην γυναίκα. Από την θέα της εταράχθη. Αλλά πρώτη η γυνή ερώτα τον Αθανάσιον «Πόθεν έρχεσαι, Αθανάσιε, και που πορεύεσαι;».

Έκπληκτος ο Όσιος απάντησε «Ποία είσαι εσύ, η οποία μου ομιλείς και γνωρίζεις το όνομά μου;».

«Εγώ είμαι η Μήτηρ του Κυρίου και προστάτις σου» απαντά εκείνη, και συνεχίζει «Αλλ' είπε μοι, διατί εγκατέλιπες την Λαύραν, και που μεταβαίνεις;»

Και ο Όσιος: «Δεν πιστεύω ότι είσαι η Κεχαριτωμένη, εάν δεν ιδώ κάποιο σημείον».

«Δίκαιον έχεις, Αθανάσιε· δια να πιστεύσεις, ιδού» απάντησε. «Χτύπησε σταυροειδώς με την ράβδο σου αυτήν την πέτρα επικαλούμενος το όνομα της Παναγίας Τριάδος και θα ιδείς ευθύς να αναβλύζει άφθονον και αστείρευτον ύδωρ».

Πεισθείς ο Όσιος, εκτύπησε την ενώπιον του πέτρα και αμέσως ανέβλυσεν ύδωρ, και το σημείον εκείνο έκτοτε ονομάσθηκε *ύδωρ του αγιάσματος*, ένθα εκτίσθη ναύδριον της Ζωοδόχου Πηγής.

Μετά το γεγονός τούτο, προσέπεσε ενώπιον της Παναγίας και εζήτησε

Τάφος Οσίου Αθανασίου Αθωνίτου

συγγνώμη. Τότε η Παναγία υποσχέθηκε στον Όσιο να αναλάβει την τροφοδοσία της Μονής και των άλλων αναγκαιών, και τον προέτρεψε να επιστρέψει στην Λαύρα, και έγινε ευθύς άφαντος.

Ο Αθανάσιος επέστρεψε στη Μονή. Μόλις διέβη την κεντρικήν πύλη και εισήλθεν στην αυλή, βλέπει ενώπιόν του και πάλι την Υπεραγίαν Θεοτόκον, η οποία τον οδήγησε στην αποθήκη της Μονής, η οποία ήταν πλέον πλήρης τροφίμων.

Δεικνύουσα δε η Παναγία την ευλογία εκείνη του Θεού, λέγει στον Όσιο «Θέλω, τέκνον μου Αθανάσιε, εις το

εξής να μη ορίσης εσύ και οι διάδοχοί σου Οικονόμον εις την Μονήν, διότι εγώ θα είμαι η Οικονόμισσα της Λαύρας μέχρι της συντέλειας των αιώνων» και έγινε πάλι άφαντος.

Πράγματι, ο Όσιος κατόπιν αυτών συνέχισε την ολοκλήρωση της Λαύρας, μέχρι συντελέσεως της οποίας επήρκεσεν η ευλογία εκείνη των τροφίμων.

Στο σημείο όπου ενεφανίσθη η Παναγία ανηγέρθη ύστερα, και υπάρχει έως σήμερα το Προσκυνητάριον της Παναγίας της Οικονομίσεως, μετ' ακοιμήτου κανδήλας.

Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ ΣΙΛΒΕΣΤΡΟΣ ΚΑΙ Η ΑΝΑΚΟΜΙΔΗ ΤΩΝ ΛΕΙΨΑΝΩΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ

Αναφέρεται επίσης ότι: «Κατά την ζώσαν και αδιάκοπον παράδοσιν της Μονής λέγεται ότι, ζων ο Όσιος, είχε αφήσει εντολήν περι μη εκταφής του, η οποία και ετηρείτο επί αιώνες. Αλλά, κατά την παράδοσιν επίσης, ο Πατριάρχης Αλεξανδρείας Σίλβε-

στρος, ότε το 1575 μετέτρεψε την Μονή από ιδιορρύθμου εις κοινόβιον, ηθέλησεν εξ ευλαβείας ν' ανοίξει τον τάφον. Αφού λοιπόν έπεισε τους Πατέρας, επεχείρησε μετ' αυτών το άνοιγμα του τάφου. Όταν εκτύπησαν δια των σχετικών εργαλείων προς διάνοιξιν, εξήλθον εκείθεν φλόγες πυρός, αι οποίαι κατετρόμαξαν τον Πατριάρχη και τους περι αυτόν, ώστε να σταματήσουν πάραυτα το εγχείρημα. Ούτως ο τάφος του Οσίου παραμένει μέχρι σήμερα άθικτος, κατά την εντολήν του Πατρός¹⁸».

Τα όρια και το μέγεθος της πνευματικής συγκροτήσεως και ακτινοβολίας του Οσίου Αθανασίου παριστά το Απολυτίκιο αυτού, το οποίο έχει ως εξής: «Την εν σαρκί ζωήν, σου κατεπλάγησαν, Αγγέλων τάγματα, πως μετα σώματος, προς αοράτους συμπλοκάς εχωρήσας αοίδημε, και κατετραυματίσας των δαιμόνων τας φάλαγας· όθεν Αθανάσιε, ο Χριστός σε ημίψατο, πλουσίαις δωρεαίς· διό Πάτερ, πρέσβευε σωθήναι τας ψυχάς ημών».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ☞ Παν. Κ. Χρήστου, Το Άγιον Όρος, Θεσ/νίκη 1987.
- ☞ Ν. Σβορώνου, Η σημασία της ίδρυσης του Αγίου Όρους, Εκδόσεις Πανσέληνος.
- ☞ Οδ. Λαμφίδη, Μία παραλλαγή της βιογραφίας του Αγίου Αθανασίου του Αθωνίτου, Περ. Βυζαντινά, Τόμος 6, Θεσ/νίκη 1974.
- ☞ J. Noret, Leuren University Pres Sancti Athanasii Athonitae νίμα α' και β'.
- ☞ Μον. Νικοδήμου Νεοσκητιώτου, Ο Όσιος Αθανάσιος ο Αθωνίτης, Αθήναι 1975.
- ☞ Διονυσία Παπαχρυσάνθου, Ο αθωνικός μοναχισμός, Αθήνα 1992.
- ☞ Παύλου Μον. Λαυριώτου, Ο Όσιος Αθανάσιος ο Αθωνίτης, Άγιον Όρος 2007.
- ☞ G. Schlumberger, Ο αυτοκράτωρ Νικηφόρος Φωκάς, Αθήναι 1905.
- ☞ Ph. Meyer, Die Hauptur Kunden fur die Geschigte der Athoski Ster, Leipzig 1894.
- ☞ Παντελεήμονος Μον. Λαυριώτου, Εγκώμιον εις τον Όσιο Αθανάσιο τον Αθωνίτη, Αθήναι 1937.

¹⁸ Μον. Νικοδήμου Νεοσκητιώτου, Ο Όσιος Αθανάσιος ο Αθωνίτης, σελ.231.

ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΗΡΙΟ & ΠΛΗΘΟΣ

Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΤΗΣ ΜΑΖΑΣ & ΤΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ ΤΗΣ

ΚΕΙΜΕΝΟ: Ανής (Ο) Βασίλειος Νούσκαλης

Στις διεθνοποιημένες αγορές μετοχών, μέσα στις οποίες τα στενά γεωγραφικά "σύνορα" καταργούνται διαρκώς και η ελεύθερη ροή κεφαλαίων προκαλεί εξελίξεις οι οποίες είναι ολοένα και λιγότερο προβλέψιμες, εξακολουθούν να υπάρχουν σημαντικές διαφορές σε θεσμικό, οργανωτικό, ελεγκτικό ή τεχνολογικό επίπεδο.

Από την άλλη πλευρά όμως, όλες οι χρηματιστηριακές αγορές έχουν ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά. Πιο συγκεκριμένα, το γεγονός ότι είναι πρακτικά πολύ δύσκολο να αναγνωρίσει κανείς μία συγκεκριμένη ομάδα ανθρώπων που αποτελεί το "πλήθος" της αγοράς, αυτό συνιστά ένα θεμελιώδες χαρακτηριστικό όλων των ανά τον κόσμο αγορών χρεογράφων, με αποτέλεσμα ο ψυχολογικός παράγοντας -γνωστός και ως "ψυχολογία της μάζας"- να διαδραματίζει έναν πρωταγωνιστικό ρόλο στην κατεύθυνση των τιμών των μετοχών, ιδιαίτερα σε χρονικές περιόδους εύθραυστων ισορροπιών.

Κατά συνέπεια, η επενδυτική κοινότητα είναι τελικά πολύ μεγαλύτερη και πολύ πιο άμορφη από ότι η ομάδα των ανθρώπων που βρίσκονται φυσικά στο χώρο του Χρηματιστηρίου της κάθε χώρας, ή που πρακτικά λειτουργούν ως οι επαγγελματίες της αγοράς (όπως οι σύμβουλοι επενδύσεων, διαπραγματευτές και πωλητές επενδυτικών προϊόντων).

Ο (ΙΔΙΩΤΗΣ ΚΑΙ ΘΕΣΜΙΚΟΣ) ΕΠΕΝΔΥΤΗΣ

Η βασική μονάδα στη χρηματιστηριακή κοινότητα είναι ο επενδυτής, ιδιώτης (μικρο-αποταμιευτές ή μεγάλης οικονομικής επιφάνειας επενδυτές) και θεσμικός (εταιρίες διαχείρισης αμοιβαίων κεφαλαίων και εταιρίες επενδύσεων χαρτοφυλακίου). Επενδυτής είναι ουσιαστικά όποιος έχει θέση συναλλαγής. Ο όρος θέση συναλλαγής έχει συνήθως (στην πλειοψηφία των περιπτώσεων) δύο ερμηνείες: αντικατοπτρίζει την άποψη ότι οι τιμές είτε θα ανέβουν, είτε θα υποχωρήσουν.

Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Η στρατηγική που χρησιμοποιεί ο επενδυτής για να επιτύχει ή να μεγιστοποιήσει το συνολικό του κέρδος είναι να αγοράζει μετοχές πριν ανέβουν οι τιμές της αγοράς, και να τις πουλά μετά σε υψηλότερη τιμή, αποκομίζοντας μία θετική διαφορά. Η βασική φιλοσοφία, “διάσημη” από τη μία έως την άλλη άκρη της κάθε χρηματιστηριακής αγοράς, παραμένει πάντα ακριβώς η ίδια: “να αγοράζεις φτηνά και να πουλάς ακριβά”.

ΟΙ ΑΙΣΙΟΔΟΞΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΑΠΑΙΣΙΟΔΟΞΟΙ ΕΠΕΝΔΥΤΕΣ

Σε κάθε χρονική περίοδο, η επενδυτική κοινότητα αποτελείται από δύο ομάδες επενδυτών: το “αισιόδοξο” πλήθος και το “απαισιόδοξο” πλήθος.

Το πρώτο πλήθος προσδοκά άνοδο των τιμών των μετοχών, ενώ το δεύτερο προσδοκά πώση. Τα πλήθη της χρηματιστηριακής αγοράς - τα οποία συνιστούν την ευρύτερη επενδυτική κοινότητα - δεν είναι απαραίτητα φυσικές συναθροίσεις, καθώς δεν απαντώνται σε ένα συγκεκριμένο χώρο, αλλά αποτελούν κυρίως ψυχολογικά φαινόμενα με αβέβαιες αντιδράσεις και

απρόσμενα “αντανακλαστικά”.

Τα μέλη ενός τέτοιου πλήθους έχουν όλα συγκεκριμένη πεποίθηση για τη μελλοντική πορεία των τιμών των μετοχών. Επιπλέον, τα μέλη αυτά συνδέονται μεταξύ τους με το εκάστοτε δίκτυο επικοινωνίας και πληροφόρησης, το οποίο αρχίζει από τις καθαρά τηλεπικοινωνιακές δομές (όπως την τηλεφωνική σύνδεση, την ηλεκτρονική αλληλογραφία, τον κυβερνοχώρο και τα άλλα είδους πληροφοριακά συστήματα) και επεκτείνεται έως τα μέσα μαζικής ενημέρωσης (τηλεόραση, ραδιόφωνο και τύπος).

Αυτό το δίκτυο επικοινωνίας και πληροφόρησης διασφαλίζει την ταχεία διάχυση και αφομοίωση των πληροφοριών που αφορούν στις τιμές των μετοχών, αλλά και των ειδήσεων γύρω από τις εισηγμένες εταιρίες ή τους ποικίλους άλλους παράγοντες που μπορούν να επηρεάσουν τις αποτιμήσεις στο Χρηματιστήριο.

Ο ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΣ ΑΥΞΟΜΕΙΩΣΗΣ ΤΩΝ ΤΙΜΩΝ

Η παρουσία δύο ομάδων επενδυτών στη χρηματιστηριακή αγορά με διαμετρικά αντίθετες απόψεις, διασφαλίζει την απαραίτητη κατάσταση συγκρούσεως μέσα στο πλαίσιο του επενδυτικού παιχνιδιού. Χωρίς την ύπαρξη διαφορετικών απόψεων δεν δύναται να επιτευχθεί το λεγόμενο “πάντρεμα” της προσφοράς και της ζήτησης των διαπραγματευόμενων μετοχών.

Επίσης πολλά επενδυτικά προϊόντα τα οποία διαπραγματεύονται στα διεθνή χρηματιστήρια (όπως για παράδειγμα, τα παράγωγα χρηματοοικονομικά προϊόντα - αποκαλούνται για ευνόητους λόγους ως “zero sum game”) βασίζονται ακριβώς τη λειτουργία τους σε αυτήν την προϋπόθεση των αντίθετων προσδοκιών, καθώς σε ένα προθεσμιακό συμβόλαιο, οπωσδήποτε η μία

πλευρά χάνει
και η άλλη πλευρά
κερδίζει.

Τα συναισθήματα του άγχους, της αγωνίας, του ενθουσιασμού ή της απογοήτευσης, είναι οι κύριοι καταλύτες για τη διαμόρφωση της ψυχολογίας του πλήθους και της προβλέψιμης ή απρόβλεπτης συμπεριφοράς του, ενώ οι ανανεούμενες συνθήκες συγκρούσεως διασφαλίζουν με σταθερό τρόπο την ύπαρξη της αμφιβολίας και της εύθραυστης (ευκολόπιστης) στάσης απέναντι στις εξελίξεις.

Είναι φανερό ότι εάν όλοι οι συμμετέχοντες σε μία χρηματιστηριακή αγορά είχαν πάντα και ταυτόχρονα τις ίδιες προσδοκίες, τότε δεν θα υπήρχε “αγορά” με την έννοια της συναλλακτικής δραστηριότητας και των διακυμάνσεων των τιμών των μετοχών.

Οι τιμές δεν θα μεταβάλλονταν, και καθώς όλοι είτε θα αγόραζαν είτε θα πουλούσαν, δεν θα υπήρχε αντισυμβαλλόμενος προκειμένου να ολοκληρωθεί η οποιαδήποτε πράξη.

Αντίθετα, η επίδραση των διαφορετικών απόψεων στη μελλοντική πορεία των τιμών και το γεγονός ότι η σύγκρουση ανατιμητών- υποτιμητών χρειάζεται χρόνο για

να “λυθεί” ως προς την τελική τάση που θα επικρατήσει, διασφαλίζει τη διαχρονική άνοδο και κάθοδο των τιμών μέσω συγκεκριμένων χρονικών κύκλων.

Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΩΝ

Η αγορά ή η πώληση μετοχών αποτελεί μία συναισθηματική “δέσμευση” για τον επενδυτή. Η απόφαση να κάνει μία χρηματιστηριακή πράξη μπορεί να προϋπάρχει στο μυαλό του, αλλά η πράξη της δοσοληψίας δημιουργεί την ανάγκη να ενεργήσει ορθά και αποτελεσματικά.

Καθώς η τιμή κινείται ευνοϊκά, δημιουργείται στον επενδυτή ένα συναίσθημα ευχαρίστησης (με τη μορφή ικανοποίησης, αγαλλίασης ή ενθουσιασμού), ενώ εάν η τιμή κινείται αντίθετα, καλλιεργείται ένα συναίσθημα δυσaréσκειας (με τη μορφή συντριβής, θυμού, μελαγχολίας ή φόβου).

Παράλληλα, αυτά τα συναισθήματα ευχαρίστησης ή απογοήτευσης τείνουν

να συνοδεύονται με ορισμένες αλλαγές στις βιολογικές ισορροπίες του ανθρώπου - επενδυτή: ο ρυθμός της καρδιάς αλλάζει, ο ρυθμός της αναπνοής μεταβάλλεται και οι παλάμες ιδρώνουν.

ΤΟ ΕΝΣΤΙΚΤΟ ΤΗΣ “ΑΓΕΛΗΣ”

Τα συναισθήματα ευχαρίστησης ή δυσaréσκειας επιτείνονται σταθερά όταν το άτομο σχετίζεται ή συναναστρέφεται με άλλους ανθρώπους.

Εάν η θέση συναλλαγής είναι η σωστή (δηλαδή αυτή που αποφέρει κέρδος), τα προσωπικά πλεονεκτήματα πλούτου και αυτοσεβασμού του επενδυτή ενισχύονται επικοινωνώντας με άλλους επενδυτές που έχουν παρόμοιες θέσεις συναλλαγής, ή που αναγνωρίζουν τις επιτυχίες του πρώτου. Πιο συγκεκριμένα, οι συζητήσεις με τον κοινωνικό περίγυρο θα επιβεβαιώσουν τόσο την εγκυρότητα της θέσης των συναλλαγών, όσο και την ορθότητα της διαδικασίας λήψης της απόφασης που προηγήθηκε.

Επίσης, η ικανοποίηση γίνεται αισθητή όταν οι αναλύσεις των χρηματιστηριακών εταιριών ή τα άρθρα των εφημερίδων προσφέρουν ενισχυτικά στοιχεία βελτιώνοντας το συναισθηματικό κόσμο του ίδιου του επενδυτή. Τα μέλη της ίδιας ομάδας (τα οποία έχουν λάβει κοινή θέση στο Χρηματιστήριο) αλληλοσυγχαίρονται διαρκώς, δημιουργώντας μεταξύ τους ένα κλίμα ασφάλειας καθώς κανείς δεν νοιώθει μόνος στον επενδυτικό δρόμο που χάραξε.

Παράλληλα, όλοι υπογραμμίζουν τη δικαίωσή τους με βάση τις εξελίξεις στο τωρινό διάστημα ή το άμεσο μέλλον, ενώ αδιαφορούν να προσεγγίσουν το μακροπρόθεσμο ορίζοντα καθώς δεν το χρειάζεται για γι’ αυτήν τη δικαίωσή τους.

Επιπροσθέτως, οι επενδυτές που είναι μέλη του “σωστού” ή επιτυχούς πλήθους

τείνουν να τονίζουν την αδυναμία των επιχειρημάτων του “λάθους” ή ανεπιτυχούς πλήθους. Υπάρχει συνέχεια ένα προπανδιστικό ρεύμα κατά των τελευταίων, οι οποίοι, έτσι και αλλιώς, αισθάνονται ήδη μειονεκτικά.

Αρχικά, τα μέλη του “λάθους” πλήθους αισθάνονται την ανάγκη να ενωθούν για προστασία, με σκοπό την κοινή και ομόφωνη αντιμετώπιση του αντίπαλου στρατοπέδου. Προσπαθούν να επιβεβαιώσουν τις απόψεις ο ένας του άλλου ως σωστές, και επισημαίνουν τα λάθη της θέσης του “σωστού” πλήθους.

Τέλος, σε γενικές γραμμές, τα μέλη του “λάθους” πλήθους αλληλοπαρηγορούνται και τονίζουν το μακροπρόθεσμο μέλλον αντί του άμεσου μέλλοντος, προκειμένου να απαλύνουν τον όποιο πόνο τους και να κατευνάσουν τις όποιες αμφιβολίες για τις ίδιες τις πράξεις τους.

Είναι προφανές ότι η δέσμευση για συναλλαγή είναι μόνο η αρχή της ιστορίας. Όσο λογική κι αν ήταν η αρχική απόφαση της συναλλαγής, η πράξη της συμμετοχής μεταφέρει το άτομο σε ένα λιγότερο - ή όχι απαραίτητα λογικό - περιβάλλον, σε εκείνο του πλήθους.

Ο επενδυτής, λοιπόν, δέχεται την πεποίθηση ενός εκ των δύο πληθών για τις μελλοντικές τάσεις των τιμών των μετοχών και ταυτίζεται ισχυρά με τα μέλη του πλήθους στο οποίο τελικά εντάσσεται.

Ο ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΟΣ ΚΥΚΛΟΣ ΑΙΣΙΟΔΟΞΙΑΣ/ΑΠΑΙΣΙΟΔΟΞΙΑΣ

Στα πρώτα στάδια μιας νέας (π.χ. καθοδικής) τάσης των τιμών, η πλειοψηφία

των επενδυτών μένει ακόμη “δεσμευμένη” στην παλαιά (π.χ. ανοδική) τάση των τιμών, καθώς παρά το γεγονός ότι αυτή έχει τελειώσει, η λήξη της δεν έχει γίνει ακόμη ευρέως αποδεκτή.

Παράλληλα, μία μειοψηφία επενδυτών θα αρχίσει σταδιακά να υποσιάζεται ότι πλησιάζει η αναστροφή της τάσης (π.χ. από ανοδική σε καθοδική) και θα θελήσει να μετατρέψει τη διάρθρωση των επενδυτικών χαρτοφυλακίων. Όμως, ακόμη και για αυτήν την ομάδα, θα υπάρχει ένας βαθμός αβεβαιότητας για τη μελλοντική πορεία των τιμών. Οι ισορροπίες των χαρτοφυλακίων αυτών των επενδυτών θα μεταβληθούν μόνο σε ένα σχετικά μικρό βαθμό, και θα υπάρχει τάση αντιστροφής των επικερδών συναλλαγών σε σύντομο χρονικό διάστημα, αντί σε μακροχρόνιο ορίζοντα.

Στην αρχή μιας ανοδικής τάσης, ο φόβος των απωλειών εξακολουθεί να κυριαρχεί στο ευρύτερο επενδυτικό κοινό (η εμπειρία των απωλειών είναι ακόμη πρόσφατη), ενώ στην αρχή μιας καθοδικής τάσης, η απληστία (ή ο φόβος να μην χαθεί η ευκαιρία για μεγαλύτερα κέρδη) αποθαρρύνει τους επενδυτές από την πώληση σημαντικού ποσοστού των ήδη κερδοφόρων θέσεών τους.

Συνεπώς, στα πρώτα στάδια μιας τάσης τιμών, η συναισθηματική σύνδεση του τελικά επιτυχούς πλήθους σ' αυτή την τάση είναι πολύ αδύναμη, με αποτέλεσμα να είναι λιγότεροι εκείνοι οι συμμετέχοντες που εκμεταλλεύονται μέσω του ορθού timing την προς υλοποίηση τάση.

Όμως στη συνέχεια, η αποκρυστάλλωση της νέας φάσης και η σταθερή κίνηση των τιμών προς μια νέα κατεύθυνση προκαλούν μία έντονη ψυχολογική φόρτιση. Αυτό είναι το στάδιο κατά το οποίο το μεγαλύτερο μέρος της επενδυτικής κοινότητας αναγνωρίζει ότι η όποια αρχική “δειλή” κίνηση στις τιμές έχει πλέον μεταβληθεί σε τάση, ανοδική ή καθοδική.

Στο σημείο αυτό η συναισθηματική πεποίθηση και η αυτοτροφοδοτούμενη φόρτιση αντικαθιστά τις όποιες λογικές αμφιβολίες υφίστανται ακόμα. Συνεπώς οι επενδυτές “κυνηγούν” πλέον τις νέες τάσεις, και λαμβάνουν ανάλογες επενδυτικές θέσεις στην αγορά.

Αυτό το χαρακτηριστικό της συμπεριφοράς των επενδυτών, στη

συνέχεια οδηγεί στην επόμενη φάση του κύκλου.

Μόλις υπάρξει γενική αναγνώριση ότι μια ανοδική ή καθοδική τάση βρίσκεται σε πλήρη εξέλιξη, “μπαίνουν” τα θεμέλια για την επόμενη αναστροφή των τιμών.

Η νέα τάση βέβαια θα παραμείνει για κάποιο χρονικό διάστημα μέχρι να αρχίσει να γίνεται “παλαιά”, αλλά θα υφίσταται το γεγονός ότι, όσο περισσότεροι άνθρωποι (επενδυτές) πείθονται να πιστέψουν σε μια συγκεκριμένη τάση και να επενδύσουν σ' αυτή, τόσο λιγότεροι άνθρωποι μένουν πρακτικά για να τη συνεχίσουν. Συνεπώς, η αναστροφή της τάσης των τιμών αναπόφευκτα λαμβάνει χώρα όταν η μεγάλη

ων, αλλά και να στέκεται μακριά από τις ψυχολογικές πιέσεις που επιφέρει η συμπεριφορά του πλήθους.

Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΤΙΜΩΝ ΣΤΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ

Καθώς ολοένα και περισσότερο η πορεία των τιμών επιδοκιμάζει την άποψη του “σωστού” ή επιτυχούς πλήθους, οι τιμές εξακολουθούν να αντιδρούν ευνοϊκά. Αυτό με τη σειρά του δικαιώνει την ύπαρξη του επιτυχούς πλήθους και εξάπτει σε μεγαλύτερο βαθμό τα μέλη αυτού του πλήθους.

Ταυτόχρονα, τα επενδυμένα κεφάλαια τα οποία στηρίζουν την κίνηση των τιμών προς μία κατεύθυνση αυξάνονται, και οι χρηματιστές, διαπραγματευτές και επενδυτές παρέχουν μία συνεχή ροή ευνοϊκών σχολίων στον κόσμο των μέσων ενημέρωσης, ο οποίος με τη σειρά του προάγει τον αγώνα στο ευρύτερο δυνατό ακροατήριο.

Στο ενδιάμεσο διάστημα, τα άτομα του “λάθους” ή ανεπιτυχούς πλήθους δείχνουν ήδη ευάλωτα στον εξαναγκασμό και τείνουν να “λιποτακτήσουν” στο επιτυχές πλήθος. Καθώς αυτή η διαδικασία λαμβάνει σάρκα και οστά, οι τιμές της αγοράς θα συνεχίσουν να κινούνται στην κατεύθυνση που “υποδεικνύει” το επιτυχές πλήθος. Κατά συνέπεια, οι αλλαγές που υφίστανται στις τιμές των μετοχών είναι σαφές σήμα στα μέλη του ανεπιτυχούς πλήθους ότι τα επιχειρήματά τους είναι αστήρικτα.

Όσο ισχυρά και αν φαίνονταν τα επιχειρήματα του ανεπιτυχούς πλήθους στον μακροπρόθεσμο ορίζοντα, το βραχυπρόθεσμο μήνυμα του επιτυχούς πλήθους δεν μπορεί να αγνοηθεί. Τελικά, το άγχος που δημιουργείται από τις συνδυασμένες δυνάμεις των “εχθρικών” κινήσεων των τιμών, αλλά και της δυσμενούς προπαγάνδας, υπερβαίνει τα

πλειοψηφία των επενδυτών πιστεύει στην υπάρχουσα τάση, και δεν διαβλέπει ότι συντρέχουν προϋποθέσεις διαφοροποίησης του σκηνικού.

Το δίδαγμα από την παράθεση των εναλλαγών στις εκάστοτε τάσεις μιας χρηματιστηριακής αγοράς αποτελεί έναν πολύτιμο επενδυτικό κανόνα: « Παρακολούθηστε στενά και πρόσεχε τι λένε και τι κάνουν οι άλλοι επενδυτές.

Στη συνέχεια, όταν η συντριπτική πλειοψηφία του επενδυτικού πλήθους λέει και κάνει το ίδιο πράγμα, τότε εσύ πράξε το αντίθετο».

Αυτή είναι και μία από τις κυριότερες αρχές της τεχνικής ανάλυσης. Είναι δηλαδή μία λογική προσέγγιση σε ένα μη λογικό φαινόμενο, και βοηθά τη χρήση αυτής της μεθόδου ανάλυσης να υιοθετεί έναν πιο ψυχρό χαρακτήρα ερμηνείας των δεδομέ-

όρια και η διαρροή “λιποτακτών” από το ανεπιτυχές προς το επιτυχές πλήθος γίνεται πλημμύρα. Ξαφνικά οι τιμές ανεβαίνουν (στην περίπτωση της ανοδικής τάσης) ή κατεβαίνουν (στην περίπτωση της καθοδικής τάσης) πολύ απότομα, καθώς συμβαίνει αυτή η κλιμακούμενη μετακίνηση.

Είναι μία συναισθηματική περίοδος, η οποία συνοδεύεται συνήθως από αυξημένο όγκο συναλλαγών. Επιπρόσθετα, αυτοί οι επενδυτές που “λιποτακτούν” από το ανεπιτυχές πλήθος και γίνονται μέλη του επιτυχούς πλήθους είναι σε αυτό το στάδιο “προσήλυτοι” και ως τέτοιοι τείνουν να είναι “ζηλωτές”.

Άρα αυτοί είναι λιγότερο πιθανό να αλλάξουν γνώμη γρήγορα, και ως επακόλουθο θα παράσχουν αρκετή “χρηματοδότηση” για να διατηρηθεί ακέραιη η αντίστοιχη τάση μέσα από την οποία θα αποχωρήσουν ως θριαμβευτές τα μέλη του επιτυχούς πλήθους που πολύ πιο νωρίς είχαν διαβλέψει την ορθή κατεύθυνση των τιμών των μετοχών.

ΠΕΠΟΙΘΗΣΕΙΣ & ΗΓΕΣΙΑ

Ο λόγος για τον οποίο η συμπεριφορά ενός πλήθους εξαρτάται από τις τιμές των μετοχών, είναι ότι μία κίνηση της τιμής σε συγκεκριμένη κατεύθυνση αντιπροσωπεύει τις πεποιθήσεις ενός από τα δύο πλήθη και βοηθά να πραγματοποιηθεί το έργο ή το “όραμα” της ηγεσίας αυτού του πλήθους.

Επειδή η εμπειρία του κάθε ανθρώπου στη ζωή διαμέσου των ετών είναι σταδιακή, και επειδή για τους περισσότερους ανθρώπους οι διαδικασίες του συλλογισμού και της απόφασης είναι της ίδιας υφής, θα υπάρχει η φυσική τάση να πιστέψει το κάθε μέλος του πλήθους ότι αυτό που μόλις συνέβη, θα εξακολουθή-

σει να συμβαίνει στο άμεσο μέλλον.

Εάν για παράδειγμα, οι τιμές των μετοχών έχουν μόλις ανέβει (ενδείξεις έναρξης ανοδικής τάσης), το επενδυτικό πλήθος θα τείνει να υποθέσει ότι η άνοδος αυτή θα συνεχισθεί. Κατά την έναρξη της εκάστοτε ανοδικής τάσης υπάρχει συνεπώς μια σαφής “οδηγία” ή “προτροπή” στους επενδυτές να αγοράσουν περισσότερες μετοχές.

Με άλλα λόγια, σε ένα ανοδικό χρηματιστηριακό περιβάλλον, η αύξηση των τιμών είναι η σημαία που ακολουθούν οι επενδυτές και στην οποία ορκίζονται πίστη. Αντίθετα, σε μια καθοδική αγορά, η πτώση των τιμών αντιπροσωπεύει το σκληρό και τρομερό “θεό”, τον οποίο οι τρομαγμένοι επενδυτές τελικά προσκυνούν.

ΤΑ ΑΤΟΜΑ ΩΣ ΗΓΕΤΕΣ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ

Ο ρόλος των κινήσεων των τιμών στη λειτουργία της ηγεσίας δεν αποκλείει πρακτικά την επίδραση ορισμένων απόμων επί της ψυχολογίας του πλήθους. Με το πέρασμα του χρόνου, ορισμένοι συναλασσόμενοι ή σύμβουλοι του χρηματιστηριακού χώρου κερδίζουν τη φήμη ότι “διαβάζουν την αγορά”.

Συνήθως αυτή η φήμη δημιουργείται είτε μετά από μία ακριβή πρόβλεψη της αγοράς, όταν κανένας δεν την πίστευε, είτε από την προσήλωσή τους σε μία ιδιαίτερη άποψη της τάσης της αγοράς, περισσότερο από οποιονδήποτε άλλο. Συνεπώς, σε ορισμένες χρονικές στιγμές του ρεύματος τιμών της αγοράς, το δημόσιο αίσθημα μπορεί στην πράξη να επηρεαστεί από άτομα - ηγέτες ως προς τις απόψεις και

και πολλοί που ακολουθήσαν τον ηγέτη θα απωλέσουν τώρα ένα μέρος των κεφαλαίων τους.

Σκληρά κερδισμένη φήμη ατόμων-ηγέτων, βασισμένη σε ενεργή επιτυχημένη δράση για μεγάλα χρονικά διαστήματα, μπορεί να χαθεί εύκολα και μετά είναι πολύ δύσκολο να ανακτηθεί πλήρως.

ΟΙ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΤΗΣ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΗΣ ΗΓΕΣΙΑΣ

Η ταυτότητα εκείνων των ατόμων που μπορούν να επηρεάσουν τις αγορές αλλάζει με το πέρασμα του χρόνου. Επιπροσθέτως, και ο εκάστοτε τύπος "ηγεσίας" σίγουρα δεν ασκείται ως μόνιμη επιρροή. Είναι ουσιαστικά ένα παροδικό φαινόμενο, που μπορεί να συμβεί μόνο όταν οι συνθήκες της αγοράς είναι κατάλληλες ή ευνοούν συγκυριακά την ανάπτυξή του.

Συγκεκριμένα, απαιτείται κατάσταση έντασης μεταξύ των αντιπάλων "αισιόδοξων" (bull) και "απαισιόδοξων" (bear) επενδυτικών πληθών. Συνθήκες άγχους και σύγκρουσης εξασφαλίζουν ότι τα μεταφερόμενα σχόλια και η συμπεριφορά ενός "ηγέτη" μπορούν να πυροδοτήσουν τη μαζική "λιποταξία" των επενδυτών του ανεπιτυχούς προς το επιτυχές πλήθος. Η "ηγεσία" που ασκούν τα άτομα, μπορεί να χρησιμοποιηθεί μόνο μέσα στο πλαίσιο του επιτυχούς πλήθους - με άλλα λόγια ο ηγέτης ανήκει πάντα στο επιτυχές πλήθος.

ΟΙ ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ

Η προαναφερθείσα ηγεσία "μεγάλου βεληνεκούς" πρέπει να διαφοροποιηθεί

τις επενδυτικές του αποφάσεις.

Όμως υπάρχουν δύο σημαντικά χαρακτηριστικά των ανθρώπων που διακρίνονται από αυτό τον τύπο ηγεσίας. Πρώτον, προσοχή δίνεται μόνο σε άτομα που έχουν ήδη κερδίσει τη φήμη στην αγορά. Πολύ λίγοι επενδυτές θα πιστέψουν σήμερα ένα νέο "γκουρού" στην πρώτη φορά που αυτός θα κάνει προβλέψεις, όσο ακριβείς και αν αυτές αποδειχθούν αργότερα. Δεύτερο, γίνεται ολοένα και πιο δύσκολο για ένα άτομο να επηρεάζει τις κινήσεις των τιμών σε μόνιμη βάση. Αυτό το φαινομενικά παράδοξο συμβαίνει επειδή, όπως τονίστηκε νωρίτερα, όσο περισσότεροι άνθρωποι πιστεύουν σε μία τάση, τόσο λιγότεροι απομένουν για να τη διαιωνίσουν.

Αργά ή γρήγορα, μία επιτυχημένη "πρόταση" θα είναι αυτοκαταστροφική, διότι όσο περισσότεροι άνθρωποι θα την έχουν ήδη πιστέψει, τόσο λιγότεροι θα έχουν απομείνει για να αρχίσουν να την πιστεύουν.

Τελικά, η κίνηση των τιμών που αρχικά προκλήθηκε θα αναστραφεί γρήγορα,

από τη συνήθη καθημερινή ηγεσία που παρέχουν οι σύμβουλοι επενδύσεων σε μικρές ομάδες επενδυτών πελατειακής, κατά κύριο λόγο, υφής.

Οι σύμβουλοι επενδύσεων σταχυολογούν τα σημαντικότερα στοιχεία από την πληθώρα των διαθέσιμων οικονομικών, πολιτικών και άλλων πληροφοριών, και διαμορφώνουν μία επενδυτική άποψη την οποία μεταδίδουν στους πελάτες τους, προτρέποντάς τους και στις ανάλογες πράξεις στο Χρηματιστήριο. Αυτοί παρέχουν επίσης θετική ηγεσία, η οποία στηρίζει την επενδυτική δράση και ουσιαστικά καθοδηγούν τις υποομάδες μέσα στο αισιόδοξο ή απαισιόδοξο πλήθος. Η θεωρία του πλήθους εφαρμόζεται ασφαλώς σε κάθε υποομάδα, η οποία μένει κυριαρχούμενη από το κύριο πλήθος στο οποίο ανήκει.

Η στρατηγική στην οποία κάθε υποομάδα υπακούει συγκινησιακά, είναι η στρατηγική του “γονικού” πλήθους. Οι επιτυχημένοι σύμβουλοι από την πλευρά τους, προβαίνουν σε συστάσεις που είναι άμεσα συνδεδεμένες με τις συνθήκες και την πορεία της αγοράς, αποτελώντας λίγο πολύ οι ίδιοι ένα μέρος του πλήθους.

Αντίθετα, οι σύμβουλοι επενδύσεων οι οποίοι αν και αναγνωρίζουν την ψυχολογική κατάσταση της αγοράς, εντούτοις δεν εκφράζουν συγκεκριμένη άποψη αντίθετη από εκείνη που επικρατεί στο πλήθος, δεν μπορούν να ασκήσουν με επάρκεια το ρόλο του ηγέτη.

Πιο συγκεκριμένα, επειδή παραμένουν επιφυλακτικοί, δεν είναι σε θέση να παρουσιάσουν ένα πειστικό και λίαν ελκυστικό σενάριο στρατηγικής, με αποτέλεσμα μόνο μία μικρή μειονότητα να είναι εκείνη που πιθανόν να ακολουθήσει τη συμβουλή τους.

ΤΕΛΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

➔ Η επιδίωξη του κέρδους ως κοινού στόχου όλων των επενδυτών βεβαιώνει ότι η συμπεριφορά της χρηματιστηριακής αγοράς αποτελεί φαινόμενο του πλήθους.

➔ Η συναισθηματική σύνδεση των επενδυτών σε ορισμένες επενδυτικές θέσεις, μεταφράζεται ως συναισθηματική σύνδεση είτε με το αισιόδοξο είτε με το απαισιόδοξο πλήθος: κάθε επενδυτής δέχεται το αισιόδοξο ή το απαισιόδοξο επιχείρημα του πλήθους στο οποίο ανήκει, και τελικά ταυτίζεται ισχυρά με το πλήθος αυτό για ένα χρονικό διάστημα.

➔ Η ύπαρξη των δύο αυτών επενδυτικών πληθών στο Χρηματιστήριο παρέχει το μηχανισμό εκείνο, μέσω του οποίου μεταδίδεται η κυκλική συμπεριφορά. Εξαιτίας της διαιρέσεως ή του χάσματος μεταξύ αισιόδοξων και απαισιόδοξων ομάδων επενδυτών, υπάρχουν οι συνθήκες αβεβαιότητας και συγκρούσεως. Το σχετικό άγχος ενθαρρύνει το πλήθος τόσο να προστατέψει την αυτονομία του, όσο και να ακολουθήσει τους στρατηγικούς του στόχους όσον αφορά στις τιμές των μετοχών που προβάλλουν ως μελλοντικοί στόχοι.

➔ Καθώς σχηματίζεται μία συγκεκριμένη τάση τιμών, οι αποφάσεις ή τα κριτήρια συναλλαγής τείνουν να γίνουν ολοένα και περισσότερο μη λογικές/ά. Η προπαγάνδα κατά του (“λάθους” ή ανεπιτυχούς) πλήθους που χάνει εκτείνεται και εντείνεται, με αποτέλεσμα το τελευταίο να αντιδράσει κάποτε στο άγχος, προσχωρώντας στο επιτυχές ή “σωστό” πλήθος. Στο τέλος όμως, πάντα έρχονται τα άκρα της ευφορίας ή της απαισιοδοξίας και δημιουργούνται οι συνθήκες για αναστροφή των τιμών, δημιουργώντας την υποδομή για ένα νέο χρηματιστηριακό κύκλο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 📖 Περιοδικό με τίτλο “Investment Research & Analysis Journal”, της VALUATION & RESEARCH SPECIALISTS (VRS) Αιόλου 104, 10564 Αθήνα Ελλάδα
- 📖 www.valueinvest.gr & www.iraj.gr
- 📖 www.investor.gr